

Aniszi Kálmán
OLDOTT KÉVE

ANISZI KÁLMÁN

OLDOTT KÉVE

KÖZDOK

**Nagy Zoltánnak,
aki Székely Házat
működtet
Budapesten**

A borítólapon
Botár Edit: Mátyás király szülőháza
című akvarellje látható

© *Aniszi Kálmán* 2002

Kézirat gyanánt

Kiadja a Közlekedési Dokumentációs Kft.

Igazgató: Nagy Zoltán

Nyomdai előkészítés és nyomtatás:

KÖZDOK Digitális Nyomdaüzeme

Alak: A/5 terjedelem (A/5) ív

Munkaszám: K-/s

AZ OLVASÓHOZ

A molochtól való szabadulás katartikus élménye bizakodóvá tett bennünket és mind a térség népeit.

Magam is azt hittem akkor, hamarosan minden jóra fordul, hisz a féreg nem belül rágott, a sok fürtelem, undokság, szenvedés, ami osztályrészünk volt, a durva túlerő önzéséből eredt. Tévedtem. A Rossz nem csak kintről jöhet. Bennünk, köztünk is lakozhat. Meg kéne szabadulni tőle. Mert addig nem lesz feltámadás, ameddig nincs megtisztulás. Pedig nagyon itt az ideje. Az oldott kéve egyre csak bomlik, hanyatlik, pusztul. Vészesen fogy a nemzet. A körbenyesegetett Magyarországon és kívüle egyaránt. A szórvány szinte végóráit éli. Nincs sürgetőbb teendő, kötelesség, mint nagy közös akarattal újratерemteni a nemzet egységét. Ma ez még csupán álom, de ne hagyjuk szertefoszlni! Kövessük a hívó hangot, hogy az egykori volt realitás - a méltányosság és a méltóság jegyében - újra élő valóság legyen!

A. K.

**VÉDTELENÜL,
KISZOLGÁLTATVA**

KESERÉDES

Ha időnként belegondolunk vagy elolvassunk egy-egy olyan vallomást, amely a kisebbségi sorba kényszerült kárpát-medencei magyarság lét- és sorskérdéseit feszegeti, sebeket tépünk fel velük. Mert a személyes élmény itt szükségképpen közösségi is. De mivel nem vagyunk egyformák, az egyik ember többet kibír, a másiknál alacsonyabb a tűrési küszöb, más-másképpen éltük át jogfosztottságainkat. Voltak, akikről szinte borsóként pergett le a megaláztatás, másokat viszont el-, ki-, ismét másokat halálba kergetett a kilátástalanság és a súlyosbodó félelem.

Erdélyben - mint másutt is a környező volt szocialista országokban - mindenki nélkülözött, viszont szenvedni az intelligencia, az író- és művészársadalom szenvedett a legtöbbet. Ami érthető, ha arra gondolunk, hogy az értelmiség színe-virágának legfőbb élet- és alkotóideálja önnön nemzeti közössége léthelyzetének: múltjának, jelen küszködéseinek és reménylett jövőjének írói, művészi kifejezése, amitől a bukaresti hatalom fokozatosan eltiltotta. Épp attól fosztotta meg, ami kisebbségben döntő fontosságú a nemzeti közössége iránt elkötelezett alkotó számára. Mindazáltal az utódállamokbeli magyarság legfőbb exponense íróársadalma, léthelyzetének és aspirációinak legpontosabb barométere pedig irodalma volt.

Makkai Sándor, a két világháború közötti erdélyi püspök-író - a szétszakítottság és gúzsba kötöttség gyötrelmei közepette - az elsők között hívta fel sorstársai figyelmét a nemzet lelki egysége újrateremtésének égető szükségességére. Lényegében ugyanazt sürgette, amit később Illyés is megfogalmazott („Haza, a magasban”), s amit szélesbítve, gazdagítva most az Orbán-kormány igyekszik megvalósítani: a nemzet egységesítését, egységét, a határok módosítása nélkül.

„Meg kell fosztanunk gondolkodásunkban azt, amit a » magyar « szó jelent, a földrajzi, állami, jogi, politikai meghatározóktól és magunk elé kell állítanunk azt, ami örök magyar: a *lelki nemzetet*. Ez a lelki nemzet konkretizálódik számunkra a magyar múlt *nagy személyiségeinek* gondolkodásában, alkotásaiban, jellemében és a magyar *szellem* műveiben a tudomány, irodalom, művészet, erkölcsi eszmények, életbölcseesség és szokás területén. Az így konkretizált nemzet *lelki* valóság, de valóság; élő, ható, formáló, nevelő hatalom. Együttesen egy sajátos *lelkület, jellem és élet* valósága, mely örökre egybefűzi azokat, akik ennek a Géniusznak szülöttei és neveltjei. Ez a *lelki egység*: közös gondolkozást, életfelfogást és életgyakorlatot teremt, melyet az *anyanyelv* egysége megörökít, kifejez, hirdet, véd és megerősít.” (Makkai Sándor: Magunk revíziója, Kolozsvár, 1931.)

Kisebbségi körülmények között a gondolkozásban, érzésben és akaratban kifejeződő nemzeti egység, hosszabb távon, létkérdés. Aminek megteremtésében az alkotó értelmiségre különös szerep, hatványozott felelősség hárul.

Csakhogy a kisémmizés, agyagba-döngölés hatalmi gőgjétől szenvedő ember egyszer csak elérkezhet egy olyan ponthoz, amikor úgy érzi, nincs tovább! Ceausescu regnálásának vége felé az emberi méltóság és szabadság sárba tiprása ellen személyes döntésükkel (fájdalmas távozással) tiltakozók közül sokan azt sem tudták, mit hoz számukra a jövő, csupán abban voltak bizonyosak: minél előbb ki kell jutniuk ebből a pokolból!

Gyötrelmes nappalok és kínzó fehér éjszakák után sokan épp akkor szánták rá magukat a nagy lépésre, amikor a hatalom, a szándék bejelentését követően, nyomban eltávolította munkahelyükről a kivándorolni készülőket. Ha valaki elhatározta, hogy végleg távozik Romániából és másutt próbál otthont találni családjának és magának, számíthatott rá, legalább másfél-, két évig kuli munkával kell hogy megkeresse családját és önmaga számára a kenyeret. Aki a végleges távozó listájára került, az a bukaresti és a helyi vezetők, illetve

az ultranacionalizmus mákonyával elbódított, manipulált többségiek szemében „hazaáruló” lett. Nyilvánosan utálható, sőt utálandó ellenség. Ráadásul a „magas hivatal” még azt a luxust is megengedte magának, hogy - esetenként - igen sokáig utálkozzék. Ugyanis a diktátor nagyon vigyázott a látzatokra: hivatalnokhada, felső utasításra, húzta-halasztotta az ügyintézés, hadd lássák e sárgolyó boldogabb felén, hogy Románia „nehéz szívvel” válik meg még „legelvetemültebb” polgáraitól is. Bizonyos idő után berendelték és megkísérelték „meggyőzni” az útra készülőt: Ugyan miért távozna „hazájából” - emelyegtek -, hisz az a társadalom, amelyben él, „a létező világok legjobbika”. „Kelet Svájcában” jogegyenlőség uralkodik, amit az „őshonos” románok mellett a „más ajkú románok” is élvez(het)nek. Persze a homogén nemzet álomképét kergető totális hatalom a színpalak mögött sokkal előbb semhogy e galád színjátékot eljátszatta volna a menekülőkkel, eldöntötte: „Mehetsz, távozz, sőt, takarodj!”

Akik bírták idegekkel, és a súlyosbodó nyomor és az állandó lélektiprás ellenére is maradtak (a nagytöbbség), erkölcsileg és a megmaradás tekintetében vitathatatlanul helyesen és méltánylandóan cselekedtek.

Ebben a gondolati összefüggésben persze mindegy, ki miért maradt. Azért-e, mert földje volt, és földjét senki sem veheti a hátára; vagy olyan volt a hivatala, hogy - egyet gondolva - nem húzhatott „nyúlcipőt”; esetleg úgy vélte, ha sikerül gyermekeit biztonságba helyezni (értsd: áttelepíteni Magyarországra vagy Nyugatra), ő egyelőre marad; netán ősei csontjai, a temetők vigyázása, a marasztaló emlékek kötötték elszakíthatatlanul az otthoni röghöz; esetleg még mindig elég erőt érzett magában ahhoz, hogy - szívében a reménylett győzelem hitével - továbbra is farkasszemet nézzen a Kimérával..., mondom, a lényegét illetően mindez tökéletesen mellékes. Aki maradt, az pusztá jelenlétével is szolgálta/szolgálja a magyarság megmaradását, az eljövendő történelmi igazságtétel reményében őrzi eleink ősi földjét. Mindez akkor is igaz, ha a nagy többségnél a helyben maradás nem tudatos döntés eredménye volt.

A nyolcvanas évek második felében az erdélyi magyar ember azt vette észre, hogy ijesztő gyorsan ritkúlnak körülötte az ismerős arcok. Barátok, rokonok tűnnek el egyik hétről a másikra, tátongó űrt hagyva maguk után. A folytatódo betelepítések pedig csak fokozták az idegenség-érzést a maradókban.

Természetesen a saját közösségükből kényszerűen kiszakadók lelki vákuuma sem volt semmivel irigylésre méltóbb. Egy áttelepülni készülő kolozsvári költő naplőfeljegyzéseiben olvassuk: „Évikéék egy éve tűntek el az életünkőből. Bábszínészek voltak, ötvenévesek. Ma érkezett tőlük az első levél... Ausztráliából. Délután kirakjuk a földgömböt magunk elé - s próbáljuk elképzelni: mit éreznek őők ott, ha kirakják a földgömböt maguk elé. Tudnak-e máshová nézni, mint erre az itt hagyott, pici földdarabkára, mely itt, ezen a mi földgömbünkön szinte észrevehetetlen?” (Kenéz Ferenc: A szabadulóművész, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1995.)

Elsőként az értelmiségiek szánták rá magukat az áttelepülésre, kivándorlásra. Konkrétabban: főleg az ő távozásuk keltett vegyes érzelmeket a politikusok és a közvélemény körében. Egyesek megértően szóltak róluk, mások elítélő hangot ütöttek meg. Akik elmennek, gyökértelenek, eddig sem igazán tartoztak közénk - ilyenformán szólt az elmarasztaló ítélet.

Nem kívánok senki prókátora lenni. Felmentést adni - ha ilyesmire egyáltalán szükség lenne. Nem is tehetném, hisz magam is akkoriban honosodtam vissza. Érzésem szerint viszont sokkal bonyolultabb dolog ez, semhogy egy kézlegyintéssel, sommás ítélettel vagy felszakadó keserű szitokkal elintézhethetnénk.

Vitathatatlan, hogy így vagy úgy minden egyén távozásá vesztéség. Az is igaz, hogy - életformájából eredően - az intelligencia a mindenkori társadalom legmozgékonyabb csoportja, rétege. Ha kijelentjük, hogy embertelen intézkedéseivel a román kommunista hatalom az ország egész lakosságát keményen sújtotta, igazat állítunk, de csak a félígazságot mondjuk ki, mert a bukaresti vezetés az erdélyi

magyarságra halálosnak szánt külön csapásokat is mért. Drákói törvényeivel, rendelkezéseivel elviselhetetlen helyzetet akart teremteni számunkra, amiben egyedül az idő rövidsége, a rendszer nem sejtett közeli összeomlása és a diktátor házaspár groteszk látványú halála akadályozta meg.

Feltehető, hogy nem kellett volna ilyen mértékű távozással számolni, ha az erdélyi magyar író - most csak róla szölok - a hetvenes s még inkább a nyolcvanas években újabb és újabb tabukba nem ütközik. Valamennyi tiltásnál súlyosabb volt azonban az, hogy nem írhatott és nem beszélhetett saját történelméről; a megtartó erejű hagyományok, a magyar irodalmi, művészeti, szellemi örökség bűvárlása és terjesztése számára szigorúan tiltott lett; nem egy azonoságtudatot formáló, erősítő kulcsfontosságú mű meg sem születhetett. (A hetvenes évek vége felé történt, hogy egy kolozsvári négy szemközti kávéházi beszélgetésen az egyik kiváló erdélyi epikus a szó szoros értelmében elsírta magát.

- Képzeld, itt van a fejemben teljesen készen egy történelmi regény, és nem tudom megírni!

- Miért!? - hüledeztem.

- Azért, mert amit feltétlen el kell mondani, azt nem szabad leírni, amit pedig szabad, azt nem érdemes.

A regény a kilencvenes évek első felében jelent meg.)

Voltak, akik kivárára rendezkedtek be, és az asztalfióknak dolgoztak. Nyolcvankilenc után azonban kiderült, hogy nagyon kevesen választották a túlélésnek ezt a belső emigrációs formáját. Ami természetes is, hisz lélektani és művészetelméleti közhely, hogy megfelelő alkotói légkörhöz - hosszabb távon - az író nem nélkülözheti a befogadók pozitív visszajelzéseit. E sajátos párbeszéd híján az alkotó gyakran bénító, süket légüres térbe kerül.

Furcsának tűnhet, hogy a diktatúra eredendően nem a kultúrafellevő piacot tette tönkre, hanem a „termelőre” sújtott le: az alkotót nem hagyta szóhoz jutni, kibontakozni, aminek szükségszerű következménye lett a piac fokozatos elsorvadása. Ha az üzletekből eltűnnek a magyar könyvek - gondolták - egy idő után az emberek sem is igen fog-

ják igényelni, keresni! Vagy ha mégis éhesek lesznek a betűre, magyar helyett románul fognak olvasni. Elvégre bírájk vagy ha nem, megtanulják a nyelvet.

A két világháború közötti oly ígéretes írói termés a nyolcvanas évek második felére, enyhén szólva, erősen megcsappant. Erdélyben a magyar irodalmat és művészetet Ceausescu és szolgálhada kiutálta a nyilvánosság színtereiről. Ami a kialakult kényszerhelyzetben jószérével magánműhelyekbe húzódott vissza. Már csak ott és meghitt baráti körökben lobbant egyet-egy az erősen takarékra apasztott alkotói láng.

Megfosztva a közösség számára létfontosságú értékek létrehozásának és terjesztésének lehetőségétől, a végletesen magyarellenes totális diktatúra kiszakította éltető eleméből a szellem munkását, a köznapi embert, a tömeget pedig arra kárhoztatta, hogy súlyos nélkülözések mellett egy - képletesen szólva - eligazító táblák nélküli ködös országúton meneteljen, kétségbeejtő reménytelenségben. A bukaresti párhatalom alig palástolt szándéka volt: mindenképp megfosztani pásztoraitól a (magyar) nyáját, hogy mielőbb szétszéledjen, könnyű prédává váljon.

A legtöbb erdélyi magyar író, művész döntően nem azért hagyta el szülőföldjét, hogy másutt kényelmesebb életet, jobb anyagi egzisztenciát teremtsen magának, bár potenciálisan ez a lehetőség is benne rejtett az elhatározásokban, ami, végtére is, természetes óhaj. Másvalami motiválta őket nehéz döntéseikben: a szabad önkifejezés.

(Ellenkezőleg, a kalandorokat, számítókat - mert ilyenek is voltak szép számmal - kizárólag a haszonszerzés, a meggazdagodás mohó vágya mozgatta. Akik, élve a különös lehetőséggel, gyorsan olajra is léptek.)

A veszteséget legalább részben kompenzáló körülmény lehet, hogy - leszámítva egy-két kivételt - a nemzeti közösségének elkötelezett író, bárhol éljen is, őszintén, hittel nemigen tud másról vallani, mint arról a világról és közösségről, amelynek élményanyagát magába szívta, amely közösségből maga is vétetett.

Az el-, kiszakadás tudvalevően hiányt szül, a hiány pedig szenvedés, gyötrellem, amitől az alkotó csak úgy szabadul-

hat meg, ha saját fájdalmait, aspirációit, melyek egyben nemzeti közösségének fájdalmai, illetve eszméi, örömei is, személyiségén átszűrve, okos-szép opusokká szublimálva kiírja magából. Az időközben keletkezett művek java része e hiány „gyermekei”.

A Magyarországra vagy messzibb tájakra távozott erdélyi írók munkásságát figyelve azt tapasztaljuk, hogy - egy elenyésző kisebbséget leszámítva - új hazájukban is ugyanazokat az eszméket, ugyanazt a nemzeti közösséget szolgálják, amelyből kényszerűen kiszakadtak, változott körülmények között bár, de ugyanúgy és ugyanazt teszik, mint ha otthon maradtak volna.

Persze kérdés, hogy mekkora ennek a hitele? Ami a körülmények változásával és az idő üleplítő-tisztító hatására módosulni szokott.

Egyébiránt a menni vagy maradni dilemmája csak a tapír-érzékenységeknek nem okozott gondot. Ilyen súlyos döntés személyes megrázkódtatások nélkül nem úszható meg, és a nagy földrengést jó ideig még kisebb-nagyobb utórezgések kísérték, honvágy, lelkipurdalás, netán büntudat.

Mindnyájan esendők vagyunk. Sanyarú helyzetében, súlyos-megalázottan mégis ki ne tette volna föl magában a szívbe markoló kérdést: „Szabad-e itt hagynom azokat, akikkel sorsközösséget vállaltam?”

Bonyolítja a helyzetet, hogy ez a kínzó gondolat nemcsak az egyén, a család felől közelíthető meg, hanem a nemzet-rész vagy a nemzet-egész viszonylatában is felvethető.

Előbbi esetben az ilyesmi jobbra magánügy, az elszakított nemzet-rész összefüggéséből szemlélve azonban a közösséget közvetlenül is érintő kínzó gondná, megoldhatatlannak tűnő dilemmává súlyosbodik.

Szabad-e cserben hagyni egy közösséget akkor, amikor legnagyobb szüksége van a segítségre? - visszhangzik a lélek mélyén a kérdés. Nyilván: nem.

De cserbenhagyás-e a lelki és a maga objektivitásában egyaránt kényszerhelyzetben tett lépés? Nem feledve azt a tény, hogy az író, belső kényszerből indítva, szülőföld-

jén, az anyaországban vagy másutt, ha szívből, hittel szól, továbbra is annak a nemzeti közösségnek a szolgálatában áll, amelyből fizikailag kilépett ugyan, de lélekben szétszakíthatatlanul egygyé forrt vele. A legnagyobbaknál - és nemcsak náluk - a valamikori kényszerű lépés nemes szolgálattá minősülhet. (Gondoljunk Wass Albert és más nagyok életművére).

Persze az érdemek két oldala van. Éppen ezért ugyanakkora jogalappal felvethető a következő kérdés is: Elvárható-e a saját „fajtája” közt az anyaországban biztonságban, viszonylagos jólétben és szellemi szabadságban élő egyéntől, hogy az élet kellemes dolgait sutba dobva, kimenjen a szórványba, mondjuk Dél-Erdélybe vagy a nyelvüket veszejtő moldvai csángómagyarok közé anyanyelvet tanítani, hitet önteni beléjük újabb küzdelmekre, kockára téve személyes szabadságát, vállalva a biztosra vehető atrocitásokat? Elvárható-e ilyesmi a fészekmeleget élvezőktől, vagy elég csupán átkiabálni a túlsó partra, szónokolni szolgálatról, felelősségről, helytállásról, miegyebekről? Bizony ki kell mondani: a moralizálást csak a tettek hitelesítik, nemesítik erényé, ethosszá.

Ha valaki ilyen igénnyel lépne fel egy anyaországi polgárral szemben, nemde szembe röhögnék, és azt mondanák róla, nem teljesen épelméjű. Pedig ez is épp olyan természetes igény, mint amennyire természetesek a kisebbségiek elkeseredett egyéni kitörési kísérletei embertelen helyzetükből.

És van itt még egy másik kapitális kérdés. Nevezetesen: vajon csak az egyén tartozik felelősséggel a közösségnek, vagy a közösségnek (nemzetnek), pontosabban az államnak is vannak kötelezettségei polgáraival szemben? Például az, hogy elfogadható életfeltételeket, kibontakozási lehetőséget biztosítson számukra. Hogy helyben maradhassanak, maradvá helytálljanak.

A politikusok felelőségére gondolok. Arra a felelőségre, amit az Orbán-kormány bölcsen felismert, és az ország szűkös lehetőségeihez mérten, okosan, tesz is érte. Mert soha-

sem az olyan elvontságokon kell segíteni, mint amilyen a társadalom meg az emberiség, hanem mindig az embereken, az egyéneken és kisebb-nagyobb közösségeken.

Azt is tudni kell, hogy minden egyén (jogi és erkölcsi) felelőssége akkora, amekkora döntéseinek hatósugara, tettenek valós vagy lehetséges következménye. (Adott esetben a gondolat, a szándék is lehet tett). A százezrek, milliók életét, sorsát befolyásoló vagy meghatározó politikusok felelőssége természetesen összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint egy közhivatalnoké vagy egy libapásztoré. Mégsem láttam még olyan politikai hatalmat, amely lelkiismeret-furdalástól vagy büntudattól szenvedően meakulpázott volna hibás döntéseiért. Pedig a felelősséget senki sem háríthatja el magától, mert az mindig személyes, legfeljebb testületi. A kollektív felelősség, a bűnös nép gondolata merő ostobaság. Senki nem gondolhatja komolyan, hogy egy nép, egy nemzet a maga egészében bűnös és büntethető csak azért, mert valamikor egyik vagy másik vezetője, pártja, kormánya meggondolatlanul vagy a körülmények hatalma folytán hibás döntés(eke)t hozott. Márpedig a kollektív felelősség eszméje máig keményen tartja magát a közelünkben is és a nagyvilágban is.

A helytállásnak a fizikai jelenlét nem kizárólagos és egyetlen ismérve. Nem mindenféle helyben maradás jelent egyszersmind helytállást, de a helytállásnak - főleg tömegek esetében - előfeltétele a helyben maradás. Azok a marosvásárhelyi magyarok például, akik a 2000. június 18-i helyhatósági választásokon - vagy azért, mert megtévesztették őket, vagy kicsinyes céloktól indítatva - nem mentek el szavazni, vagy ha elmentek is, nem a magyar polgármester-jelöltre szavaztak, nem helytállásról tettek bizonyosságot, hanem - bárhogy fáj is, ki kell mondani - elárultak egy nemes ügyet, lehetővé tettek egy visszafordíthatatlannak tűnő folyamatot: Marosvásárhely teljes elrománosítását. A helytállás tudatosságot, ezerszer átgondolt döntést és kitartó küzdelmet jelent egy magasabb rendű célért.

Vannak dolgok, melyekért valóban csak helyben küzdhetünk eredményesen, de adódhatnak olyan helyzetek is, hogy másutt sikeresebben síkra lehet szállni egy-jó ügyért.

Az embert, végül is, tettei minősítik, ki-ki cselekedetei alapján ítélni meg a tévedés veszélye nélkül. Igaz, hogy erre mindig utólag kerül sor, hisz akkor derül ki, mi lett a döntés, a tett következménye, de ennél biztosabbat még nem találtak ki.

És létezik belső ítélőszék is, a lelkiismereté, amivel mindenkinek magának kell elszámolnia.

Minden ilyen „nagy utazást”: menekülést, áttelepülést, kivándorlást egyszerre ragyogja be a szabadulás fénye, és kíséri borongós árnyékként a világba-dobottság kínzó szorongása. A világba-dobottság skizofrén állapotát anticipálták és erősítették fel a kolozsvári magyar konzulnak a nyolcvanas évek végén útra induló költőhöz intézett baráti szavai is, aki naplójába a következőket jegyezte le: „Majd, ha otthon lesztek - mondja László -, ott majd talán jelent valamit (tudniillik az, hogy az áttelepülő költő 1940-1944 között magyar állampolgár volt - A.K.) -, talán könnyebben kapod meg majd az állampolgárságot. » Majd ha otthon lesztek « - hallom a fülemmel, s ez a pár szó ott kóvályog bennem, mintha teljesen üres lennék, úgy kóvályog ez a néhány szó bennem. » Hogyhogy otthon? « Hiszen ez a szó eddig úgy élt bennem, mint » itthon «. Nem kereste bennem a helyét eddig ez a szó. » Hiszen nekem itt az otthonom! « - mondanám, miközben éppen azért lépek most, mert hiszen itt nincs otthon. Ilyen értelemben nincs kiépülve bennünk a haza fogalma. Mi egyelőre nem azt érezzük, hogy haza megyünk, hanem azt: Magyarországra, amelyik a magyarok hazája.”

Lehetséges-e, hogy valaki, noha rátalál a „magyarok hazájára”, mégis fészektelen marad?

Vajon mi a jobb, rátalálni a „magyarok hazájára”, de kívül rekedni annak fészekmelegén, vagy a költővel együtt vallani és vállalni az örök hontalanságot az Eszme reménylett győzelméért!?

Hontalan vagyok,
mert vallom, hogy a gondolat szabad,
mert hazám ott van a Kárpátok alatt
és népem a magyar.

Hontalan vagyok,
mert hirdetem, hogy testvér minden ember
s hogy egymásra kell leljen végre egyszer
mindenki, aki jót akar.

Hontalan vagyok,
mert hiszek jóban, igazban, szépben.
Minden vallásban és minden népben
és Istenben, kié a diadal.

Hontalan vagyok,
de vallom rendületlenül, hogy Ő az út s az élet
és maradok ez úton, míg csak élek
töretlen hittel ember és magyar.

(Wass Albert: Hontalanság hitvallása)

Nyugati Magyarság, 2001., március

FÁJDALMAS EMLÉKEZÉS

A napokban múlt negyven éve, hogy Kolozsváron megszüntették a Bolyai Tudományegyetemet. A szomorú alkalmából a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete tanulmánykötetet jelentetett meg (*A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem, 1945-1959*, Budapest, 1999.) az erdélyi magyar tudományosság fellegvárának küzdelmes történetéről. A könyv tizenöt év bizakodásainak, tudós nekifeszüléseinek és kínzó gyötrelmeinek a foglalata. A Bolyai Tudományegyetemnek 1959. július 2-án történt kényszerű egyesítése a Babes román egyetemmel valójában a magyar felsőoktatásra kimondott halálos ítélet volt, hisz - mint utólag bebizonyosodott - a döntés soha be nem vallott célja az önálló magyar egyetemi oktatás megszüntetése volt Romániában. Az egyesítés „közel kilenc évtizedes önálló magyar tudományos kutató és alkotómunkának vetett véget”, hisz az ígéretekkel ellentétben az évek folyamán egész sor tudományos szak művelése és oktatása szűnt meg magyar nyelven.

Az RMDSZ mai vezetőségének muszájherkulesi küzdelmeihez, pontosabban szélmalomharcához viszonyítva, a Bolyai Tudományegyetem gyors létrejötte 1945-ben több tényező szerencsés összejátszásának volt köszönhető. Annak, hogy a Szegedről 1940. őszén visszatért Ferenc József Tudományegyetem tanácsa, professzorai és személyzete a helyén maradt 1944-ben és a katonai megszállás idején; annak, hogy a kérészéletű vélt egymásra találás ígérő hangulatát a közemberek körében az új román politikai vezetők még nem mérgezték meg annyira, hogy az ügy kerékkötőjévé váljon; és döntő módon annak, hogy a román politikai elit taktikai meggondolásból, azaz saját érdekből elfogadta az önálló magyar egyetem létét. Romániának ugyanis az 1947-es párizsi béketárgyalásokon bizonyítania kellett, hogy biztosítja a nemzeti kisebbségek jogegyenlőségét. Erdély Romániához csatolásának ez volt az egyik feltétele.

De mi történt valójában? Elvettek egy működő magyar egyetemet épületeivel, infrastruktúrájával együtt. Ennek fejében papíron - mert jogilag a magyar egyetem nem szűnt meg létezni - létrehoztak egy „új” egyetemet, amit előbb Magyar Előadásnyelvű Állami Egyetemnek neveztek el, majd a Bolyai Tudományegyetem nevet kapta. Az, hogy a magyar egyetem nem őszinte szándékból, hanem kényszerhelyzetben született, abból is kitűnik, hogy már az elején megindultak a támadások ellene. A magyar állampolgárságú tudós tanárok menesztése, a teológiai professzorok kilúgozása, az ismétlődő letartóztatások, a keretek szűkítése, az anyagi erő és a szellemi potenciál elleni merényletek, az ilyen-amolyan „érvekkel” végrehajtott átszervezések, a karok, szakok fizikai szétszórása... mindmegannyi bizonyítéka annak, hogy az eredendő szándék és a végső cél azonos volt: a megszüntetés, minden egyéb idő kérdése és a körülmények függvénye volt. Már az egyetem megalakulásakor is kompromisszumokra volt szükség. Az orvosi karnak például át kellett költöznie Marosvásárhelyre, mert Kolozsvárt az összes klinikai épületet, felszerelésekkel együtt, át kellett adni a visszaköltöző román egyetemnek.

A kötetből hiteles képet kapunk arról is, hogy állt talpra egy-egy kar, szakterület az új, mondhatni ellenséges helyzetben. A karok és a tanszékek beszámolóiból kitűnik, hogy a kolozsvári önálló magyar egyetem első három évében folytatta és továbbfejlesztette az európai egyetemi hagyományokat, amiben meghatározó szerepe volt annak a 33 magyar állampolgárságú tanárnak (nagy részük nemzetközileg is ismert és elismert szakember volt), akik fáradhatatlanul folytatták a magas színvonalú tudományos és oktatói tevékenységet. Amíg lehetett. Ameddig hagyták. A viszonylag kedvező helyzet ugyanis 1948 után, az új oktatási törvény bevezetésével gyökeresen megváltozott. A magyar állampolgárságú tanároknak nem hosszabbították meg a szerződésüket; de menniük kellett azoknak a román állampolgárságú tudós tanároknak is, akiket az új ideológia szemszögéből nem kívánatosnak nyilvánítottak. Ezután

következett a román nacionalista koncepció szempontjából történő tisztogatás: a marxista meggyőződésű, de a magyarság mellett kiálló professzorok eltávolítása, letartóztatásuk és bebörtönzésük. 1956 után újabb retorziós hullám kezdődött. A félelem nyomasztó légköre ülte meg az egyetem auláit, laboratóriumait, tanári szobáit. Erre - mint kiderült - azért volt szükségük a román politikai vezetőknek, hogy csökkentsék az ellenállást, és a beolvasztás könnyebben folytatódjék. A tudós visszaemlékezéseket, vallomásokat olvasva megrázó kép tárul elénk azokról a személyi változásokról, rombolásokról, amelyek az egyes karokon, szakokon történtek, egyszersmind fogalmat alkothatunk magunknak azok koncepciók háttéréről is.

Természetesen még egy ilyen tudományos igényű munka sem képes megnyugtatóan bemutatni az egyetem másfél évtizedes történetét, hisz csak az egyes karokon, szakokon végzett oktatói, kutatói munka leírása is egy-egy kötetet igényelne. Sajnos, az események kimerítő tudományos feldolgozása még várat magára. Egy minden lényeges elemet magában foglaló monográfia elkészítése majd csak akkor válik lehetővé, amikor a Bolyai Tudományegyetem irattári anyaga a maga egészében a kutatók rendelkezésére fog állni. Ez az anyag most teljességgel hozzáférhetetlen. Ezért a kötet szerkesztői az egyetlen lehetséges utat választották, amikor a résztvevő tanárokat és az egykori hallgatókat szólaltatták meg. Ami remélhetőleg kellő indítékot ad egy elmélyült kutatásokon alapuló monográfia majdani megírásához.

Kapu., 2000., 1.

VOLT EGYSZER EGY EGYETEM

A huszonnegyedik órában bár, de csak elkészült a Bolyai Tudományegyetem kálváriás életéről (1945-1959) szóló dokumentumfilm. *Dr. Sebestyén Kálmán* történész, kandidátus - maga is egykori bolyaista - hozzáértéssel látta el a könnyűnek egyáltalán nem nevezhető szerkesztő-riporter feladatot. A 32. Magyar Filmszemle versenyfilmjei közül elismerésben részesült és kedvező nézői fogadtatásnak örvendő alkotás igazi jelentősége: dokumentumértékében rejlik.

A szocializmus évtizedeiben tabuként kezelt erdélyi magyar felsőfokú oktatásról immár jó évtizede váltólázasan, hol indokolatlan derűlátással, hol meg teljes csüggedtségbe roskadva nyilatkozik a nagypolitika, értekezik a szakma, szól az anyaországi sajtó.

Az egyszervolt erdélyi magyar egyetemről alkotott kép most egy olyan dokumentumfilmmel gazdagodott, amely megerősíti bennünk azt a rossz sejtést, hogy a Bolyai Tudományegyetem Balázs Sándor professzor kifejezésével „azért lett, hogy ne legyen”.

Ez képtelenség! - halljuk az értelem tiltakozó szavát. Pedig nem az, csak annak tűnik. A visszaemlékezések végére ugyanis kiderül, hogy Balázs Sándor kolozsvári filozófus professzor paradoxnak tűnő megállapítása valójában mély értelmű igazság. A Bolyai Tudományegyetem volt professzorainak külön-külön természetesen szubjektív, ám együttesen objektív képpé formálódó vallomásai kétségtelenné tették, hogy az egyetem létrehozása nem a román fél jóindulatán vagy nagylelkűségén múlt, hanem a nemzetközi erőviszonyok pillanatnyi kedvező alakulásának volt köszönhető. Aminthogy a megszüntetését is a nemzetközi erőviszonyok változása tette, számukra, lehetővé.

Az okkupált Erdélyben a bukaresti vezetés csak azért nem szüntette meg a nagymúltú magyar egyetemi oktatást

Kolozsvárt, mert 1944. vége fele, 1945. elején a román adminisztráció még nem volt abban a hatalmi helyzetben, hogy ezt megtehesse volna. Gyűlölködő kalandorok tettek ugyan kísérleteket rá, de a tényleges hatalmat gyakorló orosz katonai vezetés minden ilyen irányú próbálkozást csírájában elfojtott.

Sebestyén Kálmán az erdélyi magyar felsőoktatás történetének felvázolásával indítja a visszatekintést. Okkal és joggal. Ugyanis az egyetemi törekvéseknek - a rövidebb-hosszabb ideig működő egyházi-felekezeti egyetemeknek és főiskoláknak - több mint négyszáz éves múltja van Erdélyben. János Zsigmond erdélyi fejedelmet korai halála akadályozta meg egyetem-alapítási tervének megvalósításában az 1560-as évek második felében.

Az első felsőfokú intézmény létesítése Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király nevéhez fűződik, aki 1580-1588 között egyetemet működtetett Kolozsvárt. Ezt követte az 1622-ben Bethlen Gábor által alapított gyulafehérvári Academicum Collegium. 1872. novemberében nyitotta meg kapuit a Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem, amely 1881-ben felvette a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem nevet. A Bolyai Tudományegyetem (1945-1959) ennek a sokszázados törekvésnek volt természetes folytatása.

A Bolyai Tudományegyetem még élő vezető-professzorai szívesen emlékeztek a kamerák előtt. Az indulás óta eltelt bő félszáz év alatt, sajnos, többen elhunytak az egykori gárdából, köztük olyanok is, akikre nagyon fontos szerepet osztott volt ki a sors a két egyetem „egyesítésében”. Bizakodásaikkal, tépelődéseikkel, vívódásaikkal együtt végleg távozva az örök égi mezőkre, soha meg nem fejthető titkokat és talányok garmadáját hagyták azokra, akiknek feladatuk lesz az egyetem teljes hiteles történetének a megírása. Amire viszont csak akkor kerülhet sor, ha a kutatók hozzájutnak a máig titkosnak minősített iratokhoz.

Az az egykori sejtés, hogy a magyar egyetem megszüntetését a pártközponban eleve eldöntötték, ma már bizo-

nyosság; a hónapokig tartó gyűlés-sorozat kutyakomédiája csak azt a célt szolgálta, hogy demokratikus mázat kölcsönözzenek egy alávaló szándéknak, úgy állítva be a halálos döfést, mint két testvéri nép közeledésének kívánatos lehetőségét.

Azt sem tudhatjuk meg már sohasem, bár izgalmas lett volna Takács Lajos néhai rektortól magától hallani, milyen fenyegetések, lelki konvulziók, morális pokoljárás után jutott el odáig, hogy ő maga kérje az „egyesítést”. Lehetséges, hogy ne látta volna az ígéretek mögé rejtett csapdát, azt, hogy nem a közeledés, hanem a magyar oktatás teljes megszüntetése a kitűzött cél? Alig hihető. Amit egyébként az idő ragyogóan be is bizonyított, hisz a nyolcvan év alatt állandóan érvényesített numerus claususból Ceausescu Romániájában 1985-re majdhogynem numerus nullus lett. Ettől kezdve ugyanis csak a Babes-Bolyai egyetem Magyar Nyelv és Irodalom szakán tanulhattak anyanyelvükön a magyar a diákok, másutt sehol.

A dokumentumfilm három nagyobb időegységre tagolódik. Az első az intenzív önépítkezése (1945-1949); a másodikat (1949-1956) az államosítás és a magyarországi vendégprofesszorok kiutasítása tette különösen terhessé; a harmadik (1956-1959) az ellehetetlenítés és megszüntetés időszak volt.

Az erdélyi magyar egyetem kálváriás történetében jóformán nem volt olyan év, hogy ne távolítottak, hurcoltak volna el, börtönöztek volna be valakit. Erre a sorsra jutott Csögör Lajos professzor, az egyetem első rektora, a kifejezetten baloldali gondolkodású Balogh Edgár (1949) második rektor, Jordáky Lajos, Demeter János professzorok és sokan mások.

Amikor a nemzetközi viszonyok lehetővé tették, ügyelve a látszatokra, a bukaresti pártvezetés hozzálátott sötét szándéka beváltásához. Az '56-os magyar forradalom erdélyi hullámverése szolgáltatta hozzá a „kedvező” pillanatot, ez adta az ürügyet a Bolyai beolvasztására. A dokumentumfilm bő terjedelmet szentel az 1956-tól 1959-ig terjedő idő-

szak gyászos eseményeinek a bemutatására. Indokoltan, hisz minden kétséget kizáróan ez volt a Bolyai Tudományegyetem másfél évtizedének legdrámaibb időszaka.

Az egykori vezető professzorok - Csőgör Lajos, Bodor András, Jakó Zsigmond, Imreh István, Incze Miklós, Náhlik Zoltán, Csetri Elek, Antal Árpád, Maurer I. Gyula, Gábos Zoltán vallomásaiból az is kitűnik, hogy - a magyarországi vendégprofesszorok kiutasítása után - a helyben maradtak elvi szilárdságukkal, elszántságukkal megakadályozni már nem, legfeljebb késleltetni tudták azt, ami eleve elrendeltetett: az önálló erdélyi magyar egyetemi oktatás felszámolását. Valóságos Bach-korszak volt ez az intézmény életében. A szekuritate szüntelen zaklatásai személyes tragédiákhoz is vezettek. Szabédi László költő, nyelvész és Csendes Zoltán statisztikus professzorok önkézzükkel vetettek véget életüknek. Ígéretes életpályák törtek derékba, fiatal életek mentek végleg tönkre.

Az „egyesítés” utáni napokban, hetekben a magyar tantárgyak száma egyharmadára csökkent, a Bolyai egész infrastruktúráját bekebelezték, a magyar diákokat egy akolba terelték a románokkal... - kezdetét vette a sorvadásos halál.

Több mint negyven év távolából visszaemlékezve a történetekre, az egykori vezető-professzorok olyan bizonyító erejű „élő” dokumentumhoz juttatták vallomásaikkal mind az erdélyi magyar, mind az anyaországi közvéleményt, amellyel bármikor tetemre hívható lesz a kaméleon természetű román politikai elit.

Mikor lesz ismét önálló magyar egyetem Erdélyben, Kolozsvárt? - horgad fel bennünk a keserű kérdés a látottak kapcsán. Ha majd a nemzetközi erőviszonyok erre rákényszerítik Romániát - mondatja velünk a temérdek rossz tapasztalat.

Vajon a közel kétmilliónyi erdélyi magyarság és az anyaország beletörődik-e ebbe a megalázó cselédhelyzetbe vagy megelégedve a szüntelen kétszínűsködést, kenyértörésre viszi a dolgot? Ez az, amit most nem tudhatunk.

Confessio, 2001., 2.

BALKANIZÁLT MAGYAROK?

Kedves Laci, cikked (Domonkos László: *Balkanizált magyarok, Nyugati Magyarság, 2001, 3.*) minden gondolata fájdalmasan igaz. De nem általános érvénnyel. Mert nem a határon kívülre került magyarság egésze, hanem csak egy töredéke - valószínű, nem elhanyagolható morzsaléka - balkanizálódott valóban. Az a rész, amely, mint írod, átvette elnyomóitól az „ügyeskedést, a durva, trágár gátlástalanságot, a kíméletlen törtetést...a mindig annak adok igazat, akivel beszélek sunyiságát.”

De legyünk őszinték: a megmaradt Magyarországon talán nagyítóval kell keresni az ilyen alakokat? Bizony nem. Minden diktatúrának, sőt az ilyen-amolyan demokráciáknak is megvannak a maguk balkanizáltjaik. Mert az ilyesmi nem feltétlenül és nem kizárólag földrajzi hely kérdése: a lakajtermészet jószerével szemlélet, lelki alkat és jellem dolga. Amit persze bizonyos társadalmi struktúrák, sajátos emberközi viszonyok termelnek ki magukból.

Honnan eredeztethető és mi a lényege a bizantin alakoskodásnak, csűrés-csavarásnak, köpenyegforgatásnak, balkániságnak? Oka bizonyára az önálló egzisztencia hiányában, egyeseknek másoktól túlzottan függő, kiszolgáltatott helyzetében keresendő. Gondolj a bizánci hivatalnok-arisztokráciára, mely szolgálataiért nem földbirtokot kapott, mint az öreg kontinensen történt volt, hanem mindenkor az uralkodó kegyeitől függött, azon csüggött, az halmozta el minden földi jóval, vagy fosztotta meg, ha kegyvesztett lett, javaitól, kiváltságaitól. Csak addig élvezték/élvezheték a pompát, a gondtalan élet örömeit, amíg feltétel nélkül kiszolgálták a kegyosztó kívánságait. Lefelé haladva a társadalmi hierarchiában, ez az elv mindenhol zavartalanul működött, a rendszer lényegi részévé szervesült. Megfelelő jutalom ellenében, vagyis megvesztegetéssel a folyamosodó szinte biztosan elérhette céljait, elintézhette ügyes-bajos

dolgait, hisz ki ne szeretett volna jobban, gondtalanabban, netán fényűzően élni. Ilyenformán a meghunyászkodás, a csúszás-mászás, alakoskodás, egyszóval a lakájlelkűség nemcsak a legfelsőbb körökben vált mindennapossá, áthatotta a rendszer egészét. Általános érvénnyel szólva, akit döntéseiben és tetteiben nem fennkölt eszmék vezérelnek, akinél az erszény súlya a „legfőbb erkölcsi parancs”, az lelki tusák nélkül válik szervilissé, gusztustalan talpnyalóvá, gátlástalan zsarnokká, akár gyilkossá is.

A kommunizmus, amely egyetlen mozdulattal állami tulajdonba vonta milliók megkínlódott javait, és a rendszer „jóindulatától”, azaz feltétel nélküli kiszolgálásától tette függővé az egyének előmenetelét, boldogulását, kiemelkedésüket a nyomorult tömegeből, ugyanúgy kialakította a maga eltompult érzékű, erkölcstelen szolgálhatát, mint hajdan a bizánci udvar.

Persze a balkanizmus tenyészetéhez „megfelelő társadalmi légkörre”, arra is szükség van, hogy a hatalom ne csak megengedje, hanem természetesnek is tartsa az ilyen magatartást, gyakorlatot. Ami nem kerül nagy erőfeszítésébe, hisz a közmondás szerint is fejtől bűdösödik a hal.

Tudod-e, Laci, hogy Trianon óta a pokol hány bugyrát jártatták meg azokkal a nemzettestvéreinkkel, akiket anno aljas nagyhatalmi érdekekből az anyaországon kívülre szorítottak, de ők ott is ragaszkodtak magyarságukhoz? Csoda, hogy bő nyolcvan év alatt akadtak/akadnak köztük olyanok is, akik „fölvették elnyomóik habitusának számos elemét”? Egyébként bizonyos fokú igazodás, viselkedésbeli mimikri mindig is kellett, ma is szükségeltetik a kisebbségnek a túléléshez. De ki tudja megmondani, hol a lélektani határ, ameddig a színlelés csupán ügyes manőver, elterelő hadmozdulat, és mikor megy át az ügyeskedés önfeladásba? Azt hiszem, az idejében való fel nem ismerésben rejlik a legnagyobb veszély!

Amikor újságíróbojtárként anno megkérdeztem egy magyar fiatalasszonyt, miért adja román iskolába fiát, ha magyar is van a faluban, azt felelte: „Ha élni akarsz, olyanná

kell válnod, amilyen a világ”. Vagyis a többségi románság. Ez már önfeladás, maga a lassú halál. A bukaresti hatalom és fullajtárjai pedig mindig is gondoskodtak róla, hogy Erdélyben, de másutt is „odaáti” területeken, a magyarok közül minél többen és mennél hamarabb jussanak el oda, hogy megrendülés nélkül dobják el maguktól anyanyelvüket, az ezeréves örökséget. Mint bolháit a megrázkódó kutya.

*

Ha nem unod, elmondok egy-két ide vágó „bájós” történetet, a fentieket illusztrálendő. Egyik barátomét, aki elsőként így emlékezett vissza egykor tett egyetemi felvételi-versenyvizsgáira a kincses Kolozsváron:

„Magyar iskolában érettségiztem - kezdte -, de felvételizni románul kellett. Már a vége felé jártam. Addig mindegyik vizsgám kitűnően sikerült. Most már nemcsak én éreztem úgy, hogy bejutok, hanem a többi versenyző kolléga is biztosra vette. Egyetlen szóbeli próba volt még hátra, román nyelv és irodalomból. A vizsgacédulán két kérdés szerepelt. Második feladatként Mihail Sadoveanu *A balta* című regényét kellett elemezni. (A regény Móricz híres novellájának, a *Barbároknak* balkáni változata. Egy a sok közül.) Ugyancsak szerencsés kezűnek éreztem magam, hogy ezt a tételt húztam ki, hisz valamikor olvastam a regényt, még-hozzá románul.

A vizsgák egyszerre több teremben folytak, mert másfélszáz felvételiző tudását egyetlen bizottságnak lemérni több napjába került volna.

A regény elemzésének a felénél tarthattam, amikor belépett a terembe egy férfi. A professzorasszonyhoz sietett, a fülébe súgott valamit, majd sietve távozott. A hölgy pedig a mellette ülő kollégájának adta tovább a friss információt, aki egyetértően bólintott. Az egész jelenet nem tartott tovább egy percnél.

Ekkor vizsgáztatóm, aki addig méla unalommal hallgatta, pontosabban nem hallgatta a szövegemet, hirtelen félbesza-

kított és határozott hangon azt kérdezte:

- Mondja csak, mi a kutya neve!? Hogy hívják a kutyát a regényben!?!...

A váratlan kérdés annyira meglepett, hogy noha, mint említettem, valamikor olvastam a regényt, az istennek se ugrott be a kutya neve.

- Tudja? - kérdezte kisvártatva, hangjában némi malíciával.

- Tessék megengedni, hogy gondolkozzam egy kicsit! - kértem, abban reménykedve, hogy csak eszembe jut annak a fránya kutyának a neve.

Pár másodperc múlva érezhető türelmetlenséggel:

- Tudja vagy nem tudja!?

Ekkor pánikba estem, s hogy mentsem, ami menthető, a tapasztalatlan naivságával visszakérdeztem:

- Nem jut eszembe. De tessék mondani, mi a fontosabb, az, hogy ismerjem a kutya nevét, vagy pedig az, hogy elemezni tudom-e a regényt?...

Ekkor hirtelen megrángott, egész testében megfeszült, és szikrázó szemeket meresztve rám rivallt:

- Nem azt kérdeztem, mi a fontosabb, hanem, hogy tudja-e a kutya nevét?

- Nem jut eszembe - mondtam letaglózva.

- Kérem az indexét!...

A vizsgatétel első pontjára, Tudor Arghezi: *Testamentul (Testamentum)* című filozofikus költeményének elemzéséért 9-est adott, a másodikra 4-est. Így lettem huszonegyedik és huszonhárom hely volt, amiből hét magyar.

Hónapokkal később hallomásból arról értesültem - hisz nincs olyan titok, amely hamarabb vagy később ki ne tudódna -, hogy akkor, amikor az a bizonyos férfi bejött a terembe és a professzorasszonnyal diszkréten közölt valamit, előzetes kalkulációk szerint már be volt telve a numerus clausus, a magyaroknak központilag megszabott hét hely. És hogy nem én voltam az egyetlen áldozat. A többi teremben velem egyszerre versenyző magyar felvételizők is elvéreztek, miután a titokzatos alak sorra láto-

gatta a termeket.

Hogy meneküljek a katonaság elől, két héttel később szerencsét próbáltam a zenei fakultáson, amire az bátorított fel, hogy valamikor hegedültem. Így lettem a Zenepedagógiai Főiskola hallgatója. E meddőnek igazán nem nevezhető két évi kitérő után ismét próbát tettem a filozófia szakon. Akkor már csak tizennégy hely volt, amiből magyar kettő. Versenyző pedig százötven.

Bármilyen hihetetlen, most is utolsó vizsgán sújtottak le rám. Ez alkalommal éppen filozófiából.

A teremben lévő csoportból (lehattünk vagy tízen) én voltam az egyetlen magyar. Egy, másfél hónappal előbb, amikor beiratkoztam a versenyvizsgára, írásban jeleztem, hogy magyar iskolában érettségiztem és filozófiából magyarul kívánok vizsgázni, mely lehetőségről a Tájékoztatóból értesültem. A vizsgáztató bizottság elé kerülve, biztos, ami biztos, megismételtem a kérést:

- Professzor elvtárs, én Nagyváradon a volt Orsolya rendieknél magyar iskolában érettségiztem, magyarul tanultam a filozófiát, ezért magyarul szeretnék vizsgázni.

- Nem lehet! - hangzott a szentori válasz.

Összerezentem és úgy éreztem, hogy kifut a vér a testből. Hirtelen belém nyilallt a két év előtti jelenet.

- Kérem szépen, a Tájékoztatóban az áll, hogy azokból a tantárgyakból, amiket magyarul tanultunk, magyarul vizsgázhatunk is - próbálkoztam.

- Akkor se lehet! - így a professzor.

- Legalább azt tessék megengedni, hogy a definíciót mondhassam el magyarul. (Lenin az anyag filozófiai kategóriájának meghatározásáról volt szó, ami anyanyelven sem egyszerű feladat.)

- Tessék!

Elmondtam a meghatározást és megálltam.

- Folytassam magyarul, vagy térjek át román nyelvre.

- Folytassa magyarul!

Mondókám felénél tarthattam, amikor a professzor félbeszakított.

- Tud maga románul!?

- Tudogatok - dadogtam.

- No, akkor kezdje el előlről, és mondjon el mindent románul, amit eddig magyarul elmondott.

Megismételtem hát románul, aztán megálltam és megkérdeztem:

- Tovább hogy legyen?

- Folytassa magyarul!

Folytattam. Egy idő után

- Most halljam románul!

Elmondtam.

- Folytassa magyarul!...

Fellélegeztem.

- Ismételje meg románul!...

Elhebegtem.

- Most magyarul!...

Mindent elmondtam, ami még a tarsolyomban volt.

- Most ro... - hallottam valahonnan távolról a parancsszót.

Egész testem zsibbadt volt. Tudatom beszűkült. Alig észleltem mi történik körülöttem. Az agyam zakatolt, csörömpölt. Remegve vártam, nem kérdez-e ráadásként valami olyasmit, amivel „biztosan kiüthet”.

- Mit is mondott, hol érettségizett?

- Nagyváradon. Estiben, a volt Orsolya rendieknél.

- Ki volt a román tanára?

Megmondtam.

- Adja át neki gratulációm! Jó munkát végzett.

Félholtan támolyogtam ki a teremből.

Egy hét múlva hirdettek eredményt. A dékáni hivatal előtti folyosó hirdetőabláján két lista volt kifüggesztve. Egy nagyon rövid, azok nevével, akiket fölvettek, és egy igen hosszú azoknak a névsorával, akiknek nem kedvezett a szerencse.

Végigfutok a rövid listán. Nem látom a nevem. Újra átfutom. Akkor se. Harmadszorra se. Rámereked a hosszú névsorra. Ott sincs. Még egyszer nekifutok. Ekkor megszólal valaki mellettem:

- Na nézegetjük, nézegetjük magunkat? Gratulálok! - mond-

ja és szélesen mosolyog.

- Mihez?

- A sikeres felvételihez!

- De hát nem vagyok a listán!?!...

- Dehogynem, nézd csak meg jobban!

És valóban, a tizennégy szerencsés között a második az én nevem volt. Azért nem láttam - döbönt belém a felismerés -, mert én mindig a lista alját fürkésztem! Ki gondolta volna, hogy százötven álmodozó közül éppen én, egy magyar lesz a második!?!...

Miután saját szememmel is megbizonyosodtam a nagy győzelemről, hirtelen olyan erő szökött belém, hogy úgy éreztem, egy egész mocskos kompániát szét tudnék kergetni...

Később, a kijárat felé haladva eszembe jutott az egy évvel előbb tett kemény fogadalmam s a szerzetesi fegyelem: „Ha nem tudsz ötször annyit, mint a román versenyzők, nincs mit keresned a versenyvizsgán!”

Soha többé nem tudnám megismételni azt a bravúrt...

- Milyen nyelven szeretnéd hallgatni az előadásokat? - kérdezte a még mindig mellettem álló férfi, akiről csak a bolond nem láthatta, hogy őszintén örül az örömeimnek.

- Magyarul -, mondtam megkönnyebbülve. - De nem hiszem, hogy egy szál embernek külön előadásokat fognak tartani.

- Nem vagy egyedül. Még van egy kolleginád.

Odanézek, és a listán tényleg ott a kollegina neve is. Ketten voltunk hát magyarok 1964-ben filozófia szakon első évfolyamon Kolozsvárt.

Három évvel később a Szabad Európa Rádió félórás adásban értekezett rólunk, mint két csodabogárról. Mi voltunk a mélypont: filozófia karon magyarok soha nem voltak kevesebben Kolozsvárt, mint a mi évfolyamunk.

Azt követően, hogy a Szabad Európa Rádió megszéllőztette a nevünket, barátaim és ismerőseim közül többen is megkérdezték:

- Még nem hívtak be benneteket a szekura?

Tényleg nem rendeltek be. Azt hiszem, nagyon kilógott

volna a lóláb...

Azt a kedves férfit pedig, aki az eredményhirdető tábla előtt atyai szeretettel oltalmába vett, és bátorító meleg szavakkal mintegy beavatott az egyetemi életbe, végleg a szívembe fogadtam. Somai József, a dékáni hivatal titkára volt. Aki nem tett semmi rosszat, csak a törvényben „szavatolt” kisebbségi jogok érvényesülése felett őrködött. Ki is rúgták később, hogy a lába se érte a földet, azazhogy „szolgálati érdekből” áthelyezték a jogi fakultásra, ahol a magyar nyelvű oktatást akkorra már elsorvasztották.

*

Nálunk, a történelem-filozófia karon az volt a szokás, hogy az elsőéveseket gólyabálon szentelték fel, fogadták be a magasabb évfolyambeliek maguk közé. Erre az aktusra tanáraink, köztük az engem felvételiztető filozófia professzor (románul!...magyarul!... románul!... magyarul!) is hivatalos volt. Amikor megpillantotta névjegyét az asztalon, olyan műbalhét rendezett, hogy belesápadtunk.

- Ki volt az a!?... Micsoda disznóság ez!?... Vegyék tudomásul, hogy én nem András, hanem Andrei vagyok... Világos!?...”

Azt hiszem, Bajor Andor, mindnyájunk kedves Bandikója az ilyen alakokról mintázta *Renner, Rónai, Radulescu* című remek szatírját...”

*

Amikor 1971-ben vendégtanárként a „Ion Andreescu” Képzőművészeti Főiskolára kerültem, még 26 magyar hallgatóm volt. 1985-ben, amikor otthagytam az intézetet, mert megszüntették a magyar nyelvű oktatást, mindössze két magyar diáktól kellett elbúcsúznom. A numerus claususból majdnem numerus nullus lett.

Történt pedig mindez a következőképpen: Éppen befejeztem két elárvult diákom év végi vizsgáztatását, amikor a

rektoriba érve a titkárnő a következőket közli velem:

- Tanár elvtárs, most érkezett az ukáz a Tanügyminisztériumból, hogy a következő tanévtől minden elméleti tantárgyat csak egy nyelven fognak oktatni.

A másodperc töredéke alatt átfutott az agyamon, hogy mire megy ki a játék. És mint akinek nincs mit veszítenie, azon nyomban visszakérdeztem:

- Tessék mondani, és melyik lesz az a nyelv?

- Ó, tanár elvtárs - mondta a titkárnő elképedésében amúgy is nagy szeméit hatalmasra meresztve, hát hogy is lehet ilyet kérdezni?

- Valóban, titkárelvtársnő, hogy is?

- De ne gondoljon semmi rosszra. Senki sem akarja Önt innen kitenni, taníthat tovább románul...

- Kérem, közölje a rektor elvtárssal, hogy egy hét gondolkodási időt kérek.

Másnap bementem, és „őszinte sajnálkozásukra” kiléptem a főiskoláról. Pontosabban otthagytam volna, ha a rektor úr kiadja a papírjaimat. De ő ahelyett, hogy ezt tette volna - hogy még egyet rúgjon belém - felküldött minisztériumba, hogy személyesen a tanügyminiszter oldozzon fel oktatói kötelezettségeim alól:

- ...Na de kérem, Ön el akar menni, miközben mások mesteri könyökmunkával azon iparkodnak, hogy bekerüljenek a felsőfokú oktatásba? Miért teszi? - „sajnálkozott” a miniszter.

- Mert fölöslegessé tettek.

- Kicsoda?

- Azt hiszem, Ön.

- Hogy-hogy?

- Azzal, hogy rendeletileg megszüntette a magyar nyelvű oktatást.

- Ismeri a nyelvet, tanítson románul!...

- Az nem az én hivatásom. Engem anno nem azért szerződtettek a Művészeti Akadémiára, hogy most román nyelven tanítsak...Azt sokkal jobban megteszi a román kolléga...

- Háááát!....

Így ért véget tizenöt éves pedagógusi karrierem...

A nyolcvankilences „forradalom” után egyebek közt az is kiderült, hogy a rektor úr „mellékállásban” szekus ezre-des volt.

Kedves Laci, valahogy így nézett ki mifelénk a békés egymás mellett élés jegyében fennen hirdetett esély- és jogegyenlőség. Kész balkán, nemde?...

Nyugati Magyarság, 2001./7-8.

STÁTUSTÖRVÉNY ÉS DISZKRIMINÁCIÓ

Köztudomású, hogy a kommunista Romániában az élet mégoly apró rezdüléseit is központilag irányították. No nem valami bölcs gazdasági szándéktól vezérelve, hanem kifejezett politikai célzattal. A pártközpont határozta meg, mely városokba kik költözhetnek. A kiszemelt magyar többségű, jellegű erdélyi településeket zárt városokká nyilvánítva csak román családokat költöztettek, hogy a helységek etnikai összetételét, a magyar lakosság rovására, hihetetlen rövid idő alatt, szinte a felismerhetetlenségig megváltoztassák. Ugyanennek a leplezett célnak a szolgálatába állították a szocialista iparosítással egyidejű nagyarányú tömeglakás-építést. Az újonnan létesített ipari egységekbe nem a környékbeli településekről toborozták a munkaerőt, amint az természetes lett volna, hanem a Regátból és Moldvából dobták át Erdélybe százezer számra a képzetlen se munkás, se paraszt tömegeket. A jobb megélhetés reményében jöttek is családotól, pereputtyostól.

Kolozsvárt a negyvenes évek elején még ritkán volt hallható román szó, hivatalos közlés szerint 2002-ben a lakoságnak már kevesebb mint húsz százaléka a magyar. Még arra is kiterjedt a figyelmük, hogy egy-egy lépcsőházba hány magyar család költözhet, hány lakhat, de azok sem egymás mellett, hanem román famíliák közé ékelve. Ugyancsak az állam döntötte el, hogy az iskolák abszolvenséit, kivált az egyetemek, főiskolák végzettjeit mely vidékekre, hova helyezték ki, hogy a szellemi irányítók nélkül maradó magyar közösségeket minél inkább elbizonytalanítsák. Álljon itt bizonyosságul barátom kálváriás kihelyezésének története, aki így kezdte mondandóját:

„Abban az évben a filozófia szakon végzetteket Moldvába, Jászvásárra (Iasi) terelték össze a betöltendő helyek szétosztására. Száznál több filozoptert három egyetemi központból, Bukarestből, Kolozsvárról és Temesvárról. Amikor

tizenhetedikként a bizottság elé kerültem, még két betöltetlen hely volt a felsőoktatásban, egy tanársegéd állás a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben, és egy a jászvásári Politechnikai Intézetben (Magyarországon Műegyetemnek nevezik). Magabiztosan léptem a bizottság elé:

- A marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetet kérem! - mondtam.

- Az már nem létezik... Úgy is mondhatnám, „elkelt”... - közölte az elnök. - Azt már előbb elvitte valaki... De itt van a iasi Politechnikai Intézet... - ajánlotta készséggel.

- Köszönöm, de én nem Iasit, hanem Marosvásárhelyt kérem. Erdélyi, kolozsvári vagyok.

- Mondtam már, hogy nincs! - szólt rám rendreutasítóan.

- Az lehetetlen - erősködtem -, hisz mi azon nyomban kihúztuk a kiválasztott helyeket az ajtóra kifüggesztett listán, és Vásárhelyt még senki sem választotta. Ha kételkedik bennem, kérdezze meg a kint várakozó kollégákat!...

- Mi a fene, tán csak nem maga fogja megmondani, mit tegyek!?!... Azt hiszem, elég világos és érthető voltam: Marosvásárhelyt már elvitték! Ismétlem, válassza a iasi Politechnikát! - mondta erélyesen. Majd hozzátette: - Ha akarja...

A másodperc töredéke alatt átfutott az agyamon: „Mi az úristent keressek én ebben a román tengerben!?”

- Köszönöm, de nem kérem! - válaszoltam keserűen.

- Hallatlan! - szólt színlelt felháborodással -, felajánlok neki egy ragyogó állást, ő meg visszautasítja! ...Tudja ki maga!?!... Egy...! - igyekezett meggyőzni „jóságáról”, vagyis maga alá gyűrni a - mint később kiderült - pontos utasításokkal ellátott bizottsági elnök.

Tudtam, hogy itt nem babra megy a játék. Aki egyszer aláírja a kihelyezési okmányt, az akár ott is rohadhat, ha a főnöke nem hagyja jóvá a transzfer-kérelmét. De ha beleegyezne is a távozásába, ugyan hova mehetne szerencsétlen, hisz - a magyar jellegű, túlsúlyú vidékek programszerű elrománosítása miatt - magyar tanárt, mérnököt, értelmiségit csak elvéve fogadtak magyar településeken Erdélyben.

Gyakoribb eset volt, hogy aki nem bírta tovább - lemondva a diplomájáról - eltűnt, lelépett. Mint agrármérnök ismerősöm is, akit abban a faluban, ahova kihelyezték, egy avasi paraszt az ablakon behajolva akarta orvul hátba szúrni, miközben albérleti szobájában, háttal a nyitott ablaknak, szlovák háziasszonyával beszélgetett. Csak az asszony lélekjelölője mentette meg az életét, aki, megpillantva az ablakban villanó kést, hirtelen félrelökte. Szegény fiú, olyan sokkot kapott, hogy másnap örökre eltűnt a faluból. Felszállt a nagybányai gépre, és hazarepült Kolozsvárra. Ahol a munkakerülés vádjától és attól való félelmében, ha megtalálják, nehogy visszakényszerítsék a faluba, jó ideig bujkált. Később mérnöki oklevelét letagadva helyezkedett el nevetségesen kis fizetésekért különböző kócerájoknál, remélve, hogy ott nem fognak utánanézni tényleges iskolai végzettségének.

Később a gyilkossági kísérlet okára is fény derült. A helybéli ember bevallotta, azért akart végezni a mérnökkel („domnu injinyer”), mert ő is és faluszelei is azt hitték, hogy a mérnök, illetve a falu elöljárósága fosztja meg őket földjüktől, kényszeríti be a kollektív gazdaságba.

Mint ifjú házasba, ekkor már zsigereimbe fészkelte magát a hallomásból szerzett sok keserű „tapasztalat”, és a kétségbeesés, nehogy hasonló csapdába essem, ami - a bizottság ítélőszéke előtt állva - újabb rohamra ajzott:

- Elnök elvtárs -, mondtam a felindultságtól rekedtes hangon - a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben meghirdetett állásnak meg kell lennie, azt még senki sem választotta ki. Kérem Marosvásárhelyt! Jogom van hozzá!!!

Most már kiabáltunk egymásra.

Ekkor a bizottságból felállt és hozzám lépett kísérő professzorunk:

- László -, szólt halkán, de feldúltan - maga látja mi folyik itt, azt ajánlom, válassza Aradot, az mégiscsak Erdély. Különbösen is magának itt van a papírja a minisztériumból - mutatott a bizottság asztala felé. - Magát kéri az aradi lap szerkesztősége.

Én, persze, tudtam erről az iratról, hisz közel egy évvel előbb azzal kerest meg két szerkesztőkolléga az aradi Vörös Lobogótól: tudják, hogy irogatok, olvasták írásaimat, több tanárom véleményét is kikérték, ha végzek, nem mennék-e le hozzájuk újságírónak? Abban állapodtunk meg, ha nem kapok jobb helyet, hozzájuk szerződöm. Ezért követelem most - jelek szerint teljesen eredménytelenül - Marosvásárhelyt.

Alig tíz perccel később a iasi Politechnikai Intézet is gazdára talált:

- Megmentettél! - ölelt át boldogan az a moldvai évfolyamtársam, aki utánam lépett a bizottság elé. - Köszönöm, hogy nem Iasit választottad! - hálálkodott.

Őutána egy regáti kolléga nyomta le a bizottsági terem kilincsét. Kilépve a helyiségből, őt is megkérdezték az ajtó előtt toporgók:

- Te mit választottál?

- Institutul Medico-Farmaceutic din Tirgu-Mures. Vagyis a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet... - válaszolta vigyorogva.

Két nappal később már Marosvásárhelyen voltam. Gáll professzor, az Elméleti Tanszék tanszékvezető tanára ezekkel a szavakkal fogadott:

- Sajnálom, hogy nem maga került hozzánk, de mi határozott utasítást kaptunk a minisztériumból, hogy az intézetben erősíteni kell a román részleget, ezért mindenképpen román ajkú végzőst kell kérnünk. Még az sem baj, üzenték, ha nem filozófiát végzett az illető.

Aradon egy hónap múlva kellett volna jelentkeznem. De még volt egy esélyem. A Kolozsvári Rádió igazgatója - akkor már három éve külső munkatársuk voltam - azzal bíztatott, hogy felvesz, mihelyt mód nyílik rá. Addig is dolgozzam keményen. Bizonyítsak. Gürcöltem is anynyit, mint három szerkesztő, hisz a baba már erősen kopogtatott, s egyéb jövedelmünk nem lévén, az éhbért is alig fedező honorárium mindenképpen segítséget jelentett a családnak.

Két hónappal később a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem futára csönget lakásunk ajtaján. Borítékot hoz azzal az utasítással, hogy választ kell vinnie. Volt professzorom, aki Jászvásáron jó szívvvel Aradot ajánlotta figyelmembe, hisz az „mégiscsak Erdély”, arra kért, még aznap keressem meg a tanszéken.

- László - mondta jólelkűen -, állítsa össze gyorsan a dossziéját, és haladéktalanul jelentkezzen a kolozsvári Politechnikai Intézet Elméleti Tanszékén. Ugyanis a kollégája, Teo, visszakerült a Babes-Bolyai Egyetem filozófiatörténet tanszékére, így a Politechnikai Intézetben megüresedett állás - érdemjegyei alapján - magát illeti.

Grigoras, az intézet tanszékvezetője nem tud hova lenni az „örömtől”, hogy én kerülök hozzájuk. Ám ahhoz, hogy engem is eltöltsön ugyanaz a boldog érzés, fel kell utaznom Bukarestbe, mondta, hogy a Tanügyminisztérium átkérjen Aradról Kolozsvárra.

- Professzor elvtárs, én kész vagyok akár már holnap elutazni - közöltem reménybeli főnökömmel -, de szükségem lenne egy nyilatkozatra, miszerint az intézet *engem* igényel.

- Nem kell ide semmiféle papír - szolt legyintve -, hisz az egész csak egy kis formaság!

A minisztériumi szoba ajtaja előtt jókora tömeg. Ki tudja, mire várnak ezek is, gondoltam, és egy vidéki gyanútlan-ságával bekopogtam.

- Ne fárassza magát - szolt rám a sorelső -, az ajtó be van zárva.

Csoda történt vagy lekopogtam valamilyen belső egyezményes jelet, nem tudom, de tény, hogy egy finom aszszonykéz már igen-igen gyöngé volt ahhoz, hogy a résnyire nyitott ajtót becsukja...

Az ügyintéző hivatalnok hihetetlenül „operatív” volt: addig a hivatal szóba se áll velem, amíg nem viszem a Műegyetem igénylőjét.

- Ostoba bürokraták! - morgott a „hiób hír” hallatán Grigoras professzor. - De ne nyugtalankodják, minden idejében elintéződik.

Hónapok teltek el teljes kilátástalanságban. Egy nap aztán összefutok Teoval, azzal a volt évfolyamtársammal, akit bár az egyetem filozófiatörténet tanszékére szántak, „átmenetileg” mégis a Politechnikán kötött ki, mert kihe-lyezésünkkor váratlan telefon érkezett a bizottsághoz azzal az utasítással, hogy X csemetéjét mindenképpen a Babes-Bolyaira kell helyezni. De hova, hisz az egyetemen csak egyetlen hely volt a filozófiatörténet tanszéken, ahova már megvolt a jelölt, Teo!? Rövid susmus után a bizottság egyik tagja távozott a teremről, és egy borbély öt perc múlva már jött is a „válasszal”. X szeme világát bedugták a Teo helyére „filozófiatörténésznek”, őt pedig átpasszolták a kolozsvári Politechnikára. Időközben viszont - mert mire nem képes a hatalom, ha akarja!? - tényleg létrehoztak egy plusz állást az egyetemen az agyonpátyolgatott csemeté-
nek. Így Teo visszakerülhetett az őt megillető filozófiatör-
ténét tanszékre, üresen hagyva a Politechnikán azt a helyet,
aminek jó szándékú professzorom szerint - érdemjegyeim
alapján - én lettem volna a boldog várományosa.

A Teoval való találkozásom azonban teljesen új fordula-
tot hozott helyzetem alakulásában. Örömeben-e, hogy vég-
re rendeződött a dolga, vagy más miatt, nem tudom, de
tény, hogy aznap délelőtt kollégám meglehetősen kaptatos,
ennélfogva igen közlékeny volt.

- Gyere, üljünk be valahova! - indítványozta -, szeretnék
mondani neked valami nagyon fontosat.

Beléptünk hát a „Három Tetű” névre hallgató köpködőbe
(mi neveztük el így), amely kocsmának is utolsó volt, de
legalább zsebünkhöz szabott.

- Ide figyelj - kezdte Teo -, megmondom neked őszintén,
semmi esélyed, hogy a Politechnikai Intézetbe kerülsz. Teg-
nap ott voltam azon a tanszékülésen, ahol, amikor a neved
elhangzott, a rektor kijelentette: „Nu-mi mai trebuie inca
un bozgor!”, „Nekem ide nem kell még egy hazátlan.” Az-
az magyar.

- Tényleg ezt mondta? - hüledeztem. - Hivatkozhatom
rád?... Mert én utánajárok ám ennek!...

- Nyugodtan, nekem úgy se árthatnak már.

A Megyei Pártbizottság Propaganda Osztályának vezetője, aki az arisztotelészi szillogizmusra meg a logika tudományának egyéb csodáira okított az egyetemen, és történetesen őt rendelték ki megfigyelőnek államvizsga dolgozatom védésekor, azt kérdezi a vizsgáztató professzortól, miközben én Platón állameszméjével birkóztam:

- Lászlót nem tartjátok itt a tanszéken?

- Szeretnénk, de, sajnos, nincs hely.

Hely, persze, volt, csak nem nekem, hanem Teonak, akinek kétszeres előnye volt velem szemben, román volt és évfolyamelső.

Ha már úgy is az egyetemen szeretett volna látni - gondoltam, amíg a málnaszörppel ihatóvá varázsolt bűnrössz monopol szürcsöltük Teoval -, mi lenne, ha felkeresném a hivatalban, és előadnám neki legújabb esetemet?

- Olyan isten nincs! - mondta másnap volt tanárom a szocialista etika felsőbbrendűségébe vetett rendíthetetlen bizalommal, miután előadtam neki legújabb sérelmemet.

- Ide rendelem az egész brancsot! - erősködött. És a rákövetkező nap tényleg magához hívatta a műegyetem rektorát, a tanszékvezetőt, aki annyira „szerette volna”, hogy én kerüljek hozzájuk, és a párttitkárt.

- Menj be ide! - szólt, s a szomszéd helyiségre mutatott, amikor a kapus jelezte a vendégek érkezését. - Nem csukom be az ajtót... - tette hozzá érthető célzással.

A jogegyenlőség szocialista szlogenjeivel teletűzdelt parázs szócsata ugyancsak keménynek tűnt effélékhez addig nem szokott fülemnek.

A vendégek távozása után volt profom meglehetősen lehangolt állapotban volt. Az a hír járta róla, hogy csak olyan „kényes” kérdéseket vállal el, amelyekről eleve tudja, hogy győztesen kerül ki belőlük. És most itt van ez a hülye helyzet, ez a szégyellni való fiaskó...

- Hallottad mit műveltem velük!/? - mondta mintegy magát (is) igazolandó. - Ez a szemét tényleg nem fog fölvenni több magyart!...

Így estem el ettől a lehetőségtől is, és lettem közel egy évig munkanélküli. Csak azért, mert magyar vagyok. Mert nem hagytam magam birkamód beteregni a nekem kijelölt karámba.

Ilyenszerű kálváriát nyilván nemcsak nekem kellett végigjárni, hanem sok más nyakas (önérzetes?) kollégának is az évtizedek alatt a sokoldalúan fejlett szocialista Romániában. Annak a több-ezer erdélyi tanárnak, mérnöknek, orvosnak, gyógyszerésznek... magasan képzett magyar értelmiséginek pedig, akiknek kiszolgáltatottságukban nem volt sem lehetőségük, sem elég erejük a siker reményében hadakozni, számottevő része Moldva meg a Regát román tengerébe veszett. Vagy feladva diplomáját, angolosan lelépett.

Rég behegedt seb ez. Amit most a bukaresti kormánynak a státustörvény kapcsán rendezett hecckampánya, a magyar kormány elleni hisztérikus kirohanásai téptek fel bennem. Az a gyűlölettől fűtött aljas hazugság, hogy - nyolcvan évi lelki és testi tipratásunk után - Magyarország a határokon túlra szakadt nemzettestvéreinek nyújtandó szerény anyagi támogatásával és lelki támaszával diszkriminálja a románokat. Márpedig - jelentették ki arcpirulás nélkül - a román alkotmány értelmében az ország lakosságát, semmilyen téren, *etnikai alapon sem szabad diszkriminálni...*

Vegyztizta balkanizmus!

Nyugati Magyarság, 2001. október.

AZ ÉRTELEM HATÁRÁN TÚL

Több jelentős novelláskötet s a *Sinistra körzet* után Bodor Ádám *Az érsek látogatása* című remekében (Budapest, Magvető, 1999.) ismét felragyogtatta kivételes szépírói érényeit. Legújabb regénye az abszurd világába vezet. Bodor Ádám íróilag bizonyítja, milyen iszonytató alakzatot ölthet a korlát(ozhatat)lan hatalom. Egy olyan falanszter látványa tárul itt elénk, amely teljességgel idegen az ember természetétől, de amit az öncélú politikai hatalom kóros hipertrófiája miatt lehetetlen megreformálni, tagjai csak úgy szabadulhatnak meg tőle, ha romba döntik. Egy ilyen ember-alatti világnak a szörnyűségeit - „börtöntöltelékként” -, többed magával, az író maga is megtapasztalta. A börtönéletre és a válogatott kínzásokra történő regénybeli utalások nem másodkézből vett értesüléseken alapszanak, keserű személyes tapasztalat rejlik mögöttük. Ebben a tekintetben a regény önéletrajzi fogantatású, ami természetesen jottányit sem von le az írói teljesítményből. Egyébiránt az alkotók, függetlenül attól, hogy szépírókról vagy a művészetek más területein működő szerzőkről van-e szó, mindig önmagukat (is) adják, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a magukénak érzett, vallott eszméket, ideálokat, sok-sok élményt és tapasztalatot, saját személyiségükön átszűrve, egyénítve építik be a készülő művekbe. Tudatosan vagy ösztönösen. Mindig a korra jellemzően. És mivel mindegyik teremtő géniusz egy-egy önálló univerzum, minden hiteles irodalmi, művészi alkotás (többé vagy kevésbé) eredeti, egyszeri és megismételhetetlen.

Az érsek látogatása abszurd regény. Nem fantasztikus, hanem abszurd. A kettő közti legfőbb különbség abban rejlik, hogy az előbbiben a valóságélemeket „képzeletbeli, mitikus, mesés, utópikus motívumok” szövik át, s bár az ábrázolásmód legfőbb jellemzője a nagyfokú deformáció, az író a történetet, cselekményt a hagyományok tiszteletben tartá-

sával, a köznapi fantázia logikája szerint szövögeti. Az abszurd „minden ilyen logikai konvenciót felborít”. Bár az, amit ábrázol, irracionális, hihetetlen és meghökkentő, az író „nem hajtja annyira túl a deformációt, hogy módszere elvileg kizárná az esztétikailag releváns jelentést. Az abszurd szélsőségesen hihetetlen, de nem elvileg értelmetlen, érthetetlen.” (Világirodalmi Lexikon, Bp., 1974.)

Jóllehet Bodor Ádám regényének a világa abszurd, a tárgyul választott valóság írói megkomponálása realista. Mert amikor a szerző a mű tárgyát abszurdnak mutatja be, kíméletlenül lerántja a leplet egy félelmetesen üres, hazug, irracionális világról, megszüntetésére ösztönözve az olvasót. Viszonya a mesterségesen létrehozott emberidegen társadalmi képződményhez nem evazív. Bodor Ádám nem tér ki a döbbenetes realitások elől, nem menekül a szörnyűségek-től, hanem felelősen szembenéz velük. És azért, hogy ezt egy történelmileg igazolt, bevált értékrend - az örök humánus - jegyében teszi, túl is lép rajtuk. Az emberi tartalmaktól megfosztott borzongató világ ábrázolása az abszurd eszköztárával, a szó nemes (nem konvencionális!) értelmében realista szemléletet jelent.

Nekünk, idősebbeknek, akiket egy ilyen „szép új világ” építése közben nemcsak ifjonti vágyainktól fosztottak meg, hanem az újrakezdés lehetőségét is elorozták tőlünk, bár-hogy viszolygunk is tőle, elég könnyű „ráhangolódunk” a regénybeli történésekre. Bogdanski Dolina szörnyű világa, sajnos, nem ismeretlen előttünk. A „Kárpátok hegyláncai közt” megbúvó település lakóinak napjai az érsek beharangozott, de soha meg nem valósuló látogatásának Godot-i hangulatában, teljes kiszolgáltatottságban és buta céltalanságban telnek. Az emberek egy olyan világban tengődnek, ahol - bár sem nyomorúságos anyagi helyzetükön, sem nyomott kedély- és lelkiállapotukon nem észlelhető semmilyen javulás - bizonyos külső jelek mégis arra utalnak, hogy nemrég itt is vezetőváltás történt: „a falu és az egész környék urai az egykor rettegett hegyivadászok helyett most már a papok”. Csakhogy a vezetőváltás nem hozott

megváltást, nem volt az más, mint a tömegek jogos óhajának megcsúfolása, az új gúnya és a szakállnövesztés (úgy tűnik, az ortodox papokká átvedlett szekusoknak szakállt kellett növeszteniük - A.K.) mit sem változtatott a régi rendszer jellegén, természetén. Ugyanolyan ingoványos, szutykos, nyúlós, borzongatóan idegen maradt itt minden, mint volt azelőtt.

Az érsek, akinek bejelentett látogatása kissé felkavarta a dolinai állóvizet, a regény amolyan „szellemalakja”. Kilétét, székhelyét, jövetelének célját mindvégig homály fedi. Csak az emberek hozzá való viszonyulásából, viselkedésükből érezzük, hogy itt ő az úr. Az, hogy Bogdanski Dolinán az érsek gyakorolja a hatalmat, nyilvánvaló, ám ugyanakkor az is kitetszik, hogy van valahol egy Legfőbb Hatalom, akinek az érsek is alárendeltje (amannak része és részese), mert hiszen csak addig töltheti be tisztségét, élvezheti előnyeit, amíg szolgamód teljesíti annak a Valakinek a kívánalmait, utasításait. Lényének „értelme” az ukázok maradéktalan végrehajtásában rejlik, létezésének is ez a garanciája.

Az ellenőrizetlen hatalom pedig szeszélyes. Senki sem tudhatja, mikor kire és miért sújt le. Nemcsak a városka lakóit hatja át zsigeri félelem, a szorongás lidércnyomása az éppen aktuális (látogatni készülő) érseket is gyötri. Valójában senki sem vonhatja ki magát alóla, mert a struktúra szerves része, az egész rendszert áthatja.

És amint az lenni szokott, a Legfőbb Hatalom uralkodik: rendelkezik, alávet, a legkisebb kihágásokat, lazaságokat is megtorolja. A legcsekélyebb megingást, sőt az elhajlás gyanúját is bünteti. Nincs kegyelem: saját „disszidens” bizalmasait (eszközeit), az egymás nyomába lépő érsekeket (akik „mellesleg” ezredesek) és papokat (katonák) is kiejti kegyéből. Álomkórral sújtja, „kikapcsolja” őket a rendszerből mihelyst valami gyanúsat szimatol. Ezért bukkanak fel időről időre újabb nevek.

A helybeliek közt újabban az a hír járja, hogy nem is az az érsek érkezik, akit beharangoztak, egy másik fogja meglátogatni őket. „Amikor Bogdanski Dolinán egy reggeli

mise végeztével kihirdették, hogy nem Leordina érsek látogat a városba, hanem Butin, akiről addig senki sem hallott, Gabriel Ventuza, az egyszerű tábori lelkész már rég tudott a dologról. Mégpedig féltestvérétől, Hamzától, aki „mondókája végén, mintha csak valami mellékes apróság jutna az eszébe, megemlítette: legalább lesz, aki majd egyszer elmeséli neki, hogyan végeztek a dolinai vasútállomáson hívei Butin érsekkel. Mint valami látnok, aki révületében több méter vastag falakon is átlát, egyenesen a jövőbe pillantott.”

Kimondatlanul is tudjuk, hogy Ceausescu Romániájában járunk. Erre engednek következtetni egyebek közt a román személy-, hely- és tájnevek, melyeket Bodor Ádám azért keresztezett mesterien analóg szláv (oroszl) nevekkal, hogy érzékeltesse: a hatalmas mancsú medve „egylényegűvé” gyúrta a térség uralma alá hajtott államokat.

Az író részletes leírás helyett inkább sejtet, az események helyszínei azonosíthatatlanul összerosódnak, ellenben a „népboldogító” ideológia, melynek nyomasztó légkörében a különböző ajkú, nemzetiségű szerencsétleneknek élniük kell, hatalmas árnyként borul a „felszabadított” területek (országok) fölé. Bogdanski Dolinán Izoldának „lányt, aszszonyt nem hívnak, ez... az elkülönítő neve”. („Izolare” románul elszigetelést, elkülönítést jelent - A.K.). Az ellenőrök pedig Csernovitz, Tiraszpol felől érkeznek...

Micsoda világ! Sehol egy szilárd pont, nyugalmat adó fogódzó: az értesülések megérzéseken, sejtéseken, hallomásokon alapulnak. Értelmes beszéd helyett mondattöredékek hangzanak el. A dolgok kontúrnélküliek, a fizika törvényeire fittyet hányva csaknem súlytalanul lebegnek. A mindenre kiterjedő talányosság általánosító erővel hat. Ami nemcsak lehetővé, hanem elhíhetővé is teszi, hogy a dolinaihoz fogható abszurdítások, szörnyűségek nemcsak Közép-Kelet-Európa totalitárius rendszereiben történ(het)tek meg, hanem másutt is, a messzi Kínában, Észak-Koreában, Kambodzsában csakúgy, mint Kubában. Mindenhol, ahol hasonló társadalmi alakulatok működtek vagy működnek.

Bogdanski Dolina megkövesedett, mozdulatlan, időn kívüli világ, ahol - a körülmények hatalma folytán - az emberek különös képességekre tettek szert. Félve elsuttogott szavakból, elmotyogott félmondatokból, apró célzásokból is „értenek”. A település lakói reszketve vigyáznak, nehogy elszólják magukat, az ilyen könnyelműségnek ugyanis beláthatatlan következményei lennének. A maradék szabadság ára a szüntelen résen-lét: nehogy támadási felületet hagyjanak a lehetséges feljelentőknek. A személyes „szabadság” legfőbb garanciája, ha az egyén falat emel önmaga és a többiek közé. A titoktartás - ne tudd, mit gondolk, mit érzek! - életeket menthet. Az álmodókat (másképp gondolkozókat) a hatalom idegen testként veti ki magából, mihelyt tudomást szerez róluk.

Mivel a dolinai emberek gondolkodását, lelkivilágát sűrű homály fedi, a hősöknek nincsenek egyedi vonásaik, s ha némelyiknél egy-két sajátos karakterjegy felsejlik is, alig kivehető. A hatalmi manipulációk szenvedő alanyai idővel arctalan figurákká satnyulnak. Nem véletlen, hogy épp a szélhámósok, a kollaboránsok a legjobban egyénített figurák. Az író ezzel is nyomatékosítani akarta a rendszer aljasságát, embertelen mivoltát.

Az általános szorongás légkörében a személyközi kapcsolatok riasztóan felszínesek, tartalmatlanok és a pusztá vegetálásra korlátozódnak. Az állati sorba süllyesztett emberből csakugyan kivész minden jelentős érték, belső tartalom? Valóban elkerülhetetlen, hogy a valamikori szívbeli gazdagság helyét a lelki sivárság foglalja el? A helyzet öszszetettebb. Bár a rombolás óriási, a belső értékek - jobb idők eljövételében bízva - a lélek mélyére húzódnak vissza. Az emberek érzik, nem ez az ideje az egyenes beszédnek és határozott cselekvésnek, az még odébb van. Az eszköztelenné nyomorítottak hada a túlhatalommal szembeni kiszolgáltatottságában bölcsebbet aligha tehet, mint hogy kivár, megpróbál erőt gyűjteni, belülről építkezik. Úgy, ahogy lehet.

A totális diktatúra nemcsak az önálló gondolatok előtt zárja le csörömpölve a kaput, a személyes vágyak sem

szárnyalhatnak szabadon. A rendszer hermetikusan zárt, a hatalom - féregként - narcisztikusan görbül vissza önmagába: bárhova tekint, mindenhol magát akarja látni. Minden erejével arra összpontosít, hogy változatlanul megőrizze a status quot. Az uralkodó elit retorikája szerint a falanszter lakóinak azért nincs okuk és joguk panaszra, mert az „a létező világok legjobbika”.

(Boldog tűnt idők! Ha Csehov unalom-úzta kisémberei tudták volna, hogy jönni fog egy kor, amelyben még a képzeletnek is tilos lesz a szárnyalás, talán megbékéltek volna sorsukkal! A megélt, adott helyett ők legalább szabadon álmodhattak egy szebb és jobb világot maguknak; a távlatot nyitó ígéret lelki szemek előtt irizált, szirénhangon szólongatva őket.

Hogy azokból a gyötrelmes-szép vágyakból mégsem lett semmi? Istenem! De hátha ez nem is az ő emberi gyengeségükön múlt, nem az ő hibájuk volt? Lehet, hogy számukra elérhetetlen „magasabb” erők döntöttek helyettük, s csak nekünk tűnik úgy, hogy saját cselekvésképtelenségük átoksúlya alatt vergődtek? Az viszont tény, hogy hiányzott belőlük az elszánás ereje, amely átlendítette volna őket az ábrándozás passzivitásából a pozitív változást hozó értelmes cselekvésbe. Az is elképzelhető, hogy a mozdulatlan orosz élet iradatlan súlya nyomta a földre őket, és túl szerény volt az ő erejük ahhoz, hogy lebontsák a személyes kiteljesedés előtt álló ősi gátakat. De még ha sikerült volna is nekilendülniük, vajon nem véreztek volna el a kapitalizálódó világ dzsungelében? Megannyi kérdés! A hiábavalóságok és lelki gyötrelmek ellenére Csehov kisémberei még egy viszonylag emberi, elfogadható világban éltek. Nem véletlenül érzett vonzalmat irántuk az író is. Szánta, ha félszemmel „kinevette” is őket).

Bogdanszki Dolinán merőben más az élet. Itt a szorongás az uralkodó életérzés. Az emberek rettegnek, mert a kiszámít-

hatatlan hatalom bármikor bárkit indoklás nélkül letaglózhat.

Mi magyarázza a rendszer zordon szigorát, a zsarnokságot? A hatalom természete. A totális uralom csak erőszak-szerveinek maximális működtetésével remélheti a status quo fennmaradását. Bogdanski Dolinán nyüzsögnek a feljelentők. Súlyosbítja a helyzetet, hogy senki sem tudhatja biztosan, ki a besúgó és ki a megfigyelt. Elvben mindenki lehet ez is, az is, sőt mind a kettő egyszerre. Mert bárkit megfigyelhetnek, és mindenkit beszervezhetnek. A társadalom atomizált, a tömeg homoktenger: alig-társadalom.

Ebben a bűzös mocsárban egyelőre minden nyugodtnak látszik, ám többen titkon dédelgetik már a nagy tervet: kiszabadulni valahogy a pokolból! Aminek persze csekély az esélye, de legalább meg kell próbálni: a szabad élet méltósága mindennél feljebb való!

A Senkowitz nővérek módszeres kísérlete, hogy a nem-szabadságból kijussanak a szabadság birodalmába, hiába-valónak bizonyult, mégis Izoldán ez volt az egyetlen valóban értelmes tett. Még akkor is, ha agyomosott (honfi)társaik - a hatalom pusztá eszközévé degradált tömeg - agyonkövezte őket. Bodor Ádám érzékletesen írja le ezt a jelenetet. A szerencsétlen némberek „Leveses kanállal már évek óta az egész barakk szeme láttára vájták, kaparták ágyuk alatt a földet, de a betegtársak nemigen értették, mi az ördögöt akarhatnak. Bár a barakkfelelős gyanakodott, és minden reggel tollba mondta jelentéseit a tapasztaltakról... Arra azért komolyan mégsem lehetett gondolni, hogy ezek a némberek egy éjszaka fogják magukat, és mint az ürgék, kisétálnak a rétre. Pedig ez történt. A vízvájta járatokon át kikúsztak a táborból a szabadba, és miközben a tiraszpoli szerzetesek kutyáikkal keresztül-kasul kerestették őket a rekettyésben, a part menti csalitban, ők szépen beásták magukat a hulladéklerakóban egy halom szemébe. Nyomuk is veszett mindjárt a miazmás terepen.”

Jutalom reményében, sajnos, mindig akadnak kollaboránsook, szólamokkal, miegyebekkel a tömeg is könnyen meg-

téveszthető. Különösen egy olyan elszigetelt világban, mint a dolinai. Gábriel Ventuza tábori lelkész „bőrpórázon vezet- te vissza a telepre (a Senkowitz nővéreket - A.K.), ahol egy tyúkketrecbe zárva mindjárt ki is állították őket közszem- lére... Gyalogosan tíz percet sem tart az út a folyóparti rétig, ahol az elkülönítő kerítései kezdődnek, ameddig a kíván- csiskodók máskor is elmerészkedtek. Mégis, mire odaér- tünk, már nem akadt semmi látnivaló. Sehol egy tyúkketrec, sehol a Senkowitz nővérek. Aztán hallottuk; a többi beteg addigra már kővel agyondobálta a szökevényeket.”

A két lány halála semmit sem von le precedens nélküli tettük értékéből. Még sokan fognak meghalni Bogdanski Dolinán hasonló kísérletekért, de a gondolat, hogy vissza- szerezhetik szabadságukat és emberi méltóságukat, nem hagyta érintetlen őket.

Most azonban mintha civilizáción kívül élnének: nincse- nek iskolák, sem tudományos, művészeti...intézmények. Van viszont rengeteg börtön. A hatalom azt akarja elhitetni a világgal, hogy azért túlméretezettek a rendőri erők, mert alulszervezettek a közösség életviszonyai. Az igazság azonban más. A börtön mint legfőbb intézmény határozza meg a rendszer jellegét. A börtönök sokasága úgy hálózza be az országot, mint vérerek az élő testet. Nem csoda, hisz rendőrállam.

Ilyen körülmények között Izoldán s a dolinai világban sínylődők zömének lelkén fokozatosan elhatalmasodik a kilátástalanság, egy részük meghasonlott, mások úton van- nak a meghasonlás felé.

”Legalább integess a férjednek - mondtam Natalia Vidrá- nak -, hátha egyszer mégiscsak idenéz.

- Ó, minek - felelte -, hiszen hamarosan találkozunk.

- Csak nem képzeled, hogy kiengedik?

- Azt nem, és mégis, hamarosan együtt leszünk.”

Azt gondolhatnánk, hogy egy abszurd világban a hatalom mindenkivel szemben egyformán ellenséges. Bogdanski Do- linán más logika érvényesül. Itt sajátos ismérv szerint osztá- lyozzák az embereket: bennszülöttekre („magunk fajta”) és idegenekre osztva őket. „Attól fogva hetven éven át Viktor

Ventuza segített át minden álmodozót a túlsó partra, és hogy mestersége ezernyi szennyes rejtekébe soha bele ne pillant-hassanak, pár napos korukban kicsempészte innen saját gyer-mekeiket is.

Gábriel Ventuza például a messzi Al-Dunán, bérelt anya mellett nőtt fel, egy jázminbokros, levendulás szigeten. Apját többé nem is látta, Bogdanski Dolináról sem igen hallott egészen addig a napig, amíg féltestvére, Hamza el nem árulta, hogy a dolinai örmény temetőt, ahova embercsempész apju-kat nyugalomra helyezték, a helybeliek kiüríteni készülnek.”

A temető kiürítésének fel-felbukkanó szándéka azt az ér-zést erősíti az olvasóban, hogy ezt a szörnyűséget nem akárki ötlelte ki, az aljas gondolat egészen fenn, a hatalom csúcsán fogant: „Periprava vikárius már hónapok óta al-szik, és helyette Tizman archimandrita intézi a város dol-gait, aki legújabbán azt vette a fejébe, hogy egyszer s min-denkorra megszabadul az idegenektől, beleértve természe-tesen az örményeket is. Legelőször a temetőjüket fogja ki-üríteni, s akkor majd kezdenek elvándorolni maguk is.”

Nem erőltetett képzettársítás, hogy a regénybeli örmé-nyek az erdélyi magyarok, az örménytemető a kolozsvári Házsongárd, az erdélyi magyar művelődés szellemi nagy-jainak s a város magyar polgárságának végső nyughelye, hosszú századokra visszamenőleg. Ezt teszi tönkre most Funar, a magyarfaló polgármester a főváros elvi jóváha-gyásával. Sőt, lehet, hogy épp a bukaresti politikai elit su-galmazására dőlnek fel vandál kezek a magyar sírokat, he-lyükbe román nemzetiségű elhunytakat hantolva. Elvégre nemcsak az élők, hanem a holtak „terjeszkedése” is lehet „történelemcsináló” tényező.

Summázat: *Az érsek látogatása* az ultranacional-ista, sovén román, illetve minden bolsevik típusú totalitá-rius diktatúra magas művészi színvonalú, megrázó erejű írói leképezése.

Hitel, 2000. augusztus

MAGUNK KERESÉSE

(Beke György pályaképe 2000-ig)

Kemény fába vágta a fejszét Somos Béla tanár, költő, amikor Beke György 2000-ig terjedő pályaképének (*Somos Béla: Magunk keresése, Beke György pályaképe 2000-ig.*) megírására vállalkozott, de megbirkózott vele. Az, ami a keze alól kikerült, teljes értékű munka. Tisztelgés egy eseménydús élet és egy különösen gazdag életmű előtt.

Felütve a könyvet, csatlakozunk hát mi is hozzá: A két háború között Beke György gyermekként élte meg szülőhelyén, a háromszéki Uzonban „a kisebbségi léthelyzet keserveit, dilemmáit”. Drámai idők voltak azok: eseményt esemény követett, a helyzetek hektikusan váltogatták egymást. Írónk serdülő korú, amikor Észak-Erdély visszatér az anyaországhoz. Néhány évi mély lélegzetvétel és a magyarságtudat örömteli megélése után ismét a másodrendű polgár-lét, a túlélés módozatait kell tanulnia.

Hanem azért szerencsére is szükség van az életben. Helvétius mondta volt úgy harmadfél századdal előbb, hogy az ember a körülmények terméke. Lehet, hogy így ez a megállapítás túlzó, de sok igazság van benne. Mert mi tagadás, a környezet, amelyben eszmélünk, nevelkedünk csakugyan befolyásolya, olykor meg is határozhatja személyiségünk alakulását. Így gondolja ezt Somos is, aki szerint Beke írói pályájának későbbi alakulására komoly hatással volt az a körülmény, hogy már iskolásként a költő és nyelvtudós Szabédi László környezetébe került, s hogy a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumba olyan kiváló, illetve jeles írók látogattak el, mint Móricz Zsigmond, Veres Péter, Sinka István, Mécs László, az erdélyiek közül Asztalos István és Nagy István, akik ráirányították a tanulóifjúság figyelmét a másokért való felelős cse-

lekvés erényére, önnön közösségük, a nemzet szolgálatának nemes kötelességére. Amit az újságírással már akkor kacérkodó diák annyira megszívelte, hogy mondhatni a népi írók művein nevelkedett. Móriczot, Illyés Gyulát, Sinka Istvánt Beke máig a magáénak vallja, Veres Pétert bizonyos értelemben eszményképének tekinti. A rá annyira jellemző szociografikus szemlélet- és írásmód kétségkívül összefügg a népi írók műveinek korai megismerésével.

A körülmények is ebbe az irányba hatottak. Az *Előre* főmunkatársaként Beke szünet nélkül járta az országot, alaposan megismerte a romániai valóságot. Így alakult ki benne az a mind határozottabb elképzelés, hogy a *Magyarország felfedezése* (Féja Géza, Szabó Zoltán, Illyés Gyula, Kovács Imre és mások) mintájára próbálja „megírni az egész Erdély szociográfiai képét”. De erről később.

Beke alkotói pályájának kezdetén - a negyvenes évek második felében - a változó falu, a vajúdó parasztvilág, később az ipari munkásság kialakulása állt a társadalmi konvulziók és az érdeklődés középpontjában.

Ezzel szemben a hetvenes és a későbbi években - az egyre leplezetlenebbül magyarellenes, sovén román nagypolitika szomorú folyamányaként - a nemzeti kérdések, a nyelvörzés, a nemzeti sorsproblémák, a megmaradás foglalkoztatták a magyarságot. A helyzet ilyenén (át)alakulása „szemléletváltásra” készítette/kényszerítette az írókat, akik - épp az említett mély felelősségérzet okán - olyan remek műveket gyöngyöztek ki magukból, mint: Sütő András: *Anyám könnyű álmat ígér* (1970); Beke György: *Magunk keresése* (1972); Szilágyi István: *Kő hull apadó kútba* (1975); Beke György: *Szilágysági hepehupa* (1975); Bálint Tibor: *Zokogó majom* (1976); Sütő András: *Káin és Ábel* (1977); Kányádi Sándor: *Halottak napja Bécsben* (1978); Beke György: *Nyomjelző rokonság* (1978); *Búvópatakok* (1980)...

Egon Ervin Kiss analógiáján Bekét Erdély száguldó riporterének aposztrofálták barátai és ismerősei. Nem alaptalanul, előtte senki nem írt annyit az erdélyi, romániai ma-

gyarság gondjairól s a teendőkről, mint ő. Maga vallotta egyszer egy hosszabb beszélgetésünkben (Aniszi Kálmán: *Magyar sorskérdések Erdélyben*, Kairosz, 2000.): „Nem tudok én másról írni, mint Erdélyről”. És csakugyan, terjedelmileg és az írói üzenet tekintetében egyaránt a magyar kisebbségről szóló írások teszik ki munkásságának meghatározó részét. A hőn szeretett Erdély, az ország testéről lenyesegetett kárpát-medencei magyar kisebbség és a mindenhonnan nemzetestvérek, a nemzet-egész elkötelezett írója ő. Hiteles alkotóként mást nem is tehetne, mint hogy tollával szolgálja azt a közösséget, amelyből maga is vétezt. Aki a szolgálat szent kötelességében olyan magasra emelkedett, mint ő, annak - gondolom - lelke mélyén boldognak kell lennie. Még ha sokszor gáncsokodókkal, kímérákkal kellett is megküzdenie. Joggal írja róla az életrajzíró: Beke György gazdag életműve nélkül nemzeti önismeretünk hiányos(abb) lenne; szétdaraboltságunk fájóbb és megmaradásunk bizonytalanabb.

De a lélekemelő eszmék, követendő erények, tettek nem a semmiből születtek az író lelkében. Bekének már volt mire visszatekinteni. A trianoni sokkhatásból ocsúdó erdélyi írotársadalom a két világháború között lefektette a túlélés, a megmaradás eszmei alapjait. „Az önszerveződésre kényszerített erdélyi magyarság és létérzésének kifejezője, az erdélyi magyar irodalom megtalálta én-tudatát, hisz 1926-ban Kemény János marosvécsi kastélyában találkozhattak a létrejövő Helikon írói. (...) Ekkorra már lezajlottak az egyetemes és a regionálisról szóló viták, és Babits, aki maga is hallatja a hangját, hangsúlyozza a magyar nyelvű alkotásoknak az egyetemes magyar irodalomból való kiszakíthatatlanságát.” 1928-ban indul az Erdélyi Helikon. Berde Mária vitaindítót ír (*Vallani és vállalni*, 1929), amelyben felveti az író felelősségét. Azt kívánja tőle, hogy a múltba fordulás, az (egyébként indokoltan felerősödött) historizmus helyett a mindenkori ma problémáiról valljon és vállalja szavait. Ennek a polémiának a hullámai, íróvá válása idején és a későbbiekben, Beke Györgyre is hatot-

tak. Úgyannyira, hogy ars poeticája, hangsúlyosan, népe vállalásán és gondjainak megvallásán alapul.

Az írói karakter kiformálódása tekintetében az sem mellőzhető körülmény, hogy Beke ősei közt ott találjuk a székely határőrtszert, a negyvennyolcas szabadságharcost és a népi, paraszti értékek hagyományozóit. Felmenői között ott vannak a kálvinista nemesi nemzeti önérzetnek, a társadalmi igazságosság iránti igénynek, két vallás (katolikus, református) magatartásmodelljének a hordozói. „Mi a társadalmi reformokat a maguk naivságában, nem valamely mozgalom keretében, hanem konkrét mozgalmaktól, hatalomtól elvonatkoztatva, valamiféle összmagyar összefüggésben képzeljük el”- vallja magáról Beke.

A világban itt-ott még ugattak a fegyverek, amikor a fiatal Beke György 1945-ben Brassóban a *Népi Egység* című lapnál Szemlér Ferenc mellett, jó mestertől tanulta az újságírást. A következő év őszétől a *Falvak Népe* munkatársaként írásaiban már a radikális népi szemléletet érvényesíti. 1951-ben kerül Bukarestbe. Huszonkét évi odaszakadása alatt mindaddig idegennek és számkivetettnak érzi magát a román fővárosban, amíg kutatni nem kezdi a magyar múlt nyomait. Cél tudatos, kitartó munkával felbúvárolja a fővárosban és a két román tartományban élő magyarság viszontagságos történetét, a moldvai csángómagyarok mellett kitüntetett figyelmet szentelve a Kossuth-emigrációnak. Ebből a szenvedélyes odafordulásból számos szociográfiai tanulmány, esszé és több könyv született. Torokszorító, amit Böződi György írt a meg-megisméltendő székely exoduszról (*Székely bánja*, Kolozsvár, 1938.): „A székelyek Romániába való áttelepülése mindig tartott a történelem folyamán, mióta írott emlékeink vannak. A közvetlen szomszédság kötelező erővel bírta a népek kicserélődésére, a székelyek átszivárogtak Moldvába és Havasalföldre, a románok pedig Csíkba és Háromszékre. (...) A Székelyföldre közelebb esett Románia, mint Magyarország, háborúk, éhínség, pestis oda kergették ki a lakosságot, és oda kergette ki legfőképp az itthoni elnyomás, amely ellen az egyetlen menedék a kivándorlás. Az 1718.

évi éhínség és ötven évvel később a madéfalvi veszedelem nagy tömegeket űz ki egyszerre, majd a székely fiúk felét katonának fogdossa, másik felét száműzetésbe kergeti a katonai szellem. A harmadik nagy kivándorlás a szabadságharc után történt, amikor az abszolutizmus halálos ítéletei, valamint a katonai szolgálat elől menekültek ki ezrenként.”

Az irodalmi és a történelmi emlékek felbúvárlása során Beke nemzetpolitikus aggodalommal látta, hogy a Bukarestbe és a Regát különböző vidékeire elsodródott székelyekből mennyit - százezret vagy tán még többet is? - elnyelt az idegen nyelvű tenger. Ezt a szomorú tényt egy novellában (Padlásszoba) is feldolgozta.

Beke György újságírói pályája nehezen indult az ötvenes években. Bár kollégái és feljebbvalói szerették a tehetséges szerkesztőt, származása miatt (kuláklistára tették) csakhamar lefokozták, és a pártvezetés - mint nélkülözhetetlent - csak fordítói státusban tűrte meg a *Romániai Magyar Szó* redakciójában. Erős jellemre vall, ahogy képes volt tőkét kovácsolni a kényszerből: a „fordítói gályapadhoz” láncolva mintegy harminc könyvet ültetett át románból magyarra, köztük Zaharia Stancu egyik legjobb regényét, a *Siratót*, amiért műfordítói díjat kapott.

A magyar '56-nak Romániában is érezhető volt a hullámvérése. Retorziót retorzió, jogfosztást jogfosztás követett. A megtorlás, közösségi méretekben, 1958-ban, Nagy Imre kivégzésének évében következett be. „A romániai magyarok ezreit állították bíróság elé a magyar forradalommal való rokonszenvezés ürügyén. Több embert halálra ítélték és kivégeztek.” - emlékezik Beke.

A román politika a magyarság '56-os traumáját használta ki a Bolyai Egyetem megszüntetésére és a Maros Magyar Autonóm Tartomány részleges felszámolására. Ijesztő méretek öltött a magyar intézmények, múzeumok, iskolák elszorvasztása, bezárása. Tovább szűkültek az amúgy sem tágas lehetőségek a sajtóban is. A magyar hagyományokról, különösen a kisebbségi gondokról még kevésbé szabadott, lehetett írni.

A hatvanas évek végére Beke György kiformálta és megtalálta azt a terepet, hangot és szerkesztésmódot - ismeri fel a pályakép szerzője -, amely életművét tartalmilag és formailag egyedülivé, összetéveszthetetlenné és példaértékűvé teszi. Ez a forma az *irodalmi szociográfia*, témavilága Románia minden magyarok lakta tája, különös figyelemmel olyan felderítetlen vidékekre, mint a Csángóföld, Moldva, a Tatros és a Beszterce völgye, a barcasági csángók közössége.

Beke György 1957 és 1977 között írta és jelentette meg „csángó jelentéseit”, vagyis a csángókról szóló irodalmi riportjait. Leggyakrabban újságírói munkássága során találkozott a moldvai magyarokkal, de erre ösztönözte a móríci indíttatás és az a nemzetpolitikai aggodalom is, mely szerint a „porlik, mint a szikla” sorshelyzetét a csángók esetében még fájdalmasabban érzekelte.

Beke György nyitott életművének legjellegzetesebb vonulata a *Barangolások Erdélyben* szociográfiai sorozat, mely nemcsak a történelmi Erdélyt, hanem a Partiumot, Szatmárt, a Bánátot és a Bánságot is magában foglalja. Az író, szerényen, riportoknak nevezte ezeket az írásokat, valójában azonban sokkal többről van itt szó, mint szokványos riportokról. Görömbei András irodalomtörténész így vall erről az egyik kötet kapcsán: „A riportnak és regénynek különös ötvözete a *Nyomjelző rokonság*. Rápolti Mózes bibliás nevű székely falusi jegyzővel járja unokája, Beke György képzeletben Fehér megye tájait és szellemi fellegvárait. Száz évvel ezelőtti idő találkozik ebben a könyvben a mával. Népsors, történelem, irodalom hallatlan gazdagsága elevenedik meg a különös utazás során.”

Gáll Ernő kolozsvári filozófus pedig így jellemezte az író alkotó módszerét. „Beke szociográfiai riportjaiban a tudományos megközelítést elsősorban a szóban forgó vidék történelmi múltjára vonatkozó dokumentumok, emlékek felidézésében, az írói invenciót és a riporteri erényeket pedig a tájleírásokban, az emberek megszólaltatásában és jellemzésében észleljük.”

Pomogáts Béla irodalomtörténész, kritikus már a szociográfus egész munkásságát helyezi el a magyar irodalomban: „A nemzetiségi önismeret egyik legfontosabb műhelye Beke György szociográfiai és riporter munkája nyomán jött létre.(...) Erdélyben a szociográfia és a valóságfeltáró riport nem pusztán az irodalom műfaji palettáinak egyik színe, hanem a nemzeti felelősségvállalás és elkötelezettség írásban rögzített tanúságtétele is. Mindig is ez volt: számadás arról, hogy a magyarság, amelyet szüntelenül ostromol és pusztít a történelem, miként védelmezi önmagát, miként áll helyt az egyéni és közösségi küzdelmekben, mit veszített ezekben, és miben kell megerősödni, összeszednie magát.”

Beke György Orbán Balázs méltán híres munkásságán, példáján fellelkesülve, a hiteles író alázatával vág bele a nagy szellemi kalandba: az erdélyi magyarok, illetve magyarok is lakta vidékek (tájegységek, városok, falvak) szociografikus feltérképezésébe. Jóllehet *A Székelyföld leírásának* szerzőjét több vonatkozásban is eszményképének tekintik, ő maga másfajta szociográfiát művel, mint a nagy előd. Nála az egyének, kisebb-nagyobb közösségek napi küszködései mögött mindig ott érezzük az ezeréves múltat, a megküzdött történelmet, mint valami tudatalatti és érzelmi örök archimédeszi pontot. Elsőrendű fontosságúnak tekintik a múlt tudatosítását, hisz e nélkül esendők, bizonytalanok, könnyen manipulálhatók vagyunk, lennénk, lehetünk. Ellenkezőleg, a gyökerekben biztosan kapaszkodó ember - egyén és közösség - a legmostohább körülmények között is kiállja a megpróbáltatásokat. A ciklus egészét a szépmíves igényesség és az enciklopédikus szándékú anyagkezelés jellemzi, írja róla Somos, aki, górcső alá helyezve a sorozat köteteit, értő elemzésüket adja. Hangyaszorgalommal összegyűjti az egykorú ismertetőket és bíráló értékeléseket, beépítve azokat a pályaképbe.

A hetvenes esztendő és a nyolcvanas évek eleje Beke rendkívül fontos és termékeny korszaka. Regényei, novellái mellett egymás után látnak napvilágot az izgalmasabbnál iz-

galmasabb szociográfiai művek: *Szilágysági hepehupa* (1975), *Nyomjelző rokonság* (1978), *Búvópatakok* (1980), *Boltívek teherbírása* (1983), *Itt egymásra találhatnak az emberek* (1984). A nyolcvanas évek közepére elkészült a bánági könyv - *Bartók szülőföldjén* -, de Ceausescu vizsgáló biztosai megtiltották megjelenését. Tulajdonképpen már az első kötetet, az 1975-ben megjelent *Szilágysági hepehupát* üldözőbe vették. A szimatolás, nyomozás percre sem szünetelt. Idézzünk az író naplójából: „A Kriterion főszerkesztő-igazgatója, Domokos Géza elküldte bánági könyvem meghúzott kéziratát. Ez lenne a hatodik barangoló kötetem. Egy napig nem bontom fel, félek tőle. Végül mégis. A cenzúra tíz pontba foglalta tilalmaid: nem szólhatok a magyar történelmi, művelődéstörténeti ügyekről, az iskolák helyzetéről, a cigánykérdésről, a megszünt bukaresti magyar tévéadásról. A listák hátlapján Géza ceruza-jegyzete: » Olvasd el nyugodtan, Gyurikám. Gondolj a második kiadásra. Légy bölcs, de legalábbis - higgadt! Őlel Domokos Géza. 86. 07. 15. s « Úgy döntök, hogy higgadt leszek, beleegyezem a húzásokba. Így is valamelyest hírt adhatok a Bánág sokszínű világáról és nagy szülőttéről, Bartók Béláról.” A könyv „természetesen” meghúzva sem jelent meg, hisz épp az volt a hatóság célja.

A pályakép összeállítója éles szemmel vette észre, hogy a barangoló könyvekben a gondok, bajok, fájdalmak sorok közti vagy „direkt” megjelenítése mellett Beke György mindig igyekszik valami reménysugarat, fogódzót, biztatót is találni. A Reményik-i **ahogy lehet** és a Makkai féle **nem lehet** után újra a Reményik-i **lehet, mert kell** akaratát. Nem véletlen, hogy annak idején villámgyorsan elkapkodták a boltokból ezeket a könyveket. Az olvasók zöme azzal az érzéssel olvasta őket: túl kell élni, túl lehet élni a szörnyű időket, vannak fogódzók, a bajban reményre is okot adó jelek.

A biztató meleg baráti szavak mindig jól jönnek az exponált embernek, nehéz időkben egyenesen nélkülözhetetlenek. 1987. aug. 25-én, hatvan éves születésnapjára Beke György levelet kap Sütő Andrástól, a küzdőtárostól és barátától:

„Kedves Gyuri!

87. aug. 25.

(...) Én mondom: áldjon meg az Isten! És elgondolom: milyen nehéz a sorsa annak, aki ügyet vállalt magára, mert nem lehetett másként... Valakinek mindig állni kell a tornác küszöbére. Ilyen felelős szellemi emberünk vagy Te, Gyurka. Ezért ismerhetted meg magad is a betiltások, a „hidegretevések” fekete napjait. Vagyis jó helyre nyúltál az írásaiddal. Mindig ott az író, a költő, a pörös száj: ahol a tiltás.(...) Maradj, ha lehet, sok még a dolgunk.(...) Élj sokáig s minél mérgesebben.

Szeretteiddel együtt ölel a régi barátsággal

Sütő András”

Beke György 1989 december végétől Budapesten él. Testben itt, lélekben „otthon”. Úgy megszerettem Budapestet, hogy el nem feledhetem Uzont, írta le többször is Beke a Zágonból indult és Rodostóban bujdokolt Mikes Kelement parafrazeálva. S hogy így van, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az anyaországban sem tesz mást, mint „odaát” tett volt. Népből, nemzetben gondolkodik, vall, hitet tesz népe mellett. Immár szabadon. Pomogáts Béla azt írta egyszer Bekéről, hogy a magunk keresése, barangolásai közben hidakat épített térben és időben, tájak, történelmi korok, emberek között. „Hídember” a maga módján.

Beke Györgynek alighanem az volt a legújabb merész és nagy vállalkozása, hogy a román cenzúra által annak idején megcsonkított, visszavont, betiltott barangoló könyvsorozatot, kiegészítve, újraszerkesztve hat kettős kötetben sajtó alá rendezte. A hatból négy opus már napvilágot is látott.

A hetvenöt éves Beke György életműve nyitott tehát. További gazdagodásának biztosítéka az író igen gazdag ismeretanyaga, élettapasztalata, bölcsessége és lankadatlan alkotókedve. Ehhez kívánunk, szeretettel, hosszú, boldog éveket!

Confessio, 2002., 2.

Kapu. 2002./9.

VÉRZŐ SEB

(Keserédes - második változat)

Ha végigolvassuk a költő 1987 októberétől 1989 márciusáig majdhogynem napi rendszerességgel papírra vetett rövid, ám annál lényegre törőbb feljegyzéseit, szabálytalan naplóját (Kenéz Ferenc: *A szabadulóművész*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995.) óhatatlanul felidéződnek bennünk személyes és közösségi fájdalmas tapasztalataink. Mert Ceausescu regnálása idején mondhatni minden magyart megaláztak, romlásba döntöttek. De nem vagyunk egyformák, az egyik többet kibír, a másiknál alacsonyabb a túrési küszöb, más-másképpen viseltük el, éltük át jogfosztottságainkat. Némelyekről valósággal lepergett a magyar mivolt gyalázása, másokat viszont öngyilkosságba kergetett a reménytelenség, a kilátástalannak tűnő egyenlőtlen küzdelem.

A költő erre megvetéssel, gúnyal reagált:

*Nem vagyunk elveszve.
Helye s felelőse megvan mindenkinek:
A Számontartás Istene legelteti
rajtunk a szemét, s hízik kövérré,
mint egy nulla. A porkolábok
derűsen harmonikáznak az
esti violák közt, a szomszéd
csendesesen kimásol az ábécéskönyvből
egy feljelentést...*

(Nem vagyunk elveszve)

Erdélyben mindenki nélkülözött, de szenvedni az intelligencia, az író- és művésztársadalom szenvedett a legtöbbit. Ami érthető, ha arra gondolunk, hogy a tollforgatók színe-virágának élet- és alkotói ideálja (sokuknál a kettő ugyanegy) mindenekelőtt a nemzeti közösség létállapotá-

nak, múltjának, jelenének és reménylett jövőjének írói-művészi kifejezése, az az értékteremtő tevékenység volt, aminek a gyakorlásától a totális hatalom szinte teljesen megfosztotta. Attól tiltotta el, ami kisebbségben, jogfosztottságban a lehető legfontosabb mind a közösségnek, mind a neki elkötelezett alkotónak. Az ismétlődő és szigorodó tiltások dacára és annak ellenére, hogy a szocialista Magyarország legfelső politikai vezetése - erkölcsileg eléggé el nem ítéhető módon - évtizedekig, akartan, teljesen magára hagyta a nemzet határon túlra szakadt részeit, az erdélyi és a mindenhoni kisebbségi magyarok lelkiállapotának és aspirációinak legpontosabb barométere az íróársadalom, az irodalom volt.

Egyáltalán nem véletlen, hogy elsőként az ő soraiban érezték úgy a legtöbben, hogy szilenciumra, tétlenségre ítélve nemcsak méltatlan, de lehetetlen is élni. Az emberi méltóság és szabadság sárba tiprása ellen személyes döntésükkel tiltakozók közül sokan azt sem tudták, mit hoz majd számukra a jövő, mégis arra törekedtek, hogy minél előbb véget vessenek kiszolgáltatottságuknak.

Gyakoriak voltak akkoriban a gyötrelmes nappalok és a kínzó fehér éjszakák a transzszilván magyarok körében. Kenéz Ferenc is úgy döntött, véget vet a megalázásoknak, családotól áttelepül Magyarországra. Épp a legdrámaibb időszakban, akkor szánta el magát a nagy lépésre, amikor, a szándék bejelentését követően, a hatalom nyomban eltávolította munkahelyéről a kivándorolni készülőket. Aki felkerült a véglegesen távozók listájára, az a központi és a helyi vezetők, illetve a nacionalizmus mákonyával meghülyített többségiek szemében „hazaáruló” lett. Nyilvánosan utálható, sőt, utálandó ellenség.

Akik a súlyosbodó nyomor és lelki tiprás ellenére is ott-hon maradtak (ők voltak a nagytöbbség), erkölcsileg és a megmaradás tekintetében helyesen, erényesen cselekedtek. Mindegy, ki miért maradt. Azért-e, mert földje volt, és földjét senki sem veheti a hátára, vagy olyan volt a hivatása, hivatala hogy - gondolva egyet - nem húzhatott „nyúl-

cipőt”, esetleg úgy gondolta, ha sikerül gyermekeit biztonságba helyezni, ő egyelőre marad; netán ősei csontjai, az emlékek kötötték elszakíthatatlanul az ősi röghöz, avagy elég erőt érzett magában ahhoz, hogy a reménylett győzelem hitével továbbra is farkasszemet nézzen a Kimérával..., a lényegét illetően mellékes. Aki maradt, pusztá jelenlétével is a helytálló táborát gyarapította, eleink vérrel-verejtékkal megvett ősi földjét őrzi.

A saját közösségből való kiszakadás tragikus mozzanatát jegyezte le az akkor még „nem-szabaduló” művész is, indító naplójegyzetében: *„Évikék egy éve tűntek el az életünkől. Bábszínészek voltak, ötvenévesek. Ma érkezett tőlük az első levél... Ausztráliából. Délután kirakjuk a földgömböt magunk el - s próbáljuk elképzelni: mit éreznek ők ott, ha kirakják a földgömböt maguk elé. Tudnak-e máshová nézni, mint erre az itt hagyott, pici földdarabkára, mely itt, ezen a mi földgömbünkön szinte észrevehetetlen?”*

Voltak alkotók, akik kivárára rendezkedtek be, és az asztalfióknak dolgoztak - igaz viszont, hogy nagyon kevesen. Tudniillik megfelelő alkotói légkörhöz nélkülözhetetlen az értékteremtő és a befogadó közti élő kapcsolat, a túlnanról érkező folyamatos visszajelzés, különben az író, művész nagyon könnyen egy bénító, süket vákuumba kerülhet.

Az erdélyi magyar (alkotó) értelmiségi - döntően - nem azért hagyta el szülőföldjét, hogy másutt kényelmesebb, jobb egzisztenciát biztosítson magának. Mindig is voltak és lesznek olyan emberek, akik a méltóságtól való megfosztottság megalázó állapotában nem tudnak, vagy nem hajlandók tovább élni.

Ha igaz az a megállapítás, hogy az író - kevés kivételtől eltekintve - nem igen tud, szívből, másról írni, mint annak a közösségnek a küzdelmeiről, bánatairól és örömeiről, amelyből maga is vétetett, akkor az is igaz, hogy a Magyarországra, vagy távolibb országokba távozott erdélyi alkotó személyiségek általában továbbra is ugyanazt a közösséget szolgálják, amelyből kényszerűen kiszakadtak, amelyet akkor is ugyanúgy szolgáltak volna, ha történetesen otthon maradnak.

A menni vagy maradni dilemmáját fájdalom és megrázó kódtatások nélkül nemigen döntheti el senki. Ugyan ki ne tette volna fel magában a szívbe markoló kérdést: szabad-e otthagynom azokat, akikkel sorsközösséget vállaltam? Bonyolítja a helyzetet, hogy a menni vagy maradni kínzó kérdése nemcsak az egyén, a család és a közösség oldaláról közelíthető meg, hanem a közösség, a nemzetrészt felől is. Ráadásul mindezek még össze is fonód(hat)nak. Ha elfogadjuk, hogy az egyén és a család vonatkozásában ez jobbra magánügy, a közösség tekintetében a kérdés így is megfogalmazható: Szabad-e cserben hagyni egy nemzetrészt akkor, amikor annak legnagyobb szüksége van a segítségre? De cserbenhagyás-e a kényszerhelyzetben tett lépés, ha, mint látjuk, egyféle belső kényszer hatására az író, a művész idegenben is ugyanazt a közösséget szolgálja, amelyből fizikailag kilépett ugyan, de lélekben és cselekedeteiben vele végleg eggyé forrott?

Kenéz Ferencet is gyötörte ez a gondolat: *„Tegnap elégé nyomott hangulatban voltam. Most történt meg először, hogy felmerült bennem a kétely: jól teszem-e, hogy elmegyek? Hogy valós értékrendszer-e az, melynek nevében-jegyében el akarok menni? Hogy nem az önmegvalósítás könnyebbik vonalán haladnak-e majd gyermekeim azzal, hogy nem itt kell kiteljesedniük? Hogy a lényegi személyiségjegyeket nem provokálná-e ki jobban az itteni lét, mint majdan az odaáti? Itt talán nagyobb súllyal vetődik fel a kérdés: ki vagyok, mire vagyok jó. Az önmegvalósítást nem segítik mellékes tényezők. Az eredményt nem tapsolja meg a látszat. A diadalt nem kíséri a mámor. Megcsináltad, te vagy, magad vagy - ennyi. Nincs apparátus, mely a viszonylagos eredményt is teljesítménnyé tupírozhatná. Itt - láthatólag - nincs hatása annak, amit csinálsz, éppen ezért lényegibben vetődik fel a kérdés, hogy van-e értelme? Úgy, általában - s a te számodra is!”*

Nem mindenféle helyben maradás feltétlen helytállás. A helytállásnak nem a fizikai jelenlét az egyetlen és legfőbb ismérve. A helytállás tudatosságot feltételez, átgondolt

küzdelmet jelent egy magasabb rendű célért. Vannak dolgok, amelyekért valóban csak helyben lehet eredményesen küzdeni, de vannak olyan helyzetek is, amikor a kitűzött célokért másutt lehet eredményesebben síkra szállni.

Egy szó, mint száz: túl bonyolult dolgok ezek ahhoz, semhogy megkísérelnénk, akár csak futólag is, megnyugtatóan megválaszolni.

Azt sem feledhetjük, hogy mindenkinek magának kell a végső elszámolást elvégeznie. Az is igaz, hogy az embert mindig tettei alapján kell és szabad megítélni.

Kenéz Ferenc a tények hű rögzítésével, kétség kívül igen jó szolgálatot tett közösségének. A történelmi pillanat, melynek naplófeljegyzései egyféle gyorsfényképe, és az őszinteség, amellyel köteté duzzadt vívódásait papírra vetette, dokumentumértékűvé teszi drámai vallomását.

Agyoncsépelet közhely, hogy az erdélyi magyarság összehasonlíthatatlanul többet tud a románságról, mint a románok mirólunk. Az eltelt nyolcvan évben erdélyi magyar költők, írók rengeteg román irodalmi alkotást fordítottak magyarra. A fordítók táborát gazdagította Kenéz Ferenc is, aki több román költő versét ültette át anyanyelvünkre. Szép és hasznos gesztus lenne, ha most - a viszonzás s a tisztetség jegyében - valamelyik román kolléga lefordítaná anyanyelvére a költő és újságíró szabadulóművész „naplóját”, hadd ismerje meg a többségi románság is a kisemmizettek lelki állapotát, azokat a véget nem érő megaláztatásokat, amelyeket szülőföldjükön kellett, magyarságuk miatt, elszenvedniük.

Van ennek a kötetnek egy műfajilag elkülönülő bevezető és befejező része, melyekből versekbe szublimáltan ismerhetjük meg a szenvedések és a szabadulás lépcsőfokait.

A kötetet bevezető *Kolozsvári versek* a belső világ háborújai, jajkiáltásai, egy vergődő lélek kétségbeesése és a felismerés, hogy nincs más út, csak a kifelé vezető.

A bevezető versciklus ellenpontjaként a *Budapesti versek* zárják le a kálváriás idők szenvedéseit, a szabadulás fel-emelő érzésével, és egy másik-világba-dobottság szoron-

gásaival. A világba-dobottság skizofrén állapotát anticipálják a magyar konzul Kenézhez intézett baráti szavai és a költő meghökkenése is: „*Majd, ha otthon lesztek - mondja László -, ott majd talán jelent valamit, (tudniillik, hogy Kenéz Ferenc 1940-1944 között magyar állampolgár volt - A.K.) - talán könnyebben kapod meg majd az állampolgárságot*”. » *Majd ha otthon lesztek* « - *hallom a fülemmel, s ez a pár szó ott kóvályog bennem, mintha teljesen üres lennék, úgy kóvályog ez a néhány szó bennem.* » *Hogyhogy otthon?* « *Hiszen ez a szó eddig úgy élt bennem, mint* » *itt-hon* «. *Nem kereste bennem a helyét eddig ez a szó.* » *Hiszen nekem itt az otthonom!* « - *mondanám, miközben éppen azért lépek most, mert hiszen itt nincs otthon. Ilyen értelemben nincs kiépülve bennünk a haza fogalma. Mi egyelőre nem azt érezzük, hogy haza megyünk, hanem azt: Magyarországra, amelyik a magyarok hazája.*”

A zsigerekbe évődött kitaszítotttság, a magány, a világba dobottság csillapíthatatlan borzongást kelt az olvasóban:

*Mintha zuhanástól félnének, mindannyian,
külön-külön is valami tömege zuhanástól,
mintha bármely pillanatban, bárhol
megnyílhatna a történelem csapóajtaja,
s aki épp ott van, az azonmód zuhanni
kezdene lefelé. Valahova oda, ahová
már csupán összetört lélekkel és
csontokkal lehetne leérkezni,
mintha bármikor, bárkit, bármelyik
pillanatban kizuhinthatna, mélybe
hajíthatna a történelem...*

(Tizennyolcadik budapesti vers)

Lehetséges-e, hogy valaki hazára talál, mégis fészektelen marad?...

Nyelvünk és Kultúránk, 112.

MENET KÖZBEN

Tavaszy Sándor fájdalmas-szép gondolatát juttatja eszembe ez a könyv. (Kötő József: *Menet közben*, Anyanyelvi Konferencia - 2000.) „A mi sorsunk értelmét az újrakezdés művésze adja meg” - mondja a kolozsvári filozófus, teológiai professzor. Nehéz fátum. Balladás sors. De biztató, hogy az újrakezdés képessége magában rejti a kényszerű létállapotok túlhaladásának előfeltételeit, közös nekifeszüléssel pedig a biztosítékát is.

Menet közben, adja, találóan, könyve címének a szerző. Ami diszkontinuitást és egyidejű folytonosságot jelent. Múlt-ra is utaló és a reménylett jövőt is magában rejtő folyamatot sugall. Nemcsak vagyunk, hanem tartunk is valamerre. Megnyugtató. Mert - amint Gálfy Zoltán professzor mondta - ha nem történik semmi, abból nem semmi lesz, abból baj lesz.

Aki menet közben van, az részeredményekről számolhat be. Ezt teszi Kötő is. Ám ha mégis felmerülnek bennünk bizonyos kérdések, azok nem a célra vonatkoznak, hanem inkább arra utalnak, hogy például időarányosak-e az eredmények a stratégia függvényében? Vagy hogy azok, akik felvállalták az erdélyi magyarság érdekképviseletét, lazaságból, gyávaságból, kicsinyes érdekből vagy nemtelen megalkuvásból nem mulasztottak-e el nagyon fontos dolgokat? Az ingoványon haladva jogos-szép elképzeléseinkből ellenfeleink (ellenségeink?) nem sülyesztettek-e el máris több mindent?

Ha az áhított sikerek helyett a fiaskók ütik fel gyakrabban a fejüket, a hiba nem a eszmében van, a baj forrása másutt keresendő. Nyilván bennünk is. Mert a cél világos, egyértelmű, félreérthetetlen: magyarként emberhez méltó, szabad életet élni Erdélyben. Úgy, ahogy éltek volt eleink, ezerszáz éven át.

A diktatúra összeomlása óta eltelt tíz évben újfent (hányadszor, Istenem!?) meggyőződhattünk róla, hogy az el-

orzott jogok s javak visszaszerzéséért folytatott szabadságharcban csak annyit vehetünk megint birtokunkba, amennyit képesek vagyunk/leszünk kiharcolni magunknak.

Vajon az életminőség tekintetében előbbre tart-e ma a magyarság Erdélyben, mint volt a diktatúra idején? Nem a megnyilatkozás szabadabb légkörére gondolok, mert az nyilvánvaló, hanem például arra, hogy a közösség érdekvédelmi szervezete kihasználta-e minden lehetőséget? És vezetői kényszerítettek-e ki újabbakat? Merthogy a politika közismerten a lehetőségek művésze.

Abban, gondolom, minden érintett véleménye megegyezik, hogy bizonyos vonatkozásokban ma jobb a helyzet, mint tíz évvel előbb, más területeken viszont rákfenétben vagyunk. Kisebb dolgokban engedményeket tett a bukaresti vezetés, de alapvető kérdésekben mintha visszavont volna még abból a parányiból is. A sajtóélet kedvezőbb légkörében például bárki szabadon elsírhatja bánatát, de változatlanul nincs önálló magyar egyetem. Márpedig „az egyetem egy társadalom értelmiségének a gyűlhelye..., az a szellemi centrum, amely biztosítja a közösség iránt elkötelezett öntudatos értelmiség kialakítását, annak az értelmiségnek a felnevelését, amely nélkül nincs hiteles magyar oktatás középszinten, sőt alapfokon sem. A romániai magyar társadalom lefejezett társadalom értelmiség nélkül. Értelmiség pedig nincs jól szervezett, a magyarság iránt elkötelezett felsőoktatás nélkül.”

Iskolaügyben - több írás tanúsága szerint - nincs előrehaladás, pedig az idő sürget. Arra is figyelmeztet a szerző, hogy az önálló magyar egyetem újraindításáról lemondani vagy kompromisszumokkal beérni végzetes hiba lenne. Ennek az igazságnak a magyarok között nemigen akadhat épeszű ellenzője, ám a felismeréstől a megvalósulásig nagyon hosszú az út, amit ráadásul a hatalom eltorlaszolt, márpedig hitehagyott erővel akadályokat venni hiú ábránd, győzni pedig lehetetlen.

Ennél is nagyobb baj, hogy hiányzik az a védőburok, ami körülölelné és megóvná a magyarságot a bukaresti vezetés

módszeres rombolásaitól, lehetővé téve az egyidejű zavar-
talan(abb) és hatékony(abb) önépítkezést. Magyarán: nincs
autonómia, sőt a gondolatnak határozott képviselője is hi-
ányzik az RMDSZ legfőbb vezetőiből. Ami azért tragikus,
mert végzetes lehet.

Bár államtitkárként jelenleg kulturális és oktatási kérdé-
sekkel foglalkozik, szerzőnk nem hivatásos politikus. Kö-
tő József irodalom- és színháztörténész, a két világháború
közötti erdélyi magyar színjátszás egyik, ha nem épp leg-
jobb ismerője. Ezért is szentel könyvében - a történelmi
visszapillantást sem nélkülözve - bő terjedelmet az erdélyi
magyar színjátszás nagy személyiségeinek, stációinak és
fontosabb kérdéseinek.

Első látásra szokatlannak tűnhet - különösen az anyaor-
szági olvasók szemében -, hogy egy irodalomtörténész
egyszer csak gondol egyet, a politika színterére lép, és me-
rőben más eszközökkel folytatja azt a küzdelmet, amit év-
tizedekig a betűk s a szép szó erejébe vetett hittel végzett.
Tudnunk kell azonban, hogy hivatásos politikusok híján
Erdélyben az ilyesmi egyáltalán nem volt ritka dolog az el-
múlt négy-ötszáz évben.

Kötőtől sem volt idegen régebb sem a „politizálás”, a kö-
zösség illetően szolgálata. A Kolozsvári Állami Magyar
Színház dramaturgjaként (valójában szürke eminenciása-
ként), majd igazgatói minőségben, okosan lavírozva a dik-
tatúra tilalomfái közt, hosszú éveken át ő ügyeskedte ki,
hogy a város színházszerető közönsége megfelelő szellemi
táplálékot kapjon Thália érdemes szolgálóitól. Nem úgy,
hogy ő egyedül döntötte el, milyen darabok kerüljenek az
éves repertoárokba, hanem azáltal, hogy maga búvárolta
fel, és győzte meg a döntéshozókat az ajánlott művek idő-
szerűségéről. Jó visszaemlékezni rá, hogy még a legször-
nyűbb években is felejthetetlen hangulatú színházi esték-
nek, szellemi-érzelmi együttléteknek lehettünk részesei a
Szamos parti színházban. Micsoda összhang, egyet-akarás
uralkodott akkor ott, jellemzett színészt, közönséget, szer-
zőt, rendezőt, kellékest!...

Szabadjon itt egy röpke kitérőt tennem. Kolozsváron kétszázötven éve játszanak színházat magyarul. Erdélyben a színháznak mindig nagyon komoly tudat- és közösségformáló szerepe, ereje volt. A Habsburg-elnyomás idején az elnémetesítő törekvésekkel kellett határozottan szembe szállnia a nemzeti eszméje, gazdag hagyományaink, saját(os) értékeink felmutatásával. E tekintetben azóta, sajnos, nemigen változott a helyzet, sőt, ma még az egykorinál is komolyabb feladat előtt áll ez a nagyon fontos intézmény: hazafias nemzeti érzésben megcsökött, gyengélkedő magyarjainkat kéne, a megmaradás érdekében, erősíteni a szép magyar beszéd és az igazmondás erejével. Kellene! De ennek korántsem mindenhol tesznek eleget. Kolozsvárt például, mint hírlik, a színház vezetője erősen elidegenítette a lakosságot ettől a rendkívül fontos világi szószéktől. Mellőzve az erdélyi magyarsággal szembeni kötelességek teljesítését, a művészi munkában az egyéni ambíciók - nemzetközi fesztiválokra való részvétel, díjak megszerzése - kaptak/kapnak, az elfogadhatót, megengedhetőt messze meghaladó mértékben, érvényesülési teret. A helyi közönség döntő hányada ízlésvilágának, szokás- és értékrendjének figyelmen kívül hagyása, az életfelfogásuktól idegen szemléletet, értékrendet sugalló darabok túltengése az éves repertoárokban a hagyományosak, az el- és befogadottak helyett, mélyítették el azt a szörnyűséges szakadékot, ami most 2000-ben Kolozsvárt színház és közönség közt tátong.

Aki pedig a köz érdekében védelmébe meri venni a „poros” műveket, az könnyen ásatag, vízözön előtti felfogásúnak találhatik. Kísérletezés nélkül nincs fejlődés! - hangzik a színházigazgató részéről a szigorú szentencia. Ez igaz. De szabad-e abszurd, meg ilyen-amolyan avangárd darabokkal csömörig traktálni egy agyonsanyargatott, itt-ott már azonosságtudat-zavarral küszködő magyar közösséget, kísérletező színházzá változtatni Kolozsvár egyetlen magyar színházát? Kisebbségben a színháznak hangsúlyozottan **szolgáló** színháznak, az önépítkezés kitüntetett fóru-

mának kell lennie. Veszélyeztetett helyzetben önépítkezni nem a nagyvilágból egyéni ízlés és célkitűzés szerint összerostált darabok színrevitelével, hanem saját értékeink kincsesházából merítve lehet leginkább. Kötő József ezt sokkal jobban tudja, mint én, s hogy könyvében mégsem rohant kivont karddal a világot jelentő deszkák, szeretett közönsége védelmére, azt, gondolom, jóérzése és úri modora magyarázza. Az igazságot azonban ki kell mondani, ha mégoly fájdalmas is.

Jó volt újraolvasni azokat a színházi, művelődési életünkről töprengő személyes hangú Kötő-kisesszéket, melyeket a nyolcvanas évek második felében - a Korunk szerkesztőjeként - magam „rendeltem” az írótól azzal a szándékkal, hogy üde színfoltokkal kézbe vehetővé tegyük a pártvezetés által ellehetetlenített, megszüntetésre ítélt folyóiratot.

A könyv eszmei középpontjába állított önépítkezésben Kötő kiemelt szerepet szán az egyháznak. Érthetően. Joggal. Mert a hitélet gyakorlása, gyakoroltatása mellett Erdélyben az egyházat mindig is alapvetően jellemezte népének gyámolítása. A történelmi egyházak érdemes képviselőiben mindenkor az utókorra is kisugárzó erős elhívás munkált. Ennek a küldetéstudatnak az elhintése a lelkekben, különösen a fiatal nemzedékek között, Erdélyben a magyarság eredményes szabadságharcának *conditio sine qua non*ja. Az erdélyi magyar társadalom a hitélet terjesztésén és elmélyítésén, vagyis az eredendő funkciókon túlmenően nem nélkülözheti a történelmi egyházak iskola-fenntartó, erkölcsnevelő, a magyarságtudat ébrentartására és terjesztésére, illetve a közélet megtisztítására...irányuló segítségét sem. „Sajtó és nyilvánosság az egyházban analóg fogalmak, hitélet és közszolgálatosság egygyé forrott küldetést jelentő indíttatások”. Az átmenet zűrzavarában közösségmegváltó szerepben tetszelgő konjunkturalovagok elleni hatékony fellépésben „a szellemi felülnézet értékteremtő és értéktiszteletre kényszerítő erkölcsiség hirdetésével és művelésével” tehet igen sokat a keresz-

tény/keresztyén sajtó.

Kötő József Németh László ismert minőség-elvét teszi meg az erdélyi magyarság megmaradásának és gyarapodásának alapfeltételül. Önépítkezés-eszméjének ez a categoricus imperatívusa: „A kevesebb joga az élethez az, hogy különb. A kisebbség jogosítványa, hogy elit tud lenni”. Ezek szerint adott geopolitikai helyzetben az erdélyi magyarság létének záloga önértékének, értékességének fokozása. Jövőjét csak az biztosíthatja, hogy az emberi viszonyok minőségét illetően, értékteremtés és sok egyéb tekintetben magasabb szinten áll, mint a többség. Olyan gondolat ez, amivel csak azonosulni lehet. Ám ahhoz, hogy e rendkívül magas követelményrendszernek a kisebbségi magyarság Erdélyben - és persze másutt is, mindenhol - megfelelhessen, a kiváló szellemi képzettség mellett egzisztenciálisan is erősnek kell lennie. Ezért is öröndetes, hogy - a két világháború közti gyakorlatot újraélesztve - Erdély-szerte újabb és újabb gazdasági egyesületek alakulnak, szakemberek széles körben terjesztik a korszerű gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen ismereteket. Összefogva, az erők okos egyesítésével talán sikerülni fog ellensúlyozni a román kormánynak azt a galád szándékát, tettét hogy a privatizálás során marginalizálta, ahol pedig mód nyílt rá, kiforgatta javaikból a magyarokat.

Kötő József fáradhatatlan szervező, helyi erők bevonásával igyekszik kiépíteni és gazdagítani az önellátó művelődési egyesületek és intézmények egyszer-volt bevált rendszerét. Hadd említsünk meg néhányat az újraindított, illetve az újonnan létesült centrumok közül: az országos könyvtárhálózat szervezését végző Heltai Alapítvány, az erdőcsinádi Református Művelődési Központ, a zsoboki Bethesda Szórványközpont, a Györkös Mányi Emlékház, a Reményik Sándor Szabadidőközpont; az EMKE kultúrközpontjai Zilahon, Szilágysomlyón, Cserna-keresztúron, Dicsőszentmártonban, a hivatásos képzőművészeket tömörítő Barabás Miklós Céh, a Romániai Magyar Népfőiskolák és Közösségszervezők Szövetsége, a

Romániai Magyar Dalosszövetség, a Nemhivatásos Színhátszók Szövetsége, a Romániai Magyar Táncszövetség, illetve a Romániai Magyar Lapkiadók Szövetsége, a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság.

A tág összefüggésekben gondolkodó, tapintatosan politizáló író az erdélyi magyarság sorsát az egységesülő Európa - most épp lassított mozgású - szekeréhez köti. Kötő az áhított jelenség holdudvarából elemzi, sorjázza a fontosabb teendőket. Szép álmom! Bárcsak ne csalatkoznánk! Reménykedjünk, de azt azért ne higgyük, hogy az integráció egyetemes gyógyír, panacea lesz. Ha lesz. És mikor lesz? És főleg mi lesz addig az anyaország határain kívülre szorult erősen erodálódó magyarokkal? Mert azt az időtartamot, amíg Románia az Egyesült Európa tagjává válhat, évtizedekben kell mérni. A román nagypolitikát pedig, mint eddig mindig, ezután is a képmutatás fogja jellemezni. Valljuk be: a kormányzásban való magyar részvétel sajnálatos öncsalás. Lagymatag politizálással Erdély magyarsága semmire se fog menni. Se bent a kormányban, se azon kívül.

Kötő József jövőbe vetett hite, kedves „próféciai” oly szívmelengetők, de részbeni teljesülésük is csak úgy képzelhető el, ha az érdekvédelmi szervezet ama vezetői, akik anno a kolozsvári főtéri Plébániatemplomban „Isten engem úgy segélyen”!-nel az erdélyi magyarság feltétel nélküli szolgálatára esküdtek fel, belátják, hogy sokszor mulasztottak, nagyokat hibáztak, és - magukba szállva - levonják a konzekvenciákat. Tisztulj meg, és radikalizálódj! - mondanám, ha tehetném, s hinném, hogy lesz foganatja.

Nyelvünk és Kultúránk, 111.

LIDÉRCES ÁLOM? NEM, VALÓSÁG

Az tudja csak igazán felmérni mekkora rombolást vitt véghez Kolozsvár bomlott agyú polgármester-diktátora, aki nem ott él, hanem csak időről-időre látogat haza. Ami ott történik, az Erdély magyar szellemi központjának tudatos tönkretétele, a magyar múlt és jelenlét módszeres megsemmisítése, ehhez nem fér kétség. Csakhogy Funar egymaga képtelen lett volna ekkora pusztításra. A polgármester „sikereiben” az egymás nyomába lépő kormányok, a helyi és a központi igazságszolgáltatás, az ortodox egyház és más többségi intézmények cinkos összekacsintása, összehangoltságuk is benne foglaltatnak. Nem kizárt, hogy a magyar értékek elleni merényletek épp a legfelső hatalom sugalmazására történtek/történnek, s hogy a polgármester a kolozsvári magyarság el-, kiűzésére, illetve beolvasztására irányuló központi politikai szándék valóra váltásának olykor talán kényelmetlen, de annál hatékonyabb eszköze.

Huszonnyolc évet éltem Kolozsvárt. Munkahelyemre, a Mátyás király szülőházában működő Képzőművészeti Főiskolára menet naponta áthaladtam a város impozáns Fő téren. A magyar múltat idéző körbefutó paloták, középen a monumentális gótikus plébániatemplommal és nagy királyunk világhírű szoborcsoportjával erőt kölcsönöztek, biztonságot sugároztak, és nyugalmat árasztottak bennem. Otthon éreztem magam ebben a meghitt környezetben.

Több mint tíz évi távollét után, tán azért is hatott rám a döbbenet erejével a Fő tér minapi látványa, tüntető elhanyagoltsága:

Az „ásatásokról” árulkodó gödröket rég felverte a gaz. A két árok között otromba betonkockán fenyegető célzatú grandomán felírat: „Ezen a helyen fog állni eredeti nagyságban Traianus oszlopa”. Mátyás szobra előtt rozsdás tábla figyelmeztet: „A szoborra felmászni tilos!” Hogy a tiltás merő tagadásaként vásott kölykök zavartalanul bújócskáz-

zanak a mellékalakok között, mögött, a talapzaton heverve pedig átalvetős parasztok pihenjék ki napi meddő rohangálásuk fáradsalmait.

Az árkádot itt-ott kikezdte az idő: a burkolólapok rendre lazulnak s lehullnak. A főalak mellett két oldalt rozsdás csövek merednek a semmibe. Ezekbe helyzeték volna Európa az idő tájt leghatalmasabb uralkodója, Mátyás király jobbára és baljára a román trikolor, ha a nemzetközi műemlékvédelem nem parancsolta volna vissza Funar ártó szellemét abba a bizonyos palackba. Sebaj - dülhatott a polgármester - kifogok én rajtatok! Ez a „renegát román” nem ússza meg egykönnyen! És valóban, az emlékmű mögött a magasba szökő rozsdás zászlótartókon kókadtan lógnak az erősen megfakult trikolorok. Piros, sárga, kék színekben hivalkodik itt minden: a padok csakúgy, mint a járdakorlátok és a szeméttárolók, sőt még a polgármesteri hivatal előtti járda kőcsoái is. Hogy már a románoknak is elégük van belőle: „Szégyen! Oda jutottunk, hogy lábbal tapossuk saját nemzeti szimbólumainkat!”

Kimenvén másnap reggel újabb élménnyel gazdagodtam. Az éj leple alatt valakik rozsdás vashordókat dobáltak a szobor előtti macskaköves térre. Az emlékmű mögé is ledobtak néhányat, nehogy bárki is azzal vádolhassa meg őket, hogy fél munkát végeztek. Ütöttek-kopottak, üresek és büdösek voltak. Negyednapra eltűntették onnan.

S hogy teljes legyen a gyalázat, és még keményebben beletaposson a magyarok méltóságába: a polgármester a Fő tér kellős közepére, alig néhány méterre az Igazságos szobráról, felszíni köztérét helyeztetett, jóllehet a tér északi oldalán nyilvános WC működik évtizedek óta.

Aki kicsit is ismeri a város történetét, az tudja, hogy a Házsongárdi temető létesítése előtt a plébániatemplom körüli kert cinterem, azaz temetkezési hely volt, a város polgárainak nyughelye. Oda soha senki jóérzésű ember be nem tette a lábát. Nem úgy most. A Moldvából és Havaselvéről ideszalasztott tízezrek - mit sem sejtve a város múltjáról - nagyhírtelen ezt is birtokba vették. A fűbe

heveredve önfeledten kártyáznak, isznak, és - nem írnám le, ha nem láttam volna - a mohos templomfalak felé fordulva időnként „megöntözik” a bukszusokat.

A Házsongárdi temetőbe, ahol a város polgárai mellett szellemi nagyjaink nyugszanak, magyar csak örökölt sírhelye jussán temetkezhet. Ellenben a faluról behozott román atyafit, korosodván, levélben keresték meg a városvezetés „illetékesei”, ingyen sírhelyet kínálva fel neki. Ám az öreg visszaüzent, köszöni, de nem kéri, mert ő a falujában szeretne nyugodni az „övéi” között. Amíg Kolozsvár román ajkú lakosa, lám, ingyen is kaphat sírhelyet a Házsongárd árnyas oldalán, addig a magyar innen szigorúan ki van tiltva. Aki pedig „jó dolgában” külföldre települt, potom háromezer dollárért válthatja meg húsz évre szülei, felmenői sírhelyét. A polgármester legújabb agyszüleménye: hiába a megváltott sírhely, ha a sírhant elhanyagolt, a városvezetés ezen a jogcímen is elveheti, kisajátíthatja.

A patinás magyar nyelvű mellett Mátyás király szülőházának homlokzatán újabban egy másik, román és angol nyelvű tábla is áll, amelyről a gyanútlan (külföldi) turista arról értesülhet, hogy: „Romanul Matei Corvinul potrivit traditiilor istorice a fost cel mai mare rege al Ungariei”. Vagyis: „A történelmi hagyományok szerint a *román* Corvin Mátyás Magyarország legnagyobb királya volt.” Nem tudok róla, hogy az RDMSZ és a magyar kormány tiltakozott volna ez ellen a nemzetgyalázás ellen!

Annyi emléktáblát, szobrot talán sehol a világon nem állítottak az utóbbi tíz ében, mint Kolozsvárt. Persze csak románát, magyart egyetlen egyet sem. Itt is megjelentek viszont a falfirkák. De csak a magyar középületeken. Sátáni szöveg gyalázza vallásunkat a Farkas utcai református templom falán, mocskolódó, gyalázkodó grafitiktől feketéllik a Mátyás szobor talapzata, az RMDSZ-t gyalázza a Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király alapította egykori egyetem falára ismételten felvitt szöveg...

Az összes magyar utcanév eltűnt a városból, még a „Gheorghe Dojaé” is. Ez alól csak egyetlen nemzet kivétel,

a francia. Miért ez a nagylelkű kivételezés? Ez, kérem, a hála jele. Románia frankomán ország. Románia Erdélyt jószerevével a francia érdekek érvényesítésének, bizonyos Clemenceau tábornoknak köszönheti. A „nagy fogáshoz” képest igazán csekélység, hogy egyik vagy másik utca sarkán nem német, magyar vagy skót személyiség neve díszel, hanem mondjuk Emile Zola írói nagyságát, a Július 14-e tér pedig a francia forradalom dicsőségét hirdeti...

Nyugati Magyarság, 2002. június

SZKÜLLA ÉS KHARÜBDISZ AVAGY A REMÉNYSÉG JEGYÉBEN

(Kolozsvári beszélgetés dr. Tonk Sándor professzorral, a Sapientia EMTE rektorával)

Részlet a Beköszöntőből:

„2001. október 3-án megnyitotta kapuit a régóta megálmodott, mindannyiunk által óhajtott és kért magyar egyetem. A Sapientia - Erdélyi Magyar Tudományegyetem, nevezük röviden EMTE-nek, a Romániában érvényes törvények és előírások betartásával, a Magyar Köztársaság Kormányának és Országgyűlésének bölcs döntésével és támogatásával jött létre.

Magánegyetem, de mégis más, mint valamennyi eddig létesült hasonló romániai intézmény. Más, mert az oktatás nyelve magyar; más, mert elsődleges célja a magyar közösség szolgálata; más, mert miközben versenyképes szakembereket, igazi értelmiségieket kíván nevelni, olyan sokoldalú ismereteket nyújt, amelyek biztosítják az Önök számára az esélyegyenlőséget szerte a világban. Az EMTE modern, a kor kihívásaira felelő felsőoktatási intézmény, amely kiegyensúlyozottan ötvözi a szakmai szempontokat azzal a többlettel, amit a magyar szellemiség jelent.”

*Dr. Tonk Sándor professzor
rektor*

- Nyár van, a szigorlatok ideje. A hallgatók tanulnak, a tanárok vizsgáztatnak...

- Vagyis az egyetem működik. Ez a legfontosabb. Nem volt könnyű év. Mint ahogy nem volt könnyű az elmúlt tíz esztendő sem. 1992-ben készültek az első olyan tervezetek, hogy ha nem sikerül létrehozni önálló állami magyar egyetemet, akkor milyen más megoldásokat kell keresni. Sokféle elképzelés született. Az áttörés 2000-ben történt, ami-

kor a Magyar Kormány és a Magyar Országgyűlés a költségvetési törvényben elkülönített bizonyos összeget az Erdélyi Magyar Tudományegyetem létrehozásának támogatására. Így vált lehetővé az, hogy a történelmi egyházak nyolc vezetője – négy római katolikus, két református, egy evangélikus és egy unitárius püspök - létrehozza a Sapientia Alapítványt (2000. március 16.), amely megbízást kapott arra, hogy hozzákezdjen az egyetem megalapításának a szervezéséhez. Ami elég sokáig tartott. Nem annyira a politikai hatalom akadályozta a munkánkat, az ügyintézés húzódozott el szerfelett a hivatalok packázása miatt.

Romániában magyar egyetemet létrehozni politikai tett volt. Szerencsére az RMDSZ a hatóságokkal való egyezkedések során és a döntéshozataloknál fontos szerepet játszott.

Erdélyben az egyetemi oktatásnak komoly hagyományai vannak. Minden korábbi egyetemalapítás mögött fejedelmi akarat, saját vagy állami szándék állt. Most viszont az a furcsa helyzet állt elő, hogy egy másik állam hozott létre magyar egyetemet Romániában, Erdélyben. A Sapientia EMTE megalapítása előzmény nélküli tett volt.

- *A Sapientia EMTE és a Partiumi Keresztyén Egyetem valóban egyesülni készül? Vagy erről még korai beszélni?*

- Csak annyiban korai, hogy amíg a Partiumi Keresztyén Egyetem már jogi személyként működik, a mienk csak most alakul. Ahhoz, hogy a két intézmény egyesülhessen, előbb meg kell kapniuk a végleges akkreditálást. Addig is kötöttünk egy együttműködési szerződést. Eszerint alapítványunk biztosítja a Partiumi Keresztyén Egyetem működését, amaz pedig kifejezte azt a szándékát, hogy integrálódik. Ami máris elkezdődött: egyeztettük a chartát, a kreditrendszert, a működési szabályzatokat, a tanrendeket... Igyekszünk úgy dolgozni, hogy amikor eljön a fuzionálás ideje, annak már semmilyen akadálya ne legyen, hisz azonos rendszerben dolgozunk.

- *Jelenleg Romániában két egyetemen folyik magyar (nyelvű) oktatás, a Sapientia EMTE-én és a Babes-Bolyain. Jól van ez így?*

- Az én elképzelésemben nincs külön állami és külön magán magyar egyetemi oktatás. Számomra épp olyan fontos, mi történik az állami egyetem keretében zajló magyar nyelvű oktatás terén, mint a mi magánegyetemünkön zajló magyar oktatásban.

Trianon óta a román kormányok abban mindmáig következetesek maradtak, hogy Erdélyben ne legyen önálló magyar állami egyetem. Meg is torpedóztak minden ilyen törekvést, kísérletet. Amikor a Babes Egyetemet egyesítették a Bolyaival, menten el is kezdték a magyar egyetemi oktatás elsorvasztását. Az egyesítés voltaképpen egy olyan folyamatnak volt a része, amely már 1945-ben kezdetét vette.

A mindenkori román államhatalom be nem vallott szándéka az erdélyi magyarság asszimilációja. Hogyan képzeltek ezt megvalósítani? Úgy, hogy először megszüntetik a közösség elitrétegét. Ez történt akkor, amikor az arisztokráciát, a földbirtokos réteget kisajátításokkal, kitelepítésekkel felszámolták. Ezt követte az ipari vállalatok és a bankok államosítása, ami által megsemmisítették a magyarság gazdasági hátterét. Ezután jött a kuláktörvény, amely özszeroppantotta a falvak gerincét. Ugyanezt a célt szolgálták a lelkipásztorok és az oktatók elleni sorozatos támadások. Mindeközben csöndben folyt a magyar egyetem, a teljes magyar nyelvű oktatás elsorvasztása.

A jelenlegi bukaresti vezetés álláspontja ebben a kérdésben változatlan: önálló állami magyar egyetemről szó sem lehet.

- Feltehetően azért lazítottak a gyepelön, hogy oldják a feszültséget.

- 1990 óta valóban megsokszorozódott a magyar hallgatók száma a Babes-Bolyai Egyetemen. Nyolcvanegyhánnyól több mint háromszázra emelkedett a magyar oktatók száma. A marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Főiskolán magyar nyelvű oktatás is folyik. Ugyanott magyar nyelvű Színművészeti Főiskolai tagozat működik. A kívülállónak úgy tűnhet, hogy itt minden rendben van. Mit akarnak még a magyarok? Egyszerű: önállóságot. Hiszen mivel a magyar nyelvű oktatás a Babes-Bolyain nem önál-

ló tagozatként működik, a magyarság továbbra is kiszolgáltatott helyzetben van. Sorsáról nem ő határoz, mások döntenek el, mi történjen vele.

- *Vagyis ők mondják meg, hogy nekünk mi a jó, a kívánatos, a kellő.*

- Erről van szó. Jelenleg mintegy 24.500 magyar nemzetiségű hallgató tanul az állami- és magánoktatásban, ebből 9.300 anyanyelvén. Közel 7.000 magyar fiatal iratkozott be valamelyik román magánegyetemre és fizet ott nagyobb tandíjat. Ez egyértelműen jelzi a bajokat és az igényeket.

A magyar egyetemi oktatás nem merül(het) ki abban, hogy az oktatás nyelve magyar. Az erdélyi magyarság elég népes ahhoz, hogy legyen egy önálló szellemi központja, ahol nemcsak magyarul oktatnak, hanem nevelnek is, öntudatos és önérzetes magyar értelmiségieket képeznek.

Mint egyazon nemzedéknek a tagjai, (párhuzamos évfolyamon jártunk - A.K.) mi igazán tudjuk, hogy egy olyan egyetemen, mint amilyen a Babes-Bolyai is volt, mindnyájunknak kisebb-nagyobb megalkuvásokat kellett tenni. Öszvérhelyzetben éltünk, aminek most érezzük csak a következményét.

Nem kétséges, ebből a hullámvölgyből ki kell lépni. El kell jutnunk oda, hogy saját dolgainkban magunk döntünk, önnön érdekeink szerint. A Sapientia EMTE létrehozása egy régi jogos igényt elégíti ki, legalább részben.

Mi valóban komolyan gondoljuk azt, amit elmondtam. Szenátusunk máris olyan határozatot hozott, hogy profiltól, szaktól függetlenül minden növendéknek hallgatnia kell egy történelmi, néprajzi és irodalmi ismeretekből álló magyarságtudományi előadást is. Ezen túlmenően igyekszünk olyan diákközösséget kialakítani, ahol ki-ki személyesen meg tapasztalhatja, hogy ő miért más, mint a többségi románság, és miért más az az egyetem, ahova ő jár. Úgy érzem, jó úton haladunk. Mire végeznek, hallgatóink a közösséghez tartozónak fogják érezni, tudni és vallani magukat. Ugyanakkor arra is szeretnénk odafigyelni, hogy diákjaink versenyképesek legyenek, állják meg a helyüket bárhol a világon.

- A Sapientia EMTE feladatának tekinti-e a lefejezett értelmi-ségi réteg kiépítését és az utánpótlás biztosítását Erdélyben?

- A lefejezés, amire utalsz, valóban megtörtént. Nekünk is a legtöbb fejtörést az oktatói testület biztosítása okozza. A magyarságnak több évtizedig nem állt módjában magyar egyetemi oktatókat felkészíteni. Olyan kevés az egyetemi státussal bíró magyar oktató, hogy szinte reménytelen kísérlet megnyerni egy docenst vagy egy professzort egyetemünknek.

Bízató jel viszont, hogy a pályázat meghirdetésekor elég sok gyakornok és tanársegéd jelentkezett, sőt még néhány adjunktus is jelezte a részvételét. Van tehát sok tehetséges arra alkalmas fiatal, akiket viszont el kell indítani a pályán.

Most még nagyon sok társult oktatóval és óraadóval dolgozunk. Ami azért nem jó, mert eredményes oktatói-nevelői munkát csak úgy lehet végezni, ha a mester a tanítványai között él. Ki kell és ki is fogunk nevelni egy saját tanári testületet.

- A kilencvenes évek elején a Babes-Bolyai Egyetem egyik jeles magyar tanára azzal utasította el az önálló állami magyar egyetem létrehozásának a gondolatát, hogy nem lenne elég megfelelően képzett oktatója, nem tudná biztosítani a színvonalat. Szigorúan szakmai tekintetben tán igaza volt az illetőnek, a fennmaradás, az önépítkezés szempontjából viszont hallatlanul káros, destruktív ilyen-mivel „érvelni” olyan kritikus helyzetben, mint amilyenben akkor az erdélyi magyarság és iskolarendszere leledzett. Jobb vesztég maradni, mint eleinte esetleg nem teljes értékűen, de annál nagyobb odaadással, szívvel-lélekkel munkálkodni egy életfontosságú ügy valóra váltásán? Hisz az előbb magad mondtad, hogy pillanatnyilag az EMTE-nek is az oktatói gárda biztosítása jelenti a legnagyobb gondot, s hogy tinektek is magatoknak kell menet közben kinevelni egy saját oktatói-nevelői gárdát...

A románok a Babes Egyetem beindításakor még pópákat is behívtak előadni, mert messze nem volt elég képzett oktatójuk. De belevágtak, s lám, hol tartanak!?

- Ez az, el kell indulni valahonnan. Ha mi 1990-ben elkezdhettük volna, ma már egészen máshol tartanánk. Mint tudjuk, 1948-ban ideológiai és politikai okokra hivatkozva az egyetem magyar oktatói közül nagyon sok kiváló szakembert távolítottak el. Utána pedig ki mindenki jött és oktatott? Persze hogy voltak tiszteletre méltó kivételek, de ne mitizáljunk, merjünk inkább őszintén szembenézni a dolgokkal, gondokkal.

Az értelmiségi utánpótlást ugyancsak összetett kérdésnek érzem. Ezt nem lehet úgy felfogni, hogy íme, van egy indulóban lévő egyetem Kolozsvár központtal, amely majd biztosítani fogja a lefejezett erdélyi magyar értelmiség utánpótlását. Nekem nincsenek illúzióim. Tudom, hogy az itt tanuló hallgatók egy része nem Erdélyben fogja keresni a kenyerét, hanem másutt, zömben valószínűleg Magyarországon. Éppen ezért sem a kárpát-medencei magyar felsőfokú oktatást, sem a magyar tudományosságot, sőt még a magyar szellemiséget sem szabad határon kívülre és határon belülre osztva felfogni, enklávóban gondolkozni. Egységes rendszerben kell szemlélni a dolgokat. Hiszen ha a kolozsvári egyetem jól dolgozik, nemcsak Erdélynek fog értékes embereket adni, adhat a Délvidéknek, Kárpátaljának, Magyarországnak, Felvidéknek is. És fordítva, a felvidéki Sellye János Kollégium és a beregszászi Tanítóképző Főiskola is nevelhet nagyszerű oktatókat az egész magyarlakta Kárpát-medencének.

Struccpolitika azt gondolni, ha Kolozsváron felveszünk ennyi meg ennyi fiatalt, öt év múlva ennyi meg ennyi Erdélyben dolgozó értelmiségi lesz. Nem lesz. A migrációt nem tudjuk megállítani. De ha összefüggő rendszerként fogjuk fel a kárpát-medencei magyarságot, ha egységben szemléljük a nemzetet és mindegyik részt egyformán értékesnek tekintjük a magyarság számára, akkor mindenki megtalál(hat)ja a helyét benne. Ez a jövő!

Van-e elég értelmiségi Erdélyben? - merül fel gyakran a kérdés. Ha csak arra gondolok, hogy a Babes-Bolyain ma már mintegy kilencezer magyar diák tanul, Váradon hat-

száz, a Sapientián közel ezer, nincs okom különösebben borúlátónak lenni, mert ez már igen komoly tényező. De ki és hol fog megfelelő értelmes munkahelyet teremteni nekik? Ez a nagy kérdés. Nem az a gond, hogy nincs fiatalság, hanem az, hogy hova tudjuk lekötöni, lehorgonyozni őket.

A mi időnkben még magyar szakemberek is voltak a kutatóintézetekben, a levéltárakban és a könyvtárakban. Ez ma már fehérholló. Az elmúlt tíz évben teljesen kiszorult a magyarság a romániai tudományos intézetekből. Megszűnt az a lehetőség, hogy állami intézményekben el tudjuk helyezni azokat a magyar fiatalokat, akik a tudománynak szentelnék az életüket.

Ezért elsőrendű feladatunk újratemteni azt a magyar intézményrendszert, amelyben fiataljaink megtalálhatják a helyüket, hogy itthon maradjanak.

Végzett hallgatóimmal beszélgetve kiderült, hogy sok magyar tanári állás lenne, ha nem hiányoznának teljességgel a betöltésükhöz szükséges feltételek. Nagyapáink idejében a faluközösség a világ legtermészetesebb dolgának tartotta, hogy felépítse a kántortanítói lakást. Mert gyermekeiknek tanító kellett. Nem tudom, hogy az elmúlt tíz esztendőben építettek-e egyáltalán tanári lakásokat?

- *Úgy gondolod, hogy a falvak magyar lakossága fogjon össze és építsen lakásokat a magyar tanároknak?*

- Bármennyire meglepőnek tűnik is, igen, valóban így gondolom. Tulajdon érdekük, hogy legyen, aki oktassa a gyermekeiket. Az elmúlt bő negyven év teljesen leszoktatta az embereket arról, hogy saját érdekükben áldozatokat is hozzanak. Ahelyett, hogy összefognának, várják az égi mannákat, azzal hitetik magukat, majd csak megcsinálja valaki helyettük. Nem fogja megcsinálni senki!

- *A Sapientia EMTE megalapításába besegített-e az erdélyi magyarság, vagy kizárólag anyaországi pénzekből létesült?*

- A magyar államnak, a magyar adófizető polgárnak volt egy nagylelkű felajánlása, ami által beindulhatott az erdélyi magyar egyetem. Erdélyben is vannak magyar önkormányzatok, amelyek maguk rendelkeznek bizonyos össze-

gek avagy ingatlanok fölött. Ennek ellenére az erdélyi magyarság egyetlen krajcárt sem tett le az önálló magyar egyetem oltárán mind a mai napig. Tudom, hogy szegény az erdélyi társadalom, de annyira mégsem az, hogy azt a kevéske hozzájárulást ne tehetné meg. Mi lesz velünk, ha mi sem állunk oda a saját ügyünk mellé!?

Nemrég Révkomáromban és Beregszászon jártam. Mind a két helyen magyar önkormányzat működik. Révkomáromban palotát adtak az egyetemnek, Beregszászon az önkormányzat az Ung-Bereg vármegye törvényszéki épületét ingyen és bérmentve adta át hasonló célra. Erdélyben eddig egyetlen felajánlás történt. A Partium Keresztyén Egyetem számára pedig a Királyhágómelléki Református Püspökség biztosított hosszú időn át épületet. Itt egy olyan súlyos mentalitásbeli problémával állunk szemben, ami akár végzetes is lehet, ha idejekorán nem orvosoljuk.

- *Okfejtésedből arra következtetek, hogy túl kell lépni azon az idejétmúlt szemléleten, amely a magyarságot anyaországira és határon túliakra osztja. Nem az a fontos, hogy Kolozsváron, Révkomáromban, Pécsen vagy Budapesten van-e az az egyetem, hanem hogy magyar. Tulajdonképpen arról a jogos igényről van itt szó, hogy a magyar univerzitások világába szervesen beépítsék a határon túli egyetemeiket is, egységes rendszert hozva létre?*

- Pontosan erről van szó. Nemrég Budapesten a rektorok konferenciáján felvettem ezt a gondolatot, és a jelenlévők nagytöbbsége igenlően viszonyult hozzá; úgy vélte, ha mi is komolyan akarjuk csinálni és a magyar állam is komolyan veszi a kolozsvári magyar egyetem működését, akkor azt nagyon keményen meg kell támogatni. Vagy integráljuk ezeket az intézményeket a magyar oktatási rendszerbe, vagy eleve kudarcra ítélnünk minden hasonló okos kezdeményezést. A nemzet számára egyformán fontos kell hogy legyen Budapest, Kolozsvár, Marosvásárhely, Sopron, Beregszász, Csíkszereda vagy Újvidék ifjúsága, magyarsága.

- *A román fél nem akadályozhatja meg az integrációt?*

- Nem, mert mi maradéktalanul tiszteletben tartjuk a Romániában működő magánegyetemekre vonatkozó összes előírást. Hogy intézményen belül mit csinálunk, az már a mi dolgunk. A magyar egyetemek integrációja nem lenne más, mint a határok légiesítésének egyik formája.

- *Mi a magyarázata a Sapientia EMTE sajátos felépítésének?*

- Furcsa és szokatlan univerzitás a mienk. Kolozsvárt van a központi testülete, de Marosvásárhelyt és Csíkszeredában is működik részlegünk, sőt a nagyváradi Partiumi Keresztyn Egyetem is hozzánk tartozik valahogy.

Miért alakult így ez a struktúra? Azért, mert az egyetem tervezésekor figyelembe kellett venni bizonyos regionális érdekeket. Itt van mindjárt a Székelyföld. Felsőfokú intézményei voltak ugyan, ha azoknak tekintjük a kollégiumokat meg a gimnáziumokat, és volt idő, amikor így értelmezték, de a székelység gyakorlatilag kimaradt a felsőfokú oktatási rendszerből.

Én sokat foglalkoztam egyetemtörténettel, és tudom, milyen komoly húzóerőt jelent valamely térségben egy felsőfokú intézmény, felgyorsíthatja az egész régió fejlődését. Székelyföld stratégiai fejlesztése szempontjából egyenesen létkérdés, hogy legyen egyeteme. A részleg kihelyezése Csíkszeredára mindenképpen indokolt volt.

Egy olyan régiónak mint Csík, Gyergyó, Udvarhely nyugodtan lehet(ne) akár saját önálló intézménye is. Elbírna egyet a Partium is, Marosvásárhelyen is megvan a háttéré. De addig, amíg az önálló magyar felsőoktatás támogatási rendszerre épül, jobb egyben tartani az irányítást.

Ellendrukkereink közül többen azt hangoztatták, hogy előbb gazdaságilag kell megerősödni a társadalomnak. Lehet. De én kétlem, hogy ilyesmire itt a közeljövőben sor kerül. Az amúgy is meglevő szellemi bázisokat viszont feltétlenül és haladéktalanul meg kell erősíteni. Kolozsvárt semmiképp sem szabad feladni. Ősszel már itt is szeretnénk indítani két szakot, egy környezetvédelmi és egy média fakultást. Pillanatnyilag egyetemünk a komplementari-

tás elvére épül, viszont végső célunk a teljes struktúrájú univerzitás létrehozása.

- *Nem tartasz attól, hogy az intézmény területi szétszórtsága miatt a bukaresti hatalom alkalomadtán könnye(bbe)n elbánhat ezzel a szintiszta magyar vállalkozással?*

- A román politikusok részéről ez időig nem tapasztaltam rosszindulatot a Sapiencia EMTE iránt. Voltak vitáink, de a kezdeményezést nem érte támadás. Lehet, csupán azért nem, mert még olyan kicsik és gyöngék vagyunk, hogy úgy gondolják, nem kell tartani tőlünk. Bízunk ezt az időre, az majd eldönti...

- *Együttműködtök-e valamilyen szinten a Babes-Bolyai Egyetemmel?*

- Mi sajátos helyzetben vagyunk. Olyan kevés a magyar egyetemi oktató, hogy néhány évig kénytelenek leszünk igénybe venni más felsőfokú intézmények magyar oktatóit is. A Babes-Bolyai Egyetem magyar tanárai nélkül nem is tudnánk működtetni az önálló magyar egyetemet. Főállásban én is a Babes-Bolyai Egyetem professzora vagyok. És még nagyon sokan vannak ebben a helyzetben. Andrei Marga rektor úr megértette a helyzetünket és pozitívan állt hozzá.

- *Ennek mintha ellentmondana az, hogy 2002. júniusában a Babes-Bolyai Egyetem vezetősége olyan rendeletet hozott, amely megtiltja, hogy saját tanárai más egyetemeken tanítsanak.*

- Ez igaz. Viszont azokat az intézményeket, amelyek szerződéses viszonyban állnak velük, feloldják a tilalom alól. Ezért kötöttünk azon nyomban együttműködési szerződést az egyetemmel.

- *Egyetem nem működhet megfelelő infrastruktúra nélkül. Mi a helyzet ezen a téren?*

- Az első tanévben nem volt oktatás, így a támogatás nagyobb részét arra használtuk fel, hogy megteremtsük az intézmény infrastruktúráját. Csíkszeredában épületet vásároltunk, egy másikat meg átalakítottunk. Marosvásárhelyt

még nem foghattunk építkezésbe, de egy olyan vadonatúj épületet bérlünk, amit a római katolikus egyház oktatási célokra épített. Mindkét ingatlan felszereltsége messze meghaladja az egyetemek átlag felszereltségét.

Időközben Marosvásárhelyt egy jókora területet vásároltunk, ahol campust szeretnénk létrehozni. Kolozsvárt is sikerült megvenni egy ingatlant, amelynek szimbolikus értéke is van: az épület helyén Bocskai István fejedelem szülőháza állott. Itt fog működni a rektorátus. Egyébként Kolozsvárt is vásároltunk már egy nagyobb területet, ahol oktatási helyszínt szeretnénk kialakítani.

Nyilván ezek a tervek csak akkor válhatnak valóra, ha meglesz hozzá az anyagi fedezet. Az amerikai magyarság már megmozdult.

Minap egy megható levelet kaptam Szigetvár környékéről egy nyolcvannégy éves tanító nénitől, aki négy és félmillió forintot utalt át számunkra. Egész életében azért gyűjtött - írta -, hogy egyszer valami szép magyar ügyet támogathasson vele.

- A Sapientia EMTE ideiglenes akkreditációval működik. Nem nyugtalanít a provizórikusság?

- Félni, persze, sok mindentől lehet. Ugyanakkor viszont azt is tudni kell, hogy a hatályos román törvények szerint egy egyetem létrehozásának megvannak a pontosan előírt feltételei. Első lépésben ideiglenes működési engedélyt kell elérni a szakok számára. Azután három végzett nemzedék sikeres záróvizsgát kell hogy tegyen valamelyik állami egyetemen. Csak ez után lehet kérni a végleges akkreditációt. Egy ciklus négy év. Három nemzedék hét év. Ezt minden magánegyetemnek végig kell járni, nem lehet sem le rövidíteni, sem megkerülni. Persze fel kell készülni arra is, hogy Romániában mindig változik valami.

Nem vagyunk irigylésre méltó helyzetben. Nekünk már a kezdet-kezdetén bizonyítani kell. Az oktatás színvonalát mindenképpen átlagon felüli szinten kell tartani. Kétségeket szülnek bennem bizonyos előre vetülő finansziális nehézségek, bosszantanak a kezdéssel járó szervezési hiá-

nyosságok, nyugtalanít a teljes infrastruktúra kiépítésének irdatlan feladata.

De az általános hangulat jó. A diákok tanulnak, az oktatók dolgoznak. Az egyetem működik. Magyarországon minden fontos tényező mellettünk áll. Hihetően előbb-utóbb itthon is felfigyelnek ránk, és az erdélyi magyar társadalmat is anyagi támogatóink között említhetjük. Végül is miért ne lennék bizakodó?

Kolozsvár, 2002. nyarán

SORSKÖLTÉSZET ÉS FELELŐSSÉG

Nemcsak a könyveknek, az alkotóknak is megvan a maguk sorsa. Aki szerencsés helyre született, zavartalanul élhet szenvedélyének; akit viszont a végzet a világnak olyan szögletébe dobott, amit - változó erőviszonyok közt - örök nyugtalanság jellemez, a hiteles kisebbségi író osztályrésze a durva túlerővel való szüntelen viaskodás, megalázó küzdelem.

Erdélyben a húszas évektől kemény sors várt azokra a magyar írókra, akik - az igazság szolgálatába állítva tollukat - ki mertek állni a világ nyilvánossága elé jogfosztott nemzettestvéreik méltóságáért. Akik az állandó fenyegetés és ismétlődő retorzió ellenére sem fogták be pörös szájukat. S hogy ma ott tartunk, ahol tartunk (ha mégoly kevés is a hozadék), számottevően nekik köszönhető. Számomra ők a felelős írástudók.

Az író, költő, újságíró Eröss Attilának (Küküllővár, 1925) elvekben és elméletekben, ideálokban és eszményvesztésekben, sőt világrengető fordulatokban bővelkedő korunk fiaként bőven volt alkalma megtapasztalni nemcsak háborgó, vergődő világunkat, hanem szűkebb környezete, Marosvásárhely magyarságának fokozatos térvészét és hősies helytállását is az ellene szervezett gyilkos pogromban.

Írásművészetének (vers, regény, novella, dráma, publicisztika) alaphangját a kisebbségi léthelyzetből fakadó életélmények adják meg, tematikáját pedig egy nemzeti közösség törvényileg szentesített kényszerű sorshelyzete határozza meg.

Jóllehet Eröss Attila költészete és prózája között tematikai azonosság és bizonyos egyensúly észlelhető, mégis inkább a prózai írások felől ajánlatos tartani költészete felé. Így közelítve, tágabb horizont bontakozik ki az olvasó előtt, aki, átadva magát az ábrázolt világ eseményzuhatagának, egyszer csak azt veszi észre, hogy letűnt idők színterein barangol, a

költővel együtt örül, szenved, emlékezik, medítál, megtisztulván pedig felszabadul.

A szerző jól ismeri a különböző kérészéletű költői divatirányzatokat, formanyelvében és szemléletében mégis hagyománytisztelő maradt. Mondanivalójában azonban nagyon is mai: felráz, sebeket ejt, öntudatra ébreszt.

Erre a költői termésre maradéktalanul ráillik Goethe sora: „Minden költeményem alkalmi költemény: a valóság ösztönzéseinek talajában gyökereznek”. Bizony a főhatalom-váltás óta eltelt nyolcvan esztendőben, s még inkább a hetvenes-nyolcvanas években Marosvásárhelyen s Erdélyben mindenütt magyar költő felelősen nem jelenthette ki, hogy - Jules Renarddal szólva - „Nem foglalkozom politikával”. Ez ugyan is annyit jelentett volna, mintha azt mondaná: „Nem foglalkozom az étellel”.

Mindazáltal találkoztam Erdélyben olyan „dalnokkal” is, aki - megdöbbenésemre - a közösség szolgálatának még a gondolatától is idegenkedett: - A költő egyedüli feladata esztétikai értékek teremtése! - replikázta. Ez amúgy általában és elvileg igaz. Emberileg elfogadható társadalmi közegben teljes mértékben érvényes. Súlyos kisebbségi viszonyok között azonban az apolitikusság köpönyegét magára öltő magatartás erkölcsi csököttségre vall, feltéve, ha az illető ahhoz a nemzeti kisebbséghez tartozónak tartja és hirdeti magát, amelynek szakadatlan, konok harcot kell vívnia nemcsak szellemi értékeinek a megőrzéséért, hanem már-már a megmaradásért is.

Művelődéstörténetünk tanúsága szerint Apáczaitól erre felé Erdélyben az értelmiség legjava, írók, költők, de a tudós emberek sem igen engedhették meg maguknak, hogy kizárólag szenvedélyeiknek éljenek. Ezen a történelmi tájon a szorongatott népét hittel szolgáló entellektüelnek olyan közösségi feladatokat is vállalnia kellett időről-időre, amelyekre alkotóként nem volt predestinált. Néhány kivételtől eltekintve ez így is történt.

Egyébiránt az írói-művészi alkotómunkának és a „közszolgálatlanságnak” illetően találkozása nem összeegyeztethetetlen, és nem romboló.

A szolgálatvállaló értelmiségi attitűd mindig is nyugtatóan és bátorítóan hatott az ellenséges hatalom elől egy tisztább világba vágyó egyszerű emberekre. Emlékezzünk csak!: Ceausescu Romániájában a kolozsvári, marosvásárhelyi és a többi magyar színház közönsége finom antennával milyen remekül fogta és hüvelykezte ki Sütő András nagy drámáiból a nekik címzett rejtjeles üzeneteket. Több mint sejtés, bizonyosság, hogy ezek a „vészjelek” nem kis mértékben hozzájárultak a magyarság jókora részének (ön)tudatosodásához. A diktatúra utolsó szakaszában mondhatni minden becsületes magyar felkészülten, cselekvésre készen várta a nagy szociális abszurd végkifejletét.

Állíthatná-e bárki is a tévedés veszélye nélkül, hogy a Sütő-drámák esztétikai-művészi értéke szemernyi is kevesbedett azáltal, hogy az író Ceausescu fasiszta diktatúrájában politikainak minősített, valójában azonban mulhatatlan igazságokat, egyetemes emberi üzeneteket kódolt beléjük? Nyilván nem. Sőt azt az állítást is megkockáztatom, hogy ha Sütő Andrásban csillapíthatatlanul nem él erős elhívás népe szolgálatára, talán ezek a remekművek sem szület(het)tek volna meg.

A magyarságra fenekedő ultranacionalista diktatúrában minden hiteles alkotóban élt ez a fajta elkötelezettség. Egy tisztességes „szolgálatvállaló” Erdélyben - mondja Szócs Géza - esztétikai-erkölcsi vonatkozásban legalább még egyszer annyit ér, mint egy nemesebbnek minősített menekülő.

Erős Attila nem látnoki költő, de világra-nyitottságában tisztán látó. Az erdélyi sorsköltészet legjobbainak nyomdokain haladva számon kérő, vádló és ostorozó. Költészetének java termésére a tetemrehívás jellemző. Az együtt-, egymás mellett (vagy egymás ellen?) élés keserve örvén számos versében joggal ítélkezik.

Láng Gusztáv irodalomtörténész szerint a transzszilvanizmus fő kifejezési területe a lírai költészet volt. Nekünk valóban nem voltak nagy filozófusaink, a mi létigazságaink mindeneke előtt a költészetben, az irodalmi művekben

fogalmazódtak meg. Ebben a tekintetben ma sem igen változott a helyzet.

Erőss Attila sorsközösségből sarjadó költői jeremiádjai, féltő pörölései olyan művészi állásfoglalásba sűrűsödnek, amely nem csak az országhatárokig terjed, hanem - az európai humánus szelleméhez igazodva - a Kárpát-medence egész magyarságát érinti.

Kapu, 2000., 5.

MIT ÜZENNEK A VÁRADI KÖLTŐK?

Várad sosem volt érdektelen hely, ha költészetéről esett szó. Most sem az. - jegyezte meg Gálfalvi György irodalomtörténész.

Valóban, Janus Pannonius, az európai humanista költészet kiemelkedő alakja, váradi volt. Nagybátyja és nevelője, Vitéz János a kor jelentős humanistája, író és politikus.

A legújabb kor irodalmi életének pezségét Ady jelenléte határozta meg a „Pece parti Párizs”-ban. A *Holnap* (1908-1911) írói közössége és az általa kiadott két versantológia, *A Holnap* (1908, 1909) „a modern magyar irodalom egyik első csoportos jelentkezése volt”. Ady, Babits, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka tették rangossá verseikkel a nevezett gyűjteményt. Túl azon, hogy állást foglalt a kortársi irodalom modern törekvése mellett, a kiadvány észlelhetően befolyásolta a korabeli irodalmi köztudatot is.

A társaság tagjai korszerűen és merészen gondolkoztak. Ady és Juhász Gyula 1908 őszén a nyilvánosság előtt tett hitet a modernség mellett, „az új tartalom és forma iránti nyitottságról és érzékenységről vallottak”.

A *Holnap* Irodalmi Társaság Nagyváradot a korabeli magyar irodalmi élet fontos színhelyévé tette. Sajnos, nem sokáig. Juhász Gyula távozásával Nagyváradról a *Holnap* Irodalmi Társaság működése megszűnt.

De azt a tüzet, amit Ady zsenije és a többiek tehetsége gyújtott, sohase hagyták kialudni a város későbbi literátorai. A váradiakban csillapíthatatlanul tovább él(t) egyféle nosztalgikus vágy a tovatűnt dicső múlt iránt. Ha a parazsat lánggra lobbantani nem tudták is - ezt főleg a mostoha körülmények nem tették lehetővé! -, az Ady és Juhász Gyula nevével fémjelzett irodalmi csoport kimagasló teljesítménye hivatkozási alapot, mércét jelentett a későbbi író nemzedékeknek. Felnéztek rájuk, kellő tisztelettel és felelősséggel viseltettek irántuk.

A nagy cezúrát, ami minden későbbi álmodat szertefoszlattott, Trianon hozta. Az akkor kapott seb máig vérzik, a sok traumájától az anyaországiak is szenvednek. Hát még az elszakított területeken élő nemzettestvérek, ahol a „magyartalanítás” nyolcvan éve szünet nélkül s mind durvábban folyik. A határ menti városok és falvak elrománosítása már az ötvenes években elkezdődött. A magyar oktatás módszeres elszorvasztása, a magyarság egzisztenciális tönkretétele, a legtehetségesebb fiatalok el-, kiűzése mind-mind odavezettek, hogy a századelőn oly élénk irodalmi élet hihetetlen mértékben meggyengült a Partium fővárosában.

Pedig az Erdély kapujában fekvő Várad régi kapocs volt „Kelet” és „Nyugat” között, valósággal összekötötte az anyaországot a történelmi Erdéllyel. Kolozsvár, Marosvásárhely és Budapest között Nagyváradon át vezetett az út, szellemiekben is.

Vezetett, mondom, mert az eszméknek, művelődési értékeknek az a természetes áramlása, ami, ha kisebb zökkenőkkel is, addig állandónak volt mondható, a trianoni diktátummal egyszeribe megszűnt. A hirtelen megnagyobbodott Románia politikai elitje igyekezett elvágni minden szálát, ami az erdélyi magyarokat összekötötte a megmaradt országgal. S ha ezt a szándékukat nem tudták is maradéktalanul azon nyomban valóra váltani, óriási vérvesztéseget és általános legyengülést okoztak vele.

Az elmúlt nyolcvan esztendőben a váradi irodalomkedvelő közönség már azért is hálás volt, ha időnként egy-egy lapot sikerült indítani, vagy ha a helyi költők, írók egy-egy gyűjteményes kötetrel meglepték őket.

Ma sincs ez másképp. „Irodalmi folyóirat híján - írja a költő-szerkesztő Gittai István - a Nagyváradon induló, illetve már elindult költők, írók többnyire árván, tétován szédelegnek, vagy más városban, országban próbálnak szerencsét. (...) De hogy mégse legyenek annyira árvák, a rajban érkező ifjú poéták falkába, irodalmi körbe verődtek, s péntek esténként a maguk módján hétről-hétre megváltották a világot.”

A váradiak mindig igyekeztek kihasználni minden adódó lehetőséget a túléléshez. A *Varázslataink* (1974), a *Hangrobbanás* (1975), a *Kimaradt szó* (1980), az *Ötödik évszak* (1980), az *Alapművelet* (1985), a *Gyakorlótér* (1989), a *Fagyöngy-kötetek* és a *Fekete Madonnák* (1999) című versgyűjtemények a bizonyosság az elhivatottságra, jelesül az a tény, hogy a váradi költők szembe-tűnően komoly súllyal szerepelnek a jelzett gyűjteményekben, követőiként a *Holnap* és a *Tíz Tűz* (1939) antológiák helyi szellemiségének. Így látja ezt Gittai István és így érezzük mi is.

Az elmúlt bő tíz év szabadabb légköre megmozgatta a vért az elzsibbadt tagokban. A rég elszakított szálakat kezdik újra összekötni Váradon. Ha Romániában valamelyest enyhülne a gazdasági nyomor és az alkotók legalább egy önálló magyar könyvkiadót működtethetnének, sokkal gazdagabb lenne a begyűjtött termés.

Anyagiak híján azonban valódi bravúr talpon maradni. Ilyesmi csak példás összefogással, egyet akarással lehetséges. Jó jel, hogy a Budapesten észlelhető marakodásnak, kölcsönös utálkozásoknak Nagyváradon nincs se hagyománya, se nyoma. Az írók, költők nemcsak békésen megvannak egymással, hanem kölcsönösen bátorítják, segítik, sőt szeretik egymást. Egy táborba tartoznak, de nem verődnek szekértáborokba.

Ígéretes lehetőségek híján a sikeres kitörési kísérletek mind alulról jövő kezdeményekből születtek. Így keletkezett a *Péntek esti szabadságunk* című kötet is, amely a hetvenes, nyolcvanas évek Ady-köri történéseit örökítette meg.

Nyomtatott irodalmi folyóirat híján azonban sok ígéretes tehetség rövid tündöklés után eltűnt. Jóval kevesebben vannak azok, akiknek szerencsésebben alakult az alkotópályájuk. Három váradi költő ma már könyvkiadót irányít Budapesten. Mások idegen nyelvi környezetben - Frankfurtban, Göteborgban - forgatják hűséggel a tollat, próbálnak megmaradni magyarnak.

1990. februárjában végre teljesült a váradiak hetven éve áhított vágya, útjára indult a *Kelet-Nyugat* című folyóirat. De a felbuzgó lelkesedés hamar alábbhagyott. Másfél év alatt 20.000-ról 3.000-re csökkent a példányszám, hetiről havi lappá, majd periodikává zsugorodott, hogy '95-ben, érdeklődés híján, megszűnjön az áhított folyóirat. Így aztán az irodalomkedvelőknek csak a *Bihari Napló* napilap hétvégi mellékletekében (Szó-Kép-Hang-Szín) maradt előbb egy, majd két oldalnyi közléstér. De mára ez is megszűnt, mert az új laptulajdonos „hallani sem akart irodalmi mellékletéről”.

Ilyen körülmények között merült fel 2001. februárjában az Ady Kör újraindításának és a *Váradikon* (Nagyvárad Ady Társaság, 2002.) versantológia megjelentetésének az ötlete.

Az Ady nevét is magában foglaló szokatlan című gyűjtemény szerkesztője, Gittai István szerencsés kézzel nyúlt a versanyaghoz, ami cseppet sem meglepő, hisz maga is lassan korosodó élvonalbeli váradi költő. Okosan szerkesztett, kerek egész antológiát tart kezében a verskedvelő olvasó.

A vaskos kötetben huszonkét költő szerepel egy-egy verscsoporttal. Egyaránt helyt kaptak benne az „öregek” (Fábián Sándor, Gittai István, Morvay László...), a derékhad (Tüzes Bálint, Pataki István, Zudor János, Barabás Zoltán...) és a fiatalok (Nagyálmos Ildikó, Ferenc Zsolt, Fried Noémi-Lujza, Sall László...), páran pedig most jelentkeztek először „hivatalosan”. A kötetbe foglalt költők közül egynéhányan nem Váradon élnek, elszármaztak, áttelepültek Magyarországra, de a szívük csücske Várad maradt: kitörölhetetlenül beléjük ivódott a Körös-parti város különös hangulata.

Mi fogja össze őket, mitől váradiak az antológia költői? Az azonos helyszín, a város hangulata, a hely szelleme, a közös hagyományok és tapasztalatok, a rokon életélmények, az azonos, de más-máshogyan megélt élettények... Van, akinél a múltó idő, a lét-nemlét örök antinómiája do-

minál. Van, akit a szabadjára engedett tudás, az ellenőrizetlen szuperenergiák potenciális (?) veszélye nyugtalanít, aggaszt. Másoknál a felelőtlenség tényészete, burjánzása a vissza-visszatérő motívum. Kevesebb a megélhető jövőben bizakodó szerző. Gyakori vendég a tollak hegyén a nyugtalanság, az idegenség és a társtalanság érzése, illetve a biztonság, a bizonyosság utáni sóvárgás.

Nem csupán kortünet, sokkal inkább a kisebbségi lét-helyzet következménye, hogy a szerzők tekintélyes részénél fenyegetően magasra szökött a negatív életérzések higanyszála. Szomorú tény ez. De percig se feledjük, hogy a történelem nem lezárt, befejezett, változatlan és megváltoztathatatlan események tárháza, hanem folyamat...

Sapientia sat!

Confessio, 2002., 4.

VÉGE-NINCS KERESÉS

A frappáns rövid írások éppúgy maradandó élményt nyújthatnak az olvasónak, mint a terjedelmesebbek. Mert nem a dimenzió határozza meg valamely alkotás művészi értékét vagy időállóságát, hanem a benne foglaltak minősége, a költői-írói üzenet hitele, mélysége, egyetemessége, érvénye.

Vannak, akik tudni vélik és fennen hirdetik, hogy manapság a rövidre szabott írói munkák az igazán korszerűek, mivel korunk embere állandó időhiányban szenved. Lehet. Mégis nem jobb az ilyesmit az időre bízni, mint a műítészek verdiktjeire hallgatni?

Gittai István könyvecskéjét (*Ó, gesztenyék*, Nagyvárad, 1996.) olvasva azon töprengök, hova is soroljam, a prózai műfajok melyik skatulyájába helyezzem „araszosait”? Még nagyobb baj, hogy azt sem tudom, mik ezek a meghatóan bájos rövid dolgozatok: kromik, jegyzetek, rajzok, kissezzék? Merthogy mindből van bennük egy csipetnyi. Azt hiszem, fölösleges is erőltetni a „műfajosítást”, bölcsebben teszem, ha annál maradok, aminek ő nevezte találóan őket: „araszosok”.

Hogyha a Román Írószövetség költészeti díját 1982-ben elnyert nagyváradi költőről semmit se tudnék, akkor is könnyűszerrel megállapíthatnám, hogy ennek a könyvnek a szerzője költő.

Gittai csokorba fogott rövid prózai írásainak erőteljes líraisága egy másik erdélyi költő, Bögözi Kádár János *Levelek itthonról haza* című, zömben jegyzeteket tartalmazó könyvecskéjét juttatja eszembe. A rokonítás persze csak a líraiságra vonatkozik. A két poéta világképe, szemlélete, életérzésük ugyanis merőben különbözik. Bögözi Kádár János költői képzelete „józanul”, követhetően szárnyal. A Gittaié „denevér-röptű”, kiszámíthatatlan, ide-oda cikázik. Sosem tudhatjuk, hogy a következő pillanatban mely irányba vált, egyik meglepetés véget sem ér, máris követi a

másik. Nem öncélúan, persze, hanem abból az alkotói megfontolásból, hogy az, amit mondani, üzeni szeretne, megfelelő kifejezési formát öltjön.

Valóság és képzelet, élet és álom szellemesen, nem ritkán bizarrul találkoznak, keverednek, szétválhatnak, újra meg újra áthatják egymást. Az összegereblyézett tényelemek „nyersanyag-lerakata” csak arra való, hogy a költő belátása, szükséglete szerint gazdálkodjon vele, azokat az észleléseket emelje ki a halomból, amelyekre aktuálisan szüksége van a készülő épülethez. Mikor mihez, hol tartópillérnek, hol falazáshoz, hol díszítőelemnek.

Mindegyik „araszos” egy-egy lehetséges élethelyzet lenyomata, leképezése. Ha mellészegődünk, mi is olyan történések részeseivé válunk, amelyek a fizika józan törvényei szerint nem történhetnének meg, ám a teremtő erő csodájából életre kelt bizarr jelenségek nemcsak valóságérvényűekké minősülnek át, hanem moraliter akár követendőek is lehetnének. „Elárulom: néhány éve látnok vagyok. Bármikor rám lelteni a holnaputánban. Most is onnan beszélek.” - szól ki pajkosan az író.

Gittai a valóságot a szürreálistól elválasztó falról egyszerűen nem vesz tudomást. Mindkét világban meglepően természetesen mozog, hol ebben, hol abban találjuk, átjár rajtuk, mint a fény az üvegen. Csínytevései során egészen furcsa dolgok esnek meg vele. De hogyha másokkal esnek meg hasonló furcsaságok, ő akkor is részesévé válik a jelenségeknek.

Az írónak szemmel láthatóan öröme telik benne, hogy részt vesz a maga teremtette bújócskákban, huncutkodásokban. Pajkos jókedve aztán egyszer csak minket is magával ragad, s ez különösen kedvessé teszi ezeket a napi rendszerességgel elszotyogtatott történeteket. „Kedvvel és hévvel írtam araszosaimat” - vallja maga is a fülszövegben.

A világ dolgainak mágikus szemlélésében minden lehetséges. Az egymástól mégoly távoli képzetek is játszi könnyedséggel asszociálnak, kíváncsiságunk és a szöveg belső feszültsége percről-percre fokozódik.

Mint jeleztük, azok a furcsaságok, amik az íróval és hőseivel megesnek, bárki mással, velünk is megtörténhetnek vagy megtörténhetnének. Ám ebbe a különös képzelt világba csak azok léphetnek be, akiknek van fülük a hallásra, azaz kellőképpen erényesek ahhoz, hogy meghallják a jó öreg Szokratészt is mindig idejében figyelmeztető daimonion titokzatos hangját. „Vigyázat, kísértés! Légy részen!” Hallgassuk csak!

„A mókusnak aznap sungja volt. Mint aki sauvgnon bort ivott... A körtefáról leszökött a ribizke bokorra, onnan felsurrant a kéményre, átcikázott a kútgémen, alá a kútostoron, mint a villám, máris a földön, a tyúkok között termett...

A tyúkricsajra anyácska kijött a házból. Ettől az aprómarchák megnyugodtak, a mókus pedig továbbfolytatta szenvedélyes sungját. Bebújt anyácska balfülén, kijött a vállán. Átszökött a fejemre, onnan a nyírágseprűre, amelybe aztán beleolvadt, mint a dimbes-dombos tájon a hangyaboly. » Kedvelem ezt a mókust « - mondta merengőn anyácska. *Hangjából egyértelműen kitetszett, hogy azonmód, háziruhában és lisztes kézzel, elvágódik valahová.*”
(Sung)

Hívó hangok! Ilyen különös belső hangok szólongatnak minket is időnként...Azt hiszem, itt a titok nyitja. Ez adhat magyarázatot a történetekben rejlő sok-sok furcsaságra.

Mit is mond mamáskáról az író? Azt, hogy „háziruhában és lisztes kézzel elvágódik valahová”. Mint általában minden tiszta lélek. A mindennapi robotból az álmok, a szabad képzettársítások varázslatos világába, a *szürrealisba*.

Vajon szerzőnk milyen szándékkal vetette papírra ezeket a kedves történeteket? Találgatások helyett elég ha azt tudjuk, hogy a költészet hiányból születik, a teljesülések óhajának örök törvénye szerint. Az alkotó olyan fajta hiánylény, aki, miközben olthatatlanul szomszédjában követi az Igazságot, teremt. A teljes Igazságot, az Egészet akarja, nem sejtve, hogy ez a rejtőzködő valami mindig

csak egy-egy parányit mutat meg magából, és azt se végleg. Ezért hát az, aki írásra adja a fejét, jó, ha számol vele, hogy bár mindig úton lesz, megérkezni nem fog sohasem. Sorsa az örök követés, a vége-nincs keresés, mégse cserélne senkivel.

Nyelvünk és Kultúránk, 109.

AKI BIBLIOFILNEK SZÜLETETT

(Gábor Dénes bibliográfus, szerkesztő,
könyv- és ex libris gyűjtő)

A Bolyai Tudományegyetem elvégzése után Kolozsváron, 1958-tól a Központi Egyetemi Könyvtárba került, ahol egy ideig a raktárban (is) dolgozott. (Ma a Művelődés című, Kolozsvárott megjelenő közművelődési folyóirat nyugalmazott, de tovább dolgozó szerkesztője.) Mivel - különösen vizsgaidőszakokban - elég sok szabadideje volt, bevette magát a hatalmas könyvespolcok közé, és élvezte a könyvek hihetetlen gazdagságát. Kétféle könyvállomány volt akkoriban a könyvtárban: az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvei és az egyetemi könyvtárai. Plusz a donációként kapott kisebb könyvtárrészlegek, vásárolt könyvek, ezek egyikén-másikán is néha értékes és kevésbé értékes könyvjegyekkel. Ott és akkor döbbsent rá, hogy az ex librisek a tulajdonjogot dokumentáló kisgrafikák.

Eleinte a bélyeggyűjtéssel kacérkodott, de látva, hogy ez igen drága „szórakozás”, arra gondolt, hogy az ex libris gyűjtés inkább rászabott hobbi lenne. Könyvtáros lévén egy hatalmas könyvtárban, tudta mit hol keressen, és minden vonatkozó irodalmat elolvasott. Így tudta meg, hogy Magyarország legnagyobb ex libris gyűjtője Soó Rezső kétszeres Kossuth-díjas botanikus (80.000 ésszerűen rendszerezett lapnak a tulajdonosa), aki 1940-1944 között a kolozsvári egyetemen tanított, sőt még a Botanikus Kert igazgatója is volt. Arról is tudomást szerzett, hogy székelyudvarhelyi születésű, ő pedig ugyanott nőtt fel. Felbátorodva azon a körülményen, hogy a szakmabeli tudós földije, vett egy mély lélegzetet, és levelet írt neki. Így lett első cserepartnere berei Soó Rezső, a legnagyobb magyar ex libris gyűjtő, aki még életében az Iparművészeti Múzeumnak adományozta gyönyörűen rendben tartott hatalmas gyűjte-

ményét. Tanácsot kér tőle, hivatkozva arra is, hogy II. éves korában a botanikát az ő *Filogenetikai növényrendszertan* című egyetemi tankönyvéből tanulták. Postafordultával tizenöt saját nevére készült lapot küldött a fiatal kolozsvári gyűjtő-jelöltnek, és megadta Budapesten a Kisgrafika Barátok Köre titkárának a címét, azt tanácsolva egyben, hogy bármilyen további információért forduljon bizalommal Réthy Istvánhoz, az egyesület akkori agilis titkárához:

- Akkor én már láttam mi a teendő. Több kitűnő kolozsvári grafikussal, Deák Ferencsel, Cseh Gusztávval, Árkossy Istvánnal emberileg közeli viszonyban álltam, Gy. Szabó Bélával pedig jó barátom volt. Akiről megtudtam, hogy a harmincas években maga is készített ex libriseket, csakhogy a háború kiölte az emberekből az érdeklődést iránta. 1945-ben készítette az utolsó könyvjegyet, és csak 1965-ben, az én ösztönzéseemre, fogott hozzá ismét.

- *Egy időben Gy. Szabó Béla újévi üdvözlőket is készített hasonló méretben. Én is kaptam tőle néhányat.*

- Akit azzal megajándékozott, azt ő a barátjának tekintette.

- *Az erdélyi ex libris gyűjtés sorsát, jövőjét illetően mikor tört meg a jég?*

- 1968-ban írtam egy cikket és elvittem a Korunk szerkesztőségébe. Van itt egy elfelejtett műfaj, le kéne fűjni róla a port, mondtam Kántor Lajosnak, aki szívesen helyet biztosított neki a folyóiratban. A dolgozatnak nem várt visszhangja lett. Ebergényi Tibor, az Egri Megyei Könyvtár igazgatója - maga is gyűjtő - akkor még ismeretlenként levélben gratulált és barátsága jeléül lapokkal lepett meg.

Megtudtam, hogy a mi Kós Károlyunk is készített ex libriseket. Igaz hogy keveset, de készített. Elmentem Károly bácsihoz, és elmondtam neki, hogy találkoztam egy általa készített könyvjeggyel. „Én igazi ex librist nem készítettem, csak amolyan pseudo-könyvjegyeket” - mondta. „Pedig nekem van egy. Egy tordai gyűjtőtől, bizonyos Kovrig Károlytól kaptam” - válaszoltam. Kitettem a lapot az asztalra. Ránézett, aztán a térdemre csapott finoman és így szólt. „Igazad van, a kutyafáját, elfelejtettem!” - ismerte fel a sa-

ját munkáját, a Székely Béla nevére linóleumba metszett könyvjegyet. És mint a fölhúzott zsilip alatt a víz, ömlött belőle az információ Székely Béla újságíróról, aki 1938-ban kivándorolt Dél-Amerikába, de ott is magyar lapot szerkesztett.

A Kós Károly féle ex librisek többnyire valóban pszeudo-ex librisek. *Attila királról ének* című művéből fénymásolta ki az illusztrációkat Mátyás Vilmos és aláíratta vele, mert Károly bácsi újabbakat nem vállalt, öreg volt már, úgymond, reszketett a keze, úgy hogy nekem se csinált. Olosz Lajos *Barlanghomály* (1937) című verses könyvében is volt két szép Kós Károly illusztráció, amit a fenti módon ex librisesíteni lehetett.

Szeretem időnként elővenni és nézegetni jeles grafikusaink - Deák Ferenc, Feszt László, Cseh Gusztáv, Debreczeni László, a fiatal Bálint Ferenc - szebbnél-szebb könyvjegyeit. A nagyok mellett birtokomban vannak mindenféle „aprószenetekéi” is.

Olyan különlegességgel is „büszkélkedhetek”, mint a Batthyáneum alapítójának, gróf Batthyány Ignác tudós püspöknek a négyszáz éves eredeti rézmetszet ex librise. Boros József gyulafehérvári nagypréposttól kaptam. Vagy például a Schopenhaueré, Albert Einsteiné stb.

Mit kell tudni az ex librissről?

Hogy fogalmat alkossunk róla, segítségül hívom beszélgető partnerem egyik tanulmányát (Korunk, 1968/6): „A grafikai műfajok ‘peremvidékén’, évszázadok óta méltatlan mellőzöttségben éli a maga külön (sőt, sokak számára különcknek is tűnő) életét ez a szerény, de annál igényesebb képzőművészeti ág, az ex libris. A könyvjegy a könyv belső táblájára ragasztott, sokszorosított grafikai lap. Jelentése: könyveiből. Célja: a könyv tulajdonjogának dokumentálása. A bibliofil ember úgy tartja méltónak a könyvet megjelölni, hogy a kötéstábla belső oldalára ex librist ragaszt, hogy a kölcsönkérőknek, de visszaadni elfelejtőknek legalább a lelkiismeretét tartsa ébren.

Ejtsünk szót először a származásáról. Ha az

Assurbanipal (Assur-ban-aplu) ninivei könyvtárának agyagtábláiba nyomott címereket (i.e. VII-VI. század), Dárius és Szargon (Sarrukinu) pecsétjét nem is tekintjük az ex libris ősének (bár lényegük szerint, mivel a tulajdon jelzését szolgálták, már ezek is könyvjegyek voltak), családfája akkor is elég messzire nyúlik vissza. A kódexek korában a kódexoldalakat körülölelő, legtöbbször indadíszítésű szegegy alsó szárának közepébe rajzolták a tulajdonos címerét vagy portréját, esetleg jelmondatát, sőt monogramját vagy éppen nevét is. Később a címert a könyv gerincére vagy elülső kötéstáblájába nyomták vaknyomással vagy aranyozással. Ezeket a mai könyvtörténet super-ex libris vagy super-libros néven tartja számon. Legszebb példái Mátyás Király Corvináinak hollós super-ex librisei. Később - a könyvtár-ajándékozások kialakulásával párhuzamosan - különleges ex libris fajták is divatba jöttek. Ezek közé tartoznak az adományozó- és az emlék-ex librisek. Rendeltesük azonos: a nagyobb könyvtárba beolvadt egység eredeti együvé tartozásának megjelölése. Az előbbit az ajándékozó készítteti és illeszti a könyvekbe, az utóbbit pedig a megajándékozott könyvtár, hálájának jeléül, az adományozó emlékére.

A felvilágosodás korának olyan jeles művészei, mint Dürer, Cranach és Holbein már művelték a mai értelemben vett ex libris grafikát. A kitűnő német humanista Pirckhmeier arcképes ex librisét például Dürer metszette fába 1524-ben. Kevésbé nagynevű művészek munkái azonban már az 1400-as évekből ismertek Németországból és Svájcban. A következő évszázad folyamán aztán csaknem egész Európát meghódította az ex libris kultusza. Dürer hatása még a XIX. század végén, sőt a XX. század elején készült lapokon is kimutatható.

Az első datált román ex libris 1692-ből származik, és Pantaleon Calliarhi, Constantin Brancoveanu görög származású orvosának nevére készült.

Az első ismert magyar ex librist a XVI. század derekán metsztették fába, Teilnkes János pozsonyi polgár részére.

Szerzője ennek sem ismert, de finom technikájú, gondos és ízléses kidolgozása avatott kézre utal. Az ex libris igazi virágkora az 1800-as évek vége. Ekkor kezdett újra meghonosodni, úgyannyira, hogy 1903-ban Budapesten az Iparművészeti Múzeumban már rendeztek egy nagy kiállítást, amiről katalógus jelent meg, és bekerült Lyka Károly 1902-ben alapított Művészet című lapjába, az akkori leg-rangosabb művészettörténeti folyóiratba. Sőt külön lenyomatként is megjelent és közismertté vált. Jelek szerint a műfajt akkorra már szívükbe fogadták az emberek, és meghódította a szakmabelieket is. Mecenatúra is létezett.

- *Az ex libris valahol rokon a bélyeggyűjtéssel, de annál sokkal magasabb rendű.*

- Mert könyvjegyet csak egy bizonyos szinttől felfelé gyűjtenek. Ahhoz, hogy valakinek ex librise legyen, elég ha egy van, azért, hogy a könyveit megjelölje vele. De ahhoz, hogy ezt tegye, könyvszeretőnek, bibliofilnek kell lenni.

A gyűjtő már készített a nevére többet is. Csereanyagnak. Én nem vásároltam ilyen grafikai lapokat, bár Boros József nagyprépost - Márton Áron püspök helyettese volt -, akitől a Batthyáneum igen értékes ex librisét kaptam, felajánlotta, hogy vegyem meg 7-8.000 lapból álló gyűjteményét, nagyon olcsón megszámítja. Én annyit erre nem áldozhatok, válaszoltam, de miután az egyetemi könyvtárban dolgozom, megpróbálhatom, hátha megveszi a könyvtár igazgatója. Meg is vette, úgy, hogy Boros József gyűjteménye ma az egyetemi könyvtár állományában a külön gyűjtemények között van. Nincs feldolgozva, de jó, hogy megvan, mert nagyon rangos gyűjtemény.

- *Hogy alakult a műfaj XX. századi története?*

- Az ex libris 1880-ban kezdett virágozni és a XX. században futotta ki magát, egészen a második világháború végéig, amikor is egy törés állt be. A háború után a hatvanas években Erdélyben az én szenvedélyem indította el az újjászületését.

- *Te mikor kezdted gyűjteni?*

- 1965-ben kezdtem aktívan gyűjteni. Volt olyan idő,

amikor 22 országból kétszáz cserepartnerrel álltam többé kevésbé rendszeres cserekapcsolatban. Rengeteg levelet kaptam és küldtem, tehettem, mert olcsó volt a levelezés. Most már nem bírnám anyagilag.

- *Nagyjaink közül kiknek volt/van kisebb-nagyobb ex libris gyűjteményük?*

- A Batthyáneumot már említettem. A Teleki családnak több ex librise is volt. Volt a Teleki téka alapítójának, de külön volt a feleségének is. A Teleki családból többeknek is. Ezek rézmetszetek voltak. Ma már rézmetszetet nagyon kevesen csinálnak, rézkarcot még igen, de az is nagy luxus. A rézkarcokat már nemigen ragasztják a könyvekbe, csak valami rendkívül értékes könyvbe.

Az egyik legszebb ex librist Cseh Gusztáv készítette a kisfiának, Cseh Áronnak, aki akkor nyolc éves gyerek volt. Ezt az ex librist Gusztival együtt terveztük meg. Egy székyel kaput ábrázol, amelybe a művész Kányádi Sándor *A mi utcánk* című verséből írt be két sort: „*Becsületből, akit innen / tarisznyáltak, azt egykönnyen / Nem fogja az élet piszka, / mert itt még a sár is tiszta.*” Nem rendelésre, hanem baráti alapon Cseh Gusztáv készített még ex librist Keresztes Zoltán bibliográfusnak, keresztretjvény-készítőnek és Passuth László nevére is, és még több más könyvbarátnak.

- *Van-e kapcsolatot a magyarországi gyűjtőkkel?*

- Gazdag kapcsolatom volt és még ma is van velük. Az anyaországban most is aktív ex libris élet folyik, és működik a Kisgrafika Barátok Köre is, amely negyedévi folyóiratot ad ki *Kisgrafika* címen. Soó Rezső nevét, a legillusztrisabb magyar gyűjtőt már említettem. Sokan vannak még. Ha nem is világhírességek, de számon tartott komoly értelmiségiek gyűjtenek, cserélnek, egyesületi éltet tartanak fenn. A különböző nemzetközi kongresszusokon - hol Dániában, hol Franciaországban, hol Amerikában, hol Japánban - képviseltetik magukat.

- *A magyar ex libris művészet hol található a rangsorban a világ országai között?*

- A középmezőnyben. Pontosabban az előkelő első harmadban. Kiváló művészek művelték régebben is, ma is. A magyar ex librisnek becsülete van.

Világviszonylatban a japánok állnak az élen. A japán színes fametszetek tüneményesen szépek. Amíg létezett, a Szovjetunióknak is kiváló ex libris készítői voltak. A lengyel grafika köztudottan kimagasló, ők letették a garast a könyvjegyek világában is. A romániai magyar művészek elitgárdája is szívesen nyúlt karcoló tűhöz vagy vésőhöz, hogy metszeteket készítsen.

- *Kik a legnagyobb hírességek, akiktől lapod van?*

- Nem tőle kaptam, de tulajdonomban van az utolsó Habsburg császár és magyar király, IV. Károly ex librise, ami még főherceg korában készült, Divéky József (1887-1951) karcolótűje alól került ki. Hasonlóképpen őrzöm az utolsó spanyol király, XIII. Alfonz ex librisét is. Úgyszintén gróf Mikó Imre, az Erdélyi Múzeum-Egyesület (1859) megalapítójának az ex librisét. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárának azokban a példányaiban, amelyeket ő adományozott a könyvtárnak, ez az ex libris be van ragasztva. Gyűjteményemben vannak Richard Nixon és Eisenhower amerikai elnököknek és Habsburg Ottónak, az Európa Parlament elnökének az ex librisei. Ezek önmagukban is nagy értéket képviselnek. Nem egykönnyen mondanék le róluk.

Egyik legkedvesebb ex librisem Dsida Jenő könyvjegye, Debreceni László munkája. Ezen a grafikai lapon - a könyvjegy eredendő funkciójának a jegyében - egy ősmagyar táltos ruhájába öltözött alak eol hárfán játszik. Gyönyörű lap.

- *Erdélyben van-e egyesülete az ex libris gyűjtőknek?*

- A Nagyváradon működő román nyelvű egyesületnek mi magyarok is tagjai vagyunk, de nem élünk egyesületi életet.

Nekem ez már a múltat jelenti, hisz lényegében abba hagytam a gyűjtést. Fiatal hívei vannak ugyan, de olyan lelkesek, mint amilyen én voltam, nincsenek. Se alkotók, se gyűjtők. Elszegényedtünk, sóherék vagyunk. Manapság

az ex libris készítést nem is igen vállalják a művészek, mert a megrendelők képtelenek megfizetni. Bár korunkat a vizuális műfajok dominanciája jellemzi, az ex libris - sajnos - halódó műfaj. Néhány lelkes ember igyekszik még életben tartani, de nem hiszem, hogy képesek lesznek lépést tartani a mai rohanással. Nem tartozik a merkantilis műfajok közé.

„ŐRZŐK: VIGYÁZZATOK A STRÁZSÁN”

Dr. Havadtóty Sándor, a Fairfield-i Magyar Református Egyház lelkipásztora, a Yale egyetem nyugalmazott egyetemi tanára ősi református papi család sarja. A kolozsvári protestáns teológián kezdte el és Karl Barth tanítványaként Svájcban fejezte be tanulmányait. 1951-ben doktorált Bazelben. A kiváló képzettségű fiatal lelkész előtt azonban a világegés, a vasfüggöny s a párdiktatúra elzárta a haza felé vezető utat. Az emigránsok keserves sorsát vállalva előbb Kanadában, majd az Egyesült Államokban szolgált.

Szülőföldjét egy pillanatig sem feledte. Az igehirdetés mellett állandó gondja volt az itthoniak anyagiakkal és lelkiekkel való megsegítése. Huszonöt éven át hirdette az evangéliumot a Szabad Európa Rádió protestáns félórái keretében. Mindenkör úgy szólt „láthatatlan” híveihez, hogy a krisztusi tanítások erőt adjanak a nehéz sors, a lelki gyötrések, a kiszolgáltatottság elviseléséhez.

A kiváló lelkésszel és politikussal Budapesten beszélgettem rádiós prédikációinak (*Vigasztaljátok népemet*, Bp., Közdotk, 2002.) gyűjteményes kiadása alkalmából:

- Csomakőrösről származunk. Nagyapám huszonöt évig szolgált Kőrösi Csoma Sándor falujában. Apám ékesen szóló prédikátor és kitűnő diplomata volt. A Mikó Kollégiumban tanult, ahol nagyapám volt az első vallástanár. Kolozsvári teológiai és bölcsészeti tanulmányait befejezve Zabolán volt lelkipásztor, ahol gróf Mikes Árminné támogatásával bölcsődét, napközi otthont és árvaházat hozott létre, Kovásznán pedig templomot épített. Amikor 1916-ban a románok betörték Erdélybe, ő menekítette ki népét egészen Szarvasig. 1946-ban képviselőnek választották. Ő képviselte az Erdélyi Magyar Református Egyházat a román parlamentben. Amikor a ciklus vége felé komolyan felvetődött az iskolák államosítása, apám - a magyar képviselők többségével szemben is - azt vallotta, hogy a ma-

gyar iskolák jövője azon múlik, megmaradnak-e egyházi tulajdonban. Ezért a második választási cikluson már nem szállhatott ringbe.

- *Őn is a Székely Mikó Kollégiumban kezdte tanulmányait, ahova olyan híres írók is ellátogattak, mint Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Sinka István...*

- Veres Péter és Karácsony Sándor. Az erdélyiek közül pedig Asztalos István és Nagy István. Mi mondhatni a népi írók művein nevelkedtünk. Püski Sándor ránk bízta könyveit, és mi nemcsak egytől-egyig elolvastuk, hanem árusítottuk is őket. A kollégium 1943-ban Kányádi Dénes osztálytársammal kiküldött a Szárszói Konferenciára. Ott találkoztunk először a magyar sorskérdésekkel. A szónokok akkor már tudták, hogy a németek elveszítették a háborút. Ezért azt ajánlották, meg kellene egyezni valahogy az oroszokkal. Később néhányan közülük - Darvas József és bizonyos fokig Veres Péter is - beálltak a szovjetek szolgálatába. De Szárszón még nemzeti szellemben beszéltek...

Mindezt később megpróbáltam tisztázni magamban. Nagynevű professzorom, Barth Károly egy alkalommal azt mondta nekem: „Mióután ön elveszítette a hazáját és az egyházát, tudnia kell, hogy mi az az ideológia, aminek az alapján ez a nagy veszteség érte. Ezért jó volna, ha keresztyén szempontból tanulmányozná a fiatal Marx munkáit.” Bele is vettem magam, és arról győződtem meg, hogy az az államrendszer, amely erre a filozófiára épül, nem maradhat fenn, annak össze kell omolnia. Ezt követően szívvel-lélekkel harcoltam a kommunizmus ellen.

- *Hogy jutott ki Svájcba?*

- 1943 és 1948 között - egy év kivételével - a kolozsvári teológiára jártam. Viszont Kolozsvárt '44 őszén bezárták a teológiát, és professzoraink azt tanácsolták, menjünk át Budapestre. Ravasz László püspök úr biztatására fel is vettek bennünket, és itt tanultunk addig, amíg megkaptuk a behívót. Ez 1944. október 15.-e, a nyilasok hatalomátvétele után történt. Az volt a céljuk, hogy mi gyűjtsük össze a Pesten maradt zsidó gyermekeket, asszonyokat és örege-

ket. Én erre nem voltam hajlandó, és nem vonultam be. A teológia pincéjében bújtunk meg néhányan a szénrakások mögött, ott vártuk be az oroszokat. Akik miután „felszabadítottak“ bennünket, menten a pesterzsébeti katonai fogolytáborba internáltak, összezsapva az elfogott SS katonákkal. Egy barátommal sikerült megszöknünk, és kalandos úton visszatértünk előbb Pestre, onnan pedig haza, Kolozsvárra.

Miután Kolozsvárt színjelesen elvégeztem a teológiát, 1948-ban ösztöndíjat kaptam Svájcba az Egyházak Világtanácsától. Így kerültem ki 1948. júliusában Bázélbe. Mindig Barth Károly tanítványa szerettem volna lenni, ami sikerült is. Teológiát őtőle, filozófiát Karl Jasperstől tanultam.

- *Miért döntött úgy, hogy Svájcból Amerikába emigrál?*

- Miután 1951-ben doktori vizsgát tettem és néhány hónappal később megkaptam a diplomát, édesanyám levélben arra kért: „Édes fiam, ne gyere haza!” Különben sem tudtam volna hazamenni, mert a királyi útlevelet, amivel kijöttem, a román hatóságok időközben bevonták azzal az indokkal, hogy népköztársasági útlevelet adnak helyette. Amit sokszor kérvényeztem, de sohase kaptam meg. Ekkor az amerikai kollégáim azt mondták, ha nem tudsz hazamenni, gyere ki Észak-Amerikába, ott sokkal nagyobb hasznodat veszik.

- *Hogy alakult a sorsa az Új világban?*

- Amerikai barátaim azt akarták, hogy angolszász területre menjek, hogy minél jobban elsajátítsam a nyelvet. Ám mielőtt oda mennék - mondták -, látogassam meg a skót református egyház missziói titkárát. Aki ezekkel a szavakkal fogadott:

- Van itt a közelben egy magyar egyház, amelyiknek ezen a vasárnapon nincs papja, hajlandó volna-e ezt az egy istentiszteletet megtartani?

- Nincs egyéb dolgom, természetesen elmegyek.

Attól kezdve fél évszázadon át az Amerikai Magyar Református Egyházak szolgálatában álltam.

- *Őn nemcsak lelkész, hanem a Yale Egyetem nyugalmazott professzora is.*

- Hat évi kanadai szolgálat után 1960-ban meghívtak a Fairfield-i Református Egyház lelkészének. Semmit sem tudtam róla, de erősen csábított, hogy a Yale Egyetem tözsomszédságában van.

Az egyetemre pedig úgy kerültem, hogy néhány jó barátom, akikkel együtt tanultam volt Bázelen, időközben professzorok lettek Yalen. Ők meghívtak, én pedig elfogadtam a meghívást. Így történt, hogy 1962-től 25 éven át homiletikát tanítottam az egyetem teológiai fakultásán.

- *1967-től 1992-ig heti rendszerességgel tartott félórás protestáns programot a Szabad Európa Rádióban. A 25 év rádiós prédikációiból most egy nagyon szép könyv született. Hogy került egyidejűleg a Szabad Európa Rádióhoz?*

- Ötvenhat nyarán - az idő tájt az amerikai lelkészi egyesület titkára voltam - Pennsylvánia-i gyűlésünkre eljött a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja adó vezetősége is, és elmondták, milyen óriási hatásuk van Magyarországon a műsoraiknak. Ez engem megrettentett.

- *Miért?*

- Mert rendkívül veszélyesnek tartottam. A koreai „válalkozás” után az amerikaiak torkig voltak a háborúval. Senkinek sem volt kedve újabb kalandba bocsátkozni, mindenkit a pénzszerzés, a vagyongyarapítás foglalkoztatott. Én tudtam ezt. Azzal is tisztában voltam, hogy ha a Szabad Európa Rádió propagandájának olyan nagy hatása van Magyarországon, abból nagyon könnyen baj lehet. Ha a börtönben sínylődő embereket sokáig heccelik, előbb-utóbb nekirontanak a rácsnak. Ezért többed magammal óva intettem őket, hagyják abba ezt a propagandát. Viszont a Külügyminisztérium másképp gondolta. Amikor ötvenhat októberében Magyarországon kitört a forradalom, kétségbeestem. Tudtam, hogy az amerikaiak nem fogják segíteni a magyar forradalmárokat. Eisenhower még diplomáciai segítséget sem fog adni Magyarországnak...

Aztán megindult a menekültáradat. Nekünk lelkészeknek az volt a feladatunk, próbáljuk megvigasztalni, megnyugtatni és bátorítani az embereket. Magam kétszáz család elhelyezését vállaltam. Ötvenhattól két éven át látástól vakulásig az ő ügyes-bajos dolgaikat intéztem.

- *Hogy szánta rá magát mégis, hogy mikrofon elé üljön?*

- 1966-1967-ben Amerikában az állam új egyezményt kötött az egyházzal, amiből sajnálatos módon kimaradt a börtön-, a kórházlátogatás és a vallásoktatás joga. Ez engem erősen bántott, és a legközelebbi lelkészegyesületi ülésen egy előadásban kielemeztem az új konkordátumot. Amikor a Szabad Európa Rádió jelenlévő munkatársai közül Gombos Gyula, Kovács Imre és más írók ezt meghallották, azt mondták, el kell jönnöd hozzánk, szükségünk van rád. Akkor úgy döntöttem, el kell mondani a teljes igazságot, be kell vinni a rádióba az amerikai stílusú igehirdetést, vagyis aktuálissá kell tenni az ígét a hallgatók számára, hogy megérintse őket.

Tudtuk, hogy az ilyen fajta igehirdetés teljességgel hiányzik Magyarországon és az utódállamokban, mert az Állami Egyházügyi Hivatal ellenőrzi a papok beszédét és keményen bírálja őket. Tudtuk, hogy csak egy felhívított vagy pietista, szigorúan az ige körül forgó igehirdetést engedélyeznek, ami lehet, hogy egyénileg építő, de közösséggileg nem. Úgy éreztem, hogy feltétlen szükség van az aktualizált igehirdetésre, és ebből nem húzhatom ki magam. Attól kezdve huszonöt évig megszakítás nélkül végeztem ezt a szolgálatot.

- *Voltak-e visszajelzések?*

- Voltak. Magyarországról, Erdélyből és máshonnan is. Egyszer meglátogatott egy CIA ügynök. Tudniillik a Szabad Európa Rádió kezdetben a CIA-hez tartozott. Csak azután vette át a Képviselőház, miután ez a kapcsolat Nixon idejében kiderült.

- Tiszteletes úr, tudja-e, hogy a múlt vasárnap egy millió ember hallgatta önt? - kérdezte a tiszt.

- Tréfálkozik - mondtam.

- Nem, nem tréfa - felelte -, nekünk megvannak az eszközeink ahhoz, hogy felmérjük a hallgatóságot, különben nem finanszíroznánk a költségeket...

- *Gombos Gyulával, Kovács Imrével, cseh, román és ukrán írókkal, török újságírókkal dolgozott együtt. Milyen volt a légkör a Szabad Európa Rádiónál?*

- Kellemes volt velük együtt dolgozni. Rendkívül jól értesült emberek voltak. Mivel felvétel előtt kivizsgáltak bennünket, nekünk jogunk volt belépni a hírszobába, ahol három-négy gép szünet nélkül ontotta a nyers (szelektálatlan) híreket, úgy, hogy mi teljesen tisztában voltunk a romániai helyzettel. Amikor 1969 őszén a szüleim először meglátogattak, meg voltak lepődve, hogy én sokkal jobban ismerem a romániai helyzetet, mint ők, akik benne éltek. A jól informáltság fontos volt azért is, mert csak így tudtuk aktuálissá tenni az ígét a hallgatók számára.

- *Milyen szerepe volt annak a világra szóló botránynak a leleplezésében, amikor Ceausescu tízezer magyar Bibliát zúzatott be és készített belőlük toalettpapírt?*

- Egy nap küldeményt kaptam Romániából, egy csomag WC papírt. Toalettpapírt Romániából!?! - hüledeztem -, hisz ott ez komoly hiánycikk! Gyanút fogtam. Felbontottam a csomagot és elképedve vettem észre, hogy a papíron itt-ott bibliai szavak vannak. Rögtön rájöttem, hogy itt másról van szó, mint egyszerű toalettpapírról. Bevittem a csomagot az egyetemre, ahol alaposan megvizsgáltuk: felnagyítottuk, lefényképeztük, még azt is megállapítottuk, hogy a Brit Bibliatársulat melyik Biblia-kiadásából készültek a tekercsek.

- *Mi történt tulajdonképpen?*

- Amikor a Református Világszövetség anno Brassóban ülésezett, a szövetség titkára átadott az erdélyi képviselőnek tízezer Bibliát. Nos, ez a tízezer Biblia sohasem került a hívek kezébe, hanem a hatóság emberei titkos úton átjászották Ceausescu szekusainak, akik bezúgatták és toalettpapírt csináltattak belőlük.

Ezt a gyalázatot nem lehetett szó nélkül hagyni. Előbb a Szenátusban rendeztem sajtókonferenciát, ahol 74 ország riportere és négy televíziós társaság operátora volt jelen. Aztán a Képviselőházban hoztuk nyilvánosságra a nemzetközi sajtó munkatársai előtt ezt az aljasságot. A felfedett minősíthetetlen tett óriási hatással volt az amerikai politikusokra, különösen a déli államokbeli szenátorokra, akik mélyen vallásos embereket képviseltek. Az amerikai közönség valójában ekkor tudta meg, hogy Erdély nem Drakula világa, ahogy a Magyarországról Amerikába került filmeseink prezentálták, hanem a vallásszabadság klasszikus színhelye, olyan kultúrhely, ahol nekünk százados intézményeink, messze földön híres iskoláink, kollégiumaink, gyönyörű gótikus templomaink... vannak. A kialakult hatalmas botrány nyomán a szenátus megvonta Romániától a vámkedvezményt, ami egymilliárd dollár évi veszteséget jelentett Ceausescunak.

- *Professzor úrnak igen jó kapcsolatainak vannak egészen magas politikai körökkel. Van ennek valami hozadéka?*

- Én elég hamar rájöttem arra, hogy az amerikai politika helyi politika, vagyis a politikusok tevékenységének hatékonysága attól függ, hogy a választóik jóváhagyják-e a munkájukat vagy nem. Lelkészként száz és száz emberrel találkozom hetente. Ezt a politikusok is tudják, ezért is szeretik tartani a kapcsolatot velünk, hallgatnak ránk, különösen választások idején. Én mindig igyekeztem jó barátságban lenni velük, hogy idejében és pontosan informáljam őket az erdélyi, magyarországi és közép-európai helyzetről.

Meg vagyok győződve róla, hogy ha az első világháború után a magyar lelkészi kar ezt a lehetőséget felismerte és kihasználta volna, úgy, ahogy felismerték és kihasználták a csehek és a szlovákok, Trianon nem az lett volna számunka, mint ami lett, legalábbis nem olyan tragikus. Mert bár így is ellene voltak, a tények teljesebb ismeretében Wilsonék másképp léptek volna fel.

Hetvennégytől kezdve minden évben rendszeresen tanúskodtam a Szenátus és a Képviselőház különböző szak-

bizottságai előtt, úgy tekintettek rám, mint közép-európai szakemberre. Később az Emberi Jogok Bizottságának a tanácsosa lettem a Külügyminisztériumban. Aztán a Partnerség a Békéért mozgalom amerikai bizottságának tagjává választottak. Amikor szóba került Magyarország felvétele a NATO-ba, behívtak, véleményt kértek. Én előadásokat tartottam, cikkeket írtam Magyarországról, jutalmul pedig a Pentagon kinevezett tiszteletbeli katonai ügyésznek.

Végezetül hadd említsem meg, hogy hosszú évek óta szerkesztem a *Székely Népet* és angol változatát, a *Carpathian Observer*t. A lapot rendszeresen eljuttatjuk a szenátoroknak, képviselőknek, az egyetemi könyvtáraknak és az olvasótermeknek, ez úton is igyekszünk felvilágosítani az amerikai vezetőrétegeket az igazi erdélyi és kárpát-medencei helyzetről.

Reformátusok Lapja, 2002. július 7, 14, 21.

DIASZPÓRÁBAN SZOLGÁLNI KELL!

Amikor az Ókirályság felé robogó szerelvény Brassó után áthalad a Kárpátok hegygerincén, a magamfajta közép-európai embert hatalmába keríti valami tétova bizonytalanság. De nemcsak a lélek mélyén érezni a hirtelen hangulatváltozást, a cezúrát a kinti világ arculata is tanúsítja. A Székelyföld keleti szegélyétől nyugatra eső részeken ezer esztendőn át másmilyennek álmodták otthonukat a maguknak és mai maradékaiknak itt hazát teremtő eleink, mint a hegygerinc túlnani oldalán lakók, amivel akaratlanul bár, de el nem évülő érvénnyel jelezték: más világ az egyik és megint más a másik. Itt, ezeknek a bérceknek a gerincén húzódik a nyugati és a keleti kultúrkör vízválasztója. Ettől keletre kezdődik a Balkán.

Bukarest utcáin bolyongva furcsa kettősségre figyeltem fel: a sugárutakon fülsiketítően robog a nyugatról importált századvégi élet, viszont karnyújtással odébb, a tenyérnyi tereken és a félreeső zugokban, laza csoportokban, ráérős emberek mulatták az időt, halomra köpködve maguk körül a tökmaghéjat. Hiányzik belőlük a mai kor emberének időérzékelése - mondtam ki csak úgy magamban a szentenciát.

Ilyen nyugalmat árasztó lehetett a mesélő kedvéről híres keletiek - görög, török, zsidó, arab kereskedők, katonák, hivatalnokok - élete is, kiknek színes forгатagán jó néhány emberöltővel ezelőtt még itt is legeltethettük volna a szemünket. Akik az élet törvénye s a politika történelmi széljárása okán eltűntek ugyan innen azóta, de annak bizonyosságául, hogy itt hosszú századokig az ő ízlésük és akaratuk szerint alakult az élet, hátrahagyták világfelfogásuk, életvitelük, építkezési és egyéb szokásaik tagadhatatlan nyomait a félgymarmati sorban élő helyiek kései leszármazottjaiban is.

Ilyen s hasonló gondolatok kavargtak bennem, amikor egy nyár eleji napfényes délután - *Zágoni Albu Zoltán* református lelkipásztor kedves meghívásának eleget

téve - a Calvineum felé tartottam, a bizánci stílusban emelt ortodox templomocskákkal tarkított zezzugos bukaresti utcákon.

A természetből, mozgásából és beszédéből egyaránt méltóságot árasztó tiszteletessel való kellemes délutáni beszélgetés személyes vallomással indult:

- Huszonnégy éve vagyok a bukaresti református egyház lelkipásztora. Erdélyi lévén, nagyon nehéz időszakban kerültem ide a radnóti gyülekezetből.

Ezerkilencszázötvenhatban, éppen akkor végeztem a Kolozsvári Teológiai Akadémián, amikor a román politikai hatalom hallatlan durván beavatkozott az intézet életébe. Ha még egy félévet ott maradtam volna, biztos, hogy az utánunk következő negyedévesek helyett a mi évfolyamunkat fejezték volna le.

Új emberként kerültem a marosvásárhelyi vártemplomba. Akkortájt volt ez, amikor a kommunista hatalom vasöklű pártkatonái Erdély-szerte felgöngyölítették az ötvenhatos forradalom és szabadságharccal kapcsolatos vagy azzal csupán vélt összefüggésben álló eseteket, sok személyes tragédiát okozva, letörve egy igaz ügy mégoly aprócska rügyeit, kezdeményeit is.

Szülővárosomtól, Marosludastól 40 km-re, marosvásárhelyi segédlelkészként követtem figyelemmel, mi történik azokkal a kollégákkal, akik az intézetben maradtak. Nekem akkor már védelmet nyújtott az élő egyház. A gyülekezet körül fog és megvéd a támadásoktól.

- *Önnek nem esett bántódása, de tanúja volt félelmetes dolgoknak...*

- Éjszakába nyúlóan sokszor éreztem úgy, hogy valakik a vártemplom segédlelkészi szobájának ablaka alatt ólálkodnak, ami nem pusztán a félelem kényszerképzete volt. Abból a szobából vitték volt el szobatársamat, Fülöp Dénes lelkész kollégámat röviddel azután, hogy meghívott lelkészként én a radnóti egyházközséghez kerültem. Egy évvel később végzett mint én, ezért ő már belekerült annak a kiterjedt nyomozásnak a hálójába, amit a teológusok ellen indítottak.

Tizenöt évet szolgáltam Radnóton. Egy alkalommal meghívtam a püspököt, látogasson el hozzánk, aki - mint később kiderült - alaposan körülnézett a parókián. Megjegyezte magának a helyet és az embert, mert egyszer csak váratlanul eljött hozzám, és azt kérdezte tőlem, ha ő énám szavazna, hogy bukaresti lelkészként dolgozzam tovább, vállalnám-e?

A családdal való többszöri tanácskozás után megállapodtunk abban, hogy nem térünk ki a szolgálat elől, és vállaljuk azt a sorsot, amit a Kárpátokon kívüliség fog jelenteni számunkra.

Sokan kerestek fel, amíg vajúdott a kérdés. Többen megpróbálták lebeszélni, mások ellenkezőleg, egészen nagy jövőt jósoltak annak a bukaresti papnak, aki holnap, holnapután tanácskozásképes lesz a román fővárosban. Az a kezdeti félelem, hogy egyedül maradok Bukarestben, alaptalannak bizonyult, mert mondhatni naponta érkeztek hozzánk látogatók Erdélyből. Többnyire lelkész kollégák, akik vízumügyben vagy más személyes gondjaikkal jöttek fel a román fővárosba. Azzal a biztatással küldték őket hozzám: „Menjetek, mert neki kell már legyen annyi ismeretsége ott, hogy eligazítson titeket is”.

- *Soha nem érezte magát számkivetettnek az idegen nyelvi környezetben?*

- Éppen a sok otthoni látogató óvott meg attól, hogy magányosnak és számkivetettnek érezzem magam. Meg hát én magam is igyekeztem lazítani az ideszorultságunkon. Felismerve, hogy itt szükség van rám, megpróbáltam előterébe helyezni mindennapjaimban a másoknak való segítségnyújtás gondolatát s akaratát. Ami a református egyházat mindig is jellemezte. Ráadásul református környezetbe születtem, nagyapám is, apám is lelkész volt. Helyzetéből adódóan a bukaresti református gyülekezet mindig is szolgálatkényszerben volt. Megfogadtam hát: igyekszem úgy cselekedni, hogy felebarátaim javát szolgáljam velem.

- *Mióta működik református egyház a román fővárosban?*

- A bukaresti református magyarságot 1815-től számítjuk. Amikor azt mondom református, ezen azt is értem: ön-

tudatos. Mert az első öntudatos magyar közösséget Bukarestben a református egyház hozta létre. Nemrég ünnepeltük az egyházközség és a bukaresti magyar iskola fennállásának 180.-ik évfordulóját.

Első lelkészünk a Dicsőszentmárton melletti Szőkefalváról ide származott Sükei Imre. A parókia két szobájának egyikében maga húzódott meg, a másikban pedig 1815-ben iskolát nyitott.

- *Jelleztes református magatartás...*

- Amit soha nem szabad figyelmen kívül hagyni. Főleg ha arra gondolunk, hogy ez nem szórványterület, hanem diaszpóra. Diaszpóra, vagyis nem az a hely, ahova születünk, hanem ahova a sors kifürkészhetetlensége folytán menekülünk vagy elvetődünk.

- *Mikor kezdődött a menekülés, a kivándorlás Erdélyből és az anyaországból kelet felé, északi irányba vagy délre.*

- Bizonyíthatóan a XVI. században. Számbeli növekedés figyelhető meg a XVIII. század első évtizedeiben, a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc leverése után, a XIX. században pedig az 1848-1849-es szabadságharcot követő években. A XX. században az első világháborút megelőző időszakban, illetve a harmincas, az ötvenes és a hatvanas években mutat növekedést itt a magyar népesség.

A Rákóczi és a negyvennyolcas szabadságharc leverése után ezrek vesznek vándorbotot a kezükbe, vágnak neki az ismeretlennek. Ezen az útvonalon futnak, menekülnek. Egy részük idáig, mások tovább. Bukarest egyik lakótelepe ma is Bercsényi, a kuruc vitéz nevét viseli.

- *Erre van történelmi bizonyíték?*

- Levéltárakban s egyebütt kutatjuk, kiket sodort a történelem szele egészen idáig, vagy messzebb. Hisz innen néhány órai vagy egy napi úttal már Isztambulban vagyunk. Lennebb menve, Rákócziék, Mikes Kelemenék meghúzóadásának helyét, Rodostót látjuk és érezzük. Vizsgálódásaimból nekem úgy tűnik, hogy a magyar emigráció útvonalja nem annyira keleti irányba, mint inkább északra és délre húzódott. Elég jól követhető az útvonaluk.

Az 1848-as honvédek, vagy a sorsukat önként vállalt emberek közül sokan visszafordulnak, amikor látják, hogy a Kárpátoktól 170 km-re már nincsenek politikai veszélynek kitéve. Visszafordulnak és itt maradnak, erősítve azt a közösséget, melynek vezetője szintén 1848-as forradalmár: Koós Ferenc tiszteletes, közlegény. Olyan önkéntese volt ő a református egyháznak s a kisebbségi sorban élő itteni magyarságnak, akire - mint követendő példára - ma is fel kell tekinteni. Meggyőződésem, hogy nekünk is úgy kell cselekednünk ebben a századvégi zűrzavarban, mint tette volt ő másfél száz évvel előbb. *Életem és emlékeim* című könyvében Koós Ferenc olyan maradandó mementóját hagyta hátra az itt eltöltött tizennégy évnek, amely abban a tekintetben is példaértékű, miért kell emlékiróvá lenni annak is, aki élő szóval terjeszti az Igét.

- *Úgy tudom, hogy Sükei Imre idejében még nem volt kőtemploma a bukaresti magyarságnak.*

- Koós Ferenc lelkipásztor ittléte az első kőtemplom építésének és az igazi gyülekezetté válásnak az időszaka. Amikor azt mondom, gyülekezet, nemcsak a hitéletre gondolok, hanem a kisebbségi közösség megszervezésére is, annak összes kisebbségi „fegyvereivel”. Olvasókört, könyvtárat kellett létrehozni, kaszinórendszert kiépíteni, újságot alapítani és írni. Itt adták ki az első emigráns magyar újságot, a *Bukaresti Magyar Közlönyt*. Amely bár mindössze 26 számot ért meg, mégis érdemes számon tartani, mert mindig az a közösség tudja pontosan, mire van szüksége, amely hazájától távol éli az életét. Sütő András mondja a rá jellemző kifejező erővel, hogy a bukaresti református egyház megcsillogtatta a zsoltárokat és az Isten igéjét az emberek előtt, hogy nagy keserőségükben át ne úszsák még a Dunát is.

- *Sok minden történt Koós Ferenc után egészen az első világháborúig, még inkább Trianonig, amikor a győztes hatalmak önkényesen meghúzták az európai határok keleti vonalait.*

- Amikor az erdélyi magyarság meghallja, hogy a jó és becsületes munkáért becsületes fizetést tud adni Bukarest bojárása is, más irányt vesz az erdélyi emigráció, a munkát, megélhetést keresők elindulnak a román főváros felé. A bojárás jól fizet, s ezt a pénzt átviszik a szülőföldjükre, az erdélyi hegyeken belül. Ami önmagában tekintve szép és örvendetes. Annál szomorúbb viszont, hogy - mint mondani szokták - sokan ott hagyták a fogukat. A munkavállalás sokuk számára letelepedéssel végződött. A bukaresti magyar közösségnek jelentős volt a vesztesége, a vegyes házasságok, a második és harmadik nemzedék lemorzsolódása miatt.

- *Ez az „aranykereső” láz ösztökéli, úzi az erdélyi magyarokat Bukarestbe hétről-hétre, hétfőtől szombatig tartó kemény munkára? Erre az időszakra vonatkoztatva mondták azt, hogy Bukarestben százezer magyar él?*

- Levéltári kutakodásaim alapján mondom: nem mernék mérget venni rá, hogy ennyien voltak, de kétségtelen, hogy rengeteg volt a szerencsét próbáló bevándorló. Amiképpen az is bizonyos, hogy nagyon sokan bele veszték a szerencsepróbálásba.

A kiszolgáltatottság s az elhullottak tragikuma csakhamar felelősségteljesebbé tette a gyülekezetet a közösség tagjaival szemben. Felismerve a fiatal életekre leselkedő veszélyt, a református egyház kiteszi a maga állomáshelyét az északi pályaudvarra, ott várja az Erdélyből érkező leányokat. Megfogja kezüket: csak azoknál a családoknál engedi cselédeskedni őket, akiknek tisztességéről, becsületességéről, *ellenőrzéssel (!)*, megbizonyosodik. Ez is diakónia, vagy ha úgy tetszik, pasztorációs elkötelezettség az egyház részéről.

Én itt többször is nyomatékkal szoltam a református miveltről, mint sajátos minőségről. Bukarestben a kezdetkezetén református és magyar - kimondatlanul is - össze-csengett. Hitéletünk természetesen a maga református profiljában élte és éli meg hagyományait, de tény, hogy itt a mi egyházi közösségünkől fejlődtek ki később más egyházak

közösségei is. Például 1934-ben egy önálló evangélikus magyar közösség. A Brassó környékéről bejövő magyar evangélikusok eleinte szívesebben járnak a református templomba, amelyhez anyanyelvi rokonság fűzi őket, mint a németbe, ahova viszont hitbeli hovatartozásuk köti őket. A különválás és önállósulás később következik be.

- *Ugorjunk a háború utáni időkbe!*

- Dacára a mögöttünk hagyott kommunista rendszernek, egyházunkat nem érte annyi baj, nehézség, mint amilyen támadások általában érik az egyházakat akkor, amikor ateista hatalom kerül uralomra. Ami feltehetően annak tulajdonítható, hogy meghúzódtunk saját árnyékunkban. Kis közösséggé váltunk, hisz adott pillanatban alig számláltunk öt vagy tízezer lelket. Persze ez az alig tízezer Erdélyben két gyülekezetet jelent. Csakhogy ebben a kétmilliós nagy városban a szétszórtság és egyebek miatt, szinte „láthatatlan” lett a gyülekezetünk. Mindazáltal mi hívek maradtunk az erdélyi hagyományokhoz: „Ne hagyjátok a templomot,/ A templomot s az iskolát!” Ez élte ma is ezt a közösséget.

- *Most már szabadabbak: bejárhatnak tanítani az iskolába is...*

- Ezért sem idegen tőlünk a gyermekek világa. A gyermekeinké, akiket mi kereszteltünk. A szülők szintén a mi gyülekezetünk neveltjei, úgy hogy mindnyájan egy nagy együttműködésnek vagyunk a közösségi gyümölcse.

Nyilván az egyház nem tekintheti a maga kizárólagos tulajdonának ezt a kollektívát, nem jelenthet ki olyasmit, hogy ezek az emberek csak a mi közösségünkbe tartoznak, hisz ugyanazok az egyének egy iskolai és egy művelődési munkaközösségnek is a tagjai.

A kommunista rendszer beköszöntével sok mindenről le kellett mondani. Iskolánkat 1948-ban államosították. A katolikus egyház magyar nyelvű iskolái is hasonló sorsra jutottak. Miután odalettek az oktatási intézményeink, elég sokan hazaköltöztek. A háború mindenképpen arra ösztönözte a kivándorolt családokat: vessenek véget ittlétüknek, és menjenek haza Erdélybe a megszokott falusi vagy kisvárosi környezetbe.

- A szocialista hatalom a politikaiak mellett a fővárosba összpontosította a művelődési intézményeket is. A kisebbségeit is. A minisztériumok köré csoportosította a televízió, a rádió, a központi lapok magyar szerkesztősegeit, mert maga kívánta irányítani és a legmesszebbmenően ellenőrizni működésüket.

- Így került ide egy csomó értelmes ember. Erősödni, számbelileg is gyarapodni kezd a bukaresti magyar értelmiség. De ezt az értelmiséget nem azzal a céllal hívták ide, hogy az egyháznak legyen az élő tagja. Ez az értelmiség - akár a napi-, akár a hetilapokra, vagy általában a masse mediára gondolok - nem az egyházi érdekeket és ideológiát képviselte. És nem is igen igényelte. De azt ma már pontosan felmérhetjük, hogy az Erdélyből származó emberek közössége mögött imádkozó édesanyák és édesapák voltak. Ennek beszédes példája az, hogy röviddel a '89-es változások után Koós Ferenc Kör néven létrehoztunk egy értelmiségi műhelyt, egy - az egyház égisze alatt működő - tanácskozó, megbeszélő közösséget. A kör tagjai havonta egyszer gyűlnek össze, tanácstermünkben. Kezdő előadásunknak ezt a címet adtuk: „Mit várnak az értelmiségiek az egyháztól?” A következőnek pedig ezt: „Mit vár az egyház az értelmiségiektől?” Ebben a tárgykörben irodalmi, szociológiai és ökumenikus szempontból egyaránt példaértékű előadásokat tartottunk minden hónapban. Az összegyűlt anyagot szeretnénk könyv formában megjelentetni.

Jóllehet Bukarest nagy város, a református közösség zömében templomos gyülekezet. Az ateizmus átka nem annyira a szülőknél és a nagyszülőknél érződik, mint inkább a gyermekekben ütözik ki. A legnagyobb gond nem a felnőttekkel van, a nagy fejtörést a gyermekek okozzák. Hogyan tudnánk visszaédesgetni őket az ateizmusból a hívő emberi életbe és a keresztyén erkölcsbe.

- A privatizáció Romániában is elkezdődött. Az egyháznak hovatovább a piacpolitikára is figyelnie kell, hisz a bukaresti magyarság nem a módosak közé tartozik, az elszegényedett néprétegeket gyarapítja. Elég sokan laktak pincékben és padlásokon.

- Ez valóban így van. Mi mégis abban reménykedünk, hogy előbb-utóbb ezek az emberek is legalábbis nyugodt anyagi körülmények közé fognak kerülni. Bár az anyagi gyarapodás nem az egyház profilja, ennek a nyomon követését és előmozdítását mi most mégis egyik célként tűztük magunk elé. Ezért a Koós Ferenc Kör összejövetelein a lelki igényeken túl meghányjuk-vetjük a testi, anyagi szükségleteket is. A keresztyén ember hozzáállását ahhoz a mérhetetlenül nagy erőfeszítést igénylő új gazdasági rendszerhez, aminek eddig csak szenvedő alanyai voltunk.

- *Hány tagjuk van?*

- A közelmúltban vettünk egy számítógépet, most visszük rá a gyülekezeti tagokat. Ha elkészülök vele, készséggel felelek a kérdésére.

Az utóbbi időben eltemettünk egy egész gyülekezetre való. Az ember hajlamos azt hinni, hogy ezzel visszavonhatatlanul és végérvényesen az elsorvadás szakaszába jutottunk. De ennek a nagy városnak valóságos csodája, hogy még mindig vannak feltáratlan tartalékaink.

Bár furcsán hangzik, de így van: nálunk a temetések nem annyira veszteséggel, mint inkább nyereséggel járnak. Nyereség olyan értelemben, hogy a szülők koporsója mellett visszajönnek a fiak és leányok, megtaláljuk a testvéreket, vagy évtizedekig ismeretlenségben bujkáló egész családi közösségeket.

Most jelent meg Bukarest telefonkönyve. Gyorsan átfutottam, hadd lám, hány ismeretlen névre bukkanok 24 év elteltével. Mondhatom, sokat találtam. Nos, ez a lehetőség újabb munkára serkent bennünket.

- *Az Ady Endre nevét viselő magyar líceumban ki vagy kik végzik a vallásoktatást?*

- A teológiai végzettség elegendő ahhoz, hogy hitoktatóknak tekintsük magunkat. Ezért a vallásórák megtartását, az ifjúság lelki gondozását teljes mértékben a segédlelkesre bízta.

- *A közvetlen értelemben vett lelkipásztori teendőkön túl, de azokkal szerves egységben sok más teendőjük lehet. Ar-*

ra gondolok, hogy mivel a bukaresti magyarság teljesen idegen nyelvi környezetben él, az egyháznak, önöknek is komolyan kell őrködniük az önazonosság, a nemzettudat megőrzésén.

- Itt, a Kárpátokon kívül legtöbbször vegyes házasságban élnek. Első ilyen vonatkozású munkaterületünk a vegyes családok lelki gondozása. Meg kell közelíteni a másik felet. No nem a csábítás, a prozelitizmus gondolatával, hanem azzal a szándékkal, hogy meggyőzzük őt arról, hogyha elengedi vagy bátorítja társát, hogy eljöjjön a saját közösségébe, esetünkben a református istentiszteletre, az nekünk igen nagy nyereség. Az meg egyenesen főnyeremény, ha az édesapa hozza el a gyermekét a vallásórákra, ahol két nagy meglepetés éri a gyermeket. Az egyik a vallásos nevelés, a másik pedig a magyar anyanyelvűség „sokkja”. A gyermek egy merőben új helyzettel találja szembe magát. Első ízben fog magyar nyelvű énekeskönyvet a kezébe, és velünk együtt elénekeli el azt a szöveget, ami lehet, hogy neki egyben a magyar ABC-s könyvet is jelenti.

Egy magyar lelkész számára Bukarestben az is kulturális tevékenységnek számít, ha ott van a Kolozsvári Állami Magyar Színház előadásain. Jelenlétével példát mutat, követésre serkent.

Nem mellőzhető a politikai alapállás sem. Most, hogy Romániában is megváltozott a helyzet, az RMDSZ, de más érdekszövetségek is, létükkel és tevékenységükkel valósággal befolynak a magyar közösségek életébe, életünk alakulásába. Beszélgetés közben nem egyszer ezeken az együttléteken tisztázzuk - természetesen keresztyéni alapállásból -, milyen magatartást tanúsítsunk ebben vagy amabban a nagyobb horderejű kérdésben. Ami soha nem lehet a nacionalizmusra nacionalizmus, pofra pof. Jézus Krisztus arra tanított bennünket, hogy ha úgy hozza az élet, tudnunk kell odatartani arcunk másik felét is. Ami nem egy könnyen elfogadható keresztyéni tanítás. Különösen olyan körülmények között, amikor a bukaresti parlamenti ülése-

ken egyik-másik felszólalónak a magatartásában semmilyen fék nem működik. Súlyosan vádolnak, ocsmányul rágalmaznak bennünket, mélységes igazságtalanságokkal illetik a romániai magyarságot. De nem kímélik az anyaországiakat sem.

Egyértelmű állást kell foglalni akkor is, amikor egy román felekezeti nyit az én magyar egyházam felé a tisztelet, a tisztesség, a keresztyéni erkölcs súlyával. Ilyenkor arra gondolok, már csak azért is érdemes volt megtanulnom a másik nép nyelvét, hogy nyelvi partnerséget alakítsak ki vele. Nem a magam érdekében, hanem népem elfogadtatásáért.

- *Érezni részükről ilyen érdeklődést?*

- Ez esetben személyes felkérésről, hívásról volt szó. A román egyetemi fiatalok egy bizonyos rétege szeretne betekinteni egy másik entitás - a magyarság - milyenségébe, szeretné megismerni kultúráját, másságát, habitusát. Mert, mint mondják, nem értik, mi az alapja, magyarázata a romániai magyarság igényeinek, követeléseinknek, ennek az egész „egyenlősdí” játéknak. Miért nem vagyunk mi velük egy, ha Románia Európával való egységesülésének kérdése kerül napirendre, vagy ha más országos kihívásokkal kell szembenézzen az ország.

Úgy négy évvel ezelőtt Bukarestben megalakult a Vallások Ökumenikus Akadémiája, ami a román ifjúság okítására jött létre. A főiskolának nincs sem német, sem angol jelentkezője. Magyar sem. De fontosnak tartották, hogy engem meghívjanak előadónak az ökumenikus katedrara, ahol előadásokat tartok a (magyar) protestantizmusról, nagy odafigyeléssel. Annak a román ifjúságnak, amely soha nem hallott, vagy ha igen, akkor nagyon-nagyon keveset hallhatott a nyugati egyházakról, az 1054-ben szétvált keresztyénség nyugatra szakadt részéről. Azt, hogy mi történt itt 900 év alatt, ez az ifjúság most tanulja tőlem. Nagy felelősséggel jár ezt úgy előadni, hogy tanulság, tisztesség és történelmi hűség legyen belőle.

- *Atrocitások nem érték a Calvineumot?*

- Nyolcvankilenc decembere félelmetes volt. Hisz itt voltunk a város közepén, ahol a véres események lezajlottak. Nagyon könnyen személyes tragédiát okozhatott volna akár egy eltévedt golyó is.

Egyik napon egy rendőrökkel tele gépkocsi érkezett az udvarra. Azt mondták: úgy tudják, hogy a marosvásárhelyi események után elindult egy magyarellenes tiltakozás Bukarestben, és mi is szerepelünk azon a lajstromon, akik ellen az akciót szervezték. Ők tehát azért jöttek, hogy megvédjék az épületet. Mire én azt mondtam: Menjenek csak haza nyugodtan, mert engem eddig sem ért bántódás, ezután sem érhet. S ha kell, szívesen lemegyek eléjük palástban. Beszélgetni velük...

Bukarest, 1998

SZÓRVÁNYGONDOK ERDÉLYBEN

(A REMÉNYSÉG SZOLGÁLATA)

(Kolozsvári beszélgetés Vetési László református lelkésszel, országos szórványügyi előadóval, a Romániai Magyar Szórványtanács társelnökével.)

- *Hogy született meg benned a felismerés, hogy a szórvánnyal foglalkozz?*

- Tőkés Lászlóval és néhány kollégával, diákként egy nagy közös tervet dédelgettünk az egyház megújítására. Ehhez szerettünk volna egy egyházmegyébe kerülni, ami csak rövid ideig sikerült a brassói egyházmegyébe, de számomra percig sem volt kétséges, hogy a teológia elvégzése után Bürköstre, egy Szeben megyei kis faluba megyek lelkésznek. Bürkös egy magyarok által is lakott szigetfalu Szeben megye közepén, magyar szomszédfalvak nélkül, jelentős román, szász és cigány népességgel. Itt székelyudvarhelyiként számomra addig teljesen ismeretlen világgal és gondokkal szembesültem. Többek között itt lett belőlem, a többszámú magyarból másokra is odafigyelő multietnikus lény.

Nekem akkor már közelebbi kapcsolataim voltak a Korunkkal, személyesen Gáll Ernővel, aki, miután közöltem vele szándékomat, tudniillik azt, hogy szórványba megyek, azt mondta: "Fiatalember, ez akár egy életmű is lehetne." Amivel a néhai főszerkesztő arra utalt, hogy Bürkös és az egész problémakör a szociológusok számára fehér folt, ott igazán van mit tanulmányozni. Akkor én ezt nem vettem komolyan, de továbbra is a Korunk környezetében mozogva időnként szociográfiát, családelemzést kértek tőlem, így fokozatosan beledolgoztam magam a témába.

Néhány év múlva Kolozsvárra, majd a püspökségre szerkesztői állásba kerülve, felszabadultam a gyülekezeti szolgálat alól, és több szabadidőm volt kijárni hétvégeken vidéki gyülekezetekbe. Idővel mind tágabb összefüggésekben

szemléltem és ítélt meg mind az egyházon belüli, mind az azon kívüli helyzetet, ezért elkezdtem tudatosan járni az országnak azokat a részeit, ahol szórványgondok voltak.

Nyolcvankilenc őszén aztán új helyzet alakult ki. Új lehetőségek nyíltak, és mi ezt néhány lelkésszel és teológiai hallgatóval azonnal felismertük. Csakhamar elkészítettünk egy kis lelkigondozó lapot (*Felebarát*) a szórványban élőknek. Volt abban sok minden, magyar történelem, vidék leírás, rengeteg hír és még több kép. Ha írásaiban nem is, de előállításában inkább egyszemélyes lap volt. Két évig csináltuk ezt a ma már minden bizonnyal sajtótörténeti érdekességnek számító kiadványt. Közben kialakult bennünk az a felismerés, hogy ez távolról sem elég, sokkal de sokkal többre van szükség.

Eleinte nyolcan-tízen (teológushallgatók, lelkészek, helybeli értelmiségiek) csapatokba szerveződve misszionáltunk. Ma már 30-40 személyes csoportok járnak a vidéket, kidolgozott regionális rehabilitációs programok keretében.

- *Részesültök-e állami támogatásban?*

- Állami támogatásban nem, de a romániai egyházak közös segélyszervezetéhez (AIDROM) eljuttatott nyugati pénzekből, illetve a COMMUNITAS-nak és az EMKE-nek elosztott állami pénzekből mi is részesülünk. Tíz évvel ezelőtt bejegyeztettük a Diaszpóra Alapítványt.

- *A hatóságok nem akadályoznak a munkátokban?*

- Eleinte nagyon veszélyesnek gondoltam ezt a foglaltságot, de hamar kiderült, hogy számukra az teljesen veszélytelen, ha egy magyar csoport azzal foglalkozik, hogy pusztul a magyarság.

Tíz évvel ezelőtt hozzáfogtunk szórványfilmeket készíteni: *Juhaimnak maradékát összegyűjtöm* címmel indítottuk a sorozatot a román televízió magyar adásában, a román média védelme alatt. Közel negyven film készült el eddig. Egy alkalommal, miközben egy újabb filmet készültünk forgatni, valamiért magához hívatott a Román Televízió nemzeti-ségi műsorokért felelős igazgatója, aki amikor meglátott,

azt mondta: - A, domnu Vetési, dumneata faci filmele acelea pesimiste!? Vagyis: - Ó, maga az a Vetési, aki azokat a pesszimista filmeket készíti?... - és legyintett. Akkor meggyőződtem róla, hogy számukra a mi munkánknak nincs tétje. Azért biztosan megvannak nekik a módszereik ahhoz, hogy megtudják, mi történik a mi kiszállásainkon.

- *Fájdalmasan szétszórattunk. De nemcsak a nagyvilág idegen nyelvű tengerei nyelték el magyarok millióit, ez történt a közelünkben is. Böződi György írta volt a meg-megisméltendő székely exodusról: "A székelyeknek Romániába való áttelepülése mindig tartott a történelem folyamán, mióta írott emlékeink vannak. A közvetlen szomszédság kötelező erővel birt a népek kicserélődésére, a székelyek átszivárogtak Moldvába és Havasalföldre, a románok pedig Csíkba és Háromszékre."* (Böződi György: *Székely bánja, Kolozsvár, 1938.*)

- 1996-ban rendhagyó munkába kezdtünk: a Kárpátokon kívüli román területeken, a Moldvában, Havasalfölön és Dobrudzsában élő magyarok megkeresésébe, összeírásába, lelkigondozásába. Azt a módszert alkalmaztuk, hogy elsőként bekértük a gyülekezetektől azoknak az elsodródott magyaroknak az adatait (helységneveket és laccímeiket), akikről az érintett erdélyi egyházközségeknek tudomásuk volt. A népszámlálási és az egyházi adatok alapján aztán elkezdtük felbúvárolni a Regátot. Felkerestük azokat a településeket, ahol a népszámlálás során magyarok tűntek fel. Egy-egy ilyen út akár egy őskeresztyén gyülekezetszervezésnek is beillett. Mindegyik városban a telefonpalotában kezdtük. Felütöttük a telefonkönyvet a K betűnél, mert tudtuk, hogy azok, akiknek kappával kezdődik a nevük, vagy magyarok vagy szászok. Elkezdődött a telefonálás. Miután ezzel végeztünk, elindultunk és városnegyedenként, lépcsőházanként felkutattuk a magyar neveket. Rendszeresen jártuk a piacokat, figyelve hol van nagyobb mozgás, hol hallani magyar beszédet. Ha ilyenre bukkantunk, megkérdeztük, máshonnan jött árus-e vagy odavaló születésű? Ez után következett a göngyölítés: az éppen megismert sze-

mély kit ismer még és hol található? Végigkérdeztük a falvakat, de a legizgalmasabbak a nagyvárosok voltak. Megkeresni Craiován 120, Iasiban 311, Constantán 900 magyart nem kis dolog.

Rimnicu Vilcean összegyűjtöttünk egy egyházza való gyülekezetet. Természetesen felekezetre való tekintet nélkül. Volt abban székelyderzsi unitárius, szalontai magyar asszony, palatkai (mezősegi) ember, katolikusok, unitáriusok, reformátusok. Mindegyiküknek egyformán fontos volt, hogy együtt lehettek.

1996-ban kezdtük el és mára feltérképeztük mondhatni az egész Havaselvét. A Baraganon nem jártunk, mert ott alig él egy-két magyar. És Bukarestben sem, mert felkutatni egy kétmillió nagyvárosban azt a hatezer önbevallott magyart, nagyon nehéz lenne, és ez külön tervet igényel. A hivatalos adatok szerint huszonegyezer önbevallott magyar él a Kárpátokon kívül.

- *Hogy szakadtak ki, miért kerültek épp oda, ahol vannak?*

- Vagy tanulmányaik befejezése után helyezték oda őket, vagy munkahelyet keresve, szerencsét próbálni vették kezükbe a vándorbotot. Jelentős részük kényszerrel kihelyezett értelmiségi volt, köztük nagy számú orvos és gyógyszerész.

Azt is megtudakoltuk, hazajönnének-e? Szívesen jönnének, mondták sokan, de hol találnának munkát, megélhetést maguknak és családjuknak? Legtöbbjük régi kitelepedett. Az itthoni ismerősök, egykori barátok száma erősen megcsappant az évtizedek alatt. Erdélyben se házuk nincs, se föld nem várja őket, amivel pótolhatnák szerény jövedelmüket. Így aztán még a visszavágyók közül is sokan maradtak. A vegyes házások mozdultak a legnehezebben. Érdekes és sokarcú népeség ez. Ittmaradtak a régi kommunista pártapparátus Erdélyben hatalmi helyzetbe nem jutott magyar képviselői is, akik második, harmadik vagy ki tudja hányadik embereként mentek nyugdíjba. Hasonlóan döntött az a vidéki gyárigazgató is, aki magyar léte Erdélyben nem, de Havasalföldön már irányíthatott egy kis gyáracskát.

- *Milyen a megoszlás az iskolai végzettség tekintetében?*

- A havasalföldi magyarok döntő többsége munkás. Ezzel szemben Moldvában a kitelepedettek /kitelepítettek között a közép- és felsőfokú képzettség a jellemző: legtöbbször az orvos és a gyógyszerész, de sok mérnök, tanár is ott ragadt. Néhány egyetemi oktató is van közöttük. Mindmégannyi egyéni sors.

Érdekes képet mutat a felekezeti megoszlás. Moldvában a döntő többség katolikus. Havaselvén fele katolikus, fele protestáns. De ezt az arányt inkább az a régió határozta meg, ahonnan az emberek kivándoroltak, hisz amíg a háromszéki és barcasági kisugárzás inkább református és evangélikus, a Székelyföldre (Csík, Gyergyószék, Kászonszék) katolikus.

- *Mi volt a felmérések legfőbb célja?*

- Magyar gyülekezeti közösségek létrehozása, az önszerveződések beindítása, az ott élők egyházi keretben történő lelkigondozása. Ezek természetesen kis lélekszámú gyülekezetek. Önálló egyházzá szervezni egy több száz négyzetkilométeres területen élő 150 fős közösséget, annyiba kerülne, hogy ezt a „luxust” nem engedheti meg magának egyetlen egyház sem.

Egyébként a Kárpátokon kívüli reformátusok területileg már több önálló gyülekezetbe szervezettek. Nekünk lelkészünk van Rimnicu Vilcean, Ploiesten, Bukarestben, Galacon, Bákóban. Mindenki tartozik tehát valahová, de nagyon nehéz a lelkészeknek ekkora területet átfogni. Ezeknek a távoli helyeknek a feltérképezésével szeretnénk volna adatokkal segíteni a lelkészeket, hogy tudják, hova menjenek, kiket hívjanak fel. Másrészt egy kis újságot is szerkesztünk nekik, a neve *Levél*, mely azért készül, hogy ha másképp nem lehet, legalább levélben keresse meg híveit a lelkész. A gondokhoz még csak annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy az egész hatalmas Kárpátokon kívüli területen egyetlen magyar anyanyelvű római katolikus lelkész van Bukarestben a Barátok Templomában, magyar evangélikus lelkész is egy van, szintén Bukarestben, az unitárius-

sokat pedig a brassói lelkész ingázva gondozza. Moldvában a magyaroknak nincs lelkészük.

- *Jártatok a moldvai csángók között is?*

- Misszióink bár minden felekezetre kiterjedő felmérés, de protestáns szervezésű. Ezért közvetlenül nem ártottuk bele magunkat a csángó kérdésbe. A csángók körében ezt a fajta misszionálást nem lehet és nem is szabad végezni. Az ő megoldatlan gondjaikra különleges tervet kell készíteni. Más úton-módon, például otthoni nyelvoktatással lehetne első lépésben segíteni őket.

- *A szórványról beszélünk, de nem tudjuk, mi az?*

- A szórvány fogalma egymondatos definícióval biztosan nem ragadható meg. A körülírás sem segít. Közelebb juthatunk a lényeghez, ha a részjelentés tartalmaira, arra keressük a választ, mit jelent a szórvány oktatási, nyelvi, művelődési, gazdasági és egyéb szempontokból.

A nyelvi, etnikai veszélyeztetettség valamilyen foka kétség kívül szórványosodást jelent vagy szórványosodáshoz vezet. A szórvány olyan helyzet, állapot, amikor egy etnikai közösség természetes belső erőforrásai alapján képtelen fenntartani nyelvi, kulturális identitását, ezért külső segítségre szorul.

Szórványon általában régiót szoktunk érteni, de ez a felfogás eléggé pontatlan. Itt van például a Mezőség, amit a közvélekedés egészében szórványnak tekint. Csakhogy itt vannak a kis szigetek is. Nagysármásról, Magyardécséről és Mezőbándról, bár a Mezőség részei, nem állíthatjuk, hogy szórványtelepülések. Rájuk inkább a szigettelepülés fogalmát szoktuk használni.

- *Melyek a szórványosodás alapvető ismérvei?*

- Az erdélyi szórványmagyarság meghatározása igen nehéz. Sok tényező és folyamat összhatása érvényesül benne, úgy, hogy a számbeliség, csak egy a sok közül. Mindazáltal a településen belüli etnikai arány mindennél fontosabb. Ezután következnek: a nyelv státusa, értéke, a magyarságnak a településen és a régióban való nyelvi elhelyezkedése, az anyanyelvű oktatás, a magyarság gazdasági ereje és stá-

tusa, a magyar művelődési intézmények, a művelődési szokások, a történelmi hagyományok, a közösségnek ma már talán fel sem fedhető hagyományos belső erőtartalékai, az önszerveződési szokások, a közösségi életszerveződések, a nyelvi alapon történő együttes élményigény, és még nagyon sok minden. Amikor meg akarjuk állapítani, hogy valamely közösség szórvány-e vagy nem, ezeket a tényezőket együttes hatásukban kell vizsgálni. Féligmeddig viccesen azt szoktuk mondani: szórvány az a közösség, amely támogatásra szorul.

A településeken mért számarányoktól, jelentőségben, alig marad el a régió belüli abszolút számbeliség. Ebből a szempontból Erdélyben református vonatkozásokban a következő kép tárul elénk: 40 százaléknál kisebb arányban 2300 településen 590.947 magyar él; 30 százaléknál kisebb arányban 2209 településen 456.745 lélek él; 20 százaléknál kisebb arányban 2095 településen 291.522-re rúg a magyarok száma.

Városi jellegű településeken 867.258 magyar lakik. Ebből 40 százalék alatt 98 településen 470.966 lélek; 30 százalék alatt 93 településen 373.799 nemzettestvérünk; 20 százalék alatt 79 településen 237.182 magyar él.

A szórványkérdés Erdélyben elsősorban és hangsúlyosan városi kérdés, hisz falun 40 százalék alatt csak 119.951-en, 30 százalék alatt pedig mindösszesen 82.946-on élnek magyarok.

Az erdélyi szórványmagyarság etnikai veszélyeztetettségét félmilliónál már figyelembe kell venni. Négyszázezer-nél egyértelműek a hátrányosság jelei; 291.000-nél pedig a közösség halmozottan hátrányos helyzetben és súlyos veszélyeztetettségben él.

A szórványmagyarság lélekszáma az 1992-es adatok alapján Erdélyben 450.000 körül mozog.

Ha egy településen az egyik etnikum aránya 50 százalék alá esik, kezdetét veszi bizonyos leépülési folyamat. Elvezetheti jelenlétét az önkormányzatban, a helyi politikai, gazdasági életben, képtelen megvédeni iskoláit, művelődési életét, intézményeit. Negyven százaléknál már mérhető

a veszélyjelenség mértéke, szintje. Harmincnál ez egyértelmű. Húsz százaléknál kiemelten veszélyeztetett közösségekről szoktunk beszélni. Harminc százaléknál egy közösség a maga területén belül már teljesen szórvány, hisz teljes etnikai önazonosságát akadályozhatja, visszaszoríthatja, ellehetetleníti a nagyobb közösség.

Persze az sem mindegy, hogy milyen irányú a folyamat. Vannak növekvő és csökkenő szórványok. Növekvő szórványnak nevezük azt, ha egy település népessége kisugárzik, átsugárzik, vagy áttelepszik egy másik területre. Mind az emelkedő, mind a leépülési irány egyértelműen jelzi az etnicitás státusát a közösségen belül.

Vannak Erdélynek olyan területei, amelyeket hagyományosan szórványnak nevezünk. Ugyanakkor léteznek a közösségen belül bizonyos etnicitás-felértékelő tényezők is, amelyek sajátos helyzetet teremtenek. Például ha kis lélekszáma és alacsony etnikai arányai ellenére sok a magyar vállalkozó, hagyományosan fenntartott magyar iskola működik vagy komoly magyar művelődési élete van. Erre a 20 százalékes részarány alá süllyedt Kolozsvárt szoktuk felhozni példaként. Kolozsvár etnikai és szórvány megítélésével kapcsolatban állandó bizonytalanság uralkodik, hogy szórvány-e vagy nem szórvány? Kolozsvár önmagában egyértelműen azért nem definiálható, mert elemeire bontva szórványnak is és nem szórványnak is tekinthető. Mint Erdély szellemi fővárosának van egy hagyományosan erős magyar centruma és vannak a belső perifériák. Kolozsvárnak nagyon komoly régi magyar intézményrendszere van: három magyar püspöksége, egy baptista és egy adventista magyar egyházi központja, magyar színháza, operája, magyar egyeteme, főiskolája, az egyetemi apparátushoz tartozó magasan kvalifikált szakemberekkel, akik egyfajta magyar burookban élnek. Ennek a rétegnek a vonatkozásában Kolozsvárt nem tekinthetjük szórványnak. De ha a Monostor vagy a Marasti-i lakónegyedet vesszük szemügyre, akkor már a kolozsvári magyarság etnikai meghatározására más fogalmat kell használni.

Az etnikai státustényezők mellett figyelembe kell venni a hagyományos belső erőket is. Mert egyáltalán nem mindegy, hogy az idők folyamán milyen belső magyar történelmi erőket és etnikai tartalékokat halmozott fel egy közösség. Ha működnek ilyen hagyományos magyar szokások, erők, sokkal jobbak a túlélési esélyek. Példa erre az ezer éves püspöki székhelyű Gyulafehérvár, vagy Nagyenyed a Bethlen Kollégium közel négyszáz éves szellemi kisugárzásával.

Vannak más számba veendő tényezők is. Ilyen például a vegyes házasságra való hajlam. Tudunk 40 százalékos közösségekről, amelyek fiataljai szinte pánikszerűen rohannak a vegyes házasságba. Miközben sok olyan erdélyi település is létezik, ahol nagyon erős a közösség család- és nyelvvédelmi rendszere, immunizációs cselekvésmódja, amivel a kollektíva kivédi a külső hatásokat. A Szeben megyei Bürkösön vagy Oltszakadáton alig van vegyes házasság, pedig ötven kilométerre vannak a legközelebbi magyar települések. Más településeken viszont nagyon rosszak a párválasztási szokások. Ahhoz, hogy megbízhatóan megállapíthassuk, melyik település szórvány és melyik nem az, ezeket az elemeket kölcsönhatásukban kell elemezni.

- *Térjünk még egy kicsit vissza a nagyvároshoz, a kisebbségi magyarság legnagyobb temetőjéhez.*

- Teljesen más közösség, nyelvi-etnikai világ az erdélyi város, mindenekelőtt az erdélyi nagyváros. Statisztikai adatok szerint a magyarság száma és a városi lakosság aránya csökkent 1992-höz képest. Ami abból a szempontból feltétlenül jó, hogy a városi munkanélküliek számottevő része hazatelepült, gazdálkodik, újra beilleszkedik a közösségbe, erősítve annak védekező erejét.

Mert bizony a nagyváros ezer veszély forrása. Csupa peremhelyzet: lakónegyedek, magány, szociális hátrányok, magas munkanélküliség, gyermekek elszigetelődése, a magyar oktatás kiszorulása, leépülés. Kolozsváron ilyen szempontból a Monostor negyed össze sem hasonlítható a

belvárossal. Ugyanez elmondható Marosvásárhelyről, Aradról, Temesvárról, és újabban, sajnós, Sepsiszentgyörgyről is, ahol a perem más nyelvet beszél. A peremterületek, a lakótelepek nyelve mindig az utca nyelve, az utca nyelve pedig a többség nyelve. Tudvalevő, hogy ezeken a településeken a kisebbségi magyarság és nyelve teljesen kiszorult a hatalmi szférából, a többségi közéletből. A hatalomnak a mi másságunk nem kell. Nyolcvan év alatt annyit nem tanultak meg magyarul, hogy nevünket felismerhetően kiolvassák. Köztudomású az a képtelenség, hogy az ötven százalékban magyar Marosvásárhely a politikai hatalom részéről mindezideig nem “érdemelt ki” egyetlen színmagyar iskolát sem. Tudomásom szerint Kolozsvárnak egyetlen magyar anyanyelvű állami közintézményi igazgatója van. Állami hivatalokba régóta nem neveznek ki magyart. A hatalomnak sikerült kialakítani bennünk a “mátság szégyenének” az érzetét. Persze mindez csak a hatalmi helyzet, de emellett vagy ezen túlmenően itt vannak az etnikum hétköznapjai, a rossz nyelvi közérzet.

- *A nyelvi közösségteremtésre vannak-e egyházi stratégiák?*

- Ezeknek a bajoknak az orvoslásában nagyon komoly feladat hárul az egyházra. Ez az ősi intézmény ma már nem elégedhet meg a passzív gyülekezetszervezéssel, ki kell mennie az emberek közé. A szakralitás mellett szeretetmunkájával és szolgáltatásaival nyelvi otthont kell nyújtania híveinek, egészében a magyarságnak. Az egyházak egyre jobban felismerik ezt a másfajta megkeresést, megszólítást és templomon kívüli szolgálati kötelezettséget is. Mert némiképpen más helyzet az, ha a magyar beteg a román állami gyógyszertárban váltja ki a gyógyszerét, mint ha a magyar egyházhoz kopog be, ahol a szükséges gyógyszer mellett megértő választ kap gondjaira is, áthatja a magyar szó simogató melege, az együvé tartozás biztonsága.

Manapság komoly gondot jelent a gyermekmegőrzés és a délutáni gyermekprogramok kérdése, különösen a nagyvárosokban. Minőségileg más helyzet az, ha a gyermek az iskolából nem haza megy az üres lakásba, hanem meleg

ebéd várja a gyülekezetben, magyar tanár foglalkozik vele magyar nyelvi környezetben, és úgy érkezik haza, hogy otthon már nem kell bajlódnia a lecke elkészítésével. Mit tett tehát az egyház? Felszedte a gyerekeket az utcáról, kiemelte őket a vegyes nyelvi környezetből és megteremtette számukra a baráti és otthoni környezet teljes anyanyelvi intimitását. A mai szomorú helyzetben az egyháznak át kell vennie a baráti közösségek megteremtésének a feladatát is. Közös születés- és névnapok, szilveszterek, ünneplések rendezését, közös kirándulások és más együttléti formák szervezését. Annál is inkább, mert nyilvánvaló, hogy az a közösség lesz a párválasztási tér, amelyben az ifjú korábban tanult és szabadidejét töltötte. Ha ez a nyelvi környezet más mint az övé, nő a vegyesházasságok veszélye.

A párválasztási tanácsadástól a munkahely keresésig rengeteg téren lehet így segíteni. Az egyház, az érdekvédelmi szervezetek, a lelkészek nagyon komolyan lobbiznak a fiatalok itthon tartása érdekében. Kívánatos lenne ezt a gyakorlatot romániai magyar "kormányprogrammá" emelni, egyfajta működő állásbörzvévé tenni.

- A nagyváros mellett miért foglalkoztok előszeretettel a 300 léleknél kisebb falvakkal?

- Mert a kistelepülés - a kis lélekszám ellenére vagy talán éppen ezért? - az erdélyi magyarság legveszélyeztetettebb rétegét jelenti. A kistelepülések rengeteg tárgyi, lelki értéket őriznek, és élnek még jelentős történelmi hagyományok is bennük. Ugyanakkor itt húzódik az a kritikus határ, ahol elkezdődik a közösség felszámolódása. Azért húztuk meg itt a határt, mert egy 300 lelkes közösség még mindig megszüli annyi gyermeket, ami elég ahhoz, hogy egy alsó-csoportos iskola működhessen a faluban. Ennél kisebb magyar lélekszámú település Romániában képtelen fenntartani a tanítót. Holott ilyen helyeken a lelkész és a tanító mellett egyre nagyobb szükség volna egy szociális feladatokat ellátó harmadik személyre is. Vagy falvanként, vagy bokrokban, két-három falut összekapcsolva mindenképpen munkába kéne állítani egy falugondnokot (diakónust). Az

is elképzelhető, hogy a falugondnok és a tanító egyazon személy legyen.

Újabban azonban sok tanítói állás is bizonytalanná vált. Mert a legfrissebb rendelkezések értelmében Romániában kilenc gyermek már nem elég egy osztatlan iskolához. Nyilván, egyre-másra fogják felszámolni a magyar iskolákat.

Ebben a kényszerhelyzetben az államiból át kell lépni a magán, az egyházi oktatási rendszerbe. A román állam lényegében kivonul a leghátrányosabb helyzetű települések kisebbségi oktatásából. Ki vállalja fel ezt helyette!? Épp most készítjük a tervet a Magyar Köztársaság új kormányának, amelynek alapján az elkövetkező három évben hozzávetőleg 300 tanítót kellene részlegesen vagy teljesen finanszíroznia ahhoz, hogy ezek a hajszálér-hálózatok megmaradjanak.

Szükség lenne továbbá körülbelül száz iskolabuszra. A román hatalom részéről nincs kormányzati akarat ehhez a programhoz sem. Aminthogy mindig is hiányzott részük-ről minden segítőkészség. Ők nem támogatnak olyan tervet vagy elvárást, amelynek célja, oka az, hogy az igénylő csoport magyar. Súlyosbította a magyarság helyzetét, hogy eddig a magyar kormányoknak sem volt ilyen irányú normatív segítséget folyamatosan ígérő és nyújtó átfogó programjuk. Pedig a határon túli magyarságnak nem csak ünnepterápiára van szüksége, hanem arra, hogy működjenek a mindennapjaik. Erdély szórvány része ma már éppúgy missziós terület, mint a szászoké. Az erdélyi magyarság jövőjéről most már nemcsak innen, hanem onnan is kell gondolkozni és gondoskodni. Szörnyű állapotok uralkodnak a szórványterületek legtöbbszörében. A háromszáz léleknél kisebb magyar közösségű települések nyolcvan-kilencven százalékában évtizedek óta nincs semmiféle anyanyelvi művelődési, közművelődési közösségi tevékenység. Kivéve azt a néhányat, amit az egyház szervezett meg. De ott se futja többre, mint olyan különleges alkalmaikra, mint amilyen a Karácsony, az Anyák Napja vagy Március 15.-e.

- *Melyek a legfontosabb cselekvési tényezői az identitás megőrzésének és a megmaradásnak?*

- Az etnikai arányokon már nem javíthatunk. Csak ne romljanak tovább! Így elsősorban és minden erővel az oktatásra, a művelődésre, az anyanyelv megőrzésére kell összpontosítani. Gyakran átéltem olyan groteszk helyzeteket, hogy képtelen voltam magyarul megértetni magam olyanokkal, akiket tizenöt-húsz évvel előbb én konfirmáltam meg. Az ember nyelvi, közösségi készségeit, személyiségének elemeit döntően azokból az ismeretekből és élményekből rakosgatja össze, amiket az iskolai környezetből magához vett. Ezért mindent el kell követni, hogy minden egyes magyar gyermek részt vegyen valamilyen formában az anyanyelvi oktatásban. Nincs olyan település Erdélyben, ahol ne tudnánk megoldani a gyermekek magyar oktatását, ha volna hozzá kevéske román és magyar politikai akarat.

Tudnunk kell ugyanakkor azt is, hogy bizonyos kritikus szám alatt nem teremthető meg és tartható fenn szerves anyanyelvi közösségi lét. Ahol párválasztásra, rokonsági kapcsolatokra és egyéb térteremtésekre nincs mód, ott húsz évenként megféleződnek a közösségek. Tudva ezt, magunk kíséreltük meg átirányítani az embereket egy nagyon kicsi faluból egy nagyobb közösségbe. Megpróbáltuk meggyőzni őket, hogy települjenek át, vállalkozzanak, teremtsenek munkahelyeket, házasodjanak oda és lassan rendeződni fognak a dolgok. Voltak és vannak több-kevesebb sikerrel kecsegtető áttelepítési kísérletek és tervek a csángók körében is. Figyelemre méltóak a Nagykároly környéki és a mezőségi (vicei) próbálkozások. Ki kell dolgozni egy részleges öszszegyülekezési tervet, valahogy össze kellene gyűjteni a népet. Nem áttelepítésre gondolunk, hanem arra, hogy a szét hullt kévéből összefogjuk azt, ami még megmaradt.

- *Vessünk egy pillantást Erdély térképére! Melyek a leginkább elszórványosodott régiók?*

- Vannak Erdélynek bizonyos részei, amelyeket lényegében nem népesítettünk be soha annyira, hogy ott többségi-

ek legyünk. Fogaras földjén, a Mócvidéken, Hátszeg környékén, Mármarosban, a Mezőség bizonyos részén, a Radnai havasok környékén soha nem voltunk többségben.

Azután itt vannak a nagy történelmi ütközőzónák. A folyók mente, a történelmi hadszínterek. Ilyen területek a Maros, a Szamos és részben a Küküllők mente, illetve az Érmellék egy bizonyos része. Ezek hadi területek voltak, a felszámolódás legelső színhelyei. Gyulafehérvár egykor Erdély fővárosa volt, és mi lett belőle? Gyulafehérvár közelében a borbándi katolikusok már legalább egy évszázada beolvadtak, Vajasadon kívül már nincs magyar helység Fehérvár közvetlen környezetében.

Enyed környékén maradtak még kicsi szigetek, a török, tatár hadak inváziója azonban java részüket tönkretette. A Maros bal partján még van néhány magyar többségű település, azok, amelyek szerencsésen megúszták a török-tatár és Basta felvonulását. Viszont a jobb parton álló Tövis már csak 300 lelkes, Marosszentimrén ma már nem él magyar. Ez jelképe rejti.

Hunyad megyében elég erős az identitászarvar. A hátszegi régióban a kora középkortól jellemző volt a román kenézek elmagyarosodása. Román nevéek, román ősökkel elmagyarosodtak, majd visszarománosodtak. De akik magyarnak tartják magukat, azok most is ragaszkodnak magyarságukhoz.

Sajátos terület az erdélyi Mezőség, ahol a nyelvi gondok mellé nagyon komoly szociális problémák társulnak. A Mezőség őrzi az erdélyi szórvány-fogalom és szórvány-mítosz teljes fogalomkészletét. Rákosi Viktor (Elmémult harangok, 1903.), Makkai Sándor (Holttenger, 1936.), Nyirő József (Néma küzdelem, 1944) és mások munkái nyomán a Mezőség lett az erdélyi szórványlét és a szórványkérdés legfontosabb jelképe.

Tipikus szórványterület a Szászföld, Szeben és Brassó megye területe, ahol ugyanakkor nagyon erős szigetfalvak is vannak: elsősorban a hét- és tízfalusi csángók, mellettük pedig Olthévíz, Alsórákos, Apáca, Bodola, Keresztvár.

Tudnunk kell viszont, hogy az etnikai szigetletben is nagyon erőteljesek a felszámolódások. Nagyon komoly gondok vannak az Olt mentén, Fogarastól Szebenig. De vannak ellenkező példák is, ilyen például Kóbor és Oltszakadát. Ezek mély történelmi hagyományokat őrző ősi székelytelepes falvak. Oltszakadátot bár nem lakta soha kétszáz léleknél több magyar, a 900 román lélekkel szemben ma is őrzi teljes autonómiáját, szervezettségét. A faluban alig van vegyes házasság. A szokáskultúra, mint a csontozat egységbentartó ereje, úgy őrzi a túlélést. Nagyon érdekes, ahogy az erőtartalékok történelmileg áthagyományozódnak és beágyazódnak az újabb és újabb történelmi helyzetekbe.

Nagy bajok vannak a Nagyküküllő menti kicsi településeken, Segesvártól Balázsfalváig. Balázsfalva környékén nagyon kemény küzdelmet vívnak az emberek a megmaradásért. Nemcsak a nagy román tenger, hanem a nagy elszigeteltség és a magukra maradottság miatt is. Persze itt is vannak szerencsés kivételek, a tiszta magyar lakosú Péterfalva a maga négyszáz lelkével, Buzásbocsárd, Túr, meg még néhány település.

Gondok vannak a Kis-Küküllő mentén is. Dicsőszentmártontól lefelé haladva erősödik a veszélyeztettség, ami elsősorban Küküllővárt, Magyarbényét, Boldogfalvát és néhány szász falut sújt.

A Szilágyság tele van gazdasági és lelki erővel. Nagyon keményen tartja magát. De a Szilágycseh–Zsibó szakaszon, Tövisháton, a Szamos és az Almás mentén már nagy bajok vannak. Zsibó tájékán egész közösségek számolódtak fel. Az Érmelléken is elfogyott néhány falu. Elsősorban a legnagyobb jelképekre, Ady falvára (Ady Endre) és Sződemeterre, Kölcsey szülőkönykére gondolunk.

Sajátos és érdekes képet mutat a Bánság, annak is az Arad és a Temes megyei része, ahol jószerével a telepítések szigetfalvai maradtak meg Igazfalvától le egészen Dettáig, magyar református és katolikus falvak.

A temesvári magyarság nagy tartalékát lényegében a munkahelyi kérdésekre keresett válaszok, a nagy székely és szilágysági betelepedések hozták. Nem véletlenül alakult ki életerős szilágysági magyar közösség az Arad környéki Angyalkúton, amely azelőtt sváb-román falu volt. Több ilyen helység létezik arra felé. Amíg az a közösség a maga tartalékából él, addig nem lesz baj. Ámde a nagy, belső vándorlásoknak, tömeges mozgásoknak vége. A nagyipar felszámolódásával ismételt és újabb keletű magyar jellegű betelepedés már nincs a Bánságba. Se városban, se faluban. Ezért vannak nagy nyelvi bajok Temesváron, ahol a frissítő telepés erők hiányában és a belterjességben rendkívül mélyre süllyedt a nyelvi önértékelés és az önbecsülés. A három nyelvű Bánság, a tolerancia jelképe mára már csak emlék maradt.

Nagyon érdekes világ a Kőrösök mente, amelyre szintén a szigettelepülések jellemzők. Ezeket a községeket, falvakat viszont támogatni kell. A Sebes-Körös mentén nem mondhatunk le se Kőrösrévről, se Magyarkakucsról, de Élesdről sem. A Fekete-Körös menti Kőröstárkányt, Tenkét, Gyantát nehezen nevezhetnénk szórványnak, de Belényest már igen. Ezeknek a nagyközségeknek nagyon komoly tartásuk van. Nagy múltú és erőteljes karakterű magyar települések.

A végére hagytam Szatmárt, az Avas felé vezető részt: Apát, Apahegyet, Kőszegremetét, Avasújvárost, Avasfelsőfalut. Ebben a régióban igen nagy a mozgás, hatalmas méretű áttelepülések vannak. Tíz év alatt Erdélyben tizenöt gyülekezetet alapítottunk népességmozgásból.

- Városban mi a helyzet? Mintha itt még nagyobb gondok lennének?

- A városokban az önértékelés és a nyelvi helyzet tekintetében észlelhetők a legnagyobb gondok. Különösen a legnagyobb városokban, Temesváron és Brassóban aggasztó a helyzet. De megjelentek a bajok Szatmáron és a kisebb városokban is. Régent, Dicsőszentmártont, Medgyest,

Szebent, újabban Kolozsvárt és Marosvásárhelyt is elérte a széleken, a lakónegyedekben a nyelvi gond. Zilahot bizonyos nehézségeken átsegíti a szilágysági szívósság és kegyesség. Viszont annál súlyosabb a helyzet Nagybányán.

Érthetetlen és nagyon szomorú eset Szatmáré és a határsávé. Az egész határ mente egy hatalmas talány. Ijesztően mélyre zuhant az magyarság önértékelése. Ép ésszel fel nem fogható, hogy tíz-tizenöt kilométerre a határtól, ahol magyar kultúrán nőtt fel még a románság is, hisz volt időszak, amikor a románok csak a magyar tévét nézték, tíz évvel '89 után a román iskolákba beiratkoztak száma messze meghaladja az országos átlagot. Nem akárhol, hanem a hatvan, hetven, nyolcvan százalékos magyarságú településeken. Érmihályfalván, ahol négyszáz román lakik ötezer magyar mellett, a magyar gyerekek 23 százaléka román iskolába jár.

A határsávban egyes rétegek etnikai magatartászavarai-ban egyenesen tragikus a helyzet. A magyar lakosok egy rétegének körében kialakult egy félelmetes oktatási pszichózis. Vagy Debrecenbe, Békéscsabára, Túrterebesre küldik gyermekeiket iskolába, vagy otthon román iskolába adják. Az öngyilkos bánák effektusa ez: kidobom magam a partra és várom, hogy megfulladjak.

Hogy lehet az, hogy miközben az érmihályfalvi polgár átjár dolgozni Létavértesre, neki semmivel sem ér többet, sőt kevesebbet nyom a latba magyarsága mint mondjuk a mezőségi mezőbándinak, holott földrajzi elhelyezkedése jogán és alkalmán ott a nagy lehetőség, hogy abból a kultúrából éljen, amelyikbe beleszületett. A hallatlan méretű elvándorlást már nem is említem. Persze érezni e mögött a politikai nyomottságot, a sorozatos kudarcélményt. Ez a kérdés nagyon komolyan merül fel, mert nyelvi hovatar-tozásunk sikerélményeit meg kell élnünk ahhoz, hogy meg tudjuk őrizni azt, ami a mienk. Ezek a fiaskók rendre lecsapódnak ebben a keskeny nyelvi sávban is. De miért nincs e régióknak elegendő nyelvi-etnikai sikerélménye?

- *Mit mulasztottunk el és miben reménykedhetünk?*

- Ismerjük el: nem tettünk meg mindent, amit megtehetünk volna ezekért a közösségekért. Ezért felelősek vagyunk mi is, az érdekvédelmi szervezetek, az egyházak, és felelős a mindenkori magyar kormány is. Igaz, oly sok tragédia érte a századok során a kárpát-medencei magyarságot, hogy a döntéshozóknak nemigen volt idejük fellélegezni és azt mondani, no, most már végre ezzel a kérdéssel is foglalkozom. De meg kell mondani, hogy a második világhézagától erre felé megfelelő szinten nem is lehetett meg hozzá a politikai akarat. Viszont tizenkét év óta miért hiányzik? Nem jutott rá se pénz, se idő? Átütő erejű segítségnyújtó tervet az utolsó tizenkét év alatt egyetlen magyar kormány sem dolgozott ki. Kolduspénzen, látványtervezés szinten, ünnepterápiával nem lehet kisebbséget menteni. Hiába vannak a nagy rendezvények, a csángóruhás kivonulások, az összeborulások, a megható összmagyar zokogások, mert itt immár létkérdés, hogy indul-e reggel az iskolabusz vagy nem indul; a tanítónő fölveszi-e a fizetését vagy nem veszi föl; ki tud-e szállni a művelődési együttes vagy nem tud kiszállni; és a lelkész ugyan mivel látogassa meg sokszor tíz-húsz kilométerrel odább lakó híveit? Ezeket a kérdéseket késedelem nélkül meg kell oldani.

Néhány tízezer gyermeket azért veszítettünk el nyelvileg tizenkét év alatt, mert ingáztatásukhoz hiányzott az iskolabusz, nem volt bentlakás, ahova elszállásoljuk őket, de ha volt is bentlakás, nem volt miből fizessük a költségeket.

Ha 1990-ben a magyar kormány azt mondta volna, itt van ötven darab iskolabusz, ma 20-25.000 magyar gyermekkel több lenne a Bánságtól Észak-Erdélyig, Olthévíztől Besztercéig.

A szórványstratégia orvoslásának szerves részét kell hogy képezze az a tény, hogy legyen minden településen magyar iskola, lelkész, tanító vagy valamilyen magyarul oktató értelmiségi és szociális védőháló.

Erdélyben ma az egyik legnagyobb baj gazdasági természetű, nevezetesen az, hogy a magyar ifjúságnak nincsenek meg az élet-, a munka- és a megélhetési feltételei az itthon

maradáshoz. Ez nemcsak a szórványra értendő, hanem általánosan érvényes a magyarok által lakott településeken. A munkahely-teremtésben a Székelyföldön is nagy bajok vannak. Örvendetes, hogy tömbvidékeken sok a jól menő magyar vállalkozó, sőt kezd kialakulni a szó nemes értelmében vett új magyar nábob-réteg. Viszont messze nem elegendő a munkahely-teremtés a fiatalok számára, itthonmaradásuk, intthontartásuk érdekében. Az erdélyi fiatalság élete kezd Magyarország, Spanyolország, Kanada központú lenni. Lövétéről, a mezősegi Magyardécséről hetente indul és érkezik autóbusz Budapestre, amely semmi mást nem szállít, csak huszonöt év alatti munkát kereső fiatalokat és a hozzátartozóikat. Ez önmagáért beszél. Jelzi, hogy abban a térségben valami sürgősen megoldásra vár. Addig, amíg a magyarországinál alacsonyabb, de mégiscsak emberi szinten nem orvosolják ezt a bajt, nincs mitől várni azt, hogy az ijesztő méretű kitelepedés leálljon.

De ne hallgassuk el az eredményeket, a sikereket, a lelkes közösség-szervezőket sem. Azokat a kiemelkedő személyeket, akik szinte az életüket áldozzák fel a közszolgálat oltárán. Erdélyben kéttucat olyan magyar gyermekeknek otthont nyújtó állami, egyházi vagy magán bentlakás működik, amelyek összegyűjtik az anyanyelven tanuló ifjúságot. Tele vagyunk találkozókkal, ünnepekkel, falu- és település-napokkal. Népünkben ez is tartja a reményt. De ez, sajnos, nem elég. Bármilyen szerények is a lehetőségeink, megfelelő szintre kell emelni a bentlakásos elemi és középiskolákat. Vigyázni kell az árvákra is. Mert kevesen, egyre kevesebben vagyunk. Egyrészt nem születnek meg a várvavárt magyar gyermekek, másrészt azok a gyerekek, akik megszületnek, vagy beolvadnak, vagy család nélkül az utcákon, illetve román árvaházakban vesznek el. Ne szépsítsük a helyzetet: ma Erdély román gyermekotthonaiban és állami bentlakásaiban vesznek el azok a magyar gyermekek, akiket magyarul kellene oktatni.

Komoly baj van a vegyes területen élő erdélyi magyarság médiafogyasztási szokásaival is. Jó ideje figyelem a ma-

gyarság egy bizonyos rétegének tévzési és rádiózási szokásait, bizonyos foglalkozási körökben. Annyira sérültek a kultúra- és médiafogyasztási reflexek, hogy a közvetlen és legzártabb tömbön kívül élő magyar fiatal már alig lehet leültetni valamelyik magyar televíziót nézni, magyar rádiót hallgatni. Végigjártam néhány erdélyi magyar szerkesztőséget, magyar céget, munkahelyet: tudod mi döbbsentett meg? Folyamatosan a román nyelven sugárzó könnyűzenét, pihesúlyú “kultúrát” nyújtó román URH adókat hallgatják. Még véletlenül se kapcsolnak át a Kossuth rádióra, vagy ahol lehet, a magyar URH adókra. Ez a Székelyföldre azért nem jellemző, mert ott helyi magyar adók működnek. Nagyon fontos lenne, hogy egész napos magyar rádió- és tévéadás fogja át és tartsa nyelvileg is térerő alatt Erdély magyarságát.

- *Hadd fejezzük be ezt a vidámnak egyáltalán nem nevezhető beszélgetést egy látszólag kevés ide tartozó kérdéssel. Erdély-szerte ortodox templomok, kolostorok nőnek ki a földből, hivatalos verzió szerint a magyarosítást ellensúlyozandó. Te mit gondolsz erről?*

- Régóta tudjuk, hogy tervszerű templom- és kolostorkolonizáció folyik kiszemelt magyar területeken az ortodox egyház és a politikai hatalom teljes egyetértésével. Székelykálón a prefektus állami kezelésben levő telket utalt ki ortodox kolostor építésére színmagyar katolikus településen. A sáromberki határban ugyan kinek épül négy magyar falu között ortodox kolostor? És Torockó határban egy férfi és egy női kolostor? A legnagyobb átejtés a székelyudvarhelyi csereháti eset volt. Nagyon átgondoltan, térkép után történik az építkezés. Ezeknek az épületeknek és a benne lakó állami fizetést élvező “alkalmazottaknak” vajmi kevés közük van a szerzetesi élet tartalmához és üzenetéhez: a politikai és hatalmi erőfitogtatás eszközei ők, egyértelmű politikai üzenettel. Hogy beszivárognak-e nyomukban román elemek, nem tudom. Azt viszont igen, hogy ez a vallási pszichológiai terror egyik formája és eszköze. Gondoljuk meg, hogy éli meg szigetlétét az a torockói ma-

gyar ember úgy, ha az ablakból kinézve ortodox kolostorba ütközik a tekintete. Ha úgy megy ki a faluból, hogy naponta szembesül azzal, amit egy idegen középület szüntelen reprezentál az ő szigetletében, magyarságában. Ez a sokkhatás fokozatosan gyöngíti önértékelését, aláássa hovatartozásának értékét, napról-napra visszaszorul a saját területén, ha kényszerűen együtt él a “másik” fölényével.

Mint szű a reves fát, úgy apasztja, sorvasztja szüntelen az erózió anyanyelvünket, amit lassan a teljes elláposodás veszélye fenyeget. Még itt, Kolozsvárt is. Szomorú látni, naponta tapasztalni százados értékeink pusztulását, az asszimilációt, a népesség apadását és az elvándorlást. Tudomásul kell venni, hogy vannak megállíthatatlan folyamatok. Aminthogy olyanok is, amelyeknek tőlünk függ a végkifejlete. De a mi feladatunk nem a siránkozás, még kevésbé a sírásás, hanem a lehetséges kiutak megkeresése és a remény szolgálata. Ebben segítenek a szórványvidéken élő nagyszerű emberek, földművesek és orvosok, tanárok és mesteremberek, akikkel a napi, heti találkozások újabb napokra, hetekre töltenek fel mindannyiunkat. Ha ők hisznek a hely, szülőföldjük, térségük valamilyenfajta jövőjében, vagy akár egy nagy történelmi csodában, akkor mi hogyan lehetnénk pesszimisták? Aki vidéken közügyekben fáradozik, annak nincs ideje pesszimistának lenni. Vár a munka. Ha pontosan tudjuk, mit akarunk, ha összefogunk, ha okosan és tudatosan tesszük a dolgunkat, ügyünk nem lesz veszve. Ha viszont a felbukkanó lehetőségeket vagy a felkínálkozó történelmi alkalmakat veszni hagyjuk, menthetetlenek leszünk.

Kolozsvár, 2002 nyarán

**„HOGY LÁTVA
LÁSSANAK“**

ESZMÉNYEM A SZÉPSÉG, A SZELLEM RANGJA

(Beszélgetés Miklóssy Gábor
kolozsvári festőművésszel)

- *Kezdjük az elején: belejátszottak-e a gyermek- és ifjúévek élményei művészi hitvallásának (ki)alakulásába?*

- Azt hiszem, erre a kérdésre nem lehet határozott igen-nel vagy nemmel válaszolni, mert vannak esetek, amikor jóval a fiatalság elmúlása után áll be egy hirtelen változás az ember életében. Gauguin banktisztviselőből lett festő, Van Gogh a papi hivatást cserélte fel az ecsettel.

Az én esetem a régi idők művészeinek a pályájához áll közelebb. A családban apám és anyám részéről megvolt a művészszeretet. Anyai nagybátyám remekül csellózott és festett.

- *Ön hogy indult el a pályán?*

- Öcsémmel együtt állandóan rajzoltunk gyermekkorunkban, ilyen-olyan utasítás mellett. Először lovakat, azután gépkocsikat rajzoltam, hogy végül az emberábrázolásnál kössek ki. Az olvasott Jókai vagy más regények típusfiguráit igyekeztem megrajzolni, különböző lelkiállapotokat kivetíteni. Lehettem úgy tizenkét, tizenhárom éves, amikor a *Jóbarát*, az ismert ifjúsági folyóirat pályázatot hirdetett: egy önarcképet, egy férfi fejet és egy sötét háttér előtt álló pohár vizet festettem akvarellal. A többi rajz volt. Megnyertem a pályázat első díját, és a folyóirat közölte az önarcképet. Az értékelés szerint minden munkám gondos és nem mindennapi tehetségre vall. Mindez biztatóan hatott rám.

Azután kezembe került egy katalógus 1911-ből, amelyben egy ősz mestert láttam korridoros műtermében ülni, vázlaiba mélyülve. Ennek a műteremnek a csöndje majdnem olyan erővel hatott rám, mint Dürer *Szent Jeromos* című metszete, amit először a Macalik Alfréd által rendezett

kiállításon láttam a váradi múzeumban. A múzeum csendje, ennek a metszetnek az áhítata, a nagy könyvben búvárkodó remete, az előtérben szunyókáló oroszlán, az ólomkarikás ablakon átsütő napfény olyan meghitt légkört teremtett bennem, s olyan vágyakozást a nyugodt, zavartalan munka iránt, amit azóta is érzek. A későbbi műtermi kompozícióimban is ez a régi álmodozás kísért vissza.

- *Lehet két múzsát egyszerre szolgálni? Vagy pedig az egyiknek hátat kell fordítani, ha a művész komolyan veszi hivatását? Arra gondolok, hogy hegedűművészek indult, de később átváltott a festészetre...*

- A hegedülés napi foglalatosság volt, de szüleim illendőnek tartották beadni engem a híres Pollermann Arankához, aki előbb nem akart elvállalni mondván, hogy fogok én ülni hegedülni, tudniillik 1918. szeptemberében mindkét lábam megbénult. Így, ülve kényszerültem hegedülni, és egy év múlva már nyilvános koncerten is felléptem.

Második hegedű tanárom Weisz József volt, aki akkor tért vissza Hollandiából. Nagyváradon ő váltotta fel Pollermann Arankát. Ez a Weisz József egy alkalommal tudtomon kívül végighallgatott, amikor a lakásban egyedül maradtam és a hegedűn kedvemre csapongtam. Weisz órakon át hallgatott a kapu alatt, és amikor végre bekopogott, bevallotta, hogy „kihallgatott”. Azt mondta, „maga nem maradhat itt tovább”. És egy ajánlólevelet adott Studer Oszkárhoz Budapestre. Így a harmadik hegedűmesterem a Svájcban jött Studer Oszkár volt.

A különböző szereplések azt eredményezték, hogy az illetékes zenei körök rám bízta a Kosch-Helnesberger *Tantum ergo*-jának a szólóját, zenekari és énekkari kísérettel. Mivel ez jól sikerült, arra kötelezett, hogy egész nyáron gyakoroljak és ősszel felvételizzem a budapesti Zeneművészeti Főiskolára. Ezek után az állandó gyakorlás és a kötelező iskolai tanulmányok foglalták le minden időmet. Tanítványa voltam Koncz Jánosnak, Zathureczky Edének, akinek előadói nagyságát csak most tudom igazán felmérni, még a legnagyobbakkal is összevetve.

- *Zenei tanulmányai ideje alatt egyáltalán nem festegetett?*

- Apám aggodalma korlátozott mozgásom miatt lassan bennem is fészket vert. Egyre inkább felerősödtek bennem gyermekkori aggodalmaim, hogy történhet velem valami, mondjuk megsérül a kezem, és akkor odavesznek a zenei álmok is. Aggályoskodásaimra most is Dürer metszete felelt, a műtermi enteriőr az öreg festővel. Apám nyugalmát is szerettem volna biztosítani legalább azzal, hogy egy rajztanári oklevelet szerzek. A felvételi két hetet tartott volna, én azonban elkéstem, és így csak kilenc napom maradt egy fej és egy akt megrajzolására. Nem kértek ott se színpróbát, se kompozíciót, se csendéletet, se krokít, elegendő volt az a fej és az az akt, hogy valakit hozzáértően diagnosztizáljanak.

- *A zene iránti rajongása azután is megmaradt, hogy végleg és visszavonhatatlanul a festészethez szegődött. Hatott-e a muzsikus a festőre? Beépülhet-e a zenei a vizuális világába?*

- A zene festői tanulmányaim állandó kiegészítője volt. Mesterem, Rudnay Gyula is hegedült hajdanában, és azt bizonygatta, hogy a zenében való benne élés milyen minőségi előnyt nyújt a festőnek.

Említette, hogy valamelyik párizsi világkiállításon, miután végig nézte az ezerszámra felhalmozott képzőművészeti anyagot, behívták egy kisebb terembe, ahol csak öt festő munkái voltak láthatók, amelyeket mint legjobbakat kiválasztottak. Kiderült, hogy mind az öt alkotó a festészet mellett muzsikált is.

A lényeg az, amit Goethe mondott, hogy tudniillik csak aki már valaki, az csinálhat olyat, ami valami. Én ennek a valakinek a kifejlesztésére törekedtem, hála azoknak a tanáraimnak, akik szeretetteljes emberséggel igyekeztek mindent átadni nekem, amit felfoghattam.

Viszont úgy hiszem, hogy ehhez pusztán a szorgalom s a szenvedély még nem elég, mert ez nagyon sokszor diletánsokat is fűt. Az élet valamilyen mérlegelése, a gyermekfokon való filozofálgatás, a komoly írók olvasása, nem ke-

vésbé tanárain problémafelvetései, akik nemcsak a mesterségre igyekeztek megtanítani, hanem az emberi szellemvilág kincseire is utaltak, nos, ezek együttvéve segítettek hozzá, hogy Rudnay mesteremnek az intésére hallgatva, azután csak a festészetnek éltem.

Viszont arról a varázsról, amit a muzsika kelt bennünk, nem lehet lemondani. Sokszor festés közben még ma is úgy érzem, hogy egy színnek hangja van. Nem egyszer szinte hallucinációszerűen valami nagy üres belső tér visszhangjait hallom, amikor egy nagy csarnokszerű enteriőrben bizonyos színeket leteszek. Azt hiszem, ez nem más, mint a dolgok végtelen összefüggése, a Baudelaire-i korrespondenciák kérdése, az, amivel Szkrjabinnál is találkozunk, aki azzal igyekezett különös hatást elérni, hogy illatosított orgonakoncerteket tartott.

- Miklóssy Gábor érdemes mester hosszú éveken át a kolozsvári Képzőművészeti Főiskola tanára volt. Felismer-e tanítványaiban valamit is egykori önmagából?

- Véleményem szerint az alapok lerakása itt is rendkívül fontos. Shakespeare semmit sem veszített azzal, hogy kiválóan ismerte az angol nyelvet. Sokan persze másképp vélekednek. Úgy gondolják, hogy a festészet anyanyelvének a megismerése vagy meg nem ismerése főleg a személyiség kérdése, ilyen-amolyan vonása. Nem ritkán hallani például ezt a teljesen félreértett gondolatot: a művészet mesterségbeli része. Nagyon jól tudom, hogy például csak Itáliában hányféle iskola volt. Szerintem az a bizonyos mesterségbeli rész nem szerves része az alkotásnak. Lehet valaki egy nyelv ékesszóló birtokosa, mégis megtörténik, hogy nagyon keveset tud elmondani azon a nyelven. A festészetben is a gondolati tartalmat a létrehozás, a megmódozás mikéntje, a hogyan definiálja. Kijelenteni valakiről, hogy nagyon jó mesterségbeli felkészültsége van, ez megfelelő alkotói szinten a teremtő erővel egybeolvadó minőség.

- Volt alkalma megismerkedni az itthoniaktól eltérő európai művészi irányzatokkal, törekvésekkel is. Hogy viszonyult hozzájuk?

- Főiskolai éveim alatt sokfajta külföldi kiállítást láttunk, amit aztán meg is beszélünk. Nagyon sokat a reneszánsz ideáltól nem távolodtam el, a reneszánsz szellemi rangja mindig mérce maradt számomra.

Mellesleg említem, hogy egy alkalommal megtekintettük a francia zenei festők kiállítását, ahol egy-egy vászon olyan volt, mint amire rántották borítanak és aztán lespriccelik kékítővel, hangzatos címeiket - például Mozart szimfónia - adva az ilyen műveknek. Mi nagyon jól megértettük, hogy ezek tulajdonképpen egyéni reflexiók. A megszokott sablonokat igyekeztek szétroppantani, részint kezdeményező tehetségek, részint a jelszókat bemagolt epigonok. Később sokszor gondoltam rá, hogy ők olyan alapon is láthatták azt a bizonyos egyformaságot, mint ahogy a saját szellemi sötétjükben minden tehén fekete.

Ami a hallgatókkal való közelebbi együttműködésomat illeti, igyekeztem a növendékek személyisége, alkatuk, érzésviláguk szerinti közös hullámhosszra ráhangolódni. Nem kértem tőlük sablonokat, hanem azokhoz az eszközökhöz igyekeztem hozzájuttatni őket, amelyekkel könnyebben kifejezhetik magukat, amit felhasználhatnak egyéni útjaik kikövezésénél is. Egy-egy kép megvitatása azt a célt is szolgálta, hogy közelebb kerüljenek a nagy mesterek világához, hogy azok magas rendű szellemi légkörének részeseivé válhassanak. Ez már önmagában is a minőség szellemet érlelő boldogsága.

- Érzésem szerint az Ön festészetében a drámai a domináns életérzés...

- Amikor késő délutánokon sárkányt eregettem, és a lebukó nap a báránnyelűket alulról világította meg vörösen, egy mesevilágban éreztem magam. De alig telt el egy-két perc, lebukott a nap és megszűnt a csoda. Már gyermekésszel is felmértem azt, hogy a festő, ha nem is pillanatfotót készít, de valami imbolygó felszínre vetődött árnyat igyekszik megörökíteni. Rájöttem arra is, hogy a művészi alkotás örök tusakodás az eltűnő élet, a felbukkanó jelenségek és szertefoszló látomások megörökítéséért. Heroikus küz-

delem ez azért, hogy a képen másnak is elmondhassam azt, hogy egy szép mozdulattól, látványtól való búcsúzás milyen szívbe markoló lehet. Csak később jöttem rá, hogy a születés és eltűnés drámáját Ady milyen gyönyörűen fogalmazta meg, amikor azt mondta: hiszek abban, hogy a legszebb dal, legszebb muzsika onnan száll, ahol már a halál a birtokos úr. Orfeusz és Eurüdiké példázata sokszor meggondolkoztatott. A látomás és a ráció küzdelme már önmagában is dráma. Az alkotás szintén az, hisz amikor a látomást vezérlő én igyekszik kivetülni, és a felszínre hozottat az értelem a maga kontrolljával mintegy bevilágítja, akkor merül fel a tulajdonképpeni kérdés: vajon követ-e, jön-e Eurüdiké mögöttem vagy netán eltűnt?...

A drámaiság átélésében valahogy benne foglaltatik bizonyos minőség is. Erről értekezik Kierkegaard, amikor a zene érzékiségéről ír és Jaspers, amikor egy helyütt a nappalok normáiról és az éjszakák szenvedélyéről beszél. A tudatalatti világ rendkívül izgalmas univerzum. Létünk „zsinórpadlásainak” a légkörébe való belépésről és ezeknek az áramköröknek a nappalok normáiba való áthozataláról kell itt tulajdonképpen beszélnünk. Nagyon lényegesnek érzem azt, amit Goethe mond: a ráció fényénél megvilágítani az ösztönvilág csodáit, és nem fáradt szúnyogok módján behullani a Styx vizébe. Mint ahogy a különböző izmusokban nem egyszer történt. Ide természetesen beleértem az absztrakt világ talajtalan kergetőit is. Mert az absztrakt zóna minden művészi alkotásban igenis jelen van, csak hogy a rétegződések egyikeként.

- *Volt-e úgy, hogy akartan elfordult az élet árnyékos oldalától? Vagy hagyta, hogy az érzések szabadon áradjanak, hassanak a lelkében?*

- Nem, soha nem fordultam el a drámai eseményektől. A kevésbé kedvező élethelyzetekbe is bele tudtam élni magam. Olvasmányaim nyomán lelkiállapotokat tükröző rajzokat készítettem, a zenében is az ember lelki életének a történései izgattak. Ezért szerettem kezdettől fogva Beethovent. Ezért akadt meg a szemem már gyermekkorom-

ban egy művészeti albumban közölt Velazquez önarcképen, ahol az arc foszforeszkáló mezejében a szemek titokzatos szuggesztivitása óriási erővel hatott rám. Ezt a drámai romantikát szerettem már kicsi koromban is, amikor Paál László *Út a fontainebleau-i erdőbe* című tájképét kivágtam és az ágyam fölé akasztottam. A spanyol piktúrában is ez a drámai feszültség tartott fogva.

Ami az élet ilyen irányú megfigyelését illeti, akadályozott mozgásomban is bőven volt alkalmam a nagy feszültségek tapasztalására, volt részem lehangoló naturalista élményekben.

Emlékszem, még muzsikus koromban történt egyszer Budapesten, hogy beteg háziasszonyom miatt le kellett mennem a körútra, hogy mentőért telefonáljak. Kegyetlen szél fújt, vágott a jeges havas eső. Végre elérek a telefonfülkéhez, be akarok lépni, de érzem, hogy valami puha akadályba botlik a lábon. Megdöbbenésemre a vasfülke ajtajából felemelkedett egy fiatal állapotos asszonyka, és könnyörgő szemmel rám tekintve azt mondta: bocsánatot kérek. Ő kért bocsánatot!... A felháborodás, amit akkor éreztem, hogy egy embernek, aki új életet hord magában, hogy lehet ilyen embertelen sorsa, soha nem múlt el. Ilyen és ehhez hasonló életélmények: nyomorúságok, igazságtalanságok, másfelől a „mázlisságok”, a terület asztalkám, a rokoni kapcsolatok, a legkülönfélébb pártfogások, a munkátlanul élőknek és a silány embereknek a csúcsra emelése, a komoly értékek eltaposása ahhoz a felismeréshez vezettek, hogy a burján bizony nagyon sokszor elnyomja a nemes növényt.

- *A pozitív kifejlések többnyire a durva erőszak tözsomzédságában történnek. Az emberibbért mindig keményen meg kell(ett) küzdeni. A Grivica 1933 című méltán híres festményére gondolok...*

- A Grivicához hasonló tematika nemcsak akkor érdekelt, amikor az ilyesmi divatba jött, vagy amikor arra megrendelést adtak. Jóval korábról, növendék koromból is számos vázlat, történelmi jelenet maradt meg, melyek a drámai témakörhöz kapcsolódnak.

- *Ezzel a festménnyel jelen volt a Velencei Biennálén is...*

- A román állam küldte ki. Lehozták a Nemzetközi Katalógusban is.

- *Mitől függ az, hogy ki milyen művészeti irányzattal rokonszervez, mitől idegenkedik, mit utasít vissza?*

- Összetett kérdés. Én úgy vélem, hogy a valamilyen izmushoz való csatlakozás nem egyszerű divat, legalábbis komoly művész számára nem lehet az, csakis azoknak, akik a kirakatok pillanatnyi divatja szerint öltözködnek szellemileg, és főleg jellemileg.

Emlékszem, növendék koromban nagyon sok diáktársam kiállított. Én azt tűztem ki célul magam elé, hogy annak a piktúrának, amelynek a légkörében otthon érzem magam, tanulmányozzam a megvalósítás módozatait, mindenekelőtt a szellem rangját értékelve. És úgy gondoltam, hogy ha csak addig juttatnak el képességeim, hogy a festészetten keresztül be tudok hatolni a nagy szellemek világába, már ez is egyféle kiteljesülés, hisz így ablakot nyitok magamnak a történelemre, áthozom a jelenbe az egykor lezajlott eseményeket, és a képeken megörökített embersorsok rotációjában magam is résztvevő leszek. Ez pedig rendkívül fontos, mert csak akinek múltja van, annak lehet jövője. Nem lehet ott kezdeni, ahol Picassóék abbahagyták. Hogyha valakinek csak huszadrangú értesülései vannak Picasso munkásságáról, nem veheti számba azt a hatalmas mennyiségű festményt, amit Picasso a különböző híres korszakai előtt festett, s amelyek stílusban nem nagyon különültek el a korabeli festők munkáitól. De Picasso már akkor bebizonyította, hogy mestere a rajzolásnak és magában hordja a színek új hangszerelésének a lehetőségét.

Kassák élete végén nagyon lebecsülte az absztrakt művészetet. Azt mondta, az absztrakt művészet olyan, mint az a zenedarab, amiből csak a ritmust kopogtatják ki, üres és unalmas. Egy másik nagy alkotó is hasonlóképpen vélekedett, mondván, semmi sem könnyebb és felelőtlenebb, mint absztrakt mondanivalót absztrakt formanyelven közölni.

- *Előbb már jelezte, hogy nemigen távolodott el soha a reneszánsz nagy mesterek szellemétől. Egyetlen izmus, korabeli művészi törekvés sem érintette meg?*

- A korombeli törekvések nem voltak rám hatással, távol állt tőlem az a világ. Sokszor spekulatív kiagyaltástól véltem felismerni bennük, véletlenekre alapozó gesztusokkal, amiket nem tudtam komolyan venni. A nagy reneszánsz és barokk művek közelségében kapkodó keresgélést éreztem ki belőlük, pánik-hangulatot, amikor is az individuum a saját felbomlásától fél, és ezért a ló túlsó oldalára esik. A remek magyar festőnek, Vaszary Jánosnak a kijelentésében nem nagyon bíztam, mely szerint a „jövő művészetének” több köze lesz a gőzmozdonyhoz, mint Raffaellohoz.

A későbbiekben az izmusok tanulmányozásakor láthatam azt is, hogy például Picasso utolsó éveinek munkálkodásaiban szinte teljesen megfeledkezett az általa előhívott kubizmusról. Azt tudtam, hogy kollegái is, akikben mocorgott valami, a keresők (chercheurs) pózában tetszelegtek, de bizony nagyon ritkán találtak valamit. Az individualitás hajszolása sokkal könnyebb volt, mint az évszázadokkal azelőtti iskolák kemény útjait bejárni, és olyan tudásra szert tenni, ami bizonyos százalékban mindig aktíválható. A régi nagy iskolák mint festőcéhek megrendeléseket fogadtak el és valósítottak meg. A nem célhoz kötött találgatások holmi ödöngésnek minősülhetnek. Amikor a mecénás és az alkotó viszonya felbomlott, a művész nem ritkán szinte exhibícióval igyekezett megmutatni magát.

Lehetséges, hogy akkori álláspontomhoz zenetanulmányaim is hozzásegítettek. Mint ahogy a nagy klasszikusok művei mellett nem szenvedhettem a tingli-tangli muzsikát és az eredménytelen próbálkozásokat sem. Úgy voltam ezzel a festészetben is. De leveszem a kalapom az összes „vértanú” faltörő kos előtt, akik úgy vélték, hogy valami újat hoznak, amivel megrendítik a világot, ugyanakkor nem tudták elképzelni annak a valóságosságát, amit Kodály Zoltán mondott volt, hogy a művészetben nincs lift.

- *Látva állhatatosságát, a múlt iránti kifejezett tiszteletét, kollégái hogy viszonyultak Önhöz?*

- Kollégáim sokszor vitatkoztak velem, hogy ez vagy az nem divat már, én azonban mentem a magam keresgélesei, bolyongásai útján, és visszatévedtem a spanyolokhoz, a hollandokhoz. A művészi cizelláltságot, a légkör kivetítését, az emberábrázolás sokrétűségét csodáltam bennük, a hús-vér piktúrát, a természethez, a látványhoz való közelségük mellett spirituális világuk légkörét is. A régi mestereket nemcsak tanulmányoztam, hanem nagyon szerettem is. Az egyéniség, a szuverén kifejezési eszközök a régi nagy iskolákban is kifejlődtek, csakhogy ott az ilyesmi nem levegőbe rakott vakolat volt, hanem mélyen alapozott építmény falára kerültek.

Egyféle elszegényedés folytán a főiskolák elvégzése után a fiataloknak valahogy nem igen volt lehetőségük komoly tanulmányokat folytatni, mert a műterem fenntartása bizony költséges volt, a meredek kapaszkodón feljutni pedig nagyon nehéz. Sokan nagyot akartak ugrani, de ingoványos helyről, biztos alap híján ez az ugrás még komoly tehetség esetében is nagyon ritkán sikerülhetett.

- *Kompozíciói zömben nagy méretűek. Ennek jelentősége van a mondanivaló, a művészi üzenet szempontjából is?*

- A tényszerű realitások elismerése mellett én alapjában álmodozó természetű vagyok. Már gyermekkoromban is a csak reprodukciókban látott képek és a nagy termekben elképzelt elhelyezésük szinte karon fogva jártak a nagy termék auditív élményanyagával, amikor egy-egy nemes hangszert ilyen helyen hallottam megszólalni. Ideáljaim később az itáliai és a spanyol mesterek óriási termekben elhelyezett képei voltak. S mint már említettem, a színeket mindig a zenével éreztem összecsendülni.

- *Minek tulajdonít nagyobb fontosságot, a színnek vagy a rajznak?*

- Én csak azt tudom mondani, hogy Nagyváradon gyermekfejjel órákon át ültem hol egy Macalik, hol egy Tibor Ernő, hol egy Barát Móric kiállításán. Szerettem

Ruzicskay Györgynek, Schörnberger Armandnak a képeit. Komoly figurális nagybányai festők munkáit is volt alkalmam látni. Nem úgy vetődött fel bennem soha a kérdés, hogy ez szárazabb rajzú, a másik meg ízelesebb színvilágú festő. Mindig annak a légkörnek a titkát kerestem, ami minden komoly művész munkájában jelen van.

- *Ha újra kezdheté, mit tenne, hogyan cselekedne?*

- Korábban kezdeném, szerzetesi önfegyelemmel és nagyobb türelemmel dolgoznék. Úgy, ahogy a régi latinok mondták: „navigare necesse est...” És ezt még megtoldanám azzal a gondolattal, ami egy kolozsvári volt Kossuth utcai reneszánsz kori pincegádor keretére van felírva. „Jöjj, menj, láss, hallgass”, vagyis a munkádban mondj el mindent.

- *Egy alkotói élet gazdag tapasztalatainak a birtokában mit tanácsolna a fiatal pályatársaknak?*

- Azt, hogy legyenek tájékozottak, mérjék fel, hogy a világban mi történik körülöttük. Ne kapkodjanak, hagyják az önmutogató, reklámot keltő, erőszakolt egyénieskedést. Ne ugorjanak be azonnal minden divatáramlatnak. Komoly felkészültséggel, naponta végzett becsületos munkával biztosítsák előremenetelüket, mert ezt később sem flekkenévessel, sem borba fojtott kocsma búval nem lehet bepótolni. A változások törvénye szerint a kedvezőtlenebb periódusokat kedvezőbbek szokták követni.

Az embereknek szükségük lesz képzőművészetre. A nagy múzeumok látogatottsága óriási - Nyugaton is, Keleten is -, ami azt az érzést kelti bennem, hogy egy letűnt világ szféráiba igyekeznek behatolni, hogy valamiféle boldog biztonságot keressenek maguknak. Visszagondolok arra, hogy Daguerre idejében hány festő esett kétségbe, hogy most már vége a portréfestészetnek, mert íme, a fotográfia mindent kiszorít. Egyáltalán nem így történt, mert a festők sokszor felhasználták a fotográfiákat, még olyan mértékben is, mint amit saját szememmel láttam a drezdai anyagban, ahol Degas egy barnás színezetű dagerrotipre festett egy lornyonos hölgyet. Jóllehet vannak olyan japán gépek,

melyek fél perc alatt dobják ki a színes fotókat, mégis létezik a képzőművészetben egy hiperrealista irányzat is, ahol bizony komoly technikai tudásra van szükség.

A művész szerintem egyféle próféta, aki tagja annak a közösségnek, amelyikbe beleszületett és amelyet a magáénak vall. A művésznak erőteljes felelősségérzete kell hogy legyen, ami hozzáfűzi őt a saját közösségéhez, amely kultúrájával elindította ezen a földi úton.

- *Miben nyilvánul meg ez a morális felelősség?*

- Abban, hogy azt a szellemiséget, amely teremtő fantáziáját életre hívta, ne veszítse el, ne legyen idegen szellemek vazallusa. Mint ahogy annak a közösségnek a felelősége is nyilvánvaló a művésszel szemben, melyhez az alkotó tartozik. A társadalomnak oda kell emelkednie, hogy a művészi alkotásokat kellőképpen értékelni és megbecsülni tudja, hisz ezáltal maga is csak gazdagodik.

Vulgáris példázatnak tűnik, de azért elmondom: Egy fiatal kori kollegám a háború befejezésekor megkeresett és azt mondta, a művészi pályát abbahagyta és rabbi iskolát végez. Tudom-e - kérdezte -, hogy a régi zsidóknál a művésznak, írónak kötelessége volt magasabb minőségű életet élni, mint az átlagembernek? Paul Gavarni, a Charivari rajzolója mondta volt, hogy az embereknek azért kell képeket mutatni, mert a valóság elbutítja őket. Hogyha a művészek azok, akik a szürke hétköznapokat ünneppé varázsol(hat)ják, legalább a szemü(n)kön keresztül, akkor úgy gondolom, megbecsülést is érdemelnek. Paul Valeryt idézném még, mert szimptomatikusnak érzem azt, amit 1938-ban kijelentett, hogy tudniillik a szépség ma halottszerű, és helyét a kuriozitás, az extravagancia és az exhibicionizmus foglalja el. Lassanként ez a szó, hogy szépség, archaizmus-sá válik. Ez szomorú megállapítás, mert úgy érzem, hogy az életküzdelemben a szépség varázslata nagyon lényeges, tartalmat adó és lendítő erő.

Ha a mostani könnyűzenei irányzatok némelyikére gondolok - tisztelet a kevés kivételnek -, az üvöltőkre, a félkegyelmű dobpuflólokra, akik szinte atavisztikus megszállott-

sággal lármáznak, zakatolnak, azokra, akik az acsarkodó vonyításokhoz hasonló hangzatokat élvezik és fertőzik vele a légkört, holott kimutatták, hogy ilyen hangzatok közepette még a fű se képes normálisan nőni, akkor úgy gondolom, hogy a szétbomlás időszakában a szépség ápolásáról, mi több, kultuszáról lemondani nem lehet. Szeretném remélni, hogy a magasabb rendű emberi szellem védekezni fog a kulturális hóbotok ellen, és a szépség, a szellem rangja, egyszóval az emberiesség és méltóság újra megerősíti veszélyeztetett piedesztálját és az őt megillető helyre kerül.

Korunk, 1987., 2.

ÜZENET ERDÉLYBŐL - 2001

(Ezer éve egységben)

Ezt a kifejező címet adhatnánk Novák József, a kolozsvári „Ion Andreescu” Képzőművészeti Főiskola design tagozatán végzett marosvásárhelyi fiatal művész Budapesti Székely Házban 2001. augusztus 16.-án megnyílt nagyszabású címerkiállításának.

Címer. Eredete a keresztes hadjáratok idejére vihető vissza. A lovagok címerjelvényeit “a kölcsönös összetartozandóság felismerése tette szükségessé”. Először zászlón használták, a 12. század elejétől pajzson, megkülönböztető jelként a lovagi tornákon. A címerkészítésnek pontos szabályai voltak, ezeket mindenkor maradéktalanul tiszteletben kellett tartani. Ilyen követelmény volt például az, hogy a címert alkotó kép pajzsba legyen foglalva. Ezért például a Kádár féle, meg a Rákosi címer nem volt címer a szó igazi értelmében, mert azok a heraldikai szabályok teljes felrúgásával készültek.

A címerek mindig az adott kor műépítészeti stílusát, hangulatát tükrözték, és a történelmi korok jellemzőit és változásait is magukon viselték. Szimbólumainak ismerete teljesebbé teszi azt az információs kört, amelyben mozgunk.

Ma a címerek reneszánszát éljük. Nem véletlenül. Gyökerek nélkül nem nőnek fák, múlt nélkül nincs jövő. Nekünk pedig ugyancsak okosan kell sáfárkodnunk értékeinkkel. Anyanyelvünk féltő ápolása, múltunk hiteles értékeinek felragyogtatása és tovább adása a két legfontosabb megtartó erő a mindent egynemű szürkévé foncsorozó globalizálódó világban.

Az a tárlat, amellyel a Budapesti Székely Ház, amolyan záróakkordként, a millenniumi ünnepek előtt tisztelgett, párját ritkítja. A négy teremben kiállított egységes rendszerbe foglalt 121 címer nemcsak szemet gyönyörködtető,

hanem a szíveket is megdobogtatja, többekben könnyeket fakaszt. A vállalkozásnak nemcsak komoly művészi üzenete van, hanem nemzetstratégiai jelentősége is.

A Magyar Köztársaság Igazságügy-minisztere, dr. Dávid Ibolya megnyitó beszédében épp arra a gondolatra hívta fel a népes közönség figyelmét, amit a tárlat nemcsak sugall, hanem vizuálisan is bizonyít: a magyar nemzet ezeréves egységét, történelmi-politikai széljárásoktól függetlenül.

A magyar köztudottan szabadságszerető nép, amiért tömérdek emberéletet, kiontott drága vért áldozott a századok folyamán. Csakhogy az ilyesmi általában hidegen hagyja a politikusokat. A történelem nem kegyosztó, nem ismeri a hálát. A körülmények besegíthetnek ugyan nemes szándékokba, valójában azonban nekünk magunknak kell a „határok fölött átívelő” nemzetegységet megteremteni. Eggyé forni lélekben és gondolkodásban, akaratban és cselekvésben. Ennek a közös akaratnak picinyke része ez a címerkiállítás is.

A kezdetben tétova gondolat fokozatosan körvonalazódott, bővült, gazdagodott és vált végül komoly elhatározássá a művészen. Erdélyben, Marosvásárhelyen élve, természetes, hogy Novák József először Erdély, majd Marosvásárhely címerét készítette el. Jeles néprajzkutatók elismerő és biztató szavain felbátorodva, rendre újabb és újabb munkák születtek.

Komoly anyagi nehézségek és vívódások közepette elsőként az *Erdélyi Fejedelmek* sorozat készült el, kirobbanó sikerrel aratva 2000. márciusában a „*Mit adott Erdély Európának?*” című kiállításon a marosvásárhelyi Bernády Házban.

A Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozójaára a vármegeyéről készült címerekkel bővült az anyag, melyek a marosvásárhelyi úrháza stallumpadjain pompázva, visszaadták a vártemplom régi fényét.

A Castellum Alapítvány szervezésében az erdélyi történelmi családok múlt év nyarán Gernyeszegen tartották találkozójukat, ahova Washingtontól Ausztráliáig a világ

minden részéből érkeztek vendégek, mindösszesen 122-en. Ezen az egybesereglésen Novák a történelmi családok címereivel lepte meg a találkozó emlékező résztvevőit.

Senki sem lehet próféta saját hazájában. Ez Novák Józsefnek sem sikerült. Kiadóknak, egyházaknak ajánlotta munkáit. Mindhiába. Végül az RMDSZ vezérkarához fordult, hogy „csináljunk belőle valamit”.

- Mindenkinek tetszett, de senki sem állt mellém. El kellett jönnöm otthonról, hogy álmom valóra váljon - mondja a művész arra utalva, hogy a Budapesti Székely Ház ügyvezető igazgatója, Nagy Zoltán nyomban felismerte az alkotások művészi értékét és a bennük rejlő nagy lehetőséget.

Vele sétáltam végig a termeken. A megnyitó ünnepség központi helyszínén, a főfalon történelmi festészetünk egyik legjelesebb képviselőjének, Than Mórnak a szénrajza azt a pillanatot ábrázolja, amikor Szent István felajánlja Magyarországot Szűz Máriának. A méreteres kép bal oldalán Árpád alakja a Millenniumi Emlékmű lovascsoportjából, jobb oldalon a Képes Krónikában is látható Szent István címer.

A következő teremben az erdélyi fejedelmek címerei tárnak elénk, János Zsigmondtól II. Rákóczi Ferencig. Itt kaptak helyet a Hunyadiak, a Báthoriak, Bocskai István, Bethlen Gábor (az iktári ág), az Apafiak, Barcsay Ákos, Kemény János...

A fejedelmi címerek fölött - fordított történelmi sorrendben - Zsigmond király, Károly Róbert, Nagy Lajos és a Jagellók címerpajzsa. Miért a Jagellók is? - kérdezhetnénk. Azért, mert a Jagelló családdal Nagy Lajos révén is kapcsolatban voltunk, és Jagelló Izabella volt Szapolyai János felesége. Természetesen itt díszlik Mátyás király címere is a hollóval, úgy, ahogy a Corvina könyvek többségében látható.

A fejedelmi címerek két csoportba oszthatók. Az egyik falon a heraldikai szabályoknak mindenben megfelelő címerek, a foszladékkal s a hozzátartozó címerpajzsokkal, a másikon kissé stilizált, kollázstechnikával készült alkotások függnek.

Az azt követő terem az Erdély történetében kiemelkedő szerepet játszó nemesi, főúri családok címereit őrzi. A Wesselényiek, a Bánffyok, a Hallerok, a Rhédeyek, a Telekiek, a Lázárok, a Zichyek, a nagyernyei Kelemenek, a Thormák, a Tiszák, Bocskai István, a Mikó, az Apor, az Ugron, a Tholdalagi, a Zeyk, az Osváth...család címerében gyönyörködhetünk. Itt a Bethlen család egy másik ágának címere látható, melyen egy koronás kígyó tartja az országalmát. Ugyancsak itt díszlik az író Wass Albert címere is, akinek ősei vitézségükért kapták a nemességet Szent Lászlótól. És itt kapott helyet a Castellum Alapítvány címere is, benne a marosvécsi kastély szimbólumával. Ez az az alapítvány, amely a Gernyeszezen évente megrendezett találkozóiival azoknak a történelmi családoknak a még élő tagjait és leszármazottjait fogja össze, akik ennek a múltnak legalább az emlékét próbálják megőrizni.

A következő termet az erdélyi történelmi egyházak címereinek szentelte a rendező. Az erdélyi reformátusok tipikusnak tekinthető címerében - általában a szószékek koronáiban is ez a kép látható - a pelikán önvérével táplálja fiókait, utódait. A mai magyar református címeren azonban a koronából már egy turul madár emelkedik ki. Az isten báránya a zászlóval, az ó- és újtestamentummal s a hozzá il-
lő szöveggel: "Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk!?"

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület címerén egy pallost és országalmát tartó oroszlán vette át a turul madár helyét.

Novák József az unitárius egyház címerének két változatát is elkészítette. Az egyikben az előtérben egy zöld halmon álló szelíd galamb, mögötte az önfarkába harapó sárkánykígyóval. A másikon egy kissé zordabb kinézetű madár (galamb?) áll egy hegycsúcson, előtte a sárkánykígyóval. Legfelül mindkettőn a korona. A különbségek ellenére mind a két címer a galamblelkűséget és a kígyó szívósságát szimbolizálja.

Az erdélyi egyházi címerek fölött a Máltai Lovagrend címerpajzsa függ. Joggal. A Máltai Lovagrend már a korakö-

zép kortól jelen van a magyar történelemben, hisz a magyar nemeseknek dicsőség volt ehhez a lovagrendhez tartozni. Ezt bizonyítja a budapesti Mátyás templomban lévő Máltai Lovagrend kápolna, ahol címerpajzsok jelzik, hogy a történelem során mely nemesi családok lettek e lovagrend tagjai.

A bevett három nemzet (magyar, székely, szász) mellett a művész, költői módon, vagyis szabadon, a magyarokhoz tartozó olyan népcsoportokat is címer alá vont, mint az erdélyi zsidóság és cigányság. Előbbit a menórával és a Dávidcsillaggal, utóbbit a vándorlást jelképező kerékkel. Itt látható még az a barokk stílusú Erdély-címer is, amit Mária Terézia ajándékozott a tartománynak 1767 táján.

A vármegyék címereit Árpád-házi királyaink címerpajzsai fogják szimbolikus egységbe. Minthogy azonban Apafi után a Princeps Transsylvaniae gyakorlatilag már a Habsburg király volt, ezért, jelképesen, a Habsburgok címerpajzsa is itt kapott helyet.

A történelem során nem egyszer olyan területek is az Erdélyi Fejedelemséghez soroltattak, amelyek igazában nem tartoztak hozzá. Ugocsa, az ország legkisebb vármegyéje, inkább a Felvidékhez tartozott, semmint Erdélyhez. Mi készítette mégis a művészt, hogy bemutassa címerét? Talán Ady híres verséből az „Ugocsa non coronat”, vagyis a kisebbségben élő ember ama vágya, hogy *a kicsi is merhet nagyot?*...

Ez a gyönyörű címeranyag természetesen tovább gazdagítható. Érdemes lenne kiegészíteni az utókor emlékezetére feltétlenül érdemes néhány olyan családi címerrel, mint például a Károlyiaké. S bár Károlyi Zsuzsannának nincs akkora hírneve, mint Brandenburgi Katalinnak, feltétlen tudatosítani kell, különösen az ifjúságban, hogy Károlyi Zsuzsanna az évtizedek alatt nagyon nemes partnere volt a Nagy Fejedelemnek. I. Rákóczi György nagyságát felidézve, nem feledkezhetünk meg Lórántffy Zsuzsannáról. Itt lett volna a helye II. Rákóczi Ferenc jeles tábornokainak, Bercsényinek, Bezerédjnek... Nem is szólva zágoni Mikes Kelemenről.

A fejedelmek, vármegyék, egyházak, városok, történelmi családok címereit természetes keretbe foglalják a magyar királyok címerpajzsai Szent Istvántól Salamonon át a Habsburgokig, ami azt az egységet szimbolizálja, amit Erdély az anyaországgal mindig is alkotott. Sőt volt úgy is, hogy Erdély volt az anyaország.

Dicséretes, hogy a Budapesti Székely Ház - vándorkiállításokat is szervezendő -, egyben kívánja tartani ezt a gazdag és értékes címeranyagot. Sokan tudják, hogy a Budapesti Székely Ház és Közdok Kiadó évek óta népszerűsíti naptárain az erdélyi műemlékeket, templomtornyokat. Most ezekkel a címerekkel díszítve kíván újabb színes naptárakat készíteni, ezzel is szolgálva az Erdély iránt érdeklődők ilyen irányú informálását. Végző céljuk pedig egy reprezentatív album elkészítése. Beépülve az Erdély-Székelyföld könyvsorozatba, olyan kötetekkel szeretné bővíteni a készletet, melyek az erdélyi kultúrának bizonyos szegmenseit mutatnák be. Ennek lenne első kötete az *Erdély címerei*.

Kapu, 2001., szeptember.

KÉZEN FOGVA

Két marosvásárhelyi alkotó, *Czirjék Lajos* festő- és *Fekete Pál* keramikusművész mutatkozott be 2002. télutóján a Budapesti Székely Ház Galériában.

Messziről jöttek, de nem úttörőként, az ösvényt mások taposták ki.

A székelység már a középkorban létrehozta a maga kőfaragó, oltárkészítő iskoláit, írta Banner Zoltán művészettörténész. Majd így folytatta a gondolat menetet: Ezt bizonyítják a Szent László legendakör gyakori templomi ábrázolásai a Székelyföldön. A reneszánsz és a reformáció korában a templomok festett famennyezeteinek naiv ember- és természetábrázolásain át vezetett az út a 19. század önállósult polgári műfajai felé. Kivételt ez alól csak Csík és Gyergyó képezett, ahol a katolikus hit összetartó kánonjai tovább élítették a régi közösségi életformát.

Annál elemibb erővel tört fel a mélyből a 20. századi életérzés és kifejezőkészség olyan székely festőknél, mint Márton Ferenc, Nagy István, Szopos Sándor, Nagy Imre, később Bene József, Bordi András, Incze István, Karácsony János, egyféle ellentétpárjaként az alföldi iskolát képviselő Tornyai János, Koszta Ferenc, Rudnay Gyula, Fényes Adolf szintén sajátos törekvéseinek.

Árnyalta és gazdagította ezt az önkifejezést a nagybányaiak plein air festészete, Thorma János, Mikola András, Krizsán János, Réthy Károly, Ziffer Sándor fény- és levegőreflexei.

A két világháború közötti időszak köztudata számára a székely festők fedezték fel - a nagybányai ábrázolásmód ellenpólusaként - az elemekkel küzdő, a létküzdelembe beleszikkadt ember témáját. A székelyföldi táj természeti-léggöri változatossága, színpompája, mentalitása nyert ilyenformán új festői funkciót.

A székely népeletből vett elemekkel csak a 20. század tízes éveiben ismerkedett meg a budapesti kiállításokon a tárlatlátogató. Márton Ferenc szecessziós világát, Nagy István földszagú pasztellképei követték. Nagy Imre élettől duzzadó férfi-, de főleg nőalakjai méltóságteljesen néznek szembe a mostoha természeti viszonyok emberpróbáló erejével.

Az 1944 utáni nemzedék: Forró Antal, Kusztos Endre, Sövér Elek, Sükösd Ferenc, Simon Endre, Gaál András, Plugor Sándor, Márton Árpád, Búzás András emberábrázolásaiban a tájegység-sorskép összefüggése áll a középpontban. Ők a történelmi és társadalmi gondokat beleágyaszták, beleágyazzák a sajátos természeti közegbe. (Banner Zoltán: *Erdélyi Magyar Művészet a XX. században*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1990.) Ennek az örökségnek a folytatója a két fiatal székely művész.

Mivel itt egy hagyományos ábrázolásmóddal állunk szemben, tisztáznunk kell a magunk számára a művészet rendeltetését, alapvető funkcióját. Nos, abból az Arany János-i igazságból, hogy a költészet a földi élet égi mása, a leegyszerűsítő gondolkozásmód könnyen arra következtethet, hogy a művészet pusztá leképezés. A képzőművészet mimetikus ugyan (a Czirjék Lajos ábrázolásmódja is ilyen), de a legkevésbé sem szolgál utánpótlást. Több is és kevesebb is az életnél. Több, mert a jelenen túl magában foglalja a kor eszméit, eszményeit, az elképzelt jövőket is. Kevesebb, mert a tárgyal választott élettényeknek csak a lényegi összefüggéseit építi magába, az esetlegesektől eltekint. Ha a művészet az élet pusztá leképezése lenne, a technika fejlődése már rég fölöslegessé tette volna. Csakhogy a gép képtelen az ember belső világának, a valóznak és a kellőnek, a mulandónak és az időtlennek, porszemnyi önmagunk és a teljesség közti örök ellentétnek az ábrázolására.

Márpedig az ember hiánylény. A művészet hiánylény voltunk kompenzációja. Kosztolányi meséli valahol, mennyire meglepte annak a falusi atyafinak az „érzéketlensége”, akivel szerette volna megosztani a vörösbe hajló alkonyi ég fenséges látványának élményét egy vidéki sétája

alkalmával: - Ugye bátyám, milyen csodálatos ez a naplemente!?” - lelkesedett a költő. Az öreg viszont ahelyett, hogy rácsodálkozott volna az égi tüneményre, „értetlenül” meredt az idegenre, nem tudta mire vélni a városi uraság áradozását. Ő bizony se szépnek, se rútának nem látta a vörös „tengerbe” lebukó napot, amitől a költő annyira lázba jött. Pedig ép egészséges ember volt. Nem látta annak, mert ellentétben az íróval, aki mesterséges világban, kőrengetegben, azaz városon élt, őneki a természet volt az állandó és természetes életközege. Mint a víz a hálnak. A költőhöz hasonlóan, emberünk csak akkor sóvárgott volna a természet után, ha kiszakították volna belőle.

Filozófiai régiókba emelkedve kijelenthetjük: hiánylény vagyunk és teljesülni vágyunk. Ilyenszerű belső indíttatásból születtek ezek a székely falut és a természet tüneményes világát elének táró táblaképek is, melyeket épp az őstermészettel való harmonikus egységünk fájdalmas hiánya, elidegenedettségek hoz egészen közel hozzánk.

Czirjék Lajos nem tartozik a csak azért is formabontó művészek közé. Gazdag színvilágú képein szinte kitapintható a teremtő alázat hagyománytisztelete. A meghökkenetésre, sokkolásra, abszurd vagy tendenciózus képzettársításokra építő álművészek siserehada után, Czirjék őszinte vallomásaiban lelkünk megfürdik és megtisztul. A szelíd dombok ölelése, az egymásba torlódó hegygerincek, az erdőrengetegek lábánál megbúvó apró falvak békés világa Kányádi Sándor gyermekkori kóborlásainak kristálycsilintgelésű verseit, Tompa Lászlónak egy népközösség döbbenetes erejű karakterjegyeit ecsetelő *Lófürösztését*, Áprily Lajos panteisztikus természetimádatát idézik fel bennem. A gyermek mondhatatlan nyugalmat, biztonságérzetét édesanyja karjaiban.

Nem lehet nem kiérezni ezekből a szemet is gyönyörködtető festményekből a székely ember legendás munkabírását, konok kitartását, a mohos, itt-ott már rogyadozó porták marasztaló fészekmelegét. Ugyanakkor valamiféle ősbizonyosság is áthatja lelkünket: az erőszakká durvult időnkén-

ti lerohanások, a fájdalmas pusztítások, a muszájherkulesi kaszaegyenesítések, el- kiűzési kísérletek ellenére is, lám, itt vagyunk és itt maradunk. A fel-felvillanó sziklabércek, a méregzöld erdőrengetegek, az időtől, széltől, esőtől, jégveréstől megbarnult porták, mind-mind azt üzenik a Kárpát-medencében magukat őshonosnak hazudó köpönyegforgatóknak, hogy ez a föld, eleink nehéz küzdelmek árán megszerzett és ezerszáz esztendeig megtartott földje a mi földünk. Egy vagyunk vele. Nekünk Erdély tényleg az édesanyánk. Mi valóban hon vagyunk Transzszilvániában.

Az erdélyi tájat, lelket soha senki nem ábrázolta olyan hitelesen, mint azok a művészek, akik ebből a földből sarjadtak. Aminthogy a Nagy Alföld magyar paraszti világát se írta le senki olyan hitelesen és meggyőzően, mint a benne felcseperedett Móricz Zsigmond.

Mi a záloga ennek a meggyőző erőnek és hitelességnek? A gyökerek életerege. Művész és közösség sorsazonossága.

Aki mindenhova tartozik, az sehova se tartozik. Nem lehet jó világpolgár valaki, mielőtt jó honpolgár, odaadó hazafi ne lett volna. Aki örök kozmopolitaként népek, nemzetek fölött gyökértelenül lebeg, az nem alkothat se hiteleset, se nagyot. Ám ha a gyökerek egészségesek, a letarolt erdők helyén üde sarjerdők nőhetnek.

Fekete Pál kisplasztikái derűre hangolnak az élet fonák dolgainak láttán. Idézzük dr. Imreh István kolozsvári történész-professzor idevágó frappáns gondolatát: „Mireánk az hárul feladatként, hogy a székelység életmódját, műveltségét emeljük, legsajátabb, de sohasem rokontalan értékeit megőrizzük... Kifakadó mosolyát, jóízű kacagásra késztető szellemi sziporkázását is felleltározzuk, hagyományaink sorába iktassuk.”

Fekete Pál ritka, eléggé nem méltányolható talentummal megáldott keramikusművész, aki érzékeny antennáival minden megmosolyogtató élethelyzetet, fonákságot észrevesz, s azon frissiben meg is mintázza őket.

A dolgok természetében rejlik, hogy a komikumból hiányoznak az olyan ritka erények, mint a hősi, fenséges, ma-

gasztos. Ami érthető is, hisz a komikum a nevetségesnek, a mulattatónak, a kisszerúségeknek a világa, azokat pécézi ki, fricskázza meg, karikírozza ki, teszi nevetségessé.

Mi kölcsönöz esztétikai értéket ezeknek a negatív, de még nem bántó élethelyzeteket, furcsa tulajdonságokat ki-figurázó kisplasztikáknak? Alapvetően a negatív karakterjegyek, fonák élethelyzetek hipertrófiája, értő eltúlozása, a jellem- és helyzetkomikumok maximális kiaknázása. A művész érzékeny barométere olyasmire is reagál, ami mellett mi, köznapi emberek észrevétlenül elhaladunk.

Nézzük csak ezt a parasztfejtet! Mi kelti fel érdeklődésünket láttán? Mindenekelőtt a kiugró csontozat, a cserzett bőr, a szokatlan határozottság, no meg a ráncerdő... Ezeket ellenpontozza a hamiskás tekintet, a lelógó bajusz és a félig nyitott száj. S már hallani is véljük a sokat tapasztalt öreg székely csípős, szellemes megjegyzéseit, Tamási és Nyirő csavaros eszű góbéinak könnyfakasztó tréfálkozásait, az ártatlan kópéságokat. Pedig ezeknek az embereknek kemény munkával telnek a napjaik, hisz a Székelyföld amilyen gyönyörű, épp olyan szűkmarkú. Aki itt talpon akar maradni, annak olyan kitartással, elszántsággal, sőt fortéllyal kell tudni gyökeret eresztetni a sovány humuszba, mint a szírt fokán álló szél zúgatta fenyőnek.

A juhász testileg-lelkileg egygé forr nyájörző pulijával. Botjára támaszkodva mélázik az idő percegő múlásán, hol derül, hol borul az élet keserédes ízein.

Amott egy robusztus férfi minden teketória nélkül ölbe kapja a szemrevaló menyecskét, így kíván elégtételt venni az élet nehézségein.

Irigykedve derülünk a két italozó cimbora széles jókedvén. Ha ott lehetnénk, magunk is szívesen leheverednénk a szénacsináló paraszt mellé, aki - mellén keresztbe vetett villával - jólesően sütteti hasát a ragyogó napsütésben. Ember és természet ősi egységét sugallja a kérődző állat mellett békésen szunyókáló gazda. Életképek.

Különösen sokat mondó a Krisztus-feszület előtt térdepelő öreg gesztusbeszéde: „Bár a mi kezünk nem a szögektől

vérzik, mint Isteni Fenségedé, tenyerünket csak a fejsze, a kapa meg a kasza nyele kérgesítette keményre, tudd meg, Urunk, hogy minket, a Kárpátok ölelésében mostoha sorba süllyesztett szegény magyarokat is keresztre akartak, szeretnének feszíteni a cseppet sem atyafiságos többségi hatalom korifeusai... Mondj hát, kérünk, egy biztató szót, adj elég erőt meggyötört testünkbe, hogy a sarkunkra állva, le-mossuk végre a ránk hazudott sok-sok gyalázatot. Hogy méltósággal nézzünk ellenségeink sunyi tekintetébe. Add, Urunk, hogy úzottekből egyenrangú, méltóságteljes felek lehessünk újra szülőföldünk, Erdély lankái, zúgó rengetegei, rohanó vizű patakjai jussán!”

Így könyöröghet az Úrhoz - nevünkben is - ez az élet súlya alatt meggörnyedt öreg ember. Miközben mi e művek láttán arról győződünk meg, hogy a Trianon-i diktátum örvén körbeszabdalt, fájdalmasan megcsonkított anyaország határain kívül rekedt nemzettestvérekben nem csappant meg az élet- és az alkotókedv. S hogy tudatában vannak annak is, csak úgy maradhatnak meg, ha elitté válnak.

Fekete Pál művészi látásmódja nem rokontalan Erdélyben. Szemléletében és a megformálás módozatait illetően néhai Benczédi Sándor kolozsvári szobrász- és keramikusművészhez áll legközelebb.

Czijék Lajos természetelvű és természetközpontú festészetének és Fekete Pál novellisztikus kisplasztikáinak alapjainál ugyanaz az ars poétika áll: a nemzet (esetükben a székelység) feltétlen szolgálatának imperatívusza.

Reméljük és hisszük, hogy még sokat fogunk hallani róluk.

Confessio, 2002., 2.

LURKÓ A BUDAPESTI SZÉKELY HÁZBAN

Kettős öröm volt számomra önálló kiállításán találkozni az Erdélyből német honba települt Lurkó, alias György János szobrász- és keramikusművésszel. Jó volt visszaemlékezni azokra az évekre, amikor a kolozsvári Mátyás-házban, ahol az idő tájt a Képzőművészeti Akadémia működött, (tanár és diák) együtt töprengtünk fontosnak és időszerűnek érzett művészetelméleti kérdéseken. Ám ennél is nagyobb öröm tölti el a tanárembert, ha azt látja, hogy az egykori akadémiai hallgató időközben igazi művészegyéniséggé fejlődött.

Ez alkalommal is bebizonyosodott a „súly alatt a pálma” igazsága: kihívásokra van szükség ahhoz, hogy az ember valamivé váljon. Nemes kompetíciókra, amelyek egyben azt is jelzik, ki hova jutott a művészet keskeny és rögzös ösvényén felfelé kapaszkodva. Élete delelőjére érve, Lurkónak nincs miért röstelkednie.

Ízelítőt kap(t)unk ezen a kiállításon abból is, hogyan látja és láttatja e század- és ezredforduló gondjait egy olyan művész, akinek nemcsak egy-két futó alkalom adatott népek és fajok kultúrájával ismerkedni. Amin természetesen nem a tovatűnő jelenségeket értjük, hanem a lélek kimeríthetetlen univerzumát.

Egyébiránt ha gondolatban végigfutunk az emberiség művészi önkifejezésének fejlődéstörténetén, látni fogjuk, hogy a századok alatt a nagy alkotó egyéniségek hogyan összpontosítottak a „fecsegő felszín” ábrázolása mellett (némelykor helyett) mind határozottabban a belső történések kifejezésére.

Az irodalomban ezen a törekvésen a lélektani regény megjelenése lendített nagyot. A zenében: Mozartnál még a szépség a központi kategória, Beethovennél már a szabadság eszméje tölti be ezt a szerepet. Mozart égi harmóniáinak szépsége elszongít, hallván a csodás zenét, mennyei

béke tölti el szívünket-lelkünket. Beethoven felemel és lesújt, s miközben bejáratja velünk az ég tündérkertjeit és a poklok bugyrait, elementárisan dübörgi, hogy a szabadságot, mely legfőbb érték, bármi áron ki kell vívnia a szenvedő embernek. Mert csak a szabad élet méltó hozzánk.

Hasonló törekvéseknek és teljesítményeknek a képzőművészetben is tanúi lehetünk.

A történelmi tapasztalatok, az elszenvedett fiaskók okán - mint tudjuk - idővel mind gyakrabban fészkelte be magát a lelkekbe a kétely: van-e értelme a tudósi, írói, művészi gyötrődéseknek, vajon „Ment-é / A könyvek által a világ elébb?”

Lurkót is hasonló gondolatok, gondok nyugtalanítják. Néhány szobrán például azt kérdezi tőlünk: mi lehet a fajon, borszínen, hiedelmeken, hiteken, ideológiákon és meggyőződéseken alapuló gyűlölködések indítéka, hogyan, miként tudnánk közösen úrrá lenni a pusztító indulatokon, amelyek, sajnos, napjaink emberét minden eddiginél erőteljesebben érintik, jellemzik?...

A kiállítás anyagát figurális és félig-figurális, kvázi absztrakt alkotásokra oszthatjuk. Az elvont felé hajló művek nehezebben hozzáférhetőek, az elvontabb tartalmak kihüvelykezése, pusztán újszerűségüknél fogva is, komolyabb erőfeszítést kíván. Ismerve a befogadói nehézségeket, a művész segítségünkre siet. Az egyik terem falán függő rajzon - párba állítva - két markáns vonal indázik. Ez az a forrás, amelyből Lurkó elvontabb szobrai megkomponálásához „ihletett” merített. A vonalszakaszok egymáshoz való viszonyából, igazodásából születtek a kompozíciók egyes szimbólumai. Amíg az egyik vonal nyugodtan, békésen kanyarog, a másik ideges, hektikus. Bárhogy szeretnének „egymásra találni”, ez csak nagyon ritkán, s csupán pillanatokra sikerül. Jóllehet az emberi tulajdonságokat jelképező vonalakra azonos vagy hasonló erők, impulzusok hatnak, a reakciók mégis eltérőek. Mert merőben más a természetük a gömbölyded, sima, lágy nőies domborulatoknak és homorulatoknak és megint más a kemény, szögletes, ha-

tározott férfias alakváltozatoknak. De így, feszültségektől terhesen is, sőt csakis így alkotnak egységet. A kerekded duzzadó formák és az éles, szúrós, hegyes, ékszerű alakváltozatok addig-addig keresik természetes helyüket, míg nem egymásra találva szoborrá szerveződnek.

Hát nem épp ilyenek vagyunk mi, emberek is? Férfiak és nők, békések és békétlenek, gyűlölködők és megbocsátók, heroikusak és alávalók...egymás ellentétei és kiegészítői, akik világba dobott magányos páriaként sóvárogjuk a Teljességet és a Harmóniát, amitől rútul megfosztattunk.

*„Óh, hát miféle anyag vagyok én,
hogy pillantásod metsz és alakít?
Miféle lélek és miféle fény
s ámulatra méltó tünemény,
hogy bejárhatom a semmiség ködén
termékeny tested lankás tájait?”*

(József Attila: Óda)

Ugyanezt a gondolatot sugallja Platón is abban az ősi görög mondában, amely szerint az eladdig egynemű embert, aki engedetlenkedéseivel kihívta maga ellen a sorsot, az istenek arra kárhoztatták, hogy - hosszmentén kettévágva - ki-ki fél lábon ugrálva, bolyongva keresse másik felét, s csak azok legyenek igazán boldogok, akik megtalálják tökéletes másukat. De nagyon kevesen vannak ám azok a kitartók, akik képesek végigmenni a lehetőségek rögzös útján, a többség beéri kompromisszumokkal. Ezért olyan sok a boldogtalan ember a világon - következtet a filozófus.

Tulajdonságaink - legfőbb jellemzőink. Éppúgy hozzánk tartoznak, mint az anyajegyünk. Mivel az egyének és közösségek céljai, törekvései, a világszemléletek és életérzések igencsak eltérnek egymástól, az életben sokkal több a súrlódás, ütközés, konfliktus, mint az egyetértés és a békés nyugalom.

Tisztesség ne essék szólván, a művészember is, természetéből fakadóan, exhibicionista. Mindenképp szeretné megmutatni magát. Szentül hiszi, hogy őneki feltétlen ki

kell mondani, megrajzolni, megfesteni, agyagba, kőbe, fémbe, fába álmodni a maga örömeit, fájdalmait, bánatait, gondolatait, vágyait. És azáltal, hogy megteszi, közösségivé avansálja belső énjét, az egyetemes szintjére emeli azt, ami addig partikuláris volt. Ilyen „vegykonyhában” keletkeztek Lurkó mesteri munkái is.

Az élet visszásságait és beletörődéseinket sűrítik egyetlen groteszk egységbe nem éppen derűs szürrealista szobrai és szoborkompozíciói. A figurális szobrok közül a *Gorgófejtől*, az erotika milliányi konzekvenciáját sejtető *Skorpió* szobor-kompozíciótól, illetve a *Néma kiáltás* fájdalmas látványától valósággal megborzongunk. A mélységes szenvedést árasztó gondozatlan fogazatú nyitott száj egy agyongyötört, földbe döngölt, végtelenül kiszolgáltatott, ám a túlerővel a szenvedések ellenére is farkasszemet néző egyén és/vagy közösség - talán az erdélyi magyarság!? - szimbóluma. Kétségbeesett jajszó és hittel vegyes remény abban, hogy a világ meghallja a segélykiáltást, és ha egy emberként összefogunk, véget vethetünk a szűnni nem akaró megalázásoknak, méltóságunk sárba tiprásának.

Lurkó intellektuális alkat. Nem áltat sem minket, sem önmagát. Tudja és kimondja, hogy az élet harc. Szobrai ennek a küzdelemnek stációi.

Kapu, 2000., 8.

A VISSZATÉRŐ

NYIRŐ JÓZSEF

Egységes egésznek tekintve, a magyar irodalmat több irányból, így a földrajzi tájegységek felől is megközelíthetjük. Ilyen tájegység például Erdély, benne a Székelyföld. A magyar néplélek egészen belül bizonyosan létezik külön erdélyi lélek, sajátos székely lelkület, erkölcsi érzület, életszemlélet..., megannyi mikrokozmosz a magyarság és a magyar irodalom univerzumában.

A Székelyföld két legjelentősebb írója - időrendi sorrendben Nyirő József és Tamási Áron - életművének fogadtatása, társadalmi megítélése(?), enyhén szólva, eltérő képet mutat. A Tamásié egyértelmű és problémamentes, a Nyirő-oeuvre szemben bizonyos körök máig komoly fenntartásokkal, némelyek valóságos gyűlölettel viseltetnek. Az averzió inkább ideológiainak, politikainak, semmint esztétikai természetűnek tűnik. Nyirőről közel ötven évig nem volt szabad beszélni, írni sem a körbenyesegetett Magyarországon, sem Erdélyben, sem másutt a Kárpát-medencében. Műveit indexre tették.

Szerencsére mára változott a helyzet. A tisztuló légkörben lassacskán oszlanak a ködök, csillapodnak a mesterségesen gerjesztett indulatok, sorvadnak az előítéletek. De az értékelésben sok még a bizonytalankodás, az érdeklődő gyakran lép ingoványos területekre.

Dr. Medvigy Endre évek óta tanulmányozza *Nyirő József* életét és munkásságát. A neves irodalomkutató készséggel állt rendelkezésünkre, hogy megpróbáljunk egyértelmű, hiteles képet alkotni a jeles székely író életéről és gazdag életművének valódi értékéről:

- *Milyen volt Nyirő József gyermekora, hogy alakultak fiatal éveit?*

- Talán a véletlen hozta úgy, hogy a székelység két nagy írója, Nyirő József és Tamási Áron a történelmi Magyarországon, Udvarhely megyében született. Az szélesebb kör-

ben ismert, hogy Tamási Áron Farkaslakán látta meg a napvilágot, de lassan az is köztudottá válik, hogy Nyirő József székelyzsombori, mondhatnám úgy is, homoródsombori származék, hisz a helység korábbi elnevezése Homoródszombor volt. A település a Székelyföld Brassóhoz közeli részére esik, sőt újabban közigazgatásilag is Brassó megyéhez tartozik.

Nyirő József édesapja Homoródszomboron igazgatótanító volt. A kiváló képességű fiú az elemi első osztályait szülőfalujában végezte, majd a székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnáziumban folytatta. Itt érettségizett néhány évvel később a székely írótlárs, Tamási Áron is.

Nyirő József első gimnazista volt, amikor 1900-ban elvesztette édesapját. Az iskolai jeles eredmények ellenére sem volt egyértelmű, hogyan tovább, mert a család szűkös anyagi viszonyai miatt az ifjú nem nagyon válogathatott. A társadalmi emelkedés szokásos módja ebben az időben nem túl széles. Elmehtett volna katonatisztnek, lehetett volna tanító vagy - ami megtörtént végül is - a papi pályát választhatta. Hosszú vívódás után - talán édesanyja óhajának engedve - döntött ez utóbbi mellett.

- *Érzett-e hivatást a választott pálya iránt?*

- Arra törekedett, hogy kialakuljon, kialakulva pedig megerősödjön benne a hivatásérzet, ha már a papi pályát választotta.

Azonban a pályaválasztás kori habozás és a vívódás nemhogy elcsendesedett volna, hanem tovább kísérté tanulmányi éveit, és amikor kitört az első világháború, a bizonytalanság kiábrándulással párosult benne. Ugyanis feltette magában a kérdést, hogy van az, hogy a frontvonal mindkét oldalán lelkészek, papok áldják meg a háborúba induló katonákat? A fiatal pap csalódását aztán tovább mélyítették a háború borzalmai.

- *Nyirő 1907-ben kezdte meg teológiai és filozófiai tanulmányait a gyulafehérvári papneveldeben. Hogy alakult az élete később?*

- Egyházmegyéje tanulmányai befejezésére Bécsbe küldi egy tanévre a székely kispapot, ahol a Pazmaneum lesz az otthona. Tanulmányi eredményei mindvégig kitűnőek. Megírja latin nyelvű doktori disszertációját (*A főkegyúri jog viszonya az autonómiához*), és 1912-ben, Bécsben, Fischer Colbrie Ákos püspök pappá szenteli.

- *Visszakerülve Erdélybe, hol, merre szolgál először?*

- A székelységhez való vonzódását fejezi ki, hogy első miséjét otthon a Székelyföldön, a csíkmenasági templomban cerebrálta. Ez az erős vonzalom későbbi munkásságában nagyon szépen kifejezésre is jut.

- *Mikor és hol találkozunk első zsenyével?*

- Első irodalmi próbálkozásait gyulafehérvári és bécsi tanulmányai időszakára tehetjük, de ezek a nagyközönség előtt kevéssé ismertek. A közvélemény úgy tudja, hogy Nyirő József 1918, tehát a történelmi Magyarország összeomlása, illetve 1920, vagyis a trianoni békediktátum után vált íróvá. Ez lényegében igaz, de az előzmények mégis csak korábbra nyúlnak vissza. Győrben a női Mária-Kongregációk irodalmi és ismeretterjesztő lapjában, a *Nagyasszonyunkban* már 1910-ben publikációi jelentek meg (*Eladjuk a házat, Beöltözéskor*). Ezek már szépirodalmi jellegű alkotói kísérleteknek tekinthetők. Ugyanebben az esztendőben egy budapesti katolikus szépirodalmi hetilap, az *Élet* közli két zsenyéjét (*Misén, A vén Küli*). A *Katholikus Szemle* 1912-től közölte írásait. Másodlagos forrásokból tudom, hogy a gyulafehérvári *Közéletben* is szerepelt az induló Nyirő.

- *Bécsből visszatérve szász vidékre, Nagyszebenbe helyezik, onnan Besztercére kerül hitoktatónak és segédlelkésznek...*

- Igen, de ezek az állomások viszonylag rövid időszakot jelentenek az életében, mert 1915-ben Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök kinevezi a Kolozs megyei Kide község lelkészévé. Itt aztán 1919-ig a papi pályán tevékenykedik, lelkigondozza híveit.

- *Mikor hagy fel a papi pályával?*

- 1919-ben. Ami értelemszerűen összefügg azzal, hogy megtalálja szíve választottját, Bedő Ilonát, az alsórákosi igazgató-tanító lányát. Kenyerét, a papi rendből való kiválása után, először lisztes molnárként keresi Kidében. Bérel egy korszerűtlen malmot, amit nagyon nehezen tud működésbe hozni. Erről részletesen beszámol az *Isten igájában* című regényében. Novellával sikeresen szerepel az erdélyi irodalmi folyóiratokban és a napilapokban. Ezerkilencszázhuszonegy januárjától pedig már elég rendszeresen jelennek meg a cikkei. A *Keleti Újság* munkatársa. Újságíróként keresi a kenyerét.

Családi körülményeire ebben az időben jellemző, hogy míg ő Kolozsváron tartózkodik, felesége otthon lakik, Kidében. A malmot inkább az asszony működteti, ugyanis Kide elég messze, úgy negyven kilométernyire van Kolozsvártól. Ha fel tudott kérezkedni valamilyen szekérre, hazaszekerezett hétvégén, de az is gyakran megesett, hogy gyalogszerrel ment haza családjához, feleségéhez.

- *Kidében unitárius kapcsolatai is voltak?*

- Amikor kilépett az egyházi rendből és fel kellett adnia a parókiát, Nyirő a kidei unitárius lelkésztől bérelt lakást. Ezzel és Erdély nemes hagyományaival is összefügghet, hogy a tordai országgyűlésen 1568-ban megfogalmazott türelmi elvet Nyirő József szemmel láthatóan megéli, vallja. Egy novellát hoznék példaként, *Erdély* a címe. Több kötetében megjelent, cím nélkül a *Kopjafákban* is olvasható. Summázata a következő: Az ismeretlen eredetű, vallású, nevű, meghatározhatatlan hovatartozású halottat közösen temeti a katolikus, a református és az unitárius lelkész - a tordai országgyűlés türelmi elvének megfelelően.

Megjegyzem még, hogy mind a Nyirő, mind a Bedő család lófő székelyek voltak, a székelység felső rétegéhez, a székely nemességhez tartoztak.

- *Bizonyos megfogalmazás szerint a székelység egésze nemesnek számított...*

- Igen, bár Bözödi György a *Székely bánjában* leírja, hogy bizonyos rétegződés mégis csak létezett. A székely-

ség egy része társadalmi értelemben lecsúszott, szinte azt is mondhatnám, proletarizálódott. Az elvileg létező nemesi kiváltságot, életformát a székelység egésze nem tudta mindvégig megőrizni.

- *A világegés borzalmaival és a történelmi Magyarország felbomlásával Nyirőben egy világ omlott össze. A magyarság Erdélyben merőben új helyzetbe, kisebbségi sorba kerül. Az írók nem fejthetik ki szabadon gondolataikat. Ő is keveset ír.*

- Ezerkilencszázhusz előtt az *Életben* vagy az *Erdélyi Szemlében* azért még egy-egy publikációt találunk tőle, de valóban ebben az időszakban nagyon ritkán jelentkezik.

- *1920-tól sorra elnyeri a különböző irodalmi pályázatokot.*

- A marosvásárhelyi *Zord Idő*, a kolozsvári *Napkelet* és az ugyancsak kolozsvári *Ellenzék* novellapályázatán székelly tárgyú, Erdély múltját idéző elbeszélésekkel jelentkezik, kiérdemelve mindhárom szellemi próbán az első díjat.

Mellesleg, de nem mellékesen jegyzem meg, hogy ennek az időszaknak a legjelentősebb erdélyi irodalmi folyóiratát, a konzervatív értékek mentén szerveződő *Pásztortűzet* előbb Reményik Sándor, majd Nyirő József szerkeszti.

De nézzük a *Keleti Újságot*, amelybe Nyirő meglehetősen sokat írt. Újságcikkek nagyszámban, de szépirodalmi alkotásai, novellái is gyakorta jelentek meg benne.

A türelmi elvet a két háború között az erdélyi szellemi emberek nem kizárólag vallási, hanem politikai, ideológiai, etnikai vonatkozásban is szerették volna alkalmazni. Megfogalmazódott ez az elv a hatalom felé igényként, de a román államot hidegen hagyta. Annál könnyebben megvalósíthatták a szellemi emberek egymás közti kapcsolataikban. Jól mutatja ezt a *Keleti Újság* is, különösen annak korai szakasza, amikor meglehetősen sokféle világnézetű író, újságíró, alkotó értelmiségi publikált benne, kezdve a katolikus és protestáns nemzeti elkötelezettségű, kicsit jobbra húzó szerzőktől, az oktobristákon át, el egészen az 1919-es marxista emigrációig. Sajátos látni, hogy az oktobrista Li-

geti Ernő vagy Kádár Imre ugyanúgy közöl a *Keleti Újság*-ban, mint a marxistaként elhíresült Gaál Gábor, és természetesen Nyirő József, aki a későbbiekben vezércikkeket is gyakran írt ide, sőt 1939-től a lap főszerkesztője volt.

Érdeemes megállni a *Keleti Újságnál* más szempontból is. Arra gondolok, hogy egyes szerzők kiválnak, külön lapot indítanak *Újság* címmel, majd újból a *Keleti Újság* munkatársi, illetve szerkesztőgárdájának tagjai lesznek.

Többszöri átalakulás után a *Keleti Újság* Magyar Párt-i lappá válik. Egyébként már az *Újság* is Magyar Párt-i volt. Ez főképp azért érdekes, mert a Magyar Pártnak másmi-lyen volt az ideológiája, magatartása, mint ami a szellemi életben általában tapasztalható. A szellemi életben ugyanis a transzszilvanizmus jelenti az uralkodó eszmét. A transzszilvanista irodalmi élet műhelyeit, intézményrendszerét a szellem emberei több lépcsőben teremtik meg.

- *Nyirő nemcsak jelentős író, hanem kiváló irodalomszervező is volt. Kós Károly, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Paál Árpád és Zágony István mellett az ő nevéhez kötődik az Erdélyi Szépművészeti Céh 1924-es megalakulása.*

- A hat alapító tag közül én kettőt emelnék ki, mert mind a kettő fontos ember: Kós Károly és Nyirő József.

Két esztendővel később (1926) nagyjából ugyanez a transzszilvanista kör megalakítja a *Helikon* íróközösséget. Itt Kemény János játssza a vezető szerepet, aki meghívja az írókat marosvécsi kastélyába. Ugyanez a szekértábor 1928-ban folyóiratot indít *Erdélyi Helikon* címmel, Áprily Lajos, Bánffy Miklós és Kós Károly szerkesztésében. Erre a harmasra - *Erdélyi Szépművészeti Céh, Helikon* íróközösség, *Erdélyi Helikon* folyóirat - a transzszilvanizmus jellemző.

- *Szerinted miben rejlik a transzszilvanizmus lényege?*

- Említettük már a tordai országgyűlésen megfogalmazott türelmi elv gyakori idézését, követelményként állítását és a magyar-magyar kapcsolatokban való alkalmazását. De legalább ennyire fontos, ha nem fontosabb, hogy a transzszilvanista írók megpróbálták feloldani a haza-szülőföld dilemmáját. Trianon után az ország összeszorult egy kis te-

rületre, ám az erdélyi magyarság nagyobbik része a szülőföldön való maradást választotta, nagyon helyesen. A transzszilvanista írók azt vallották és hirdették, hogy *a mi hazánk Erdély*. Tehát megfogalmazták azt a követelményt, hogy Erdély magyarsága maradjon otthon, a szülőföldjén. Mert ha ez történik, akkor a két, két és fél millió otthon maradt magyarsággal autonómiát lehet építeni, összefogva képesek lesznek eredményesen harcolni az önrendelkezésért. Tulajdonképpen egy fikcióval dolgoznak: úgy gondolják - és erre vannak példák -, hogy az Erdélyben élő népeknek több közük van egymáshoz, erősebb affinitásuk van egymás iránt, mint az anyaországi nemzettestvéreikhez. Ez a föltételezés a harmincas évek derekára, második felére tökéletesen megdőlt. Az akkori vitákból és a politikai mozgásokból nagyon jól kitűnik, hogy ennek a föltételezésnek bizony nem sok köze van a valósághoz, sőt az ellenkezője igaz. Az erdélyi szász egyre nagyobb vonzást érez a németországi német iránt, az erdélyi román nagy testvériségben van az amúgy is egy államközösségbe került regáti társai-val, és a királyhágón túli magyar és a székely se bánná, ha szellemi, politikai tekintetben közeledhetne anyaországi nemzettársaihoz.

- *A transzszilvanizmus egy modus vivendi volt a kisebbségi sorba került erdélyi magyarság számára?*

- Igen, egy szép álmom. De ha túlzás volt is azt feltételezni, amit a transzszilvanisták elképzelték, a gondolatnak valami igazságmagva mégis csak volt. Ha ugyanis arra gondolok, hogy micsoda különbség van a hetvenes években betelepített román és az Erdélyben gyökerező román között, mennyivel jobban megérti ma is egymást egy erdélyi magyar egy erdélyi románnal, mint a betelepítettel, akkor azt kell mondanunk, hogy a transzszilvanizmus mégsem rugaszkodott el annyira a realitástól, csakhogy a pillanatnyi érdekek...

De ne ezt boncolgassuk, összpontosítsunk inkább a lényegre. A transzszilvanista írók arra hivatkoznak - gondolok Kós Károly művelődéstörténeti vázlatára, az *Erdélyre*,

de számos más példát is felhozhatnánk -, hogy Erdély volt már független. Kós szívesen idézi a Fejedelemség korát. S ha egyszer már volt, miért ne lehetne még egyszer!? Magyarán: A transzszilván gondolat - visszafogottabb megfogalmazásban - Erdély autonómiájára törekszik, amely nemcsak magyar autonómia lenne, hanem Erdély valamennyi népének autonómiáját jelentené a nagy román államközösséghez viszonyítva vagy azzal szemben. Kimondva - kimondatlanul ott vibrált benne a gondolat, hogy az se lenne rossz, sőt nagyon is jó lenne, ha Erdély független lehetne. Ehhez akkor még megvolt a háttér, Erdély sokszínűsége.

Ha előre szaladunk egy keveset az időben, akkor megállapíthatjuk, hogy ez a sokszínűség ugyancsak beszűrkült, és a megszűnés felé haladt az elmúlt évtizedekben, hisz az erdélyi szászág azóta kitelepült Erdélyből, az erdélyi zsidóság pedig Izrael felé vette útját, és - a körülmények hatalma folytán - az erdélyi magyar értelmiség jelentős része szintúgy elhagyta szülőföldjét. Vagyis a gondolat etnikai alapjai azóta jócskán meggyengültek.

Ezt a summázatot csupán azzal a megjegyzéssel egészíteném még ki, hogy a transzszilván gondolat szószólói - különösen Kós Károly - szinte átkozódva váltak meg azoktól a jelentősebb szellemi emberektől, akik elhagyták Erdély földjét. Áprily Lajossal kivételt tettek, mert ezt a halk szavú költőt annyira szerették, hogy vele nem óhajtottak gorombáskodni. De amikor Makkai Sándor odáig jutott, hogy kijelentette, nem lehet kisebbségben élni, ő már erős szitkokat, átkokat kapott a gondolat felvetéséért.

- Miben különbözött a transzszilván eszmétől az Országos Magyar Párt ideológiája, magatartása? Számunkra ez azért is fontos, mert Nyirő József kettős kötődésű volt. Ugyanúgy kapcsolódott a helikonista irányhoz, mint az Országos Magyar Párthoz, hisz a Keleti Újság, amelynek munkatársa és 1939-től főszerkesztője volt, a Magyar Pártnak a lapja.

- Az Országos Magyar Párt a korabeli Magyarországgal való halk, csendes kapcsolattartásra törekedett. Az Országos Magyar Párt Erdélynek Magyarországgal való állami, politikai egységében vélte felismerni a jövőt, az erdélyi magyarság megmaradásának biztosítékát. Úgy gondolta, hogy csak az anyaországgal együttműködve lehet eredményes a kisebbségi jogokért vívott küzdelem. Ők a transzszilván álom helyett az összmagyarság keretében látták a sorskérdések megoldását.

Egy helikonista írónőt ismerve (Szentmihályiné Szabó Mária), magam is megtapasztaltam, hogy az *Erdélyi Helikon* elzárkózott a túlzottnak vélt vagy az erőteljesebbnek ítélt magyarországi kapcsolatoktól, és nem szívesen tudott tagjai sorában olyan szerzőket, akiknek minden valószínűség szerint erőteljes kapcsolatai voltak mondjuk a hortysta körökkel vagy a szellemi élet annak megfelelő elágazásával. Szentmihályiné Szabó Mária mondta el nekem, hogy illetén kapcsolatai miatt őt eltanácsolták a Helikon-összejövetelekről, ebből a transzszilvanista körből.

- *Ezerkilencszáznegyven tavaszán, nyárelőjén, a II. bécsi döntést megelőző feszültségteli hónapokban hiába keressük, nem találunk Nyirő vezércikkeket a Keleti Újságban. Miért hallgat?*

- Nem szól, ha legjobb meggyőződése szerint, szabadon nem fejtheti ki véleményét. A jelenlét más módját választja. 1934 óta ismert pikareszkjét hívja segítségül. A *Keleti Újság* 1940. június 14.-i számában olvasható a hirdetés: „Ha lapunk holnapi számát megvásárolja, ingyen kapja meg Nyirő József *Uz Bence* című regényének első füzetét.” A ponyván kiadott olcsó, de tartalmas füzetek összesen tizennégy alkalommal jelennek meg a Minerva Nyomdai Műintézet gondozásában, az első, ingyenes mutatványszámot követően négy filléres áron. Mire az utolsó füzet megjelenik, Bécsben a magyar igazság mellett döntenek.

A bécsi döntés után Horthyról, Horthynéről, Horthy Istvánról, Teleki Pálról szépen ír a *Keleti Újságban*, de Szálasiról sose fogalmazott semmit. Az a nagy szélsőjobbol-

daliség, amiről egyesek beszélnek, nem érhető tetten. Bármit mondanak is bizonyos körökben: Horthy Miklós nem volt szélső jobboldali, Horthy István sem és Teleki Pál sem.

- *Hogy a kifogásoknál maradjunk, Nyirő Józsefet a szélsőjobboldaliság mellett etnocentrizmussal is vádolták. A Magyar Larousse (Akadémiai Kiadó, Bp., 1991.) ekként határozza meg ezt a fogalmat: „etnocentrizmus: Egy etnikum vagy etnikai csoport azon szemlélete, miszerint a saját értékrendszerét, kultúráját középpontba állítva, azt magasabb rendűnek tartva ítél meg minden más csoportot.” Érvényes ez Nyirő életművére?*

- Nem.

- *Mielőtt kifejtenéd a véleményed, szeretném megjegyezni, hogy mindenki tartozik (tartoznia kell) valahova. Rendszerint ahhoz a közösséghez, amelyből maga is vétetett. Mindenkihez egyformán tartozni képtelenség. Ilyesmit állítani álnokság. Az egész emberiséget szeretni, annak javán fáradozni - blöff, manipulatív célzatú porhintés. Mindig az egyes emberek ügyét kell és lehet előmozdítani, annál az egyszerű oknál fogva, hogy csak a partikuláris irányából haladhatunk a nembeli felé. Következésképpen: ha egy író a saját etnikuma életét, nyomorát, küszködéseit, életideáljait őszintén ábrázolja - azt, amit egyébként a legjobban ismer -, implicite azon a közösségen túlmutató, általános(abb) érvényű életigazságo(ka)t fogalmaz meg, mond ki, eleget téve az írói hivatás erkölcsi alapkövetelményének. Nyirő vonatkozásában te hogy ítéled meg ezt a kérdést?*

- Az ember közösségi lény, nem is tud más lenni. Koncentrikus táguló köröket említhetnék a családtól, a nemzetten át el egészen az emberiségig. Ha ezek közül bármelyik elmarad az egyén tájékozódásából, bármely szintet nem éli meg kellő intenzitással, akkor az ember nem teljes ember. Magam is nehezen tudok elképzelni valakit, aki úgy lelkesedik őszintén az emberiségért általában, vagy az emberiség értékeiért, hogy eközben közömbös marad nemzeti közössége iránt. Előbb-utóbb mindenkinél ki szokott derülni, hogy mégis csak képvisel valamilyen speciális nemzeti, et-

nikai vagy vallási közösséget, amit esetleg leplez, legalábbis nem hangsúlyoz. De a gyökerek, igenis, ott vannak a mélyben. Mennyivel természetesebb, szebb, becsületesebb, ha valaki nyíltan vállalja azt az etnikai közösséget, amelyből vétetett, Nyirő József esetében a székelységet.

Erre az erdélyi irodalomból is számos példát említhetnék Benedek Elektől Tamási Áronon, Nyirő Józsefen keresztül a székelyudvarhelyi Tompa Lászlóig, Kacsó Sándorig, de mondhatnám Balázs Ferenc nevét is. Én csakis a tisztelet, a megbecsülés hangján tudok szólni azokról, akik vállalják azt az értékrendszert - kisebbségi körülmények között süllyedő értékeket -, amelybe beleszülettek, ahelyett, hogy veszni hagynák, megtartásukra, közösségi éltetésükre töreksenek. Nyirő József épp ilyen író.

De így van ez más népeknél is. Bármilyen kultúrába született valaki, elsősorban abból tud meríteni, amelyet jól ismer, amelyben gyermekkorától benne él, vele lélegzik. Miért épp a székelyeknek, az erdélyi magyaroknak nem szabad ezt? Miért épp Nyirő József hibázna, amikor ezt teszi? Hisz az egész emberi kultúra úgy épül fel, hogy közben nemzeti kultúrákra, ha tetszik, nemzeti irodalmakra tagolódik, amiből aztán összeáll egy nagy egész. Viszont a nagy egész nemzeti sajátosságok nélkül nem létezhet. Nem hiszem, hogy akár Nyugat-Európába, akár Amerikába vagy más kontinensekre betörhetnénk olyan irodalommal, amely a különböző világhóbortokat, divatokat másolja, amelyből hiányzik a mi egyéniségünk. A világdivat termékeiből épp elég van a nagyvilágban. Más népek fiai arra kíváncsiak igazán, hogy mi az a sajátos, amit a magyarság vagy adott esetben a székelység adni tud az emberiségnek.

Említetted, hogy Nyirő József nagyszerű irodalomszervező is volt. Valóban, az *Erdélyi Szépmíves Céh* nem az első vállalkozása Nyirő Józsefnek Kós Károllyal. A húszas évek elején *Kaláka* néven, saját pénzükből, könyvkiadót alapítottak. Nyirő József a *Kaláka* alapítása kapcsán még adóságba is keveredett, amit meglehetősen nehezen, de mégis csak törlesztett. Ennek a *Kalákának* egy kiágazása

volt a *Vasárnap* című néplap, amely 1921. november 13-án indult, s amelyet főszerkesztőként Benedek Elek, felelős szerkesztőként Kós Károly jegyzett. A *Kaláka* kiadásában több könyv is megjelent, köztük Sípos Domokos *Istenem, hol vagy?* és Szombati-Szabó István *Lavinák éneke* című kötete. A *Kaláka* betéti társaság a kalotaszegi magyar tömegek politikai fóruma volt.

A betéti társaságról kapta nevét a Benedek Elek köré tömörült *Kalákások* írói mozgalma. „A Kalákások mozgalmanak élén Benedek Elek amolyan második Kazinczy-szerpet vállalt: bábáskodik a romániai magyar irodalom bölcsőjénél, távszervező, tanácsadó, aktív részvevője az irodalmi életnek. Tőle várnak biztatást a fiatalok, amikor sorra bemutatkoznak írásaikkal...” - közli Szabó Zsolt (Benedek Elek, Bp., 1974., Előszó).

Benedek Eleket nem hívták meg ugyan a marosvécsi találkozókra, de a székely írók, akik *Helikon* tagok voltak, Benedek Eleket tekintették mesterüknek. Számos irodalmi estet tartottak az időben nemcsak Székelyföldön, hanem Erdély-szerte, sőt az anyaországban is, ahol Benedek Elek és a székely írók együtt szerepeltek: Tamási Áron, Nyirő József, Tompa László, Balázs Ferenc, Szentimrei Jenő, Kacsó Sándor, Sípos Domokos - amíg élt, mert, sajnos, korán elhunyt - vettek részt ezeken az esteken. Nem mindegyiken valamennyien, de lényegében ez volt a törzsgárda. Ez is arra vall, hogy nemcsak Nyirő József munkásságában, hanem annál szélesebben, az erdélyi irodalmon belül külön törekvés volt arra, hogy a Székelyföld helyi értékeit, hagyományait a magas irodalomba beemeljék, a székelység bújat-baját, életérzését megszólaltassák.

S ha már ezt a táji tagolódást említettük, jegyezzük meg azt is, hogy minden jelentősebb városban él olyan magyar író, aki szűkebb környezetét is tükrözi. Kós Károlynak, mint tudjuk, választott szülőföldje Kalotaszeg. Kós Károly írói munkásságának középpontjában épp úgy Kalotaszeg áll, mint ahogy a székely írók is hangsúlyosan a Székelyföld hagyományaival, értékeivel foglalkoznak. Kós Károly

úgy használja a kalotaszegi szókincset, Kalotaszeg szófordulatait, mint ahogy teszik ugyanazt a székely nyelvvel a Benedek Elek körül csoportosuló írók.

- *A tájnyelv bőséges beemelése az alkotásokba nemcsak Nyirőre jellemző, hanem Tamásira, Móriczra is.*

- Vagy Mikszáthra *A jó palócok* esetében, illetve Tömörkényre, a Szeged környéki népnyelv használatával.

- *Hogy viszonyul ehhez a jelenséghez az irodalomtudomány?*

- A magyar író Kazinczy óta hajlamos arra, hogy irodalmi nyelven alkosson. Ez más népeknél is így van. De az irodalmi nyelvet számos esetben színesíti, gazdagítja a helyi nyelv. Azon viszont elgondolkozhatunk, hogy a tájnyelv szavainak, fordulatainak túlzott használata nem nehezíti-e a befogadást? Ilyen művekkel találkozva, időnként bizony egy kicsit többet kell törje a fejét az olvasó, aki esetleg kénytelen előkapni egy tájszótárat, hogy megfejtessen egy-egy ritkábban használt kifejezést, de megéri a fáradtságot. Én a megoldást abban látom, ha az olvasó is szellemi erőfeszítéseket tesz azért, hogy ismeretvilága gazdagodjon, ahogy az irodalom is gazdagodott azáltal, hogy ezek a szerzők a tájnyelveket is beemelték alkotásaikba. Ne a kényelmesebb megoldást válasszuk úgy, hogy továbblapozunk vagy megfejtetlenül hagyjuk ezeket a szép, de ritka, és első nekifutásra nem mindig érthető kifejezéseket. Sokszor a szövegkörnyezetből tájszótár nélkül is kiderül, hogy miről van szó.

- *Mi a véleményed Nyirő József társadalomszemléletéről?*

- A szociális érzékenység nem hiányzik belőle, az alsó társadalmi rétegeknek, a Székelyföldön akkor tapasztalható nyomornak, nélkülözéseknek az ábrázolása ott vannak a könyveiben. Beke Györgynek, a népi szociográfia korszerű, XX. és immár a XXI. századi művelőjének egy érdekes gondolatán akadt meg a szemem. Ő a *Néma küzdelem* kapcsán azt állapítja meg, hogy a műnek a valóságirodalomhoz, a szociografikus törekvésekhez is köze van. Amikor ezt mondta a *Néma küzdelemről*, a mezőségi magyarság elszórványosodásának, elrománosodásának bemutatására

gondolhatott az író Beke György. Ami megfelel a történelmi valóságnak. Nyirő József alapos előtanulmányok, statisztikák ismeretében írta meg a regényt. Úgy készült erre a munkára, mint ahogy a szociográfusok készülnek, amikor kiszállnak a terepre, hogy megismerjék elkészítendő munkájuk tárgyát.

- *A Néma küzdelemről, Nyirő József talán legnagyobb, legkomorabb regényéről szóló egyik tanulmányodban azt írod, hogy a mezőségi magyarság elrománosodásának a drámája a kiegyezést követően a történelmi Magyarország liberális politikájának kudarcaként következett be, vált az itteni magyarság szórvánnyá...*

- Ez rendkívül fontos kérdés, mert a Kisantant szerzők, de olyanok is, akik ezt a Kisantant szemléletet elsajátították - magyar történészek között is akad ilyen -, azzal szokták vádolni a történelmi Magyarországot, hogy elnyomta a nemzetiségeit. Vajon igaz-e ez az állítás? Ha valóban nemzetiségi elnyomás érvényesült volna a Kárpát-medencében, akkor, gondolom, a nemzetiségek elmagyarosodtak volna. De a Mezőség esetében ennek épp a fordítottja történt: a magyar őslakosság szórványosodott el. Ezt a folyamatot követi nyomon Nyirő József a regényben, alapos előzetes tényfeltárást végezve, melyekhez dr. Szűk Ödön nemzeti-ségi kutatásait is felhasználta. Abból a szempontból is érdekes ez a könyv, hogy Nyirő Józsefet a székelység írójának ismerjük, a Mezőség pedig szülőfalujától jóval távolabbra eső tájegység. Nem Nyirő József a Mezőség írója, hanem Wass Albert. De a folyamatosságot bizonyítja, hogy egy regény erejéig kirándulást tesz a Mezőségre, és ez az egyik legfontosabb Nyirő regény. A székelységről székely tájnyelven írja a munkáit. Itt a nyelvezet is más, a kevésbé virágos mezőségi tájnak, témának megfelelő.

- *Ez a tragédia, egy magyar vidék elszórványosodása, Szabó Dezső Elsodort faluját juttatja eszünkbe.*

- Valóban, fekete gyász lengi be ezt a könyvet, akárcsak az *Elsodort falut*. A téma drámaisága és terjedelme is Szabó Dezső regényére emlékeztet.

Az *Elsodort falut*, persze, nagyon sokan elolvasták. Mert aki Szabó Dezsőről hallott, az elsőként az *Elsodort falut* veszi le a polcról, s csak utána nyúl a tanulmányokhoz, *Az egész látóhatárt*, a Magyarországot féltő esszékét azt követően olvassa el. Ezzel szemben nem biztos, hogy a *Néma küzdelmet* Nyirő József tisztelői mind ismerik. Azért sem ismerhetik sokan, mert későre, 1944-ben jelent meg. A korábbi Nyirő köteteket a Szépmíves Céh is szépen terjesztette, de a Révai Kiadó ötször, hatszor, tízszer is újranyomta, az igényeknek megfelelően. Ha felütjük a Révai példányokat, látni fogjuk, hány tízezer példányban láttak napvilágot. Az 1944-ben megjelent *Néma küzdelemnél* erre már nem nyílt lehetőség. A regény kritikai fogadtatása is szegényes volt, kevesen írtak róla. Viszont Erdélyben az utóbbi időben felfedezték. Nemrég Nagy Pálnak olvastam egy esszékötetét, melyben a Helikon kiválóságait értékeli. Ő a legnagyobb Nyirő művek közé emeli a *Néma küzdelmet*. Tegyük hozzá, teljes joggal. Amikor a Csokonai Kiadónál a *Néma küzdelem* a kilencvenes évek elején újra megjelent, Beke György könyvismertetést írt a regényről. Nagy elismeréssel szólt róla, rendkívüli fontosságú könyvnek minősítette Nyirőnek ezt a munkáját. Szeretném, ha a Kairosz Kiadó könyvsorozatába is mielőbb bekerülhetne, bár valamiféle kronologikus rendet azért tartanunk kell.

Ne feledjük, hogy Erdélyben vagyunk. Az erdélyi író huszonkét éven át a kisebbségi lét keserveit szenvedti, és próbálja, a maga írói módszereivel, a megoldást is előmozdítani. Egy erdélyi írónak nem lehet kizárólagos feladata, hogy a társadalom rétegződését, az elesettek nyomorúságát bemutassa. Legalább ennyire fontos, vagy tán még égetőbb a nemzetrészt súlyos gondjainak feltárása, kifejezése, és Nyirő József ebben talán a legnagyobb.

Fábián Ernőnek egy kitűnő tanulmánya jelent meg a Tiszatájban évekkel ezelőtt, amelyben teljes joggal emelte ki azt a gondolatot, hogy Nyirő József az identitás rajzát adja írásaiban.

A világ sokat változott azóta, hogy Nyirő ezeket a műveit a húszas évektől 1953-ban bekövetkezett haláláig írta, viszont a magyarság, nemcsak a kisebbségi, hanem az egyetemes magyarság fenyegetettsége azóta is változatlanul fenn áll. Ezért nemcsak a székelységnek, illetve az erdélyi magyarságnak, hanem a teljes tizenötmilliónak van mit erősödnie hagyományőrzésben, magyarságtudatban.

Érdeemes visszatekinteni ilyen szempontból is Nyirőre, mert az asszimilációval, a globalizáció fenyegetésével szemben Nyirő Józsefnek igenis van mondanivalója. Az ő üzenete pedig az, hogy körünk szakadtáig ragaszkodunk kell magyarságunkhoz, nyelvünkhöz, nemzeti hagyományainkhoz. Ez változatlanul időszerű, a mának is szóló gondolat.

- *Az Erdélyi Szépmíves Céh 1928-1930 között hat Nyirő kötetet adott ki.*

- Azóta találtam egy hetediket is. Korábban azt olvastam ki a korabeli sajtóból, hogy *Az én népemet* kitiltották Erdélyből, s csak a Révai által megjelentetett változata ismert. Időközben rábukkantam egy Szépmíves Céh által kiadott, Kolozsváron nyomtatott példányra. Igaz, hogy a magam példányán kívül másutt nem találok vele. Az Országos Széchényi Könyvtárban sincs meg. Viszont annak ellenére, hogy a Szépmíves Céh jubileumi sorozatának 18. köteteként jelent meg Kolozsvárt, az előfizetői sorozatban, meg az Erdélyben megvásárolható olcsó fűzött változatban nem volt ismeretes. *Az én népem* említett példánya vitathatatlanul az Erdélyi Szépmíves Céh kiadása.

- *Volt Nyirőnek olyan műve is, aminek a Céh nem vállalta a kiadását. Mi volt ennek az oka? Nyirő történelemszemléletével, vagy az elfogadhatónál erősebb társadalomkritikai hangvétellel nem értettek egyet?*

- Történelmi és önéletrajzi regényeit, elbeszéléseit kiadta a Céh. Volt azonban Nyirőnek egy pikareszkje, az *Uz Ben-ce*. Ez a könyv Magyarországon, de később Erdélyben is hatalmas könyvsikernek számított. Tamási Ábeljére emlékeztető sikere volt, bár a kritikusok többsége nem tartotta

az *Ábellel* egyenértékűnek. Ezt a könyvét Nyirő saját kiadásában jelentette meg 1933-ban, Székelyudvarhelyen. Nem hiszem, hogy politikai vagy társadalomszemléleti okai lettek volna annak, hogy a Céh nem vállalta. Sokkal inkább ízlésbéliek, nevezetesen, hogy a lektornak, mondjuk Kádár Imrének vagy Kós Károlynak nem tetszett anyyira ez a regény.

Az én népemben egy fokkal valóban keményebb, markánsabb megfogalmazások találhatók, mint ami Erdélyben vagy a Szépmíves Céh tájékán szokásos volt. Az, hogy a román hatóságok kitiltották Erdélyből a könyvet, Székely Mózes *Zátonyára* emlékeztet. Székely Mózes, vagyis Daday Lórándot meghurcolták a *Zátony* megírásáért. Nyirőt éppen nem csukták be *Az én népem* miatt, de - mint kiderült - ezt a könyvet, talán óvatosságból igen alacsony példányszámban jelentette meg a Céh.

- *Mikor ki vett részt és ki nem volt ott az Erdélyi Helikon összejövetelein?*

- Ezt és a *Keleti Újság* vitáit nyomon követve azt tapasztaltam, hogy a már említett kettős kötődésből azért olykor származtak kisebb-nagyobb konfliktusok. Előfordult, hogy az *Erdélyi Helikon* által szervezett magyarországi irodalmi esteken, ahol a kor jelesei szerepeltek, nem lehettek jelen azok a szerzők, akik az Országos Magyar Párthoz kötődtek. Nyirő József cikket is írt erről a *Keleti Újság*ba, felpanaszolja, hogy csak egy szűk kör megy, a magyar párti kötődésűek kimaradnak a küldöttségből, az írócsoportból.

- *Vajon nem hasonló oka volt-e annak, hogy a húszas évek végén, a harmincas évek elején néhány Helikon összejövételre nem ment el Nyirő József?*

- Én korábban feltételeztem, hogy valamennyin ott volt. De nem, évek maradtak ki. Aztán helyreállt a kapcsolat, a *Helikon* találkozókön való rendszeres Nyirő jelenlét. Én úgy gondolom, hogy Nyirő József irodalmi szerepét, népszerűségét azért látták és méltányolták a *Helikon*nál. Ha ő kisebb vagy jelentéktelenebb író lett volna, lehet, hogy megvált volna tőle a helikoni íróközösség, Magyar Párt-i

kötődése miatt. De egy ilyen jelentős, egyre népszerűbb írónak helye volt a *Helikon*ban, annak ellenére, hogy az ő nézetrendszere itt-ott eltért a *Helikon* szellemi műhelyének gondolkodásmódjától.

- *A két világháború közötti erdélyi irodalomnak van egy történelmi vonatkozása is. Hol a helye Nyirő történelmi regényeinek (Madéfalvi veszedelem, A sibói bölény), Kós Károly, Berde Mária, Gulácsy Irén, Makkai Sándor, Szántó György, Tabéry Géza múltunkat idéző munkái között?*

Megváltoztatva a megváltoztatandókat, észlelhető-e valamilyen párhuzam a húszas, harmincas évek erdélyi magyar írónak a történelem iránt tanúsított kifejezett érdeklődése és Ceausescu nyolcvanas évekbeli magyarfaló groteszk politikája idején felerősödött múlt felé fordulás, gyökérkeresés között? Felfogható-e ez a törekvés a megmaradás, a túlélési stratégia írói megnyilvánulásaként?

- Az egyik lehetséges megközelítés az, amit te mondtál, de van egy másik is. Adott körülmények között az iskolai történelem oktatásból kimaradt a magyar történelem tanítása, ami identitásában az ifjúságot megerősítette volna. Noha erre tökéletlen eszköz, de a történelmi regény divatjában benne rejlik az az igény is, hogy ezt a hiányt a történelmi regényekkel pótolják az írók. Hisz műveikben végigírják a magyar történelmet az államalapítástól kezdve a tatárjáráson, mohácsi vészen át a Habsburg korig, Mária Terézia, II. József koráig vagy az 1848-49-es forradalom és szabadságharc időszakáig, így sok mindent megtudhatnak a magyarság, Magyarország múltjáról a fiatalok. Ha már nem tanulhatja az ifjúság a történelmet az iskolában, szerezzon róla tudomást, úgy-ahogy, a történelmi regényekből. Ez az egyik megközelítés.

A másik: egész Romániára nézvést diktatórikus berendezkedésű állam az akkori. Nemcsak a magyar volt akkor elnyomva, de a kisebbségi sorba került magyarságot külön is sújtotta a nemzetiségi elnyomás. Az író diktatúrában sose mondhatja ki nyíltan azt, amit gondol, ezért kénytelen valamilyen áttételt, metaforát választani. Sokszor épp a

történelmi téma alkalmas arra, hogy a szerző, áttételes módszerrel, beleírja saját korának búját-baját, keservét a műbe. Erre Nyirőtől mondanék egy példát. *A sibói bölény*-ben a II. József kori történelem idézése olyan formán történik, hogy mondanivalója nagyon is a két háború közötti időszaknak szól. Nem kell különösebben bemutatni II. József elnemzetietlenítő törekvéseit, a magyar nyelv használata elleni merényletét. II. Józseffel szemben idősebb Weszelényi Miklós az a hősosz, aki a magyar érdekeket, az anyanyelv használatáért folytatott küzdelmet képviseli a regényben. Ismeretes, hogy a kalapos király halálos ágyán visszavonta rendeleteit, az elszállított Szent Korona visszakérült Magyarországra. A regény azt a reményt sugallja, ahogy nem sikerült a magyar nyelv használatát visszaszorítani II. Józsefnek, ahogy nem tudta a magyart, székelyt elnémetesíteni, úgy ez az újabb kori diktátoroknak sem fog sikerülni. Ebben a tekintetben nagyon is a két háború közötti könyv *A sibói bölény*.

Hasonló példa lehet Gulácsy Irén *Fekete vőlegények* című regénye, amely Mohácsot idézi. Mohács és Trianon párhuzamáról egy sereg verset írtak. Reményik Sándor több alkalommal is összevetette a két történelmi tragédiát. A Gulácsy regény olvasóinak is Mohács mellett, áttéttelelesen, Trianon jutott eszükbe. Voltak, persze, viták is...

- *Berde Mária Vallani és vállalni című 1929-es cikkére gondolsz, melyben az időszerű társadalmi témák megvitatását sürgette a „múltba merülő történelmi regények divatjával szemben”?*

- Igen. De az az érdekes, hogy Tabéry Géza, Berde Mária, egyáltalán az a kör, akik ezt a gondolatot megfogalmazták és vallották, ők maguk is tovább írták történelmi regényeiket. Berde Máriának *A hajnal emberei, I-III.* című könyve egyik legjelentősebb alkotása. A regény a negyvenes évek elején, jóval a vita után jelent meg. (A harmadik kötet jóval később, 1955-ben.) Vagyis: felvetett valaki egy gondolatot, amihez maga sem tartotta magát. Úgy látszik, olyan erős volt a történelmi regény hulláma, hogy a szaba-

dulni akarók sem tudtak megválni tőle, hanem tovább írták történelmi ihletettséggű műveiket

- *Lehet, hogy - mint mondtad - a történelmi regény nem a legtökéletesebb eszköze az identitás erősítésének, mélyítésének, de én úgy tapasztalom, hogy az marad meg az emberekben legtovább, az alakítja igazán a személyiségüket, ami élményszerű.*

- A történelmi regény olvasása kétségkívül erősíti az identitást, de nem feltétlen felel meg a történelmi ismereteknek, hisz a regény feldolgozza a történelmi valóságot, nem pedig egy az egyben adja vissza. Erre utaltam fennebb.

Jól látod, valóban a hatvanas-hetvenes évek erdélyi magyar irodalmában is gyakoriak a történelmi témák, amihez nyilván a politikai környezet is hozzájárult. Egyébként a múltat ismerni akkor is érdemes, ha nincsen semmiféle diktatúra, hiszen úgy tudjuk csak meg, kik vagyunk, ha a gyökerektől, a kezdetektől végigéljük múltunkat, történelmünket, kulturális értékeinket alaposan ismerjük. A szellemi hagyományt csakúgy, mint a tárgyi emlékeket. De ez az amúgy is célszerű tájékozódás felerősödhet, amikor a jelenről tilalmas őszintén szólni. Nagyon szép példák vannak erre a hetvenes évek magyar irodalmában. Sütő András *Nagyenyedi fügevirág* című esszéjében Bethlen Gábornak panaszolja el a múlt keserveit. Csakhogy a múlt keservei áthallásosak, könnyen ráismerünk belőlük az erdélyi magyarság hatvanas-hetvenes évekbeli gondjaira, az anyanyelv féltésére.

Amikor monodrámáját, a *Dózsát* megfogalmazza, Székely János a nagy parasztvezér szájába adja mindazt a töprengést, vívódást, gyötrelmet, amit saját korában, szülőföldjén átél. Nyilván nemcsak a Temesvár tájéki Dózsa-felkelők aggódnak a közösség sorsáért, hisz az erdélyi magyarság Székely János idejében is erősen veszélyeztetett, és ezt a szerző tökéletesen ki is fejezi. Ugyanígy említhetnénk Szabó Gyula *Mentség* című Misztótfalusi drámáját, és sok más példát.

- *Térjünk vissza egy gondolat erejéig Az én népemhez. Nyirő, a katolikus pap, ebben a regényében egy református*

lelkész személyiségén keresztül fejt ki gondolatait a lelkészi szolgálatról és a családalapításról. Nem furcsa ez?

- Az én népem fiktív életrajzi regényként is felfogható. Nyirő József tökéletesen ismerte református lelkésztársait még papi pályája idejéből s a későbbiekből, és felmerülhetett benne a gondolat, mi lett volna ha történetesen reformátusnak vagy - szélesítsünk a körön - protestánsak születik? Akkor nem jelentett volna számára konfliktust, törést az, hogy a papi pályát választotta, de szíve választottját is megtalálta.

Egyébként a Nyirő család nem egészében katolikus, református ága is volt a családnak. Nyirő Gyula orvos, aki-ről a Nyirő Gyula kórházat elnevezték. Az író és az orvos tartották a kapcsolatot, könyveiből Nyirő József küldött Nyirő Gyulának, becsülték, számon tartották egymást. Tehát ez a gondolat nem annyira légből kapott, hisz a családnak, mint mondtam, volt protestáns ága is.

Egyébként a protestáns papoknál szokásos családalapítás buktatójára is rámutat a könyv. Ugyanis a regénybeli református lelkész asszonyát egy román hivatalos nagyság megkörményekezi, és kis híján felborul a családi élet, már-már váláshoz vezet az asszony érzelmi bizonytalansága. A feszült viszony később feloldódik, és minden jóra fordul.

- Az anyanyelvért, az iskolákért való küzdelem is hangsúlyosan szerepel a kötetben.

- Nemcsak iskolaalapítási szándékról, küzdelemről olvashatunk benne, hanem olyan diákról is, aki Bukarestben román egyetemen próbált tanulni, de székelyföldi származék lévén, román nyelvtudása nem volt olyan szintű, hogy eredményesen folytathatta volna tanulmányait, ami tragédiához, a diák öngyilkosságához vezet.

A *Keleti Újság*ot lapozgatva, cikket találtam, amiből kiderült, hogy nem légből kapott írói elgondolásról van szó, hanem egy megtörtént esetet dolgozott fel az író.

Egy régi szokást is felelevenít Nyirő József ebben a könyvében. Erre, vagyis az eklézsia megkövetésére, Beke

György hívta fel a figyelmet könyvismertetésében. A regény egyik szereplője nemzetiségében, vallásában meg-inog, anyagi érdekeltségtől sarkallva odahagyja vallását, és hátat fordít a magyarságnak. Később feltámad a lelkiismerete, rájön tettének szörnyűségére, és megköveti azt a közösséget, amelyet korábban elárult.

Egyébként *Az én népemnek* nem az az egyetlen protestáns vonatkozása, hogy a szerző református lelkészt állít a regény középpontjába.

- *A mű kritikai fogadtatására gondolsz?*

- Arra. A népi írók mozgalmához igen közel állt Pap Béla református lelkész *Magyar Út* című lapja. Később Gombos Gyula, a Szabó Dezső monográfia szerzője, vette át a *Magyar Út* szerkesztését. A főszerkesztő Pap Béla tollából nagyon szép elismerő kritika jelent meg a lapban *Az én népemről*. A Kairosz-féle *Az én népem* fülszöveggként ismer-teti a recenzens szép gondolatait a regényről: „Avégett vagyunk a földön, hogy egymást megismerjük, szeressük és ezáltal boldoguljunk.” - írja regénye elé a mottót Nyirő. És ez a mottó több lett mottónál, olyan test és vér viszonyban van az egész regénnyel, mint egy jó prédikáció a textussal.

„Zordonabbul és mégis békéletbben, megrázóbban és megnyugtatóbban még nem rajzolta meg soha senki a magyar kisebbségi élet sorsát, mint Nyirő József *Az én népemben*. A székely falu tengernyi verítéke és gyűszűnyi öröme, a havasok zord lehelete és kibeszélhetetlen szépsége olyan közel jön ahhoz, aki olvassa, hogy a második fejezettől kezdve nem tehet mást az ember, mint sír a sírókkal, és örül az örülőkkal. Botár Béla hősiessége, Mester Miklósnak, a nosztrifikálatlan diplomájú orvosnak a meghasonlott élete, Sala Daninak, a román nyelven nem boldoguló diáknak tragikus halála egyaránt olyan mélyen emberi, hogy az ember elfeledkezik arról, hogy regényt olvas, és lenyűgözi az érzés, hogy maga az élet mered elé.

És ez a könyv mégsem gyűlöletre, hanem szeretetre fakaszt. Mire a végére érünk, már nem tudunk haragudni a

román prefektusra, aki majdnem halálba kínoztatta a református papot, a renegát tanítóra, aki elárulta fajtáját. Az embersorsot mélységeivel és magasságaival kevesen tudták olyan teljesen értékelni, mint Nyirő József. Mintha *Az új földesúr* naiv melegsége és *Az elsodort falu* zord realizmus-
sa összeölelkeznének benne.

Cinikus intellektuelek talán túl érzelgősnek fogják bélyegezni a regényt. Mi a magyar sors feltörő énekének: jere-miád és szoltár arról, ami van, s arról, ami lehetne. Aki tisztán akarja látni ezt a sorsot, olvassa el *Az én népem*-et.

Pap Béla
református lelkész,
felelős szerkesztő
Magyar Út.
1936. február 1.

- *A harmincas években Nyirő Józsefet, pontosabban a transzszilvanista írókat Gaál Gábor és a Korunk baloldali gárdája azzal vádolta meg, hogy csak Erdélyről írnak, és nem vesznek tudomást a megélhetési okokból Románia más részeibe, főleg az Ókirályságba kiáradt magyarokról. Így történt volna valóban?*

- Gaál Gábor általában a transzszilvanista írókat támadta, mert a transzszilvanizmussal szemben merültek fel aggályai olyan szempontból, hogy az erdélyi magyarság nem a vágyott Fejedelemséghez hasonló független Erdélyben él, hanem Romániában. Aminek komoly következményei vannak. Egyik ilyen folyomány a szétáramlás, a magyar tisztviselők jelentős része az anyaország felé vette az útját. Tömegeit tekintve ennél is súlyosabb, hogy a munkát kereső székeltek közül sokan kivándoroltak a Regát városaiba. Az erdélyi magyar írók ezt nem ábrázolják kellő pontossággal, vagy egyáltalán nem foglalkoznak vele - ez a vád. Ezt rója fel Gaál Gábor a transzszilvanistáknak mondván, ne erdélyieskedjünk, hanem beszéljünk Románia egészéről.

Ha nagyon sok példa nem is hozható fel ennek cáfolatára, néhány szerző mégis csak felemlíthető, akik foglalkoz-

tak ezzel a Gaál Gábor által fontosnak tartott jelenséggel. Ilyen volt például Domokos Pál Péter, aki többször elment a moldvai csángókhoz, gyűjtött, életmódjukat, szokásaikat leírta, történelmüknek utána nézett.

- *Bartók nyomán pedig zenei világukat is tanulmányozta.*

- Hogyne, zenei gyűjtést is végzett Domokos Pál Péter. Aztán feltűnt ebben az időben Dsida Jenő felfedezettje, egy akkor fiatal csángó költő, Lakatos Demeter. Aki mi másról is énekelt volna, mint a csángókról, ráadásul ezt feltűnően csángó nyelven tette. Nem Nyirő nyelvezete túlzó a tájszavak használatában, hanem az egyébként tiszteletre méltó Lakatos Demeteré, aki valóban nyelvemlékekre emlékeztető archaikus magyar nyelvet beszélt.

Szemlér Ferenc ahhoz a nemzedékhez tartozott, akik már Bukarestben tanultak, de nem úgy, mint előbb a Nyirő József által ábrázolt székely fiú, hanem a román nyelv alapos ismeretével mentek Bukarestbe az egyetemre. Erről szól Szemlér Ferenc *Más csillagon* című könyve.

Ebbe a körbe tartozik Nyirő József egyik leghíresebb elbeszélése, a *Baj-posta* is, amely Bukarestben, a Mihai Viteazul szobor tövében indul. Ott tengődnek a munkalehetőséget kereső, de nem találó székelyek. Eszmét cserélnek, és olykor-olykor egy-egy követet küldenek maguk közül haza a Székelyföldre. Pontosabban, ha valaki haza indul, feladatokkal bízzák meg, vigyen hírt szeretteiknek. Egy halálesetről kéne a hazalátogató székely fiú számot adjon, de az édesanyja oly szeretettel és naivitással beszél sikeresnek és egészségesnek vélt fiáról, hogy a hírvivőnek nincs szíve a hírt elmondani. Nagyszerű novella. Bukarest mint helyszín, hangsúlyosan jelen van az elbeszélésben.

- *A Keleti Újságról már beszéltünk, de arról nem, hogy a II. bécsi döntés előtt Nyirő József veszi át Szász Endrétől a kolozsvári napilap szerkesztését. Méghozzá szokatlan körülmények között...*

- Nyirő 1939. februárjában, a királyi diktatúra idején veszi át a *Keleti Újság* szerkesztését, amely Magyar Párt-i lap lenne, csakhogy a királyi döntése alapján 1938. őszétől már

nincs Magyar Párt. Rendszeresen ír. Kiváló vezércikkeket fogalmaz nemzetpolitikai kérdésekről, sorskérdéseinkről. De olyan feszültség támad Magyarország és Románia között a II. bécsi döntést megelőző tárgyalások időszakában, a cenzúra oly mértékig belenyúl az újságcikkekbe, hogy a főszerkesztő nem tartja érdemesnek újságcikkekre fecsérelni az idejét és energiáját, ha azok úgy sem jelenhetnek meg úgy, ahogy ő megfogalmazta. Ezért abbahagyja a vezércikkek írását, és helyettük hetente az *Uz Bence* füzetét jelenteti meg mellékletként a *Keleti Újság*. S mire az utolsó füzet is megjelenik, addigra megérkezik a hír, hogy Bécsben a magyar igazság mellett döntöttek.

1940. szeptember 11-én a honvédség bevonul Kolozsvárra. Helyreáll a rend a *Keleti Újságnál* is, a főszerkesztő úr teljes őszinteséggel tovább fogalmazhatja vezércikkeit. Nos, ebben az időben Horthy Miklósról, az Erdélybe látogató kormányzóról, Teleki Pál miniszterelnökről, Horthy Istvánról és Horthynéről nagyon szép értékelő cikkek jelennek meg a lapban. 1941-ig írja ezeket a cikketeket Nyirő. Azért nem tovább, mert 1940 őszén több jelentős közéleti férfit - köztük őt is - behívják képviselőnek a magyar parlamentbe. Ugyanis választás nem volt Észak-Erdélyben, hanem érdemek alapján, behívásos módszerrel egészül ki erdélyi képviselőkkel az 1939-es választások alapján megalakult magyar parlament.

Ezerkilencszáznegyven decemberében az erdélyi képviselők külön frakciót, parlamenti csoportot, pártot alapítanak *Erdélyi Párt* néven. Valamelyes folytonosság létezik ugyan az *Erdélyi Párt* és az *Országos Magyar Párt* között, bár néhány esztendő kimaradt, mivel a királyi diktatúra az *Országos Magyar Pártot*, a többi politikai tömörüléssel együtt, 1938-ban beszüntette. Mivel Nyirő Józsefet a kötelesség, a képviselői munka igencsak a fővároshoz köti, a *Keleti Újság* szerkesztését 1941 végén másnak engedi át.

Nyirő József képviselői tevékenységét alaposabban meg kellene vizsgálni. Én egy ideje nézegetem ezt a munkáját is. Nem biztos, hogy teljesen kész vagyok vele, de a követ-

kezőket tapasztaltam. Nagy érdeklődéssel lapoztam fel az *Erdélyi Párt* 1942-es kis könyvecskéjét, *Erdély a Magyar Képviselőházban*, amelyben beszámolnak arról, hogy mit is tett ez az új politikai tömörülés. Sem a tartalomjegyzékben, sem a könyvecske lapjain Nyirő írást nem találtam. Amiből én arra következtetek, hogy Nyirő József nem volt túlságosan aktív a parlamentben. Összesen három beszéddel találkoztam a képviselőházi Naplóban. 1943-ban a költségvetési vitához szólott hozzá az *Erdélyi Párt* képviselőjében. 1944-ben a parlamenti könyvtár gyarapításáról egy bizottsági jelentést mondott el. Ennek kapcsán felszólalás is elhangzott. És 1945-ben - ez már Sopronban történt - felszólalt Budapest védelmének erősítéséért, a főváros védelmének fontosságát hangsúlyozta. Valószínűleg tovább kellene kutakodni, mélyebbre hatolni. A parlamenti Naplók alapján talán a bizottsági munka is nyomon követhető. De három parlamenti beszéd nem jelent túlzott parlamenti aktivitást. És egyik beszédben sincsen rasszista jellegű, vagy az akkor hátrányos helyzetben lévő, üldözött zsidóságot bíráló kijelentése. Tehát azt a szemléletet, miszerint ő annyira szélsőjobboldali lett volna, én megkérdőjelezem, illetve szeretném, hogy azok, akik ezt állítják, tényeket, adatokat, esetleg idézeteket tudnának bemutatni. Mert én nem találtam Nyirő József munkásságában, sem a publicisztikájában, sem a parlamenti beszédeiben olyan kitételeket, kifejezéseket, gondolatokat, amelyek arra vallanának, hogy az emberségességgel szembe fordult volna valamikor is.

- *Ha már itt tartunk, beszéljük végig ezt a kérdéskört, lásunk még egy-két kifogást, amely Nyirő József munkásságával szemben fel szokott merülni.*

- Az egyik az, hogy 1942. augusztus 20-tól, Szent István napjától 1943. április végéig a *Magyar Erő* című képes hetilap főszerkesztője volt. Az ország területi integritásának megőrzése érdekében teljes szívvel támogatta a magyar politikai és katonai vezetés háborús erőfeszítéseit. Ezt a liberális publicisták és történészek úgy szokták beállítani,

hogy a *Magyar Erő* valami háborús uszító lap lett volna. Én kimásoltattam az összes létező Nyirő írást ebből a lapból. Háborús uszítást egyáltalán nem találtam. Magyar értekek védelméről, a magyar katona megbecsüléséről írt benne Nyirő József. Horthy Istvánt, a kormányzóhelyettes urat, repülőgépek lezuhanását követően, elsíratta egy szép cikkben. Nincs benne semmi olyasmi, amit fel lehetne róni a szerzőnek. És tegyük hozzá, hogy az igazán kritikus időkben már nem ő volt a lap főszerkesztője, hiszen 1943-ban leköszönt. Az itt megjelent novellái *Az elszántak* novelláskötetben olvashatók.

- *A másik lap, amit időnként megint csak Nyirő József fejére olvasnak, a Magyar Ünnep.*

- Vörösváry István szerkesztette és adta ki 1944. augusztusától az esztendő végéig. Ez a Vörösváry István az a Vörösváry István, aki később az emigrációban Horthy Miklós, Habsburg Ottó, Wass Albert, Fáy Ferenc, Márai Sándor és még számos kiválóság kiadója volt. Említsünk meg néhány nevet, hogy kik írtak a *Magyar Ünnepbe*. Szerzője volt Herczeg Ferenc és Wass Albert. Főmunkatársai: Erdélyi József, Mécs László és Nyirő József. De találkozunk a lap hasábjain Szabédi Lászlóval, vagy az igen kényes ízlésű Szabó Dezsővel, aki minden ellenkező megalapozatlan véleménnyel szemben német- és nyilasellenes volt. Többször publikált a *Magyar Ünnepbe*, sőt végrendelete, melyben a kolozsvári Református Kollégiumra hagykozott, ebben a lapban jelent meg. Gyakorta találkozunk Sinka István verseivel, Dohnányi Ernő és Weöres Sándor is publikált itt, Pusztai Sándor úgyszintén. A korabeli színházi élet krémje ugyancsak megnyilatkozott, vagy úgy, hogy írt, vagy úgy, hogy interjút adott a *Magyar Ünnepbe*. Szóts István, az *Emberek a havason* című film rendezője, ugyancsak nyilatkozott a lapnak. Mészáros Ágnes-től kezdve sok korabeli kiválóságot lehetne említeni. Kimondottan politikai, pláne durva politikai írás a *Magyar Ünnepben* nem található. Színházi, irodalmi, művészeti lapról van szó. Nem kellene szégyellje Nyirő József, ha el-

ne, hogy ebbe a lapba adott az írásaiból. Egyik novellája ugyan számot ad arról, hogy a székelység az orosz beözönlésnek igyekezett ellenállni. Ez történelmi tény. El kell olvasni Sylveszter Lajos ide vonatkozó munkáját, aki az Uz völgyi harcokat alaposan, történészi igényességgel feldolgozta. Erről említést tesz Nyirő József is. Tudva azt, hogy az orosz katonák miként viselkedtek a lányokkal, asszonyokkal, ismerve, hogy a székelység, egyáltalán az erdélyi magyarság mennyire szeretett volna a magyar állam kebelében megmaradni, semmi csodálkoznivaló nincs azon, hogy nem lelkesedtek a muszka testvér közeledtéért. Ennyit a *Magyar Erőről*.

- *1944. december elsejétől a parlament korlátozott jogkörrel és ideiglenes jelleggel Sopronban működik. Nyirő József országgyűlési képviselő az Erdélyi Párt és a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége tagjaként vesz részt a képviselőház munkájában. Mennyire ismert az ő itteni tevékenysége?*

- Az, hogy Nyirő József 1944. decemberétől 1945. márciusáig ott volt Sopronban ebben a parlamentben, egy fokkal problematikusabbá teszi a helyzetet. Ennek a parlamentnek a működéséről alapos történelmi elemzést várunk. Erről a parlamentről sok jót nem lehet ugyan mondani, de nem biztos, hogy Nyirő József tökéletesen kiigazodott a magyar politikai életben, hisz az egy kicsit más volt, mint amit ő Erdélyben megélt. Úgy gondolhatta, hogy azt a megbízatását, hogy ő Erdély népét a parlamentben képviseli, az utolsó pillanatig érvényesíteni fogja. Ez lehetett az oka, hogy végig ottmaradt. Nincs a soproni parlamentben sem erősen kifogásolható felszólalása vagy megnyilatkozása. Nem biztos, hogy jól döntött, hogy ott volt, de egy író elsősorban művei és nem annak alapján kell értékelni, hogy a politikában talán nem tökéletesen tájékozódva, tovább maradt egy vitatott legitimitású országgyűlésben, mint ahogy az esetleg elvárható.

- *Negyvenöt koratavasán elkezdődik az emigráció haláláig tartó időszaka. Nyirő József derekasan kiveszi részét az emigráció szellemi és politikai életében.*

- Ennek részleteibe nem érdemes belemenni, de néhány adalékot azért szeretnék elmondani. 1947. augusztus 19-én Altöttingben egy Szent István napi búcsú alkalmából gyűltek össze az 1939-ben megválasztott (vagy később behívott) nyugaton élő országgyűlési képviselők, a felsőházi tagokkal együtt ötvenhatan. Az emigráns országgyűlés Kisbarnaki Farkas Ferencet bízta meg kormányalakítással. A másnap megalakuló emigráns kormánynak Nyirő József nemzetnevelési minisztere volt. Viszont ez a kormány nem működhetett, mert Nyugattól nem kapott semmiféle támogatást, sőt intették őket, hogy ne nagyon tevékenykedjenek, maradjanak csendben. Ami az emigráns kormány gyors felbomlásához vezetett.

Nyirő József Bajorországban kezdte meg emigrációs létét és ténykedését. Feleségével emigrált, aki Sopronba is követte. Együtt távoztak az országból a parlamenti vonaton. Nyirő bajorországi emigrációjának Wollaberg, illetve Waldkirchen a helyszíne. Wass Albert is Bajorországban él ebben az időben. Találkoznak, elég jó kapcsolat van közöttük.

- *Wass Albert Nyirőtől veszi át az 1948. júniusában Münchenben megalakult Magyar Újságírók Külföldi Egyesületének elnöki tisztségét, amit 1951-ig, lemondásáig tölt be.*

- A közelmúltban igyekeztem minél több emigráns lapot is átnézni, de nehézségekbe ütközik, hogy a Széchenyi könyvtárban nem olyan régen szüntették meg az úgynevezett zárolt anyagok táráát, amelyik a kilencvenes rendszerváltást követően, szemérmesebb néven *Kortörténeti Különgyűjtemény*ként működött. Most folyik a rekatalogizáció, nem találnak semmilyen újságot, követhetetlen. Vagy éppen filmezik, vagy egyik raktárból a másikba került. Mégis volt, amit sikerült megnéznem, így például a *Magyar Harangok* című lapot, amelynek Nyirő József társ-szerkesztője volt. Volt idő, amikor a szerkesztés két kontinensen folyt, németországi szerkesztője és amerikai munkatársa is volt a lapnak. A *Magyar Harangok*ban is gyakran találkozunk Nyirő József, illetve Wass Albert írásaival.

- *A clevelandi Kossuth Kiadónak is Nyirő volt az első vezetője.*

- Nyirő József 1953-ban bekövetkezett halálát követően Wass Albert vette át a kiadó irányítását. Mellesleg jegyzem meg, hogy Wass Albertnek van egy nagyon szép értékelő írása 1954-ből - forrását nem fogom megnevezni, hadd keressék -, amelyben elődjére, Nyirő Józsefre emlékezik.

Nyirő József bajorországi korszaka 1950-ig tartott. Egyébként azt tapasztalom, hogy rögtön 1945 után saját neve alatt publikált, de lehetséges, hogy név nélkül vagy álnéven is jelentek meg Nyirő József írások.

1947-től valamilyen fajta konszolidációra volt szükség ahhoz, hogy az emigrációs szellemi élet beinduljon. Ugyanis ha elolvassuk Nyirő Józsefnek *Íme, az emberek* és *A zöld csillag* című munkáit, kiderül, hogy az 1945-ös emigráció veszélyeztetve volt, olyan híreket hallottak, hogy kiadják őket Magyarországnak. Miután ez a veszély elmúlt, az emigránsok aktívabbak lettek a szellemi életben. Ez után gyakrabban találkozunk Nyirő nevével is emigráns lapokban.

Íme, az emberek Nyirőnek az emigrációban megjelent legkitűnőbb könyve. Az emigráns létet, a menekülttábori életet írja le benne, de a történet valamivel korábban indul. Ott kezdődik, amikor az országgyűlési képviselők - a kormány néhány tagja is velük van - 1945. márciusában vonatra szállnak, és kísértetvonaton közelítik meg úti céljukat. A vasúti irányítók nem tudnak erről a vonatról. A vonatnak nincs személyzete. Mozdonyvezető is nehezen kerül, menet közben megszökik. Nagykeservesen pótolják, és egészen kalandos utakon érkeznek meg Bajorországba. A könyv közelebb áll a naplóhoz, mint a regényhez. Életrajzi vonatkozásokat is gazdagon tartalmaz, sok mindent tudunk meg arról, hogyan élt a szerző. Ebben az időben Nyirő egészségi állapota már nem a legjobb, szívpanaszai vannak. A könyvből az is kitűnik, hogy a mű írásakor már foglalkoztatta az elmúlás gondolata. A hazavágyódás, az otthoni eseményeknek a követése is jellemzi a könyvet. Aggódik Erdélyért, aggódik Magyarorszáért, és - ez egészen

természetes - aggódik saját magáért és emigráns társaiért is. Olyan hírek is érkeznek, hogy nem a legszebben végezték azok, akiket kiadtak Magyarországnak. Elég durva megtorlás volt ebben az időben. A népbíróóságok összetétele olyan, amilyen. Nem minden esetben felelt meg a római jog alapelveinek, miszerint a sértett fél nem ítélezhet. Erre nem adtak túlságosan. Ha közép-európai vagy európai viszonylatban összehasonlítást végzünk, látni fogjuk, hogy arányaiban Magyarországon nagyobb a megtorlás, mint Németországban, vagy akármelyik közép-európai országban. Hogy mi volt ennek az oka? Nos, ennek a kényes kérdésnek a végiggondolása hosszabb elemzést igényelne.

Az *Íme, az emberekben* és *A zöld csillag* című regényben feltűnik egy különös figura, Kele János, a léleklátó, a látó ember, akinek majdnem megmagyarázhatatlan képességei vannak. Kele Jánost a harmincas években Magyarországon a rendőrség, a csendőrség alkalmazta, hogy rendkívüli képességeivel segítsen előkeríteni bűnözőket és eltűnt fiatalkorúakat. Ha a keresett személy valamilyen tárgyát, eszközt, írását megmutatták neki, Kele János elrévült, és megtudta mondani, hol keressék az illetőt. Néha még ennél közelebbi információkat is képes volt nyújtani, például, hogy éppen mi van az illetővel. Ez a Kele János a németországi emigráció tagja volt ebben az időben, a menekülttábori életet élte, és Nyirő József segítségére volt magyarországi családjának felderítésében. Pontosan megmondta, hogy életben vannak magyarországi szeretteik, ki lesz az, aki hírt hoz majd róluk és pontosan elmondja, hogy mi minden történt az azóta megszületett unokával és a gyerekekkel.

Hasonló jelenséggel Wass Albert műveiben is találkozunk. A látóasszonyok, látóemberek igencsak foglalkoztatták Wass Albertet is. *A funtineli boszsorkány* Nucájára vagy Anucájára gondolok, aki Kele Jánoshoz hasonló képességekkel bírván, az emberek tekintetéből olvassa ki és mondja meg a jövőt.

- *Nyirő drámairói munkásságáról meglehetősen keveset tudunk.*

- Legelső és legkiválóbb novelláskötete a *Jézusfaragó ember*. 1924-ben tört be vele az irodalomba, nagy sikerrel. Később átfogalmazta, sőt a címadó novellából drámát is írt. Ezt a munkáját a harmincas évek végén nagy sikerrel játszotta a Nemzeti Színház Budapesten, de Erdélyben is ismert és sikeres darab volt.

Ugyanígy a *Madéfalvi veszedelmet* sem kizárólag regény alakjában írta meg. A Bukovinába és Moldvába kiszaladtak sorsáról *Új haza* címmel drámát fogalmazott. Lehet, hogy a dráma végkifejlete túlságosan optimista, hisz a történelem nem egészen ezt igazolta, de nem volt haszontalan, hogy erről a székely tragédiáról, ha máshonnan nem, ebből a drámából a magyarországi színházi közönség is értesülhetett. Ennek a vonulatnak a része még a *Júlia szép leány* című balladajátéka, amelyből opera is készült, Ottó Ferenc írt zenét hozzá.

A Megfeszített címmel 1948-ban Jézus drámát írt Nyirő József. Passauban jelent meg először a *Bujdosó Szemle* kiadásában. A későbbiekben Amerikában a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* újra kiadta a művet, és ez a változat vált ismertté. Filmdrámának szánta a szerző. A Vatikán jóváhagyta, tehát a katolikus egyház elfogadta, hogy film készülhet belőle. A munka mégis megakadt, aminek az lehetett az egyik oka, hogy Nyirő József idegenkedett attól, hogy nem a magyarok, hanem idegen nép fiai filmesítsék meg a munkáit. A magyar filmtörténet kétségkívüli hiányossága, hogy Szóts István és Nyirő József a háború után nem folytathatta közösen munkáját. Szóts Istvánnak vagy legalább egy Szóts István tanítványnak kellett volna megfilmesíteni ezt a művet.

Hadd mondjam el itt ezzel a drámával kapcsolatos egyik nem éppen szívderítő élményemet. Kétezer nyarán a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon hirdették meg Nyirő József *A Megfeszítettjét*. Elmentem a bemutatóra, megnéztem a darabot, és kiderült, hogy Nyirő nevével és a mű címével való visszaélésről van szó. Ugyanis nem Nyirő Józsefnek *A Megfeszített* című drámáját mutatták be. Lehet, hogy a

filmdrámát amúgy nehéz lett volna színpadra vinni, de nem is ezt kísérelte meg Koltai, hanem Tóth Sándor költő *Megfeszített* című drámáját adták elő. A reklámnak az a formája, amikor egy klasszikus névvel visszaélnék, megengedhetetlen. Jó lenne, ha Nyirő József egyik-másik színművével valóban megismerkedhetne a színházlátogató, a hallgatóság, a közönség.

A másik Nyirő dráma, *A Próféta* Keresztelő Szent Jánosról szól. Elenyésző kivételtől eltekintve a Nyirő színművek bár a hitről vallanak, de valahogy túl is mutatnak azon. A vallási vonatkozáson túl a magyar sors is megjelenik bennük. Különösen *A Megfeszített*ben. Nyirő József belefoglalmazza a drámába azt a gondolatot is, hogy a magyarságot Jézus, tehát a keresztény hithez való visszatalálás váltja meg. Ám a magyarság egy kicsit magát is megváltja saját szenvedései által. A nemzeti gondolat is elég erőteljesen érvényesül a Nyirő drámákban.

De áttétel nélkül is szól a magyarság sorsáról Nyirő József egy nemzetpolitikai esszében, *Mi az igazság Erdély esetében?* Ha igaz, amit mondanak, ezzel a munkájával a nyugati hatalmakat kívánta volna meggyőzni. De akkor miért nem ismerjük világnyelveken is ezt a nemzetpolitikai esszét? Nyirő gondolatmenete arra épül, hogy rosszul döntöttek a nagyhatalmak Trianonban majd Párizsban, hiszen egy erős Kárpát-medence, egy erős Magyarország sokkal nagyobb sikerrel szállhatna szembe a bolsevizmus rémével és a pánszlávizmussal. Ehhez azonban másképp kellene intézni Erdély sorsát. Nyirő több megoldást is jónak tartana. Elfogadná, hogy a II. bécsi döntés mintájára ismét ketté osszák Erdélyt, mint ahogy az történt 1940-ben. El tudna fogadni egy független Erdélyt, hisz ilyen volt a Fejedelemség is, és erről épp eleget álmodtak a két háború közötti Erdély magyar írói. Sőt, azt is el tudná fogadni, hogy egy etnikai viszonyokat tekintő föderáció alakuljon ki a Kárpát-medencében.

Egyébként ezen gondolatokat tekintve teljesen szinkronban van Wass Alberttel, aki ugyanazt gondolta Erdély-

ról, mint amit Nyirő József leírt említett nemzetpolitikai esszéjében.

- *Tíz év után Nyirő József Vaszary János íróbarátja segítségével Bajorországból Madridba, illetve El Escorialba települt át.*

- Ahol a *Spanyol Nemzeti Rádió* magyar adásának a szerkesztője lett. Ez heti két-három jegyzetet jelentett. Nem tudjuk, hogy mi lett ezeknek a jegyzeteknek a sorsa. Ennyi év után kétséges, hogy valahol is meglennénk, de azért érdemes lenne utána nézni, hátha a *Spanyol Nemzeti Rádió* valamilyen archívumában megvannak ezek a heti jegyzetek, hiszen Nyirő József emigrációbeli politikai gondolkodására, arra, hogy mit gondolt az emigráns sorsról, hazájáról és a világpolitika alakulásáról, ezek a jegyzetek deríthetnének igazán fényt.

1953-ban egészsége cserbenhagyta, említett szívpanaszai felerősödtek, rákos is volt. A madridi klinika rákosztályán fejezte be földi pályafutását.

Érdekes tudni, hogy Spanyolországban - Franco Spanyolországáról van szó - 1945 után a Magyar Követséget egy darabig baloldali, kommunistabarát társaság vette ugyan birtokba, de a spanyolok visszaadták a régi magyar adminisztrációnak a követséget, és Marosi Ferenc nagykövet, mint a Horthy Magyarország folytonos politikájának képviselője, nagyjából betöltötte a nagykövet feladatait, magyar érdekeket védett, amennyire ez lehetséges volt számára. Innen, a Marosi Ferenc vezette régi magyar követségről temették Nyirő Józsefet. Díszmagyarban feküdt a ravatalon, teste a címeres szentkoronás zászlóval volt leborítva. Innen vitték a madridi Alundena temetőbe. Beszédet, többek között, a követ, Marosi Ferenc mondott, aki nagy megbecsüléssel, tisztelettel értékelte a száműzött író munkásságát, és bízott abban, hogy a jövő magyarsága sem felejtje el ezt a kiemelkedő székely alkotót.

- *Korábban a debreceni Csokonai Kiadó és a szegedi Szukits Könyvkiadó gondozta a Nyirő sorozatot. 1997-től a keresztény-nemzeti szellemiségű Kairosz Kiadó vette át a művek kiadását. 1990-től 1999 karácsonyáig a három ki-*

adónál tizenhat kötetben jelent meg Nyirő József közel teljes életműve. A szerkesztésre, az utószók megfogalmazására magad kaptál megbízást. Mi várható az elkövetkező években? Mi az, amit a gazdag életműből még nem kapott kézhez a Nyirőt kedvelő olvasó?

- Amikor idén a Kairosz Kiadónál újraindult a könyvsorozat, mód nyílt a *Jézusfaragó ember* 1924-es és 1937-es kiadásának egybevetésére. A két változat nem nagyon hasonlít egymásra. Nyirő meglehetősen átírta ezt a művét, kihagyott novellákat, újabbakat meg belehelyezett.

A korabeli kritika már az első változatot is az erdélyi magyar irodalom legfontosabb írásai közé sorolta. Féja Géza, amikor a húszas években azt tapasztalta, hogy egyre-másra jelennek meg erdélyi munkák Magyarországon, azt írta, hogy a *Jézusfaragó emberrel* kellett volna kezdeni az erdélyi művek magyarországi megjelentetését. No, mi hallgatunk Féja Gézára, és ezzel kezdtük a sorozatot.

A beszélgetésben eddig nem hangsúlyoztam eléggé, hogy a novella mennyire fontos Nyirő munkásságában, hogy ő alapvetően novellista. (Bár ez Tamási Áronról is elmondható.) Nyirő Józsefnek nemcsak legfontosabb műfaja a novella, az elbeszélés, hanem alkotói módszer is. Nagyon sokszor regényt is úgy ír, hogy novellákból építkezik. Én ezt azzal hoznám összefüggésbe, hogy Nyirő, újságíróként, szerette a *Keleti Újságban* és más lapokban elhelyezni készülő munkáinak részeit. Ha regénye készült, jobban meg lehetett úgy mutatni részeket belőle, ha azok novellaszerűek, elejük, végük, csattanójuk van, olyan történetek, melyek az előzmények meg a következmények ismerete nélkül is megállnak a lábukon. Azt hiszem, ez a kulcsa ennek az alkotói módszernek.

A novellafűzért is meglehetősen kedvelte a szerző. Ez annyit jelent, hogy nincs olyan erős kohézió az elbeszélések között, mint amilyen a regény fejezetei közt szokott lenni, de több közülük van egymáshoz a novelláknak, mint egy egyszerű novelláskötet esetében. Itt az a meghatározó, milyen témára fűzi fel novelláit a szerző. Szigorúan szer-

kesztett novellásköteteket írt. Jó példa erre a *Kopjafák*, ahol az elmúlás, a halál a központi téma. Az író járja a székely temetőket, és faggatja a kopjafákat, utánanézi az alattuk nyugvók sorsának. A kötetbe felvett novellák prózában írt valóságos balladák.

Más esetben az erdélyi táj, főleg a Székelyföld természeti világa áll könyvének középpontjában. A *Havasok könyvét* a korabeli irodalomkritika székely dzsungelkönyvnek nevezte.

A harmadik novellafüzér a *Székelyek*. Valamennyi történet értelemszerűen a székelységről szól, bár ez nem újdonság, mert Nyirőnek a *Néma küzdelem* és az emigrációban írt könyvei kivételével valamennyi könyve székelyföldi ihletésű.

Egyes novellák elemzésébe nagyon nem mélyedhetünk el, de egy-két reprezentatív írást azért érdemes kiemelni. Volt már szó a *Baj-postáról*, a regáti magyarság ábrázolása kapcsán. Legalább ilyen híres novellája Nyirő Józsefnek az, amely *Hazatérés* címmel jelent meg, s amely a *Kopjafák* egyik története. Ott csak számmal jelöli a szerző. Azért említettem ezt az írást, mert az *Emberek a havason* egyik legkitűnőbb képsora. Sokan emlékeznek rá, hogy a székely asszony igen beteg, és otthon a falujában nem tudják gyógyítani. Párja azt a tanácsot kapja a helybéli orvostól, hogy talán egy híres kolozsvári orvosprofesszor tudna még segíteni az asszonyon. Eladják a tehenet, hogy utazhassanak. Felkeresik az orvosprofesszort, aki megszidja őket: ilyen beteg asszonyt hogy mertek utaztatni. Későre jöttek! Segíteni már nemigen tud, legföljebb annyit, hogy egy élénkítő injekciót ad az asszonymak, hogy elbúcsúzhassanak egymástól. A tehen ára az orvos zsebének mélyére vándorol. Az asszony búcsújában megfogalmazza végakarátát, otthon szeretne nyugodni szülőföldjén, a falujában. Igen ám, csak hogy pénzük nincs, így aztán a székely ember csak egyet tehet: halott asszonyát a vállára veszi, jegyet vásárol két személynek, úgy, mintha élne, maga mellé ülteti, és döcögteti vissza a faluba halott asszonyát. A kalauz látja,

hogy mi történik, de a székely pár sorsából megérez valamit. Az utasok is cinkosok. Így teljesül a kívánság, otthon nyugodhat az elhunyt asszony a falujában. Persze látni kell az *Emberek a havasont*. Mindenkinek azt tanácsolom, hogyha vetítik vagy televízióban adják, tekintsék meg, mert nemcsak a magyar, hanem az európai filmművészetben is igen jelentős alkotásként tartják számon Szóts István és Nyirő József eme alkotását. Nem hiába kapta meg 1942 őszen a velencei Biennále díját.

Még egy elbeszélést említenék, hogy lássuk, a Nyirő-irodalom nem annyira elszigetelt. Annak ellenére, hogy nemzeti, vagy mondhatnánk már-már törzsi irodalom, hisz a székelységről szól. Ez természetesen nem leszólás. A törzsi irodalom kifejezést az afrikai népek irodalmával kapcsolatban büszkén szokták emlegetni. Nem tudom, hogy nekünk miért kéne szégyellnünk, ha egyik-másik magyar törzs körül forgolódik egy-egy írói életmű.

No de lássuk a világirodalmi kapcsolatot. Nyirő írta meg először a történetet, azt tudniillik, hogy a nincstelenség okán, azért, hogy családjuk könnyebben élhessen, megesett nem egyszer, már-már népszokássá vált, hogy meghalni a torjai büdös barlangba mentek az öregek. Ilyen Nyirő elbeszélés *A Vén Szabandi rászánta magát*, mely az *Erdélyi Helikon*ban jelent meg, 1932-ben. Később a *Kopjafák* című kötetben vált ismertté.

Húsz év után Sánta Ferenc újra megfogalmazza a témát. Nem plágiumról van szó, hisz Sánta is székely eredet. Sánta Ferenc ugyanazt a hagyományt dolgozza fel, mint Nyirő József, talán kicsit más hangsúlyokkal.

De messzibbre is mehetünk, Fukazawa Hichiro, a híres japán prózaíró hosszabb lélegzetű elbeszélésében, a *Zarándokénekek*ben hasonlóról ír. Ott nem barlangba mennek meghalni az idős emberek, hanem egy hegyre viszik ki őket, hasonló oknál fogva. Nem valami sajátos székelymagyar problémáról van szó, hanem olyan tragédiáról, amely a világ számos pontján megeshetett, megesett. Nyirő József tehát nem provinciális, hanem egyetemes, annak ellenére,

vagy éppen azért, mert következetesen saját népéről vall. Ezt az egyetemesebb vonulatot máshol is megtaláljuk Nyirő József munkásságában. A pikareszk műfajának eredete mindenki előtt ismerős, Cervantes *Don Quijote*jára nyúlik vissza. Nem Nyirő kísérelt meg elsőként ilyet papírra vetni a két háború között, az *Ábel* megalkotásával Tamási Áron honosította meg ezt a műfajt Erdélyben. Nyirő József, „megirigyelve” Tamási Áron sikereit, maga is írt egy pikareszket, az *Uz Bencét*, még erdélyibb, még székelyebb, még többet góbéskodó alakot próbált teremteni. Kedves alakja az erdélyi magyar irodalomnak *Uz Bence*.

És ez a folyamat nem szakad meg Nyirő Józseffel. Itt is érvényesül a Nyirő-Wass Albert folyamatosság, hiszen Wass Albert az emigrációban megteremti Táncos Csuda Mózsi alakját a *Tizenhárom almafa* és az *Elvásik a veres csillag* megfogalmazásával. Tamási és Nyirő nyilván a húszas-harmincas évek Erdélyét mutatta be az *Ábelben*, illetve az *Uz Bencében*. Wass Albert tovább megy az időben, ő a bécsi döntés előtti időkben kezdi a történetet a Táncos Csuda Mózsi esetében. Az első kötetben negyvenötig jut, a második kötetben az úgynevezett felszabadulástól az 1956-os forradalom erdélyi következményeiig viszi Táncos Csuda Mózsi történetét.

- Szeretném, ha befejezésül beszélne a Kairosz Kiadó új sorozatáról, illetve a Nyirő életmű teljessé tételére irányuló kutatásairól.

- Ez a vállalkozás évekkel ezelőtt kezdődött, akkor, amikor *A zöld csillagot* adta ki a kiadó. Abban én inkább csak ötletadóként működtem közre. A következő nyolc kötetet már gondoztam, illetve igyekeztem a keletkezési körülményeket feltáró elemző utószókat írni. Ha a témában, korban odaillő ismeretlen Nyirő írásokat találtam, arra törekedtem, hogy ezeket beemelve az új kötetekbe, bővítsem, gazdagítsam a korábbi kiadványokat. Így a *Havasok könyve*, a *Jézusfaragó ember* és *Az elszántak* is kibővítve, gazdagabban jelenhetett meg az új kiadásban, mint ahogy az korábban történt.

Jeles erdélyi szerzők Kemény Jánostól, Dsida Jenőig és Reményik Sándorig foglalkoztak Nyirő József munkásságával. Nekem az volt a szándékom, hogy eloszlassam azt a szándékosan előidézett ködöt, amely szerint Nyirő valami elszigetelt jelenség lenne az erdélyi magyar irodalomban. Kritikák révén jól nyomon követhető, hogy Nyirő József szerves része, kiemelkedő alkotója az erdélyi magyar irodalomnak.

Nagyon komoly gyűjtő- és részben filológiai munka áll még előttem. Évek óta gyűjtöm Nyirő József publicisztikai munkáit. Nagyon sok újságcikket írt. Valószínűnek tartom, hogy sokkal inkább az újságírás volt a kenyérkereseti forrása, mint a szépirodalom. Azért is fontosnak tartom, hogy Nyirő József publicisztikája, újságírói munkássága minél teljesebben ismertté váljon, mert úgy tűnik, hogy a kérdőjelek politikai, ideológiai síkon fogalmazódtak meg vele szemben. Lássuk tehát, mit alkotott! A politikai gondolkodás jobban nyomon követhető a publicisztikából, mint a szépirodalmi alkotásokból. Igyekszem ezt a gyűjtőmunkát minél alaposabban, következetesebben végigvinni, és remélem, hogy a kiadó anyagi viszonyai lehetővé teszik majd, hogy az, ami megjelenésre érdemes, mind meg is jelenjen.

Ismeretlen novella is elég sok van még. Remélem, előbb-utóbb abból is összeáll egy kerek kötet. Az a körülmény, hogy regényeit is novellákban fogalmazta, kicsit megnehezíti a rendszerezést, mert sokszor nagyon hamar kiderül, hogy a nagy felfedezés mégsem akkora, mint amekkorára előbb gondoltunk, mert a szóban forgó novella egyik-másik regényben már megjelent. Mérlegelni kell, hogy csak azok a Nyirő novellák alkalmasak-e kötetbe szerkesztésre, amelyek teljesen ismeretlenek egyéb könyvekből, regényekből. Én úgy gondolom, hogy indokolt esetben, azaz ha jelentősebb eltérés észlelhető, a variációkat is érdemes lenne közzétenni. Elgondolkoztat ez a kérdés, mert olykor egy-egy Nyirő regényben elsikkad a fontos történet, mondanivaló. Ha ilyet találok, nem lenne-e érdemes kiemelni

azáltal, hogy beszerkesztem egy későbbi novelláskötetbe, természetesen a forrás, illetve a variáció feltüntetésével. Tehát ez a munka még sok töprengéssel jár, egyáltalán nem lezárt.

Úgy érzem, hogy Nyirő esetében olyan szerzőről van szó, akit alaptalanul vádoltak meg, aki emberséges ember volt egész életében, és aki alkotói munkásságával, elsősorban szépirodalmi műveivel, de újságcikkeivel is sokat adott a székelységnek, Erdélynek és az egyetemes magyarságnak.

Budapest, 2002 tavaszán

LEJTMENET (?)

MEGVALÓSÍTHATÓ-E A RACIONÁLIS ÁLLAM?

A társadalmi bajok gyökere a politikai mechanizmusok irracionalitásában keresendő, állapítja meg dr. Magyar Péter a közjóról és egy új típusú demokráciáról elmélkedve. (*A másik út*, 2001.) Magam is úgy vélem, nem lehet véletlen, hogy az emberiség nagy gondolkodói fáradhatatlanul ke-resték, ma is kutatják a közösségi létnek azokat a lehetséges formáit, amelyek minden tagját egyformán szolgálják.

Való igaz, hogy a politikai pártok képviselőitén alapuló parlamentáris demokráciák épp úgy nem felelnek meg ennek a követelménynek, mint a társadalmi együttélés korábbi, történelmi formái.

Miért van ez így? Azért, mert az emberi cselekvések legfőbb motivációja, igazi mozgatója az érdek. Ha valaki csak bizonyos körök vagy személyek érdekeit veszi figyelembe, az másokban természetesen rossz vért szül. Márpedig a politikai pártok az egész helyett mindig csoportérdekeket képviselnek, a jogok egy részéből eleve kizárva a polgárok zömét.

(Mellesleg, de nem mellékesen jegyezzük meg, hogy alább - összefoglaló jelleggel - pártokról beszélünk ugyan, de távolról sem kívánjuk elmosni a köztük lévő igen lényeges különbségeket. Eszünk ágában sincs például egy kalap alá venni a világpolgárságot unalomig hajtogató erősen profitérdekelt kozmopolita álliberális pártot a saját közösségében gyökerező nemzeti orientációjú párttal, amely úgy kívánja szolgálni az ország, a nemzet javát és prosperitását, hogy tiszteletben tartja mások jogos érdekeit.)

Különösen élesen vetődik fel ez a kérdés napjaink rendszerváltó társadalmában, természetesen Magyarországon is, ahol a gazdasági erőforrások „össznépi” vagy állami tulajdonformáját jószerével már felváltotta - milliók megrablásával - azok magántulajdonlása.

Szorosan összefügg ezzel korunk talán legfőbb jellemzője, az a körülmény, hogy információs társadalomban élünk.

Legalábbis szeretnénk. Szeretnénk, mondom, mert hazai viszonylatban még a központi döntéshozók informáltsága is hiányos, nem is beszélve a magánszektor kisebb vállalkozásairól, ahol messze nincsenek birtokában a szükséges információknak.

Mi az oka ennek az állandó „csatornadugulásnak”? Az, hogy akárcsak másutt, Magyarországon is rendkívül erősek az információk szabad áramlását gátló érdekcsoportok. Ami egyik oldalon információhiányt szül, az a másikon az információk kizárólagos birtoklását eredményezi. Pedig a modern kor átka, a tájékozatlanság, megalapozatlan döntésekhez és cselekvési irányokhoz vezet. Márpedig versenyhelyzetben a rossz döntések és a hibás cselekvések nemcsak a vállalkozások bukásához, hanem előbb-utóbb a birtokolt erőforrások elvesztéséhez is vezetnek. A foghíjas információk és saját balekségünk okán vált kámforrá például legtöbb cementgyárunk, kohászatunk jó része, került idegen kézre gyönyörű középületeink közül nem egy, és - horribile dictu! - ez a sors vár termőföldrünk is, ha idejekorán nem lépünk.

Ugyancsak a hiányos informáltság miatt romlanak a nemzetgazdaságnak a világgazdaságban elfoglalt pozíciói, keményedik az élet, mélyülnek a belső ellentétek, nő a válságveszély. Aki ma az információkat birtokolja, az - még potenciálisan is - minden lényegeset birtokol. Nemcsak amúgy általában a társadalomban, hanem a politikában, a pártokban is.

A többpárti demokrácia tíz éve alatt szerzett tapasztalatok arra késztetnek, hogy feltegyük a kérdést, vajon azok a politikai pártok és érdekcsoportok, amelyek a rendszerváltást követő választások során hatalmi pozíciókba kerültek, döntéseikkel, tevékenységükkel megteremtették-e, ha igen, melyik milyen mértékben, ha nem, miért nem teremtették meg a feltételeit a természeti, anyagi és humán erőforrások hatékony működésének, a valóságos tőkegyarapodást biztosító honi vállalkozásoknak? Hogy tulajdonképpen kiknek az érdekei érvényesültek/érvényesülnek ténylegesen a

napi politikai döntésekben: a hatalmi elitéi, a külföldi nagytőkésekéi, a különböző tulajdonoscsoportokéi...? Mert hogy a csak munkaerejével és szaktudásával rendelkező állampolgárai nem, vagy csak túl, az bizonyos.

Ezredfordulós világunkban két nagy információs rendszer létezik: az egyik zárt, kirekesztő, a másik nyitott, szabadon hozzáférhető. A zárt rendszerre épülő kapcsolatokat csak azok a hatalmas érdekcsoportok képesek fenntartani, amelyek a tevékenység és a piac jelentős részét monopolizáltan uralják. Az ilyen kapcsolatok csak ott lehetnek hosszú életűek, ahol nem működnek a normális piaci mechanizmusok. Miközben az lenne a kívánatos, hogy Magyarország gazdasági, társadalmi életében a közhasznú információk domináljanak, olyan információrendszer működjön, ahol a tulajdonosok vállalják a nyilvános megmértetést, a versenyt, biztosítva a gazdasági döntés szabadságát, épp az ellenkezőjét tapasztaljuk. A mindennapi polgár nem vagy csak igen nehezen jut azoknak az információknak a birtokába, amelyek révén betekinthez a gazdasági életbe és a társadalmi mechanizmusok rejtelseibe, lehetővé téve számára a döntéshozók, politikusok ellenőrzését. A nyilvánosságot kizáró politikai tevékenység szükségszerűen veti a gyanú árnyékát még a legdemokratikusabban megválasztott hatalom gyakorlóira is. Hogy van az, hogy a választó polgárok el vannak zárva a fontos információktól, holott a hatalom birtokosai döntési jogosítványaikat épp az állam polgáraitól kapják? Életfogytig tartó tanulásról beszélünk, de a „kiművelt emberfők” sokasága bizonyos hatalmi körök és érdekcsoportok számára nem kívánatos, mert ütközik számításaikkal, érdekeikkel. Mindeközben aggodalommal tapasztaljuk, hogy a természeti környezet katasztrofális szennyezése és a természeti erőforrások kirablása mellett az egész emberi társadalmat a diszharmonikus viszonyok térnyerése és a gyorsuló hanyatlás jellemzi. Világviszonylatban tovább polarizálódik a lakosság gazdagokra és szegényekre, megállíthatatlanul pusztul a természeti környezet, a méreg, a salak lassan mindent - földet, vizet, le-

vegőt - elönt, elborít. Ez a veszély immár annyira közeli, hogy az emberekben időről-időre feltűnik az Apokalipszis rémképe.

Vajon mit hoz számunkra a jövő? Eljön-e valaha a világbeke ideje, amiről költők és filozófusok annyit álmodoztak, töprengtek, vagy ellenkezőleg, mindennapossá válnak a helyi háborúk? Mert tagadhatatlan, hogy egy láthatatlan vonal választja el, afféle kínai fal osztja ketté a társadalmakat, ami a keveseknek növekvő lehetőséget biztosít a gátlástalan cselekvésekre, lent viszont tovább súlyosbítja a reménytelenség állapotát. Csoda, ha természetes reakcióként mindennapossá válnak a háborúk, a terrorizmus, a bűnözés, a különböző agresszivitások?

A konfliktusok megnyugtató kezelésére a jelenleg működő politikai rendszerek alkalmatlanok. Amit tesznek, nem több tűzoltásnál, tüneti kezelésnél. A nyílt diktatúrák és a többpárti demokráciák közti nyilvánvaló eltérések ellenére a hatalom természete az idők folyamán lényegében mit sem változott. Még a demokratikus úton választott pártpolitikusoknak és az általuk működtetett államhatalomnak is a pénzszerzés az igazi célja, közvetve pedig a tőketulajdosok és bizonyos érdekcsoportok törekvéseinek az érvényesítése.

„A pártok közötti harc sokkal nagyobb bajt hozott és hoz a nép számára, mint a háború, az éhínség, a dögvész vagy bármely más istencsapás” - Titus Livius kétezer év előtti jóslata igaznak bizonyult.

A hatalom birtokába jutva a pártelit nemcsak a választóknak tett ígéretektől távolodik el, hanem saját tagságától is, és egy nagyon nehezen vagy egyáltalán nem ellenőrizhető döntéshozó központtá alakul át. Ezzel a hatalomból kirekesztett érdekcsoportok, az ellenzéki pártok (jelenleg az MSZP és az SZDSZ) hozzá is fognak a maguk csoportérdekeit szolgáló destruktív munkához. Bár úton-útfélen azt hangoztatják, hogy ők a legrászorultabbak megsegítését akarják, s ha a választók hatalomra juttatják őket, minden óhajukat kielégítik, eszük ágában sincs a közjó szolgálata.

Vannak, persze, kivételek is. A Magyar Köztársaság Országgyűlésének képviselője arra esküszik fel, hogy minden igyekezetével azon lesz, hogy a Magyar Köztársaság fejlődését előmozdítsa, népének boldogulását elősegítse. De megvannak-e ehhez a feltételek? Hisz azt látjuk, hogy azok a honatyák és pártvezetők, akik a helyi, még inkább a multinacionális tőke szakadatlan gyarapodásának és koncentrációjának útját állva, lelkiismeretük parancsszavára hallgatva, személyes meggyőződésük szerint a közjóra szavaznak, könnyen szembekerülnek pártjuk alapvető érdekeivel. És az ellenérdekeltek csapata gondoskodik róla, hogy a „renitens” képviselő rövid úton politikailag ellehetetlenüljön, hogy mint alkalmatlant, egy-kettő eltávolítsák az Országgyűlésből.

Nincs más megoldás, mint megalkotni a közjó irányába mutató rugalmas társadalom modelljét, a társadalmi tudat meghatározó eszméjévé emelve a közjót és a társadalmi harmóniát. A valódi demokráciát az egyenrangú polgárok közös akarata és cselekvő részvétele teremti meg. Amihez ki kell alakítani a bizalmi viszonyt a polgárok és a politikusok, a hatalom között. Erre viszont a csoportérdekeket szolgáló pártok „genetikailag” alkalmatlanok. Mert minden párt működésének elsődleges célja a hatalom megszerzése és megtartása. A pártok programjait csak más pártok programjainak (érdekeinek) ellenében, a többi párt által képviselt érdekcsoportok érdekeinek sérülésével tudják és akarják megvalósítani.

Szinte félve kérdezzük: „átprogramozható-e” társadalmunk úgy, hogy a széthúzás, az egymásra-acsarkodás a közjót szolgáló versennyé szelídjön?

A hatalmat birtokló egyetlen pártnak sem célja a társadalom valamennyi érdekcsoportjának az érdekeit képviselni és a közérdeket a politikai döntéseknél eleve figyelembe venni. Mi hát a teendő? - kérdezik maguktól titkon a pártkorifeusok. A válasz egyszerű: manipulálni kell a tömeget. Egy infantilizált, érzelmileg könnyen befolyásolható tömeg hosszú távon biztosíthatja a hatalom különböző érdek-

csoportok általi kisajátítását és a kisajátított hatalom legitimitását. Olyan csapda ez, amelyből csak közösen, összefogva szabadulhatunk ki.

El kell fogadni azt a hipotézist, hogy a társadalom racionális célja az emberek szolgálata. Ez a szándék azonban mindaddig teljesületlen marad, amíg a pártok „látnoki” (faramuci) módon a társadalom egésze számára „láttatják”, szuggerálják a „legjobb megoldásokat”, ám arra nem hajlandók, hogy együtt keressük a közjót és a valóban legjobb cselekvési mintákat.

Hogy ez a jogos óhaj valóra váljon, *a társadalom politikai struktúrájában feltétlen érvényesíteni kell azt a követelményt, hogy a legméltóbb személyek „kompetenciája” legyen a döntés joga, a leghivatottabbaké a valóság feltárása, a legkreatívabbaké a részérdekeket kiegyensúlyozottan ötvöző racionális alternatívák kidolgozása és a leghozzáértőbbeké az állami intézmények irányítása.* A politikai folyamatok különböző szegmenseiben minden felhatalmazást nyert személy azon a területen tegye a dolgát, ahol a társadalom egésze számára hitelt érdemlően teheti. A legjobb döntések ott születhetnek, ahol az egyes részterületek művelői az összefüggésekben is gondolkodni képes legjobb specialisták, ugyanakkor kompetenciájuk nem lép át speciális területeik határain.

Ha a társadalom működésének céljaként a közjót elfogadjuk, és belátjuk, hogy ennek megvalósítására csak egy rugalmas társadalmi rendszer lehet alkalmas, akkor megszülethetne egy új közmegegyezés *a racionális állam* létrehozására. Amely bizonyára sokkal jobb lenne mind a mai, mind az összes eddigi történelmi államformánál. De hogy egy csipetnyi kételyt is hintsünk az üdén kifeszülő derűlátásba, Voltaire-rel mondjuk, hogy még így sem biztos, hogy az ész állama egyszersmind a boldogság állama lenne...

Nyugati Magyarság, 2001., június.

A KRÓNIKÁS IGAZSÁGA

Aki a közelmúlt magyar történelmére kíváncsi, az ország, a nemzet sorsának alakulása iránt érdeklődik, annak kezébe kell vennie Tóbiás Áron legújabb könyvét (Varga-Tóbiás: *A magyarok vére*, Paris-Budapest, 1997.) - meggyőző képet fog kapni belőle. De nemcsak az egyszerű érdeklődőnek ajánlatos ezt tennie, hanem azoknak is, akik beható(bb)an fürkészik a szóban forgó történelmi pillanatok az eseményeit.

A szerző nem csupán a megmaradt ország határain belül kutakodik, átnéz a határokon túlra, a szomszédokhoz is. Széttétekint a Kárpát-medencében, vigyázó tekintetét azokra a nemzettestvérekre függesztve, akik idestova nyolcvan esztendeje idegen hatalmak alatt sínylődnek, őrlődnek, idegen nyelvi környezetben igyekeznek megőrizni anyanyelvüket és magyarságukat. Sőt, a mindenre odafigyelő író látókörébe vonja az összmagyarságot, azokat a nemzettestvéreinket is, akik vagy a puszta életüket mentendő, vagy a jobb megélhetés reményében szóródtak szét a nagyvilágban, Skandináviától az Egyesült Államokon és Kanadán át Brazíliáig vagy a messze Ausztráliáig.

Időben szintén tág intervallumok között ingázik a szerző. Mert bár az '56-os események és a holdudvarába tartozó történések képezik a könyv magját, melynek számbavétele nélkül aligha érthetnénk meg a kortárs magyar történelmet, Tóbiás Áron visszapillant a századforduló és a századelő idilli éveire is. Teszi ezt azért, mert életsorsokat (is) ír, és a személyes életek - pláne ha közéleti szereplőkről van szó - óhatatlanul összefonódnak a könyörtelenül múlt idővel, az egykorú eseményekkel. Indokolt ezt tenni, mert a történelemben a mégoly komoly cezúrák sem radiózzák ki az előzményeket, sem a személyes, sem a kollektív emlékezetből. Közhely ugyan, de igaz: minden mindennel összefügg, ha nem is közvetlenül. Közel egy évszázad idődi-

menziójában ingázva hol előre, hol vissza, járunk be az író jóvoltából olyan helyeket, amelyek valamilyen vonatkozásban kapcsolódnak történelmünkhöz.

Persze nem kerülnénk ebbe a helyzetbe, ha nem szegőd-nénk a mindenre oly kíváncsi író/újságíró társául, aki - XXIII. János pápa szavaival - mindent észrevesz, de csak azt teszi szóvá, amit arra érdemesnek tart, abban reménykedve, hogy segíthet az embereken, ha feltárva tudatosít helyzetekről, eseményekről, sorsokról. A krónikás sem művelhet csodákat, de fáradozásai nélkül bizonyára szegényebbek lennének. Márpedig a múlt ismerete a jövő záloga.

Az élethelyzetek, sorsok tömkelegéből ragadjuk meg azt az egy szálát, amit a párkák (?) mondhatni mindegyik élénk táruló élethelyzetbe belefontak. Némelyekbe erőteljesebben, másokba éppen csak felismerhetően belesodortak. Ez a szál, ez a vezérmotívum pedig a szabadság eszméje. Amely leitmotívumként vonul végig a kötetben. Ennek mentén haladva megkaphatjuk a választ arra is, mi célból keletkezett ez a vaskos munka.

Számomra percig sem kétséges, hogy a szerző mindazt, amit a múlt időből ilyen módon rögzített/megörökített, a *szabadság* szolgálatában tette. Tudatosan, akartan. Benne rejlik ez a ma már érthetetlen módon mind többek szemében anakronisztikusnak tűnő magasztos eszme az '56-os eseményekről számot adó írásokban, de ott vibrál a Kárpát-alján, Szlovákiában, Erdélyben, Délvidéken nemcsak anyagi szükségét szenvedő nemzettestvéreink személyes és közösségi életében, az aggasztóan zsugorodó anyanyelvi lehetőségek okán érzett kínzó szomjúságban, torokszorító sóvárgásokban, a Farkas utcai református templom hatalmas gótikus boltívei alatt fel-felzúgó vasárnapi *Tebened bíztunk*...sziklaszilárdságában, a fiatalon abszurd halálba kergetett íróink, költőink, művészeink, tudós professzoraink ravatalai fölött mondott vádbeszéd-búcsúztatók fojtott jajkiáltásaiban is, fenn a Házsongárdi temetőben. Ott bujkál ez a gondolat iskoláinkért, édes anyanyelvünkért elszántan, kitartóan küzdő szülők és nyiladozó szellemű ifjak

NEM!-jeiben Kassán, Kolozsvárt, a Székelyföldön, Szabadkán és a mégoly piciny falvakban is. Emlékezzünk! Hányszor énekeltük mi magunk is a gyászoló gyülekezettel: *Tebenned bízunk...*, jólesően beleborzongva a drákói tilalmakra fittyet hányó csak-azért-is-ekbe! Amikor már úgy tűnt, minden odaveszett, sehol egy biztonságot sejtető archimédeszi pont. És hitünkben megerősödve, elszántságban megacélozódva tértünk haza a többnyire szomorú apropójú együttlétekről.

Hegel mondta volt: egyedüli öncél a szabadság. Ami azt is jelenti, hogy a szabadság, az emberhez méltó szabad élet a legfőbb érték. A szabadság semmi másra, csakis önmagára irányul, mert nincs magasabb rendű érték nála. Nem akármilyen élet értékes élet, csak a szabad élet igazán értékes, méltó hozzánk. Ezért - akár tudjuk vagy sejtelmünk sincs róla - minden pozitív emberi cselekvés végső célja a legátfogóbb értelemben felfogott szabadság. De nem a már megvalósult, létező, amiért már nem kell küzdeni, hanem a szabadság eszméje, szükségessége, az iránta érzett vágy, óhaj, a kiteljesedésért folytatott küzdelem az a titkos erő, ami örök nyugtalanságban, lázban, cselekvésben tart bennünket. Ez megdicsőüléseink és kínzó gyötrelmeink legfőbb oka. De egyszersmind ez az, ami igazán emberré tehet bennünket. A szabadság, amiért legjobbaink annyiszor az életüket adták, egyedül az ember sajátja.

Voltak, vannak népek, akiknek, hogy, hogy nem, kifejezettebb a szabadságigényük, mint másoké. Természetesen ezzel nincs szándékunkban semmilyen rangsort felállítani, viszont tény, hogy egyes közösségek erőteljesebben vágyanak a szabadságra, míg mások megvannak úgy is, ha csak gyűszűvel mérik nekik.

Ilyen szabadságszerető nép volt és maradt a magyar is. A közösségek közti ilyen eltérésnek alkalmasint a körülmények különbözőségében keresendő a magyarázó oka. Helvétius egyenesen úgy fogalmazott, hogy az emberek a körülmények termékei. Bizonyára van ebben némi túlzás, de van sok igazság is benne. Forduljunk el a világ zajától,

végezzünk önvizsgálatot, és ki-ki látni fogja, milyen szerepet játszottak pro és kontra személyisége kibontakozásában, személyes élete alakulásában az életét körülfonó, végigkísérő körülmények. Avagy nem épp a körülmények határozták meg könyvünk szereplőinek, hőseinek is a sorsát? Kiét így, kiét amúgy. Az egyikét Fortuna szekereére felpatanva, a másikat épp lehuppanva róla.

Aki ötvenhatban pesti srácként, kétkezi munkásként fegyverrel a kezében küzdött, vagy magnóval és jegyzetfüzettel felszerelve riporterként járta a puskapor szagú szabadságharcos helyszíneket, a költő, aki papírra vetette az *Egy mondat a zsarnokságról* borzongató-gyönyörű sorait, így szállva szembe a olochhal, mind-mind egyazon célt követtek. Az ország, a nemzet szabadságáért folytatott küzdelemnek a szolgálatában álltak.

Aminthogy az a Lujzikalagor-i csángómagyar Csernik Antal is azt tette - ha más dimenzióban is -, aki bátorságot véve, ilyen megható sorokat írt Őszentségéhez, II. János-Pál pápához, kérve a szentatyát, nyújtson segítséget anyanyelvük, magyarságuk megőrzéséhez: „Szentséges Atyám, kérjük segítsen minket, hogy a csángó falvakban magyar miséket is mondjanak. Nálunk, Lujzikalagorban vasárnap öt mise van, s az öt miséből lehet csinálni egyet magyarul. Románra is szükség van, mert sok román van közöttünk, de legyen magyar mise is, ne maj vesszék el az édes anyanyelvünk. Mink édesanyánkat szeretjük, Szűzanya Máriát szeretjük, Jézus Krisztust szeretjük. S édes anyanyelvünket is szeretjük. Magyarország édes országunk, ne maj szakadjunk el tőle. Kérjük, hogy ezt a jót csinálja meg nekünk...”

Vagy gondoljunk a lészpedi Fazakas József bácsira, aki - magyar iskola híján - saját otthonába gyűjtötte falusfelei gyermekeit, elorzott anyanyelvükre tanítva őket. Aki egy kicsit is ismeri a moldvai körülményeket, tudja, hogy ilyesmihez bizony nagy bátorság kellett: „Jött a rendőr is hozzám, bizonyos, hogy a pap küldte, ő is felelősségre vont: miért csinálom? Meg leszek büntetve érte. Mondom neki: ha bűnös vagyok, meg is érdemlem. De a maguk testvérei

ott, Besszarábiában, ha kéri az oroszoktól a román nyelvet, ők is bűnösök?... A törvény is azt mondja, folytattam, a kisebbségieknek joguk van az anyanyelvet művelni. Miniket az ezerhatszázhatvannégyes madéfalvi veszedelem, Mária Terézia parancsa kergetett ki Erdélyből... Azóta élünk itt, és használjuk az anyanyelvet. És nem engedjük meg, hogy az kihűljön miattunk...Erre nem tudott mit mondani. Sarkon fordult és elhagyta a házam küszöbét.”

Szabadság! Bár lehet, hogy sokan megmosolyognak naivságomért, én nem hiszem, hogy ez az érzés végzetesen meggyengült volna bennünk. Néhány héttel előbb hajtottunk fejet a jelképpé magasztosult Nagy Imre sírja fölött, kivégzésének negyvenedik évfordulójára emlékezve. Senki se választhatja meg életidejét. Mi sem. Mindazáltal a sok rossz mellett, ami osztályrészünk volt, nekünk megadatott, hogy cselekvő résztvevőként vagy együttérző kívülállóként részesei lehettünk annak a forradalomnak és szabadságharcnak, amely 1848-1849 mellett történelmünk egyik legdicsőbb pillanata. A nemzet történelme szétválaszthatatlanul összefonódott a szabadságért és méltóságért folytatott sokszázados küzdelmekkel. Bizonyára ezért érezzük - drámáival, tragikumával együtt - oly közelállónak magunkhoz ötvenhatot is. Ötvenhat nem relikvia, hanem bennünk munkáló, modelláló valóság. Hogy mennyire lesz formáló is ez az erő az elkövetkezőkben, attól is függ, hogy sikerül-e élővé, tudatossá tenni a társadalomban azt az eszmét, amiért '56-ban annyian áldozták az életüket vagy kockáztatták a szabadságukat.

Ebben a tudatosító-alakító munkában az irodalomnak is megvan a maga szerepe. De íróink mintha máig adósak maradtak volna vele... Az 1991-es Tokaji Írótáborban arról faggattam Pomogáts Béla irodalomtörténészt -, aki szintén részese volt az akkori forradalmi eseményeknek -, miért nem íródott meg ötvenhat eposza? Ötvenhat eposza azért nem született meg - válaszolta a szakember -, mert nem volt rá lehetőség. Hiszen ötvenhattól nyolcvankilencig, Pozsgai Imre nevezetes bejelentéséig, amely átértékelte a

hivatalos szemléletet, és az addig ellenforradalomnak nevezett eseményt népfelkelésnek nevezte, ez az egész kérdéskör tabu volt. A legveszélyesebb volt ezt a tabut megérinteni, felborítani pedig egyáltalán lehetetlen volt. Magyarországon az asztalfióknak nem íródtak művek. Ez lehet akár fájdalmas is, de tény, hogy olyan időszakban, amikor felszabadulhattak volna a kéziratok, semmi sem került elő az asztalfiókokból 1989 után sem. Nagy ötvenhatos regényünk nincs, viszont ez nem jelenti azt, hogy ne volnának ötvenhatos regényeink. Hiszen a magyar regényirodalom annak ellenére is birkózott ötvenhattal, hogy az számára tabu volt. Mert hiszen mindenki, aki Magyarországon az irodalomban szerepet játszik és tekintélye van, személyes tapasztalatként élte meg ötvenhatot. Tehát az a néhány nap beépült az életművekbe, tanulságaival együtt. Voltak, akik áttételesen, egy utalásos rendszer keretében hajtották végre, mások epizódszerűen, a regények többé-kevésbé fontos mozzanataként építették be, de azt hiszem, senki sem tudta magát függetleníteni tőle. Ötvenhat mindenképpen jelen van a magyar irodalomban, csak az a bizonyos nagy regényeposz, amit oly szívesen olvasnánk, nem készült el.

Ezeknek a tisztelgő írói főhajtásoknak a sorába tartozik Tóbiás Áron könyve is. Közvetlenül azokban a fejezetekben, amiket a szabadságharcos eseményeknek szentelt, de azoknak a részeknek a tekintetében is, melyeket a körötte gravitáló, a holdudvarába tartozó jelenségekről írt.

Vajon e század- és ezredvégi világ lett másmilyen, mint a régi volt, vagy a mohó vagyonszerzési vágy tette az embereket érzéketlenné? Lehet, hogy ez is, az is. Mindenesetre valami nincs rendjén a kollektív emlékezettel, értékítélettel, hisz az ötvenhatos szabadságharcosok máig nem kapták meg a társadalomtól azt az elismerést, ami, hogy úgy mondjuk, jogosan kijárna nekik. Szerzőnk úgy érzékelteti ezt a defektust, hogy párhuzamba állítja 1848-1849 és 1956 hőseit: „...amikor Ferenc József annyira megbékélt a nemzettel, hogy a még élő veterán » veres sipkások « meg más idős honvédek számára felállított egy honvéd

menházat Budapesten, a régi Kerepesi úton, ennek az otthonnak lett parancsnoka az író nagyapja, legidősebb Krúdy Gyula, a közben jól megdicsőült honvéd huszárcapitány.

Az egykori negyvennyolcas vitéz hadfiak az első tavaszi naptól késő őszig, az arcukat simogató utolsó napsugárig kiültek a honvédmenház előtti kispadra, a szakállszárítóra. Tereferélni, a régi daliás idők emlékeiről mesélni. Sokszor elgondolkoztam akkoriban: vajon lesz-e még a mi évszázadunk negyvennyolcasainak (az ötvenhatosoknak) egyszer otthonuk, ahol a szakállszárító kispadon előjöhetnek a dicsőséges idők napjainak emlékei? És ki lesz Ferenc József? Egyáltalán: megéri-e még ez a nemzedék a történelmi idők jobbrafordulását?”

Csak abban reménykedhetünk, hogy az idő, előbb vagy később, helyére fogja tenni a dolgokat, függetlenül attól, hogy lesz-e szakállszárító kispad vagy nem lesz.

Nem hiszem, hogy valakinek is elkerülné a figyelmét a könyv első, eszméletű írása: *Mi a magyar?* Én itt, mint relevánst, kiemelném belőle Ravasz László gondolatait. Mert semmit sem érzek sürgetőbbnek, mint amit a kiváló hitszónok és jeles gondolkodó üzen velük: „Ma többet foglalkozunk azzal, hogy mi a magyar, mint eddig. Azért, mert megéreztük: sürgősen szükséges a magyarság öntudatosítása. Ebben van jó is, van rossz is. Rossz az, hogy valahányszor okoskodunk egy érzés felett, maga az érzés kezd másodrendűvé válni. Amikor elmélkedünk a szerelemről, az érzés nem olyan erős, mint amikor reflexió nélkül, vakon és mélyen szeretünk. Viszont jó benne az, hogy minden természetes érzés vagy magától értetődő állapot az öntudatosítással elkülönül, kitisztul és megerősödik...” Ha másért nem, ezért kellene nekünk is, haladéktalanul, önvizsgálatot végezni, kideríteni, melyek mibenlétünk fő(bb) meghatározói? Szükség van ilyen kollektív reflexiókra azért is, hogy tisztában legyünk a társadalom lét- és helyzetűdatával, lehetőségeinkkel és az elodázhatatlan teendővel. Hogy itt az országban és bárhol a nagyvilágban tiszta és hiteles képet alkossunk és terjesszünk magunkról.

A sikeres önépítkezésnek is nélkülözhetetlen feltétele a pontos diagnózis. Szükség van a tisztánlátásra azért is, hogy kizárjuk magunk közül a gyalázkodókat, a semmi alantastól, aljasságtól vissza nem riadó lejáratók légióját, akik, minthogy maguk gyökértelenek, önző érdekből azon mesterkednek, hogy minél rosszabb fényben tüntessék fel az országot, a nemzetet. Öreg igazság: zavarosban könnyebb halászni, manipulálni, megtéveszteni.

Tudnunk kell hol tartunk, mik a kötelességeink, miben reménykedhetünk, mit kell tennünk, hogy a nemzet- hű maradvá ezerszáz éves hagyományaihoz és múlhatatlan értékeihez - bizakodva nézhessen a küszöbön álló harmadik ezredév felé.

Mi a magyar? - kérdezzük a két világháború közötti vitára utalva. Magyar az, amit álmainkból valóra váltottunk. Mi vagyunk mi tehát? Tárgyiasult képességeink? Igen. Sőt, ennél is több, hisz az ismét és újfent ránk zúdult durva túlerő hányszor késleltette vagy akadályozta meg a közösség szabad kibontakozását a századok alatt!? Ezért az álmaink, ez a virtuális valóság is mi vagyunk.

A „magyarság lényeg-meghatározó önismerete” elemi szükségletünk a történelmi menetelés rögzös útján. De ez az önkép csak akkor lesz/lehet igaz, ha immanens, semmilyen külső idegen erő, furfang, manipuláció nem vegyül bele. Ezért kötelező a lankadatlan éberség!

A huszadik század végén egyenesen kikerülhetetlen az együttműködés. Az elszigetelődés önkirekesztés, amely akár végzetes is lehet a népek kíméletlen versenyfutásában. Ezer szállal fűződni másokhoz! - ez azt jelenti, átvenni és átadni. Átvenni, de nem gépiesen, hebehurgyán, felelőtlenül, hanem szükségleteinkhez igazítva, átlényegítve, magyarítva. Mindent a saját mértékünk szerint, ahhoz igazítva, lényegítve! Ezt mindig érvényesíteni kell, valahányszor az ország, a nemzet egészét érintő kérdésekben hoznak döntéseket.

Mi hozza közel hozzánk Tóbiás Áron krónikáját? Minde-nekelőtt az, hogy a szerző, anno, az ifjúságra oly jellemző

„meggondolatlansággal”, vagyis mit sem törődve a lehetséges következményekkel, veszélyekkel, egy igaz ügy mellé állt. Megalkuvások nélkül tette, amit meggyőződése szerint tennie kellett: Ötvenhatról csakis az igazat közölte. Később pedig bárhol járt-kelt is a világban, akár közelünkben, akár távoli tájakon faggatta el-, kivándorolt honfitársainkat, mindig arccal az életnek, felénk fordulva tette. Távolból is hazanézőn.

Nyelvünk és Kultúránk
1998. április-június

MENEKÜLÉS A SEMMIBE

Tovább tanulni nem óhajtó érettségiző fiútól kérdezi a riporter, hol szeretne dolgozni? Olyan helyen, hangzik a válasz, ahol nagyon gyorsan nagyon sok pénzt lehet keresni.

Hallva a hebehurgya választ, belém nyilallt a múlt emléke. Háború után fémipari szakiskolásként hetente csak háromszor kaptunk kenyeret. A dohos kukoricalisztból készült málé pedig olyan keserű volt, hogy egy idő után már nem ment le a torkunkon, és korgó gyomorral dühösen addig csapkodtuk a mennyezetre és a falakra a sárga kenyérpótlót, amíg a kantinterem „bele nem sárgult”.

Az ötvenes évek közepén újdonsült szakmunkásként 250 lejt kerestem, amiből 100-at albérletre kellett fizetni. Megmaradt pénzem hamar elfogyott, ezért ebédidőben a munkagépem mögé bújtam, mert szégyelltem munkatársaim előtt, hogy nincs egy betevő falatom. Az öregebb szakik persze hamar rájöttek a „bújócska” titkára, s azután délidőben nekem is törtek a maguk szerény harapnivalójából. Akkor éreztem először, mégghozzá a gyomromon, a „munkás-szolidaritást”.

Gépkocsim nem volt, ma sincs, és tudom, most már sohasem leszek gazdag. De boldog vagyok, ha meghallgathatom a *Galántai táncokat*, az *Eroicat*, a *Bánk bánt*, és elolvashatom a *Karamazov-testvéreket* vagy Wass Albert meghatóan szép regényeit.

Dehogy vágyom vissza azokat a szörnyű időket, hisz kollusszegények voltunk, de valahol mégis boldogok. Mert a lehetőség, hogy képezhettük magunkat, jócskán feledtette velünk a súlyos nélkülözéseket, a nyomort.

Őszintén sajnálom azokat a mai fiatalokat, akiknek mindenük a pénz. Sajnálom és félttem, és nem tudom mit gondoljak arról a nevelési módról és oktatási rendszerről, ahonnan ilyen életszemléletű fiatalok kerülnek ki, már-már tömegesen.

Egy jócskán öregedő ember élettapasztalatával mondom: megkísérteni a lehetetlent, hozzátartozik az élethez. De lehetetlenre vágyani, oktalanság és felelőtlenség. Csak azt szabad akarni, ami megvalósítható. A nem természetes és nem szükséges vágyak esztelen hajszolása előbb-utóbb személyes drámákhoz vagy tragédiákhoz vezet.

A ifjúságra pedig mi sem jellemzőbb, mint a nyitottság: a felfokozott érdeklődés, a megismerés- és felfedezésvágy, ami a világ legtermészetesebb dolga. De az élet nem a háttérben rejtő lehetőségek birodalma. Ha tudom, hogy feltrancsíroz, nem ugrom a vonat alá csak azért, hogy “átéljem azokat az élményeket!” Aki képtelen ellenállni a Szirén csábító énekének, és követve a hívó hangot hajlandó elmenni az örvény pereméig, annak már kevés esélye marad arra, hogy visszavevessen biztonságosabb vizekre.

Ezt üzenik annak a kötetnek (*Szirének Éneke*, L'Harmattan, XXI. század.) a szerzői is, akik okosan felismerve a rájuk leselkedő halálos veszélyt, elég erősek voltak ahhoz, hogy idejében megálljt parancsoljanak maguknak, megmentve így az életüket. „Kétségbeesetten kerestünk valamit. Valamit a semmiben, de csak semmit fogtunk. Oly tökéletesen, hogy a Semmi már-már tökéletesebbnek tűnt, mint a Valami. Szétfeszítettük a pillanat nikkelrácsait, darabokra zúztuk az idő érzéketlen tükörfalait és csak táncoltunk vadul az élő halálba. Az Istent akartuk és menekültünk tőle. Megálmodtuk magunkat. Aztán lassan, nagyon lassan felébredtünk.”

Afféle antológia ez a könyv. Olyasmi, mint amiket kezdő tollforgatók kisebb csoportjainak munkáiból szoktak megjelentetni az irodalmi kiadók, jutalmul az ígéretes szárnypróbálgatásokért.

Megvallom, kissé idegenkedve lapozgatom, ismerkedem vele. Igyekszem belelátni ebbe a nekem teljességgel ismeretlen irracionális világba. Próbálgatom, de nemigen megy. Úgy látszik, az igyekezet itt kevés az eligazodáshoz. Dante poklának hierarchikus rendjében még különösebb nehézség nélkül eligazodtam, de itt, bárhonnan közelítem is,

mindenütt homályló köd és gomolygás fogad. (Ilyesmit ábrázolnak az illusztrációk is.) Hiába kopogtatok, unszolom magam: más, mint szenvedés és némi “kéjérzettel” elegy ilyen-amolyan delíriumos vízió nemigen tárul elém. Vigasztal viszont, hogy nem csak én vagyok így vele. „Bár számos kutatás foglalkozik a drogfogyasztás kialakulásával, a család, a kortárskapcsolatok, az agyi mechanizmusok, a személyiség, a genetika ezen folyamatban játszott szerepével, magáról az élményvilágról, a droghasználó szubjektív élményeiről, érzéseiről keveset tudunk. Ez az a terület, ahová a tudományos kutatás nehezen ér el, eszköztára is sokszor csődöt mond, ezt a világot nehéz a tudomány nyelvére lefordítani. Ebbe a világba, a szórványosan megjelenő irodalmi művektől eltekintve, többnyire csak a klinikus nyerhet betekintést.”

Telitalálatnak érzem, hogy a 1995-től működő Jász utcai Drogambulancia és Családterápiás Központban beinduló „irodalmi és képzőművészeti alkotóműhely” segítő jobbot nyújtott azoknak a fiataloknak, akik a tiltott szerek rabjává váltak, de meg akartak szabadulni tőle. Ez a könyv a legjobb bizonyítéka, hogy „az alkotóműhely működése, ha csak egy rövid időre is, többekben feltámasztotta az alkotó- és életkedvet, többeket felrázott a drogos létforma tespedtségéből, kiszabadított a kemény drogok egyhangú, ördögi körként működő csapdájából. Voltak, akik elkezdtek újra zenélni, festeni vagy verset írni... A kábítószeres hatásra felszínre kerülő és a legbensőbb élményvilágból táplálkozó alkotások - mint az már több esetben bebizonyosodott: Csáth Géza, E. A. Poe, Andy Warhol, William Borrough - képviselhetnek olyan értékeket, amelyek méltán tarthatnak számot a nagyközönség érdeklődésére és figyelmére.”

Egy s mást tisztázandó, álljunk meg itt egy szóra! A mintegy öngazoló fenti hivatkozást én félreérthetőnek és félrevezetőnek érzem. Mert sem E. A. Poe, sem Csáth Géza, sem a többiek nem a kábítószernek köszönhetően lettek jeles alkotók, hanem azért, mert tehetségesek voltak. Ha

tótágast állsz is, tehetség híján „műved” nem lesz több, mint kétes szagú izzadmány. Fogadjuk el és nyugodjunk bele, hogy hiteleset és maradandót kevesen képesek alkotni. Akik bár kiválasztottak, nem biztos, hogy boldogok is. Mert alkotni gyönyörű kín és roppant felelősség. Illyés Gyula szerint az íráság ott kezdődik, ahol felelősséget érzünk minden leírt szóért, mondatért. Ami nem is lehet másképp, hisz az alkotó exponált ember: „kiállok érte, mint a kémény”, mondja a költő. Az író, a művész egyrészt tehetséggel megáldott, másrészt megvert azzal, hogy valami szent “örület” folytán vállalja veszi közössége (népe, nemzete...) terheit, és műveiben képviseli jogos törekvéseiket. Az igazi irodalmi, művészi alkotásokat az teszi számunkra különösen kedvessé, azért bújuk és csodáljuk, mert rólunk, nekünk és értünk szólnak, magas szinten, hitelesen.

Azt, hogy a mákony hatása alatt az írókból, művészekből felszínre kerülhetnek olyan élmények is, amelyek egyébként örökre homályban maradnának, elismerem. De azt, hogy kizárólag a kábítószer hoz ki belőlük a társadalom érdeklődésére is számot tartó élményeket és értékeket, nem tartom valószínűnek és elhithetőnek.

Az igazi művészt az különbözteti meg a sarlatántól és az áldozattól, hogy *arccal az életnek* él, még ha lelke mélyén elvágódik is egy emberibb világba. A megszenvedett mindennapok és az erkölcsileg-emberileg érvényes elképzelt valóság, a tényleges és az ideális között ingázik („az igazat mondd, ne csak a valódit”), hogy a megélt élettényeken túl felragyogtassa számunkra a virtuális, de érvényes igazságokat. Ezt az erkölcsi iránytűt követve nemesed(het)ünk magunk is, és válhat emberibbé a világ.

Nos, éppen ezt az *arccal az élet* felé fordulást hiányolom a kötet írásaiból. Aminek az lehet a magyarázata, hogy a szerzők ahelyett, hogy bátran szembenéztek volna az élet nehézségeivel és megpróbáltatásaival, meghallva a Szirén hívó hangját (a kábítószer keltette beígért gyönyörökre gondolok), menten feladták a maguk tán még ki sem alakított harci állásait, és menekülni próbáltak. Hová is? „Két-

ségbeesetten kerestünk valamit. Valamit a semmiben...” Nyilván azért nem találták meg („...de csak semmit fogtunk.”), mert nem az ember világában keresték a hiányzó bizonyosságot („valami”). Bármennyire kegyetlenül és igazságtalanul bánik is velünk sokszor az élet, gyógyírt csak itt kaphatunk a sajgó sebekre. A gyönyört ígérő Szirén csalogató hangja szépen csengő ocsmány hazugság. Csókjának gyümölcse - a Semmi. Csakhogy a Nem-lét, a halál nem megoldás!...

Megdöböntő, mennyire magányosak ezek a fiatal szenvedélybetegek. Közöttünk járnak-kelnek, de egészséges kapcsolatok nélkül egy süket légüres térben élnek. A Semmi, amit bálványozva kerestek, pusztá negáció. Ezért lett légyen mégoly mívesen megmódolt is egy-egy vallomás, novella vagy vers, tisztító katarzisz helyett, sajnálatot és szánalmat érzünk a szerzők iránt.

„Oly szomorú embernek lenni” - mondja Ady. Valóban: az emberlét egyszerre gyönyörű és mélységesen szomorú. Mert az ember az egyetlen lény, akinek fogalma, képe van önmagáról és létezésének végességéről. Ez utóbbi ellen minden erejével tiltakozik is, habár tudja, hogy a kényszerű és egyenlőtlen küzdelemben ő lesz a biztos vesztes. Felfogni felfogjuk, de képtelenek vagyunk elfogadni, hogy a racionálissal miért függ össze egzisztenciálisan az irracionális, az étellel a halál, a „Valamivel” a „Semmi”?

Amíg ezt a fel nem oldható ellentmondást a hit vagy a hiedelem békévé oldotta, nem is volt különösebb baj. Mai túlracionalizált és fenekestül felborult értékrendű világunkban azonban a végső megoldásokat kereső nyugtalan lélek könnyen kerülhet olyan helyzetbe, hogy legfőbb létélménye a társtalanság, a világba dobottság, a kivetettség és idegenség, valamiféle kozmikus bizonytalanság. És aki nem találja meg azt az áhított archimedesi pontot, amelybe kétségbeeséseiben megfogózhatna, szinte természetes mozdulattal nyúl a szurrogátumok, a kábítószeres után.

Van-e gyógyír erre a világméretű járványra? Megoldásnak nyilván lennie kell, még ha ez pillanatnyilag megha-

ladja is a képességeket. Nem kétséges, hogy helyre kellene állítani például a világ felborult értékrendjét; feladni a mindent eluraló haszonelvű gondolkodást, valódi tartalommal megtölteni az elsivárosodott érzelmi életet; új és hiteles értékdimenziókat nyitni az ifjúság előtt...

Fiatal barátaim, kik lehetőleg kevés munkával nagyon gyorsan nagyon sok pénzt szeretnétek keresni, óva intelek titeket - ne tegyétek! Ez a vágy ugyanis tisztességes úton nem teljesülhet. De talán még ennél is nagyobb veszélyt jelent, hogy a belétek plántált csillapíthatatlan pénzéhség titeket is könnyen a Semmibe lökhet. Hagyjatok hát fel a biztos csömörbe és fásultságba torkolló fogyasztói hedonizmussal! Nézzetek bátran szembe az élettel, és igyekezzetek az értelmes munka révén kiteljesülni. Mert nincs nagyobb elégtétel, öröm és boldogság, mint a tartalmas élet.

Kapu, 2001., 6-7.

MÉDIA ÉS MAGYARSÁG

„A legnagyobb számú nemzet is feneketlen mélyég párkányán áll, s veszte előbb-utóbb elkerülhetetlenül bizonyos, ha nyelvét veszti, mert a nyelv a nemzetnek lelke.“

Széchenyi István

Globalizálódó világban élünk. A folyamat végkifejletét nem ismerhetjük, de káros hatását máris érzékeljük azáltal, hogy megköveteli a nemzeti lét bizonyos fokú feladását, veszélyezteti a nemzeti integritást. A társadalmakra zúduló információözön óhatatlanul megváltoztatja az emberek életvitelét, beeszól személyközi kapcsolataikba, feldúlja a családok békéjét, maga alá gyúrja az egyének akaratát, véget vet döntéshozói függetlenségüknek, a nagyközösségeket, nemzeteket kiszolgáltatja hagyományaiktól, kultúrájuktól, értékviláguktól idegen világfolyamatoknak.

Báván bevárni vagy közömbösen legyinteni a lopakodó veszélyekre, felelőtlenség, sőt ostobaság lenne. A globalizáció, az integrációs folyamat káros hatásainak legbiztosabb ellenszere a nemzeti kultúra hatékony művelése, a hagyományok tisztelete, az örökség ápolása. Ez nem csigaház-politika, még kevésbé önfeladás, ez aranyközéput: részvétel az integrációban az önazonosság megtartásával.

A nemzeti identitás megőrzése mindannyiunk alapvető érdeke, a gondoskodó államnak viszont legfőbb feladata.

Amióta az ország határai és a nemzet határai nem esnek egybe, a nemzet jobbik fele azon borong, töpreng, mi módon lehetne ezen a gyászos helyzeten változtatni végre.

A határon túli magyarságnak az anyaországgal való összekapcsolásában a tömegkommunikációnak van meghatározó szerepe. (Magyarország 2000., Szakmai tanácskozás. *Magyarság a médiában, magyar médiastratégia.* Bp., 2000. Custos Kiadó) Elengedhetetlen követelmény, hogy

az országhatárokon átsugárzó média ne csak a magyar állam területén élő nézőket és hallgatókat vegye figyelembe, hanem egyképpen az utódállamokban és a nagyvilágban élő többmilliós magyarságot is. A nemzeti integráció sikere nagymértékben attól függ, mennyire leszünk képesek a megindult és izmosodó párbeszédet hosszú távon fenntartani, és a nemzetépítés cselekvő részeseivé tenni a határon túl élő magyar közösségeket.

A nemzetstratégiában a média, mint a kultúraközvetítés leghatékonyabb eszköze, befelé a nemzeti identitás megőrzésének egyik alapvető eszköze, kifelé országkép-formáló erő. Azonban ahhoz, hogy ezt a szerepét betölthesse, a médiát meg kell tisztítani az évtizedek alatt beleévedt szennyfoltoktól, és lankadatlan azon örködni, hogy ártó szándékkal senki ne nyúlhasson hozzá. Ez elsősorban a politika és a szakma felelőssége, de mi polgárok sem lehetünk közömbösek iránta.

A politikai határok fölött átívelő nemzeteszmet valló milliók számára a kárpát-medencei magyar nyelvű közszolgálati médiának a magyarországi intézmények mellett a szomszédos országokban működő magyar televízió- és rádiószerkesztőségek is szerves részei. A magyarországi kereskedelmi adók nemzetidegen műsorpolitikájába a parlamentnek és a kormánynak alig van beleszólása, ilyenformán a nemzetstratégiai megfontolások legfőképpen a közszolgálati rádió és televízió területén érvényesülhetnek. Egy bölcsen kigondolt médiastratégiának tartalmaznia kell azt a követelményt, hogy az anyaországi közszolgálati intézmények állandó kapcsolatot tartsanak fenn az utódállamokban élő magyarok helyzetét jól ismerő odaáti szerkesztőségekkel és műhelyekkel, azokat támogassák, erősítsék.

A regionális jellegű újságok és hírlapok, rádió- és televízió műsorok nagyon fontos szerepet töltenek be egy-egy tájegység, egy-egy határon túli nemzeti közösség életében, viszont mindmáig várat magára a határokon átívelő egységes információs hálózat létrehozása. Az információáramlás jobbadán egyirányú. A műholdas televíziózás az anyaor-

szági híreket eljuttatja a határon túli magyar közösségekhez, de fordított irányban ez alig vagy egyáltalán nem működik. A magyarországi médiában, rádióban, tévében és lapokban alig jelenik meg a határon túli magyarság élete. Ez ellentétes a legalapvetőbb magyar érdekekkel. A kárpát-medencei és a mindenhonnan magyarság életét tükröző hírek, műsorok cseréje nélkül hiú ábránd közös célokról, egységes nemzetről beszélni.

Ahhoz, hogy ez a helyzet gyökeresen megváltozzon, a mostani polgári kormánynak, mely célul tűzte ki a nemzet integrációját, igénybe kell vennie minden lehetőséget. Nemcsak arról van szó, hogy az anyaországi média a nemzeti hagyományokra épülő hír- és dokumentumműsorokkal lássa el a Kárpát-medence és a távolabbi régiók magyarságát, az is legalább annyira fontos, hogy az említett régiók megmutathassák saját arcukat az anyaországnak és egymásnak is. Ismerjük meg minél jobban egymás életét, törekvéseit, nehézségeit, gondjait: a betegség gyógyításának kiindulópontja és alapfeltétele a betegség okainak a megismerése. A műholdas kommunikáció világában nem lehet álom többé, hogy a székelői, szilágysági, mezősegyesi, bihari tanító, paraszt, kétszemélyes vagy egyházi ember találkozhat felvidéki, délvidéki, kárpátaljai vagy moldvai csángómagyar testvéreivel. A szellemi egymásra találás, az ilyenén együttélés a nemzet egységének és jövőjének záloga lehet. Információdömping helyett kommunikációra van szükség!

Az elképzelések színteréről pedig haladéktalanul át kell lépni a tettek mezejére, hisz az 1996-ban jóváhagyott magyar médiatörvényben a közszolgálati műsorszolgáltatók kötelezettségei között még mindössze “az ország különböző területeinek társadalmi, gazdasági, kulturális életét megjelenítő műsorszámok bemutatása” szerepel. Az egykori törvényhozók gondolkodásában a rádióhullámok hirtelen megálltak Ártándnál, Záhonyánál és Komáromnál. Határon túli magyarok nincsenek, vagy ha vannak, nem számítanak. Csak ország van, állampolgárok vannak. A nemzet történelmileg elavult kategória.

Pedig mi más köti össze az erdélyi, kárpátaljai, felvidéki, délvidéki magyarokat a magyarországi, nyugat-európai, amerikai, ausztráliai magyarokkal, ha nem az, hogy ugyanazt a nyelvet beszélik, azonos kultúrán nőttek fel, s a nagy- szüleik még ugyanabban a közös országban éltek. Aki őszintén, hittel (nem számításból!) vallja magát magyar- nak, az a nemzet tagja, bárhol éljen is a világon.

Persze a médiatörvényt meg lehet és meg is kell változ- tatni, de az sem kevésbé fontos, hogy a műsorok összeállít- tásánál maximálisan figyelembe vegyék a nézők és a hall- gatók társadalmi összetételét, iskolázottsági tagozódását, ízlését, igényeit. Nem tekinthetünk el attól, hogy a határon túliak nyolcvan éve az anyaországitól eltérő politikai, gaz- dasági, kulturális környezetben élnek. És számolni kell az utódállamokban működő többségi televízió- és rádióadók konkurenciájával is. Az “odaáti” fiatalok színes és tartal- mas műsorokat várnak tőlünk, különben könnyen átkap- csolnak és átszoknak a román, a szlovák, a szerb... adó va- lamelyik “vonzóbb” csatornájára, hisz nyelvi nehézségeik nincsenek. Bizonyos mértékig más műsorpolitikát kellene érvényesíteni a médiumoknak a határokon belülre, és mást a határokon túlra is sugárzott adásokban. Talán szerencsé- sebb volna, ha a közszolgálati adók nem ugyanazoknak a rétegeknek sugároznának, hanem összehangolnák a műso- raikat, és egymástól eltérő műsorpolitikával különböző né- zőtáborokat céloznának meg. Így mindegyik csatornát más-más réteg vallaná a magáénak.

Magyarországon meglehetősen nagy ellenkezést váltott ki a Román Televízió magyar szerkesztőinek az az ötlete, hogy valamelyik magyar köztelevízió vegye át - vagy adás- időben vagy másnap reggel - az odaáti adásokat, foglalja össze a határon túl élők gondjairól, teendőiről szóló elmúlt napi, heti eseményeket. Úgy, ahogy például a Román Tele- vízió naponta átveszi a Moldáviai Televízió román adásait. Megértés vagy mérlegelés helyett azonban a javaslatot a honi szakmai konkurencia nyomban elutasította: “nincs hogyan kontrollálni előre a műsorokat”, “nem bízunk a ro-

mánokban” (ezek a romániai magyarok lennének), “sokba kerül”. Pedig az lenne az igazán bölcs dolog, ha a szakmai irigységen alapuló harcot felváltaná a gyümölcsöző együttműködés. Hisz a magyarságnak ezeket az előretolt állásait, végvárait nem feladni, hanem megtartani és erősíteni kell. Hogy tekintetünket kis körünkön túlra, távolibb horizontokra vethessük.

A nemzeti integrációt segítené, ha a határon túli adások is bekapcsolódhatnának az egyik magyar műholdas csatorna műsorába. Képzeljük el, mennyivel hitelesebb és gazdagabb képet kapnánk kárpát-medencei magunkról, ha Szeged, Pécs, Debrecen után Pozsony, Lendva, Bukarest, Kolozsvár, valamelyik székelyföldi adó, Ungvár, Újvidék is jelentkezhethetne ezen vagy amazon a csatornán. Mindez az európai értelemben vett regionalizmus adta keretek között.

Budapest-centrikusság vagy európai értelemben vett regionális gondolkodás? - ma már így vetődik fel a kérdés. Nem vitás, hogy a nemzet számára ez utóbbi képviseli a jövőt. Hisz egyrészt a határon túl élő magyarokat tájékoztatni kell mindenről, ami fontos történik Magyarországon, másrészt az anyaországban élőkkel tudatni kell mindazt, ami a magyarokkal történik a szomszédos államokban és szerte a világban.

Igaz, hogy a határon túli témakör ma már jelen van a magyar közszolgálati médiákban, de az európai értelemben vett regionalizmus szellemében szükséges lenne, hogy az előre gyártott műsorok mellett - a magyarság kárpát-medencei összetartozásának szimbólumaként - létrejöjjenek a határon túli magyar szerkesztőségek bevonásával a körkapcsolásos adások.

Ha Erdélyt meg a többi elcsatolt területet de facto most nem is hozhatjuk vissza az anyaország kebelébe, legalább tudjunk egymásról, ismerjük (meg) egymás gondjait, bajait, örömeit, ne csak eszünkkel fogjuk fel, de egész lényünkkel érezzük át, hogy a politikai határok ellenére együvé tartozunk, együtt lélegzünk, egyazon nemzet tagjai vagyunk.

A kisebbségben élő nemzeti közösségeket az anyanyelv, az anyanyelvi kultúra és a nemzeti identitástudat tartja össze és különbözteti meg másoktól. A kisebbségek önazonosságukat csak úgy határozhatják meg, ha a közélet szintjén, nyilvánosan megvallhatják, hogy ők ahhoz a közösséghez tartoznak. Az anyanyelvű rádió és televízió pedig elsőrendű közösségépítő és identitásmegetartó tényező lehet azáltal, hogy közvetíti az anyanyelvű műveltséget, és nyilvánosságot biztosít számára.

Magától értetődő, hogy a magyar nyelvű rádió és televízió ott a legfontosabb, ahol a nemzeti identitás megélése a legnehezebb. Százvezrekre rúg a Kárpát-medencében azoknak a magyaroknak a száma, akik a munkahelyükön nem beszélnek magyarul, nincs magyar szomszédjuk, gyermekeik többségi iskolákba járnak, idegen nyelven prédikálnak nekik, az anyanyelvet legfeljebb a családban használják... Ha belátható időn belül nem javulnak érezhetően a nyelvi, kulturális lehetőségeik, a nagyszülők túlnyomó többsége már nem fog szót érteni unokáival magyarul. Különösen a szórványmagyarságnak fontos, hogy olyan anyanyelvű média álljon, állandó jelleggel, rendelkezésére, amelyet joggal érezhet a sajátjának.

Ilyen vagy ilyen lehetne a Kossuth Rádió, amely mindig is egyféle etalonnak számított a magyarság számára. Csak-hogy az elismerések derűs nyugalma időnként nyugtalanító figyelmeztető jelek is belevegyülnek. Ugyanis a kisebbségi magyarság kezd rájönni arra, hogy a "nemzeti főadó" műsoraiban csak annyi szó esik a határon túli magyarságról, amennyi az anyaországi hallgató ilyen irányú érdeklődésére még számot tarthat. Ez pedig nagyon kevés. Nagyon kevés azért, mert Magyarországon a kommunista hatalom negyven évig azon mesterkedett, hogy a nemzeti érzést és a nemzetben-gondolkozást kiirtsa a lelkekből.

Jóllehet a *Határok nélkül* című rádióműsor a kisebbségi magyarságról szól, a címzett mégsem ő, hanem az anyaországi hallgató. A Magyar Rádió adásai valójában befelé szólnak. Jó lenne változtatni ezen a gyakorlaton. Az anya-

országi hallgatókat, hozzá kell szoktatni ahhoz a gondolat-hoz, hogy a határokon túli nyelvtestvéreik nem “románok”, “szlovákok”, “ukránok”, “szerbek”, hanem éppen olyan magyarok, mint a magyarországiak, akiknek ahhoz, hogy továbbra is önmaguk maradhassanak, olyan nagy szükségük van a róluk is és a nekik is szóló anyanyelvű műsorokra, mint a sivatagi vándornak az életadó vízre. Olyan rádió- és tévéműsorokra gondolunk, amelyek az összmagyarságról és az összmagyarságnak szólnak. Saját gondjainkat csak mi oldhatjuk meg. Ha meg akarunk maradni, nekünk mindenekelőtt a magunk dolgaival kell foglalkozni. A magyarországi néző és hallgató azonban ma összehasonlíthatatlanul pontosabb és részletesebb képet kap, napi rendszerességgel, arról, mi történik például a Közel-Keleten, mint arról, hogy milyen a szilágysági vagy a mezőségi szórványmagyarság élete, hogy alakul a székelység jövője, sorsa a gombamód szaporodó ortodox templomok és laktanják, magyarán a Székelyföld “békés” elrománosításának kényszerű körülményei között. A jelen helyzet megváltoztatása: egy kiegyensúlyozott, a való életet és a nemzet alapvető érdekeit hűen tükröző, nem manipulált tájékoztatás elsősorban nem pénz, hanem politikai akarat, bölcs döntés függvénye.

És nyilván nemcsak a szomszédban élő magyarok helyzetét jobbítandó sok még a tennivaló. Nyugaton és a tengeren túl élők közül sokan vallják, hogy a magyar médiában kevés a nemzetben gondolkodó szakember. Amíg a felső vezetésben és a munkatársak szintjén jelen van a magyarságtudat, azt nehezményezik, hogy középszinten régi, megcsontosodott szervezők foglalják el a határozatot hozó pozíciókat.

Itt lenne az ideje egy közös stratégiai terv kialakításának a tengeren túli magyar kapcsolatok ápolására és fejlesztésére, összhangban a kint élők kulturális igényeivel. Az 1956-ban emigrált Kossányi Miklós rádiósszerkesztő így ecseteli az amerikai magyarok helyzetét: “Clevelandi idő szerint minden este hét órakor jelentkezik az Amerikai Ma-

gyar Televízió műholdas adása egész Észak-Amerikát betakarva, amely 1986 óta az MTV magazinműsorait sugározta, amelyek a Külügyminisztériumon keresztül érkeztek. Ezeket a műsorokat valaki beszüntette 1998-ban, azóta ismétlünk - kivéve fél órát, mely a Duna Tv hírszolgálatára -, mert ma Magyarországon nem akad egy lélek, aki a mi általunk küldött kazettáinkra átmásolná az országot jó színben feltűntető műsorokat.”

A végső cél aligha lehet más, mint a helyi, regionális, kontinentális és interkontinentális adók egymást kiegészítő működése. Gondoljuk meg, hogy egy kiterjesztett dimenziójú létélmény: az összmagyarság számára mekkora kohéziós erő, belső katalizátor, az önmagára ébredés katartikus megélése lenne. Ezt a célt éppen olyan komolyan kell venni, mint az önálló magyar állami egyetem létrehozását Kolozsvárt.

A határon túliak, a peremen élők és az erősen elszórványosodott magyarok önbecsülését, megmaradását csakis az anyanyelv felértékelődése, mindennapos használata, illetve a nyelvi közélet kiterjesztése és kiteljesedése hozhatja meg, amit csak egy bölcsen kiépített közszolgálati média valósíthat meg - minden ellenséges politikai manipuláció ellenére.

Kapu, 2001., 6-7.

AMÍG LEHET

Európában, Magyarországon élek, magyarul beszélek, gondolkodom és érzek. Ez a néhány körülmény, tény meghatározza mivoltomat, és jelzi azt a kultúrkört, amelyhez - beleszületve, benne nevelkedve - tartozom.

Jószérével ez határolta körül nemrég a karácsonyi ünnepkör hozzám legközelebb álló, nekem legkedvesebb zenei alkotásainak világát is, mely művek, varázslatukkal, már zsenge gyermekkorban belém ivódtak, s azóta is mindig ráhangolnak, beleringatnak a Megváltó születésének örök misztériumába.

Így vártam legutóbb is a szentestét.

De az örömben öröm vegyült. Már azt fontolgattam, felhívom a hallgatott rádió ügyeletes szerkesztőjét, hogy közöljem vele megbotráncozásomat, amiért ünnep szombatján (tüntetően?) kizárólag amerikai zeneműveket válogatott a reggeli összeállításba. Egyetlen európaít, magyart se. Nem elég, hogy egész évben iszonyú mennyiségű amerikai (könnyű)zenét sugároznak a médiák - ha azt a többnyire eksztatikus üvöltözést, őzjörgést zenének lehet nevezni -, még most is az „Új Világ” terméseivel etetnek bennünket!?!...

„Rendben van, hívd fel őket - biztattam magam. - De változni fog-e attól valami? Hisz bárhova kapsz, szinte mindenhol ugyanazt kapod...”

Számoltam húszig, legyintettem és kikapcsoltam a készüléket.

De a kiszolgáltatottság nem hagyott nyugodni:

Ugyan miből gondolják úgy bizonyos médiák, kiadók stb. azon döntéshozói, akik ilyen egyoldalú, nem-szeretem menükkel traktálnak bennünket, hogy mi épp azt vagy éppen olyasmit és nem valami mást szeretnénk hallani, olvasni? Honnan veszik, hogy e kies hon polgárai - mintegy varázsütésre - elfordultak gazdag hagyománykincsük-

től, s csupán egyetlen nagy vágyuk maradt: amerikanizálódni? Testben, lélekben, érzelmiékben, élet-szemléletben átvedleni jenkivé? Merthogy zömben már csak a tengeren túlról importált silány tömegtakarmányt (zenéket, filmeket, miegyebeket) kapunk szellemi eleségül. De abból aztán rengeteget - egészen a csömörig. Mint hajdan a szovjet impériumból.

Milyen jogon erőltetik ránk az európai, pontosabban a magyar mentalitástól, érzésvilágtól, életfelfogástól annyira idegen - vélhetően csoportérdekeket szolgáló -, nagy részében minden művészi érték híján lévő töméntelen rostaalját? Nyilván azért, mert tehetik. Ugyanazért tehát, amiért a „Szereti, nem szereti, mást nem kap” típusú birodalmi kultúra-export is történt a história századaiban, sőt ezredeiben. Vagyis az erőfölény okán...

Veszélyben van nyelvünk, kultúránk. Ezer támadás éri magyarságunkat.

Felzárkózni! Integrálódni! Globalizálódni! - halljuk szünet nélkül a sürgető „igét”. Rendben. De miért akarják ennek a „szent ügynek” a csatornáin, annak sine qua non-jaként ránk húzni máris, amolyan atyai előlegként, a jobbnak, fejlettebbnek, tökéletesebbnek kikiáltott fogyasztási cikkek özöne mellett a domináns nyelv sovinizmusának kényszerzubonyát? Hatalmi eszközökkel miért terjesztik feltartóztathatatlanul az ezekre a soha nem látott változásokat szorgalmazó oligarchákra annyira jellemző haszonelvűség, merkantil habitus járványát? Mire fel ez a sietős agy- és lélekmosás?...

Hitegetnek, hogy a jelzők nélküli demokrácia jegyében álló sarkig nyitott globális társadalom maga lesz a mennyország. Ámde ahhoz, hogy boldog polgárokként minél jobban érvényesülhessünk benne, beszélünk kell egynéhány nagy nyelvet, a birodalom univerzális nyelvét pedig mindenképpen. Nem a sajátunk helyett, hanem amellelt.

Egyelőre...

Nevetnem kell. Vagy inkább kétségbeesni? Mert nekünk, akik Erdélyben - de a többi utódállamban is - hosszú

évtizedekig a kisebbségi magyarok sanyarú kenyerét ettük, végig szenvedtük a nyelvi kizárólagosság, a lélektiprás szörnyűségeit, nagyon ismerősen hangzik ez a szlogen. Minket is az ország egyenlő polgáraiként aposztrofáltak, miközben ellentmondást nem tűrő módon közölték velünk: ahhoz, hogy érvényesülhessünk, jól, lehetőleg anyanyelvi szinten kell bírunk a román nyelvet és kultúrát. Ezért „saját érdekünkben” az amúgy is szüntelen fogyatkozó magyar iskolákban, tagozatokon, osztályokban gyorsuló ütemben emelték a román nyelvű tantárgyak és órák számát, hogy végül kizárólagossá tegyék a többségi nyelvű oktatást. S mire a fiak felcseperedtek, sokuknak már igencsak akadozott a nyelve az édesanyjuktól tanult szavak kiejtésekor. Amiért ugyebár soha senkit semmilyen sérelem nem ért a többségi hatalom részéről. Egyikük-másikuk már nem is igen ragaszkodott anyanyelvéhez. Ami nem is csoda, ha arra gondolunk, nem annyira az dönti el, mik vagyunk, hogy minek születtünk, sokkal inkább az elsajátított kultúra határozza meg, hogy ki minek véli, érzi, vallja magát. Márpedig a többségi hatalmak mindig kínosan ügyeltek arra, vigyáznak ma is, hogy kisebbségeik saját kultúrájuk helyett többségit kapjanak. Bőségesen.

Meglehetősen régi ez a trükk. Már a Habsburgok is éltek vele, birodalomszerte. II. József például 1784-ben rendeletben tette kötelezővé a német nyelvű oktatást még az elemi iskolákban is. Amihez a bécsi udvar a következő érvelést fűzte. Mivel a magyar nyelv nem, a német viszont már standardizált, továbbá minthogy a magyar nyelv a német, a román és a szláv nyelvek mellett csak egyike az országban használt nyelveknek, a latin helyébe csakis a német léphet. Különben is a francia, angol, orosz példa jól mutatja, mennyi előny származik abból, *ha az államban egy nyelv érvényesül.* (kiemelés tőlem - A. K.) „Nem arról van szó, hogy milliók megváltoztassák nyelvüket és más nyelven beszéljenek, hanem arról, hogy azok, akik a közügyeknek akarják magukat szentelni, a latin helyett a német nyelvet használják, s az ifjúság ahelyett, ezt

tanulja...Rendeletem a magyar nemzetnek és a köznek a legjobbat akarja és egyáltalán nincs szándékomban az anyanyelv kiirtása”.

Pedig éppen az volt.

Persze hogy kell világnyelveket tanulni. Azokon szólni nagy szükség. Mégis befészkeletti magát az ember lelkébe a gyanú. Ugyanis, ha abban a boszorkánykonyhában, ahol a világ népeinek ezt a nagy összeborulását kitervelték, tiszta volt a szándék, miért képzelték és gondolják ma is céljukat úgy elérhetni, hogy eközben minden lehető módon igyekeznek lebecsülni, lekicsinyelni, provinciálisnak, idejétmúlnak feltüntetni saját törekvéseinket és teljesítményeinket, kilúgozni az emberekből mindent, ami lényeges, honi, magyar? Rendre elvagdosva az éltető gyökereket, miért próbálnak szembefordítani bennünket saját kultúránkkal?...

„Az a tény - írta Kosztolányi -, hogy anyanyelvem magyar és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye...Mélyen bennem van, a vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként. Naponta sokszor gondolok erre. Épp annyiszor, mint arra, hogy születtem, élek és meghalok.”

Mi se vagyunk ezzel másképp. Bármennyire eszköztelenek, sebezhetőek vagyunk is. Kisemberek lévén, kénytelenek vagyunk zokszó nélkül túrni, hogy nyegle sznobok, ügyes cselszövők, nagy pofájú akarnokok, profi pénzvadászok, megtévedtek és megtévesztettek rondítanak érzéseinkbe, nyelvünkbe. Hogy - a nemzet iránt tanúsított legkisebb tisztelet nélkül - nyafogva, gurgulázva, szörtyögve, vernyákolva fontoskodnak, követelőznek.

Émelygek tőlük! De szánom is őket! Mert a parvenük, a hitehagyók, a nyelvüket és örökül kapott kultúrájukat a nagyobb konc reményében idegennel akár felcserélni is hajlandó percemberkéek osztályrésze nem a paradicsomi gyönyörűség, ahogy gondolják. Az, amiért, ha kell, másokon kíméletlenül átgázolnak, lihegve törtetnek, közutálathoz vezet. Aki számításból, embertársait,

közösségét megtagadva, képes nyelvet, hitet, hazát cserélni, az lelket is cserél. Csakhogy ebben éppen az a bökkenő, hogy aki nem volt jó emennek, amannak se lesz jó...Örök outsider marad.

„Nem jó Hazafi vagy Hazaleány az egy Nemzetben-is, valaki a maga Hazáját és Nemzetét gyalázza; (...)a Hazafi a maga Nemzetét s Hazáját ne motskolja, akármilyen motkos volna is a! Sőt...néki szoros kötelességében áll, hogy azt egész igyekezettel pallérozza, mosdassa, szépítse...”. András Sámuel (1751-1807) székely orvostudor, hírlapíró vetette papírra ezeket az igaz-szép gondolatokat közel harmadfél századdal előbb. Amiből akár okulhatnánk is.

Magyarország kisebbségeinek nyelvét, kultúráját ma már törvény védi. Az események azt jelzik, itt az ideje törvényt hozni a magyar nyelv védelméről is. Mert az anyanyelvet oltalmazva egyéni és közösségi tudatunkat, méltóságunkat és magyarságunkat védelmezzük. Ez a segítségnyújtás azért sem tűr halasztást, mert - Csoóri Sándor szavaival - a tartásában legyöngült nyelv képtelen lesz ellenállni az újabb és újabb rohamoknak. Márpedig „az anyanyelv életünk egyik legalapvetőbb feltétele.”

Nyelvében él a nemzet - tartja a közmondás. Igaz. De benne lakozik érzelmeinkben, szokásainkban, sajátos észjárásunkban, életfelfogásunkban, az együvé tartozás felemelő élményében is, s ha ezek közül bármelyik sérül, gyöngül a többi is. Éppen ezért orvosolni sem csak a részt szükséges, hanem az egészet, nem elég csupán a betegséget kezelni, tartós jólléthez fel kell erősíteni az egész szervezetet.

Ameddig nem késő. Amíg lehet.

Nyugati Magyarság,
2002., január-február.

ÉLŐ REMÉNY

Mindig szívesen hallgattam Csapody Miklós immár kötetbe foglalt okos-szép jegyzeteit (Csapody Miklós: *Értelem és remény*, vasárnapi jegyzetek, 1993-1998, Budapest, 1998.) a Kossuth Rádió Vasárnapi Újság című műsorában.

Nem hallottam még szókimondóbb, a magyarság sorskérdései iránt mélyebben elkötelezett, tabukat nem ismerő adást, mint ezt az indulatokat kavarázó vasárnap reggeli műsort.

Igyekeztem is figyelemmel kísérni munkájukat. Ceausescu falurombolásai idején még „túlannról”. Hogy mit jelentett akkor az anyaország határain kívül rekedtek millióinak ez a közel két és fél óra? Lelki malasztot, felfelcsillanó reménysugarakat. Hogy, lám, csak nem feledkeztek meg rólunk, foglalkoznak velünk... És jelentette a hitet, hogy lesz ez másképp is.

Lett is. Hogy ez a mostani sem az igazi? Hogy Erdélyben például a magyarságra irányított ösztűz-sorozatokot ott folytatják, ahol a revolúciónak keresztelt államcsíny idején valójában abba sem hagyták?... Istenem! De tényleg lesz ez másképp is! Csak higgyünk! Merjünk!

Vasárnapi Újság több is volt a magyar sajtó történetében. Közülük méltán leghíresebb a Jókai, Gyulai Pál, Arany János, Tompa Mihály, Vajda János, Vámbéry Ármin...neve által fémjelzett, rangosított hetilap (1854-1921) volt.

Ennek szellemiségét, nemzetépítő eltökéltségét felvállaló azonos nevű rádióműsor munkájába kapcsolódott be 1993-ban heti jegyzeteivel Csapody Miklós is. Hogy helyettünk, értünk (is) elmondja, közhírré tegye azokat a közösségi jogsérelmeket, melyekről vagy tudomásunk sem volt, vagy ha volt is, mindenképpen szenvedtük, szenvedjük azok következményeit határon innen, s még inkább azon túl: „Ha pontosan értelmezzük a nemzeti közszolgálat manapság oly gyakran emlegetett fogalmát, melynek tartalmát: szellemét és erkölcsét naponta érvényre juttatja

mindenki, aki munkájában őszintén azonosul a magyar nemzeti érdekekkel, legyen bár diplomata, hivatalnok, tanár, művész, újságíró vagy éppen országgyűlési képviselő -, akkor hallhatjuk és érezhetjük, hogy a Vasárnapi Újság is ezt a munkát végzi, amikor a hét hetedik napján hazai és elszakított magyarok millióit keresi fel otthonaikban. (...) Ebből a munkából vállaltam magam is szerény részt, igyekezvén figyelmemet hazánk és az egész magyarság nagy vagy félreeső, közismert avagy feledett ügyeire fordítani, mindig kapcsolódva a jelenben is ható, bennünk is folytató történelem élő pontjaihoz, fájdalmas vagy örömteli fordulataihoz.”

Csapody irodalmi igénnyel megformált gondolatgazdag jegyzetei - melyeket nevezhetnénk kisesszéknek is - aligha születtek volna meg, ha nem egy gondoktól, nélkülözésektől, jogsérelmektől terhes átmeneti időszakban élünk, szenvedünk, illetve ha a nemzetépítés feladatai nem egy nyitott, népének sorsa iránt felelősséget érző íróemberben fognak meg, aki a másokért való önzetlen cselekvést, jelesül a jobbítás lehetőségeinek felkutatását és felmutatását, azok életre hívásáért való munkálkodást legfőbb feladatának, hihetően élethivatásának tekintette, tartja.

A szerző „öt esztendő keserűes króniká”-jának nevezi könyvét, melyben „...a naptár és az élmény, a gondolat és a látvány..., a torz jelenkor és az eszme, a magyar múlt öröksége és a voltak ébresztése...gyakorta összekapcsolódnak...”

Az író sok személyes élménye szervesült itt - a jövőről alkotott ideálképbe ágyazottan - közösségivé, filozofikusabban fogalmazva nembelivé. Aminthogy egy s más ki is maradhatott belőle, ami természetes, ha arra gondolunk, hogy a teljesség befejezettséget jelent, márpedig az élet (amiként a történelem is) szüntelen alakulás, végeláthatatlan folyamat. Ezért „Nem is krónika ez, inkább egy időszak életrajza, mintája a fölkavargó, züllő, máskor andalító, romboló és gyarapító hars átmenet korszakának, illatának és egének, melynek néha meg-megingó, nehéz, kongó boltozata alatt élünk, mint súly alatt a pálma - fogyva-nőve a mégis-reményben.”

Csapody szép képpel érzékelteti könyve mineműségét: „meddőhányón némi csillám.” Keresve-kutatva az élet meddőhányóján, kevéske „csillám”-ot talált, amiből azonban - örömkre - egy eszméltető, gondolatgazdag, élményteli vaskos könyv született.

A történelmi Magyarország térségeit becserkésző író a magyarok pusztításának szomorú látványán sokszor megborzong és borong. De van-e becsületes magyar ember, akinek ne fájna minden egyes testvérhalál!? Pláne ha - mint a honatyá Csapody Miklós - „terepszemlén” ismételten azt tapasztalja, hogy a bennünket ért történelmi sérelmeket a szomszédos többségi hatalmaknak eszük ágában sincs orvosolni. Ilyen helyzetben sokan könnyen a lovak közé dobnák a gyepelőt. Csapody ellenben kínosan ügyelt arra, hogy „az indulat helyett a méltányosság” vezesse tollát. Mekkorra önfegyelemre van ilyenkor szükség, hisz ha a mindenkor-i román politikusok gejzírként felbuzgó politikai jeremiádjai igazak lennének, ha annyi sérelem érte volna őket a magyarság részéről, amint irigylésre méltó kitartással hazudják, akkor - figyelembe véve a magyarság és a románság három-, négyszáz évvel előbbi erőviszonyait - Erdélyben már rég nem élnének románok. „Ezer esztendő nagy idő még népek és kultúrák életében is. De ezer esztendő alatt Erdély földjén egyik nép sem tudta és nem is akarta a másikat a maga képére átformálni”. (Kós Károly: Erdély, Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1934.). Ehelyett folyton-folyvást sokasodtak és gyarapodtak. És a magyar kormányok szeme előtt, számon kérő felháborodásuk nélkül máig tart a románság betelepítése Erdélybe, durván felrúgva a történelmileg kialakult nemzetiségi arányokat, eltűntetve a magyar múlt tárgyi bizonyítékait, atomizálva immár a székely tömb peremének magyarságát is... Olykor csal a közmondás is. Jó tettért bizony nem mindig várhatsz jót. Attól függ ez, kivel van dolgod...

Honatyai státusa ellenére Csapody valójában lírai alkat. Nemcsak regisztrál, mint általában a politikusok, hanem át is éli a tapasztaltakat. Tényközléseiben impliciten benne

foglaltatik egész személyisége. Nemcsak intellektusát tükrözteti bennük, hanem érzelmi és akarati énjét is beléjük szövi. Ezért nemcsak hiteles és elhíhető amit mond, hanem élményt nyújtó is.

Minden alkotó esetében kívánatos, politikus-íróknál pedig egyenesen kötelező (lenne), hogy megnyilatkozásaikban, műveikben, nagyobb horderejű döntéseikben szerves egységet alkossanak a politikai és a morális elemek. Valamilyen oknál fogva azonban ez a követelmény utóbbiaknál elég ritkán teljesül. Csapody könyve ilyen fehér holló.

Pedig cseppet sem mellékes kívánalom ez. Mert csak az a politikai gyakorlat igazán emberi és elfogadható, ahol az etikum áthatja a politikumot. Ahol cél és eszköz szerencsésen találkozik. Az ugyanis nem igaz, hogy a cél mindig és mindenhol szentesíti az eszközöket. Hogy a cél érdekében a politika bármit megtehet (fasizmus, bolsevizmus). Az ilyen természetű politikai gyakorlatot és/vagy struktúrát a legkevésbé sem szabad elfogadni. Jó célt csak jó eszközökkel lehet szolgálni. Ha a cél és az eszközök dialektikájában ütközés van, ha a politika a meghirdetett cél érdekében az embereket pusztá eszköznek tekinti - ez történt például a szovjet típusú totalitárius diktatúrákban -, ott a célban van a hiba. Az ilyen cél embertelen, de a dolgok rendbe tételéhez nem az eszközök között kell kajtatni, hanem a célt kell megsemmisíteni. Vagy korrigálni, ha lehet. A kommunizmus szörnyű építményét megrengető magyar ötvenhat ennek a szent akaratnak heroikus-szép példája.

A mi történelmünk ebben a tekintetben tiszta képet mutat. Ha a körülmények hatalma folytán itt-ott rövid időre, sajnálatos módon, egyszer-kétszer sérült is az etikai princípium, a mindenkori magyar politikai hatalmaknak az ország nem magyar ajkú lakosaival szembeni magatartásában a humánus végig jelen volt. A magyarság életfilozófiájától, érzületétől idegen a gyűlölködés. Az alattomoságot, a falmellékiséget, a másik ember rovására gyakorolt mérhetetlen önzést pedig szívből utálja.

A méltányosságnak ezt a szellemét érezzük Csapody nemzetóvó, jövőt latolgató fejtegetéseiben is.

Bár úgy szeretnénk néha, nem változtathatjuk meg az életidőnket. Viszont az emberfaj az egyedüli lény, aki képes három idődimenzióban utazni. Helyzetfeltáró valós és képzelt utazásain Csapody a kultúra közegében ingázik a mából a múltba, a jelenből a jövőbe. Jelzett írói erények és annak örvén, hogy a magyarság nemzeti és méltóságtudatát okosan ébresztgeti, formálja, az író-politikus könyvét mind a történelem-, mind a magyartanárok haszonnal forgathatnák. Ha ez a könyv eljutna hozzájuk, különösen a határon túli (tanuló)ifjúság nyerne vele sokat, mert emberközlelől, élményszerűen találkozna a nemzet történelmének felidézése mellett saját régiója nem akármilyen örökségével is. Az invenciózusan kibontott motívumok tanulságos történeté lényegülnek az olvasóban, az élményszerűen ábrázolt igazság pedig könnyen a személyiség részévé válik.

Csapodyt nagyon érzékenyen érinti a kisebbségi sorba kényszerült magyarság sanyarú helyzete, szomorú sorsa. Ez a magyarázata annak, hogy tág teret szentel a szomszédos országok többségi politikai boszorkánykonyháiban az elmúlt nyolcvan esztendőben kiagyalt machiavellizmusoknak a magyarság elveszejtésére. Teszi ezt azért is, hogy tudjuk: többségi hatalmak önszántukból soha nem adtak vissza semmit a kisebbségeknek. Csak azt kaphatjuk vissza, amit magunk vagyunk/leszünk képesek visszaszerezni. Figyelmeztetőül ezt akár politikai küzdelmeink zászlajára is tűzhetnénk.

Minden baj orvoslásának kiinduló pontja a helyes diagnózis. Csak azt a betegséget lehet hatékonyan, sikert remélve gyógyítani, amelynek ismerjük az okát vagy okait. Minden egyéb bizonytalan kimenetelű sötétben-tapogatózás.

Csapody Miklós könyve egyféle látlet. Ha megismerjük, minden bizonynal tisztábban fogunk látni.

Confessio 2001., 2.

IDEGENBEN - HAZA FELÉ NÉZVE

Megbízható értékítélet egy alkotóról és munkásságáról csak a befutott pályaszakasz és a még nyitott életmű ismeretében mondható. Én nem vagyok abban a helyzetben, hogy kijelenthetném, alaposan és a maga egészében ismerem Bezerédj Zoltán írói és publicisztikai munkásságát. Ezért amit mondandó leszek, részismeretek birtokában teszem.

Elmúlt (Pillanatfelvételek a XX. századból, Zé, Bethlen könyvek, 2001.), ilyen nevet adott legújabb könyvének a szerző. Kifejező cím, hisz krónikásként tényleg csak pillanatfelvételeket készíthetünk az élet történéseiről, még ha egyik felvétel „exponálási” ideje netán hosszabb is, mint a másiké. Ismereteink mozaikkockákból állnak össze, de részekből teljesedik a história is. Az írástudó pedig olyan tanúságtevő, akivel szemben mindenekfölött álló követelmény, hogy az igazság és a humánus jegyében tegye a dolgát. Ez, persze, nem jelenti azt, hogy ne tévedhetne, hisz emberek vagyunk, de ideológiai elfogultságból, kicsinyes érdekből, akartan az író soha nem szegődhet kétes ügyek szolgálatába a hitelesség elvesztésének veszélye nélkül.

A jelzett munka tanúsága szerint Bezerédj alkotói tevékenységének alapvető ösztönzője a szociális igazságosság szolgálata, vagy az annak hitt dolgok kimondásának kényszerítő ereje volt. „Pillanatképei” fél évszázad jobbitó szándékú küzdelmeinek egyféle lenyomatai.

A második világhézag követően meghirdetett „új világ” hajnalán a huszonéves ifjú még joggal hihetett egy embe-ribb világ megteremthetőségében, hisz az idő rövidsége miatt a világgá kiáltott szép eszmék és a valóság közti - később szédítő mélységű szakadékká mélyülő - repedés éppen csak hogy megjelent az új társadalmi rend testén.

Még talán meg sem szűnt teljesen a fegyverek ugatása, írónk máris cselekvésbe lendült. „Hitt és bízott, lelkesedett és harcolt, mert ez volt a természete, a vére, az ösztöne,

élete értelme...” Azzal is tisztában volt, hogy „aki sokat cselekszik, gyakran téved”. Magát soha sem tartotta tévedhetetlennek, de másokat sem.

Akinek van affinitása a ideálok iránt, maga is ilyen szerűen gondolkodik, érez és cselekszik. Hisz a történelem sem más, mint megváltó hitek, csodás várakozások, irtózatos csalódások, hatalmas kiábrándulások egymásra következőzése - sok tragédia és rengeteg szenvedés.

Mellékesen, de nem jelentőség nélkül valóként jegyzem meg, hogy több iskolatársammal együtt bizony én is elpiatyeregtem magam, amikor 1953. márciusában a rádió hírül adta, hogy meghalt a „Nagy Tanítómester”. Mi lesz a világ a Mester nélkül? - gondoltam döbbenetben. Évek múltak el, amíg rájöttem „érthetetlen” viselkedésem nyitjára. Tudniillik arra az egyszerű igazságra, hogy - eltérően a meglett embertől - a gyermek érzelmileg és őszintén viszonyul a világhoz. Ha a felnőttek nap mint nap azt mondják neki, hogy a pedellus bácsi jó bácsi és nagyon szereti a gyermekeket, szentül megvan győződve róla, hogy az úgy is van, és esze ágában sincs arra gondolni, hogy a bársonyos szép szavak ocsmány hazugságot rejtenek, s hogy őt rútol becsapják. A gyermeki lélek nem ismeri a kételyt. Csak később, a kritikai gondolkozás kialakulásával lép be az életbe a viszonyítás, a mérlegelés, a szkepszis. Csupán akkor fedezzük fel a rovásunkra elkövetett valamikori ocsmány csalásokat, undorító hazugságokat, és próbáljuk immár saját ismereteink és a személyes tapasztalatok alapján a helyükre rakni a dolgokat, a közösség által is elfogadott konvencionális értékrend szerint.

Bezerédj Zoltán az ötvenes évek elejére felhalmozott már annyi ismeretet, szerzett annyi élettapasztalatot, hogy az összekuszált értékrendű világot, a maga igazság-hite és szabadságideája szerint újrarendezze. *Emlékbeszéd 1953. március 15-én* című kisesszéje - középpontjában a nemzeti szabadságészmével - kemény vádbeszéd volt egy szépnek és emberinek hazudott „új világ”, a Rákosi rendszer szörnyűségei ellen.

Az írónak készülő ifjú a tenni, hatni akarás tiszta hitével veti bele magát a kor ideológiai küzdelmeibe. A Veres Péter *Almás kert* című novellája kapcsán kibontakozó irodalmi vitában van mersze szembe helyezni az alkotói szabadság és művészi önkifejezés sokszínűségének örökérvényű elvét az erőszakosan térhódító, kizárólagosságra törekvő szektariánus, dogmatikus felfogással. A szocialista realizmus ideológiai bornírtságain ma már derülünk, viszont az ötvenes évek elején nemet mondani a minden oldalról megtámogatott, agyonpropagált egysíkú irodalmi-művészeti szemléletre és a tömérdek ocsút termő hasonló alkotói gyakorlatra, ez bizony bátorságra, elszántságra vallott.

Az emigrációt választó Márai Sándorhoz írott versében Bezerédj még az itthon maradás bajnoka, az önazonosság feltételeként a helyben maradást hirdeti. Akkor még nem sejtheti, hogy a gomolygó események néhány év múlva neki is vándorbotot nyomnak a kezébe: „S ha Téged messzi földön a hontalan halál elér / Sírodon ez lesz: szívet cseréljen, ki hazát cserél!” (Üzenet Márai Sándornak, Óbuda, 1953.) Bezerédj Zoltánnak ez a verse bennem Tamási Áron Máraihoz intézett üzenetét asszociálja. A nagy székely író, hallva a *Halotti beszédet*, tollat fog, és a nemzet megtartó erejébe vetett hittel egyebek közt ezt írja: „...Borzongás, fájdalom és lemondás ül írásodon. E vigasztalan szellem ellen belőlem melegítve parázslék a magyarság izzó sorsának parazsa.(...) És lehet az írói idegrendszer áramának más természetes útja, mint a nemzeten keresztül az emberiség? Te ne tudnád, kedves barátom, hogy ilyen törvény alatt vagyunk?! Ha pedig így van, akkor az értelem elvont igazsága s nemkülönben az író egyedülvalósága csak ábránd... Bizony, nem egyedülvalók vagyunk, hanem valamiféle szerves egységhez tartozunk: versed szavai szerint egy családhoz, melynek nyelvén szólunk.” Ennek a nagy családnak (nemzetnek) történelme van, irodalma van, halottai vannak, élő népe van, „és álmai vannak, amelyek nem a » zsványoké«, mint ahogy versedben írod, hanem a jövőkéé.(...) S mialatt » a nagyhatalmak csakugyan hos-

szú jegyzékeket cserélnek «, mi is idézgetjük a költő szavait: » az nem lehet, hogy ész, erő és oly szent akarat hiába sorvadozzanak «, de mikor Te azt mondod, » lehet «, akkor az itthoni földről felemeljük a fejünket, és ellene szólunk sivár igédnek. Ellene szólunk és azt mondjuk: Bárhol vagy, és bárhol vannak a többiek, akik a magyar nyelv családjába tartoztok: ne a gyász színeit lobogtassátok felénk, hanem teljetek el annak a reménységnek erejével, melyet erről a földről az egész nép az élet természetes vágyával küld a világba. Igen, mi ezt küldjük a világba, amelyről hisszük, hogy nagy vajúdasok között megtisztulni és egygé lenni törekszik.”

Mondjon bárki bármit, nem lehet valaki úgy világpolgár, hogy előbb ne lenne a nemzet polgára. Csak nemzetem polgáraként lehetek a világ polgára. Ez az igazság kimondatlanul is ott kísért Bezerédj írásaiban. Kiutálása a minisztérium sajtó osztályáról („osztályidegen” elem), az „új világ” építésének örvén elkövetett borzalmas kegyetlenkedések, a csuklókat ölelő bilincsek gyakori kattanása, a börtönök és internálótáborok szaporodása természetesen vezetik el őt is 1956-hoz: „Sok megrázó tragédia történt októberben Óbudán, a San Marco utcában. Az orvos-felcserképző iskola hatalmas épületében több mint száz fiatal ért váratlanul a lelkeket felbojditó forgószelel. Dr. Bezerédy (sic!) Zoltán történelem szakos tanár október 28-án, mint az írószövetség küldötte jelent meg a fiatalok között, s gyűlést szervezve megalakította a III. kerületi » Ifjúsági Forradalmi Tanácsot «. Mintegy ötvenen, ők » képviselték « a kerület » forradalmi « ifjúságát. Bezerédy rögtön programot is rögtönzött. A forradalmi tanács elsőrendű feladatának a » sztálinizmus « elleni harcot tekintette...” - írja róla elítélően egy 1957-ben megjelent osztályharcos cikk.

A durva túlerővel szemben néha még a legszebb álmom is szertefoszlik. Máskor, hogy túlélje a vészterhes időket, a gazda cselhez folyamodik: „elnémul”, úgy tesz, mintha alámerülne a nemlétebe, de titkon új kibontakozási lehetőségek után kutat. Az ötvenhatos forradalom leverését köve-

tő megtorlások elől menekülve, a fölösleges mártíromság veszélyét elkerülendő (nem vagyunk olyan sokan, hogy értelmetlenül elpusztuljunk!), szerzőnk számára az emigráció ígérkezett az egyetlen értelmes alternatívának.

A szabad világ új kihívások elé állítja. Az írott és az elektronikus sajtóban valósággal beleveti magát a kommunista ideológia elleni küzdelembe, politikai elemzőként szerre bonckés alá veszi a „létező szocializmus” visszasságait, kimutatva az emberi természettől teljességgel idegen rendszer talmiságát.

Barangolásai során, bárhol jár-kel is a világban, mindennütt a magyar jeleket, nyomokat keresi. Olykor talál is. Feltűnik neki például, hogy Capri „élénk és forgalmas főterét” „Piazza dei Martiri d’Ungheria 1956” nevezték el a szintén szabadságszerető olaszok. Másutt viszont a kollektív amnézia jeleibe botlik bele. Szomorúan tapasztalja, hogy a Londonban élő kis magyar csoport körében ugyancsak pusztulnak a gyökerek, a mindennapi betevő megszerzéséért folytatott kemény küzdelemben az évek múlásával ugyancsak megfakult, elsekélyesedett lelkükben a magyar mivolt. Ez az, amiért Márai is borong a *Halotti beszédben* az ohioi bányában robotoló magyarok láttán:

» A halál gyötrelmei körülvettek engemet! «(...)

„Az ohioi bányában megbicsaklik kezed,

A csákány koppan és lehull nevedről az ékezet,»

Aki hosszabb ideig volt kénytelen a hazától távol lenni, idegen nyelvi környezetben élni, az tudja csak igazán, milyen nagy dolog magyarnak maradni, mekkora kitartás, elszántság csak-azért-is kelletik hozzá.

Szerzőnk történelmi nevet visel. Bezerédj Zoltán Bezerédj Imre kuruc brigadéros - II. Rákóczi Ferenc dunántúli hadjáratai legnépszerűbb alakjának és a szabadságharc egyik áru-lójának - oldalági leszármazottja. A mégoly népszerű Danton tragikus esete is bizonyítja, hogy ha egy néptribün rálép egy útra, azon végig is kell mennie. Félúton megállni, pláne visszafordulni és az ellenséggel lepaktálni, nem az áhított győzelemhez vezet, hanem a vérpadra visz.

Az író *Hősök a vérpadon* című kisregényének közzétett részlete a legendás ős emléke előtti kései tisztelgés. A regényrészlet a kötet legszebb írása. A kisregény, művészi értékét tekintve is figyelemre méltó, de arra is következtetni enged, hogy szerzője jellemábrázoló tehetséggel is megáldott.

A Kölnben élő dr. Bezerédj Zoltán könyve kapcsán, ürügyén mondtak befejezésekképpen ide kívánczik még egy gondolat: Aki önmaga akar maradni, annak idegenben is haza felé kell nézni.

Kapu, 2001. /3

„MONDD MEG NEKIK, HOGY PUSZTULUNK, VESZÜNK”

(Beszélgetés dr. Für Lajos történésszel)

„Íme kiáltok, íme üvöltök: hallj meg engem, élő magyar,
ihon a veszedelem, ihon az emésztő tűz!”

(Zrínyi Miklós:
Az török áfium ellen
való orvosság,
1660-1661)

- Gondolom, nem véletlenül fordultál könyvedben (*Magyar sors a Kárpát-medencében, Népesedésünk évszázadai 896-2000, Kairosz Kiadó, Budapest, 2002.*) a törökverő szigetvári hős unokájához ezért a megrázó gondolatért, hanem mert úgy érzed, a baj ma sem kisebb, sőt talán még az egykorinál is nagyobb: „Áfium-ópium, mákony-méreg fészkelte be magát ma is közénk s pusztít rajtunk ugyanúgy, mint akkor pusztított a » török áfium « ”- írod a bevezetőben.

Égetően időszerű, eszméltető tanulmányköteted zárófejezetében ki is mondd a dermesztő szentenciát: **Népesedésünk kritikus szakaszába lépett, a magyarság léte forog kockán a Kárpát-medencében.**

Azt hiszem, hogy a végromlás fenyegető veszélyének okai nem pusztán emberi gyarlóságainkban rejlenek, hanem legalább annyira a letűnt század fertelmes gyűlölködéseiben is.

- A 20. század nemcsak a világháborúkkal és más szörnyűségekkel okozott gyökeres változásokat a Kárpát-medence népesedésének összetételében, hanem mindennek előtt azzal, hogy pokoli kavalkádjában nyolc felé szakította a magyarság. Én azonban az egyazon test és lélek igazságának jegyében igyekeztem egységben szemlélni és látatni a megcsonkított ország és a határokon kívülre szakadt

magyarok népesedésének történetét, párhuzamba állítva azt az elcsatolt területeken többségivé vált románok, ruszinok, szlovákok, szerbek, horvátok, szlovének és osztrákokéval. Mindezeket a számunkra tragikus tényeket egy külön fejezetben, a könyv befejező részében summáztam. *(A gyűlölet századának mérlege).*

- *Korunk legsúlyosabb gondja a globális demográfiai robbanás. Csakhogy amíg Afrikában és Ázsiában a túlnépesedés máris embermilliókat döntött elviselhetetlen nyomorba, addig Európában egyes nemzetek, népcsoportok vesztes fogyásának, agóniájának vagyunk a tanúi.*

- A népesség látványos növekedése a legfejlettebb kontinensen, Európában indult el a 18. században, ami hozzávetőleg a 20. század közepéig tartott. A robbanásszerű növekedés akkor kezdett drámai formákat öltetni, amikor kiterjedt a harmadik világra is. A harmincas évekig a demográfusok azt hitték, hogy ez az expanzió időleges, a népesedés mindkét ága (születés és halálozás) ismét le fog szállni bizonyos szintre, és visszaáll az a 3-4 ezrelékes növekedési menet, ami a középkorra volt jellemző. Nem így történt. A 20. század elején másfél milliárd ember élt a földön, és a század végére, egyetlen évszázad alatt hat milliárdra ugrott: az emberiség megnégyszerezte önmagát.

Igen ám, de a globális túlnépesedés riasztó veszélye mellett a világon vannak olyan népcsoportok, amelyek a baljós fogyás útjára léptek. Ez legfőképpen Európára jellemző, ahol a század utolsó harmadában elindult a népesség abszolút fogyása. Elsőként Magyarországon, 1981-ben. Sőt, a határon túli nemzettestvéreinknél még korábban, a vajdaságiak körében például már a hetvenes években. Ez a rágalj aztán kiterjedt a felvidéki, a kárpátaljai és az erdélyi magyarokra is. Erdélyben a székely tömb úgy-ahogy még tartja magát, de a rajta kívül eső részekben már erősen fogy a népesség.

- *Erdélyben a református Kalotaszeg ilyen önpusztítóan egykező. De a Székelyföldön is inkább csak a katolikus vidékeken észlelhető valamelyes szaporulat...*

- Magyarországon is mindig a katolikusok körében volt nagyobb a népszaporulat. A protestánsoknál, jelesen a református magyar parasztság körében egyes tájakon már a 19. században elkezdődött az egykézés. Az Ormánságban, Tolnában, Gömörben, Csongrád, Temes, Arad és Krassó-Szörény megyékben, a valamikori Bánság területén voltak ilyen egykéző gócek.

Pedig Magyarországon hosszú évszázadokon át 3-4 ezrelékes volt a természetes évi népszaporulat. Sőt, ez a növekedés a 18. század közepétől fel is gyorsult, előbb 6-7, később 8-10, végül 10-11 ezrelékre szökött fel, miközben a magyar anyanyelvűek körében évi átlagban 2,5 ezrelékkal még magasabb is volt a népesség számbeli gyarapodása, mint a Kárpát-medencében élő többi népcsoportnál.

Ennek vetett véget Trianon, amikor is a magyar népességnél hirtelen 3-4 ezrelékkal csökkent a természetes népszaporulat. Az anyaországban és a határokon túli területeken egyaránt. Nyilván belejátszott ebbe az első világháború irtózatossága is, hisz a Trianon előtti országból körülbelül nyolcszáz ezer fiatalkorú férfi halt meg a fronton, rengeteg (1,5 millió) volt az elmaradt születések száma. De bármily szörnyű volt is a sok-sok elvesztett fiatal élet, a magyarság körében mégsem ez volt a nagymérvű hirtelen fogyatkozás igazi oka, hanem a trianoni trauma, a szétdaraboltság és az ezzel járó rettenetes sokkhatások. A megmaradt csonka Magyarországon a harmincas évekre a felére, 6-8 ezrelékre esett vissza a természetes népszaporulat.

A második világháború utáni években ez a szám egy picit emelkedett ugyan, sőt az un. Ratkó-korszak (Ratkó Anna egészségügyi miniszter az ötvenes évek elején szigorú abortusz-tilalmat vezetett be - A.K.) még ezen is javított, de az ötvenes évek végétől, a hatvanas évek elejétől újfent katasztrofálisan zuhanni kezdett a népszaporulat. Mégpedig közel egyidejűleg mind a kisebbségeknél, mind az anyaországban. Ezzel szemben a Kárpát-medencében élő többi nem magyar népcsoport (szlovákok, ruszinok, románok, szerbek, horvátok, szlovének) népszaporulata a két

háború között tovább emelkedett. A szlovákoké hihetetlen mértékben: évi 17-18 ezrelékkal. Ők 1920-tól a kilencvenes évekig a saját belső népszaporulatukból majdnem háromszorosára emelték a népességüket. Akkor 1,7 milliónyian voltak, ma 4,5 millióan vannak.

- Fussunk vissza az időben és villantsuk fel azokat a fontosabb történelmi eseményeket, amelyek nélkül nem érthetnénk meg a magyarság népesedésének mai katasztrofális helyzetét! Kezdjük a legelején!

- Elfogadható történetírói becslések szerint a honfoglaló magyarok száma 400-500 ezer lehetett, az itt talált népességgé pedig 200 ezer. Ez azt jelenti, hogy induláskor a Kárpát-medence népességének kétharmada magyar volt és egyharmada volt nem magyar. Ez az arány, az itt talált néptöredékek beolvadásával - ami alól csak az egy tömbben élő morvaszlávok képeztek kivételt - tovább módosult a magyarok javára, jóllehet a 12.-13. században már megindult a románok és a ruszinok lassú beszivárgása a Kárpátokban. Az Árpád-házi királyok uralkodásának a végére a magyarság részaránya a népességen belül körülbelül 70 százalékra emelkedett. A kunok, jászok befogadásával és beolvadásukkal, a nyugatról érkezett latinusok (vallonok, franciák, itáliai olaszok...), illetve az ide vetődött lengyelek, csehek felszívódásával a magyarság részaránya a Kárpát-medencében az 1500-as évek elejére - vagyis a mohácsi csata előtti évekre - már 80 százalékra duzzadt. A magyarok körülbelül három millióan voltak, a nem magyarok pedig 700-800 ezren: románok, szlovákok, ruszinok, erdélyi és szepességi németek (szászok), kevés szerbség és valamennyi horvát. Horvát-Szlavon országot nem szokták ide számítani.

Erre jött rá azután a török világ, amely drasztikusan megváltoztatta az itt élő etnikumok részarányát azon egyszerű oknál fogva, hogy az oszmán hadak az ország közepső - a középkor folyamán színmagyar - területét tudták elfoglalni. Amibe beleesett a Dunántúl nagy része, a Nagy Alföld, az északi dombvidék föl Egerig, keleten Nagyvárad, Lippa, Krassó-Szörény vármegyék. Nagyon kevesen tudják, hogy

az egész Al-Duna vidékén, Belgrádig, Krassó-Szörény megyétől Pozsega megyéig, beleértve a mostani Szerémséget is, ahol jelenleg szerbek vannak, a középkorban színmagyar népesség élt, és Magyarország egyik legsűrűbben lakott része volt.

A török világ olyan nagy vérveszteséget okozott a magyarságnak, hogy a Rákóczi-szabadságharc táján az ország népessége körülbelül ugyanannyi volt, mint kétszáz évvel korábban. Elpusztult a teljes természetes népszaporulat. És a veszteséget csak tetézte, hogy azokra a peremterületekre, amelyek nem voltak török megszállás alatt, nem állt meg, hanem ezalatt is tovább zajlott a nem-magyar népelemek beszívargása. Erdélybe a románok és a ruszinok, Délvidékre pedig - török engedéllyel - nagy tömegekben megindult a szerbek beköltözése. Mindezeknek az lett a következménye, hogy a 18. század elején hozzávetőleg négy millió számláló Magyarország népességének már csak a fele volt magyar. Amíg a 15. század végén, az 1.500-as évek elején az ország népességének 80 százaléka volt magyar, addig mostanra csupán 50 százalék. Akkor körülbelül hárommillió, most már csak kétmillió volt a magyar. Vagyis nemcsak a teljes természetes népszaporulat tűnt el, hanem egymillió abszolút vesztesége is lett a magyarságnak.

És a pusztítás itt még nem ért véget. Az elnéptelenedett területeket a 18. század folyamán benépesítették. Részben az országban lévő népfölöslegből, részben külső - sváb, román, szerb, ruszin - beköltözésekkel. A betelepítések miatt az 1780-as évek végére a népességen belül immár 40 százalékra csökkent a magyarok részaránya és 60 százalékra nőtt a nem magyaroké. Három évszázad alatt a 15. század végi 80 százalékról a 18. század végére 40 százalékra zuhant a magyarok részaránya a népesség egészében.

- *A 19. század mintha kegyesebb lett volna hozzánk...*

- Már a kiegyezés előtt újra megindult a magyar népesség erőteljesebb gyarapodása. Részben azért, mert - mint jeleztük - a természetes népszaporulat nálunk nagyobb volt, mint a többi népeknél, részben pedig elkezdődött

egy óriási asszimilációs folyamat. De mielőtt bárki is huhogni kezdene, szeretném nyomatékkal kijelenteni, hogy az az asszimilálódó tömeg, amely a 19. század második felében nyelvében magyarrá lett, magyarnak vallotta magát, nem a románokból, nem a szerbekből, nem a szlovákokból és ruszinokból verbuválódott, hanem legnagyobb részt a zsidókból és a németekből. Ugyanis a 19. században rengeteg zsidó költözött be Magyarországra. Attól kezdve, hogy Lengyelországot a 18. században három részre osztották és a galíciai rész a monarchiához került, a galíciai zsidók óriási tömegekben érkeztek Magyarország területére. És mivel magyar anyanyelvűeknek, magyar nemzetiségűeknek vallották magukat, legalább 600-700 ezerrel gyarapították a magyarságot. A Kolozsváron, Kassán, Pozsonyban, Budán és a többi városokban élő jelentős számú városi német polgárság is elmagyarosodott. Nem igaz, hogy a magyarrá asszimilálódott százezrek azokból verbuválódtak, akik azután telekiabálták a világot, hogy ez a vad, barbár ázsiai nép milyen brutálisan elnyomta őket.

- *Így érkezünk el 1910-hez...*

- Vagyis a Kárpát-medence egészére kiterjedő utolsó népszámláláshoz, amikor a magyarok részaránya a 40 százalékról majdnem 55 százalékra emelkedett, azaz újra többséget alkotott. Nem viszonylagost, hisz relatíve mindig is többségben volt a magyarság a Kárpát-medencében, hanem abszolút többséget. Az ország húsz milliós népességéből (Horvát-Szlavon ország nélkül 18,5 millió) 10,1 millió vallotta magát magyarnak.

- *Erre jött Trianon.*

- A máig ható tragédia. A magyarság legdrasztikusabb számbeli csökkenését a Kárpát-medencében a leszakított nemzettestek körében szenvedte el, részben azért, hogy náluk is jelentősen visszaesett a természetes népszaporulat, részben pedig azért, mert nagyon sokan elmenekültek a kisebbségi sors elől. Körülbelül 400-500 ezer magyar jött át Magyarországra Erdélyből, Felvidékről, Délvidékről. És a

második világháború után megismétlődött a menekülés, ami miatt mindösszesen hétszáz ezres vándorlási vesztesége lett az utódállamokbeli magyarságnak.

A menekülések harmadik hulláma a vendégmunkás mozgalommal kezdődött el Délvidéken, ahonnan valamivel később áterjedt az erdélyi magyarokra is. A hetvenes évektől pedig főként az erdélyi magyar értelmiség színe-java települt át, mert képtelen volt otthon boldogulni. A nyolcvanas években az átszivárgás egyre erőteljesebb lett, amikor is már nemcsak a magasan kvalifikált értelmiségiek jöttek, hanem az átlag értelmiségiek is s persze mások is. Az exodus óhatatlanul áterjedt Kárpátaljára is, és újabb nagy lökést kapott Délvidékről, amikor a kilencvenes évek elején kirobbant a délszláv háború. Tízezrek menekültek hozzánk, vagy mentek világgá a délvidéki magyarok közül. Mindezek okán legalább 100-200 ezer lélekkel fogyott csak a '80-as, '90-es években a határon túli magyarok lélekszáma.

- Milyen mértékben szól(t) bele a magyar népesség fogyásába a hatvanas-hetvenes évektől megindult erőteljes asszimiláció?

- Nagyon súlyosan. Ami egyebek közt a vegyes házasságok magas számában is lemérhető. A két háború között még mindenütt alacsony volt a vegyes házasságok száma, a megkötött frigyek alig öt-hat százaléka. A második világháborút követő évtizedekben azonban a Felvidéken és a Délvidéken előbb 10-15, majd 20 százalékra szökött fel a vegyes házasságkötések aránya. Erdélyben sokáig 10-15 százalék maradt. Egy idő óta azonban a román-magyar és más magyar vegyes házasságok hányada ott is 20 százalék körül mozog. Felvidéken és Délvidéken lassan eléri a 30 százalékot. Hasonló a helyzet Kárpátalján, bár erre nincsenek statisztikai adatok. Nem kétséges, hogy a vegyes házasságkötések jelentik az asszimiláció legbiztosabb útját. Hisz az ilyen családokban sohasem a kisebbségi, hanem mindig a többségi fél nyelve érvényesül a családban, lett légyen az akár az asszony, akár a férj. Pontos adatokkal bi-

zonyítható, hogy a vegyes összetételű családokban a gyerekek háromnegyed része a többségi nemzetet gyarapítja.

Aki azt hiszi, hogy ez légből kapott kijelentés, téved. Tudós etnológusok számításokat végezve kimutatták, hogy ha egy primitív néptörzsben a kiházásodás (exogámia) 20 százalék fölé emelkedik, az a népcsoport elindul a megsemmisülés útján. Nálunk pedig mind a Felvidéken, mind a Délvidéken húsz százalék fölött van a vegyes házasságok aránya. Talán az erdélyiek még nem tartanak ott. Ha ez a tendencia változatlan marad, pontosan kiszámítható az az időpont, amikor a határon túli magyar kisebbségek el fognak tűnni.

És a pusztulásnak, pusztításnak ezzel még távolról sincs vége. Nagyon kevesen tudják, hogy a második világháború vége fele, akkor, amikor már átvonult a front, a háború utáni megtorlások során 60-80 ezer ártatlan magyart öltek meg Délvidéken a partizánok, Erdélyben a vasgárdisták, Felvidéken a különböző csendőri meg katonai alakulatok. A legszörnyűbb a délvidéki vérengzés volt, ahol legkevesebb 30-40 ezer magyart gyilkoltak meg két hét alatt Tito elvtárs „hős” partizánjai és a csetnikiek.

Ezerkilencszázhuszban 3,35 millió magyar került kisebbségi sorba. A '90-es évek elején végzett népszámlálási adatok szerint a kisebbségi magyarok lélekszáma 2 millió 650 ezer volt. Hetven év alatt (1920-1990) 700 ezerrel fogyott a magyarok lélekszáma az utódállamokban. Hétszázezerrel fogyott, ugyanannyi elmenekült. A harmadik évezred küszöbén jó, ha két és fél millióan voltak mindösszesen. Tíz év alatt (1991-2001) csak a Felvidéken közel ötvézezerrel, azaz tíz százalékkal csökkent a magyarok lélekszáma. Ha a dolgok így maradnak és a fogyás a szabadesés törvényét követi, pontosan megállapítható, hogy mikor következik be a teljes asszimiláció, vagyis a határon túli magyarok eltűnése.

- *Idehaza jobb a helyzet, mint a környező országokban?*

- Semmivel se biztatóbb a helyzet itthon se. 1981 óta folyamatosan fogyunk. Ráadásul épp most lép a reprodukció korába az a nemzedék, amely a nyolcvanas években fogyni kezdett.

Számításaim szerint a határon túli magyarok lélekszáma ma talán 2,6 millió. Magyarországé bő tízmillió. Ebből legalább hat-hétszázézer cigány, 400-500 ezerre tehető a németek, szlovákok, szerbek, horvátok, sokácok, bunyevácok, románok, bolgárok, lengyelek... lélekszáma. Kalkulációim szerint Magyarországon a nem magyarok lélekszáma 1 millió 100 ezer. A magyaroké pedig 8 millió 900 ezer. Ha ehhez hozzáadjuk a határon túliak számát, összesen 11 millió 500 ezer magyar él a Kárpát-medencében. Emlékezzünk csak: 1910-ben 10,1 millió volt a magyar. Közel száz év alatt mindössze 14-15 százalékkal nőtt a Kárpát-medence magyar népessége, miközben az erdélyi románoké 2,8 millióról 5,7 millióra, kétszeresére, a szlovákoké 1,7 millióról 4,5 millióra, majdnem háromszorosára, a ruszinoké közel 400 ezerről majdnem egy millióra, szinte háromszorosára, a 400 ezret se elérő délvidéki szerbeké 1,2 millióra, több mint háromszorosára emelkedett. De kétszeresére nőtt a horvátok és a szlovének lélekszáma is. Amíg a magyarok lélekszáma - a sorozatos pusztítások és az ostoba önpusztítás miatt - mindössze 15 százalékot emelkedett, a többi népcsoportok száz és kétszáz százalékos növekedést értek el. Aminek az lett a következménye, hogy az arányok a Kárpát-medencében ismét gyökeresen megváltoztak. Keményen a mi rovásunkra, az itt élő nem magyarok javára. Ugyanis abban a Kárpát-medencében, amely századokon át a magyar királyság területe volt, a 33-34 millió emberből ma már csak 11,5 millió a magyar, az össznépesség egyharmada. Amíg 1910-ben majdnem 55 százalékot tettünk ki, ma alig érjük el a 33 százalékot. Ha ez így marad, 2010-re 30 százalék alá fog süllyedni a magyarság részaránya a Kárpát-medencében.

Vigasztalhatna bennünket valamelyest, hogy még mindig mi alkotjuk a viszonylagos többséget, csakhogy ez a többség hihetetlenül törékeny. A magyarok etnikai súlya a Kárpát-medencében olyan mélyre süllyedt, amilyen soha se volt a történelem során. Beleértve a honfoglalást és a török világ szörnyű pusztításait is.

- *A hihetetlen pusztulás nem annyira a természet dolga volt, inkább a politika számlájára írható. A hatalmas betelepítésekre gondolok.*

- Valóban, Erdélybe óriási román tömegek jöttek be, s érkeznek ma is folyamatosan az iparosítás, városiasodás, a hivatalnoki, egyházi, rendőri, katonai apparátus, oktatási, művelődési és egyéb intézmények... beköltözése ürügyén. Ezerkilencszázhuszban a Romániához csatolt Erdélynek negyvenkét városa volt. Ebből négyben román, négyben magyar-német, a többiben pedig magyar többség lakott. Ma Erdély 114 városából mindössze nyolcban van nagyon törékeny magyar többség. Ebből is hat a Székelyföldön. A másik kettő határ menti város, Nagykároly és Nagyszalonta. A többiben román fölény, nagy részében pedig hatalmas román többség van. Ezerkilencszáztízben a városlakóknak mindössze 17 százaléka volt román, 62 százaléka magyarnak, a többi németnek vallotta magát. Mára a román városi lakosság lélekszáma pár százezerről 4,2 millióra nőtt. És a város, mint tudjuk, óriási olvasztótégely. Aki oda bekerül a többségiek közé, azt előbb-utóbb fölszipantják.

- *A Balkánon és peremvidékén a bizánci fondorlat napi gyakorlat volt és maradt a nagypolitikában.*

- Aminek egyik fontos titkos célja, föllazítani a magyar etnikai tömböket. Ilyen szándékkal egész falvakat, a falvakban falurészeket hoztak létre a többségieknek. A szlovákok például több száz faluban kis szlovák telepeket létesítettek, hogy föllazítsák a színmagyar közösségeket. Ugyanez történt a városokban is. Mindegyik utódállamban.

A helyzet drámai. Kritikus helyzetbe jutott a magyarság népesedése a Kárpát-medencében. Ha nem leszünk képesek változtatni rajta, kiszámíthatjuk a magyarok végső pusztulásának akár az időpontját is. Nemcsak a kisebbségét, hanem az anyaországiakét is. Egyesek - nem kis kárörömmel - már is azt jósolják, hogy 2050-re 6-6,5 millió lesz az ország népessége, amiből legfeljebb 3 millió a magyar.

- *A fizikában ismert fogalom az úgynevezett kritikus tömeg, az a határ, amit túllépve, visszafordíthatatlanná válik a szóban forgó folyamat. A népesedéstudomány nem ismer hasonló jelenséget?*

- Népesedésünk nagyjából máris ebben a stádiumban jár, legalábbis nagyon közeledünk hozzá. Magyarországon ma 1,4 gyermek jut egy termékeny korú nőre (17-49 év). Ahhoz, hogy a magyar népesség ezen a szinten maradjon, 2,1-2,2 gyermekre lenne szükség. Még rosszabb a helyzet a Vajdaságban, ahol a nyolcvanas években voltak olyan esztendőik, amikor 6.400 embert kísérték ki a temetőkbe, és mindössze 3.400 gyermek született. Majdnem kétszer annyian haltak meg, mint ahányan születtek. Mirnics Károly szakkutató szerint a délvidéki magyarság „az összeroppanás harapófogójába került”, ami azt jelenti, hogy szinte már nincs is remény a teljes pusztulás megállítására.

Könyvem utolsó fejezetében magam is a lenni vagy nem lenni hamleti kérdésén töprengtem. Ennyi szomorú tényadat birtokában óhatatlanul a nemzethalál víziója tör fel a féltő lelkiismeretből, és kétségbeesésében, mint tettem magam is, a hadvezért és költőt idézi : „Íme kiáltok, íme üvöltök, hallj meg engem élő magyar, ihon a veszedelem, ihon az emésztő tűz.”

- *Mit tehetnének!? Mi az, ami mindenekelőtt a kisebbségi magyarokat megtarthatná? Mert, hogy ők vannak a legnagyobb veszélyben.*

- Végiggondoltam az autonómia ügyét. Nem fogják megadni. De ha megadnák is, nem sokat segítene. Mert az autonómia is csak egy kis rész az államhatalom egészén belül. A kisebbség még a demokráciákban sem juthat olyan hatalomra, amilyenre a többség, mert a demokrácia alapelve szerint minden kormány a többség akaratát testesíti meg, a kisebbség pedig mindig alul marad. Mit értek el eddig a kisebbségi magyar politikusok? Kényes kérdésekben semmit. Szerepük szinte látszatszerep. A többségi politika vagy azt demonstrálja velük a világ felé, hogy lám, minálunk tökéletes demokrácia uralkodik, vagy ha ez nem megy, ők a mindenkori bűnbakok.

A magyar-magyar kapcsolatokkal sok mindenben segíthetünk a határon túli nemzettestvéreinknek, de bármennyire jól jönnek is ezek az injekciók, azok bizony csak amolyan gyorssegélyek. A kérdést alapvetően nem oldják meg.

- *Mit kell(ene) hát tenni!?*

Csakis egyet: Valamilyen módon egyesíteni kell a nemzetet. Nem úgy, ahogy Orbán Viktor miniszterelnök gondolja, hogy tudniillik egyesítjük a nemzetet határmódosítás nélkül. Határmódosítás nélkül sok mindent lehet csinálni a nemzettel, de egyet biztosan nem - egyesíteni. Ha ugyanis épp a határok szabdalják szét a nemzet testét, hogyan tudnánk akkor azok módosítása nélkül egyesíteni a részeket? Sehogy!

Cáfolhatatlan tény, hogy a Versailles-i békerendszer összeomlott. Közép- és Kelet-Európában ma már semmi sincs úgy, ahogy Trianonban és a párizsi békekötésekben rögzítették. Egyetlen kivétel van csupán: a körbevagdosott Magyarország. Itt semmi nem változott.

Ha meg akarunk maradni, nekünk is változtatni kell! Tudom, hogy ez a legsúlyosabb gondolat, amit a könyvemben kimondok. Azzal is tisztában vagyok, hogy még azok közül is többen fölszisszennek, olvasván a kijelentést, akik aggódnak a magyarságért. Megijednek, mert a második világháború óta ezt szigorúan tilos volt hangosan kimondani. Pedig a két háború között mindenki természetesnek vette, hogy a kialakult helyzet csupán átmeneti állapot. Az igazságtalanság szörnyszüleményén a történelem hamarosan változtatni fog.

Ha meg kívánjuk tartani a mára már alaposan összezsugorodott magyar kisebbséget, és ha meg akarjuk őrizni magunkat ebben a csonka országban, gyökeres határmódosításokat kell kiharcolni. Nincs más választásunk. Minden energiát arra kell összpontosítani, arról kell meggyőzni minden élő magyart, ki-ki hasson oda, hogy ez az igazságos-jogos cél valóra váljon.

Nem csüggedhetünk és nem mondhatunk le róla, még ha ennek most nincs is semmilyen realitása!

Én nem hiszek abban, hogy az Európai Unió, az Egységesült Európa gyökeresen megváltoztatja a határokon kívül sínylő magyar kisebbségek helyzetét. Ugyanolyan többségi hatalom alatt fognak élni akkor is, mint most, és ugyanolyan fölmorzsoló politikát fognak velük szemben alkalmazni, mint eddig. Az ilyen várakozás illúzió, délibáb, semmi több. Észak-Írországban - a modern világ legrégebbi demokráciájában - ölik egymást az írek meg az angolok. Látjuk, mi történik Spanyolországban is a baszkokkal...

Nincs más megoldás, mint az etnikai viszonyoknak valamennyire is megfelelő igazságos határok meghúzása. Nem érdekelnek a csaholók! Nem érdekel, hogy mit mondanak itthon, és mit mondanak odaát a magyargyűlölők. Ki kell mondani, hogy ez így nem maradhat, mert ha így marad, belepusztulunk.

- *Önként adódik a záró kérdés: Létezik-e történelmi jog? Ha igen, kik és hogyan érvényesíthetik?*

- A történelmi jog fontos létező, használható jogi alap, azt ébren kell tartani, de annak az érvényesítését mindig a helyi és a nagyhatalmi erőviszonyok, a „csillagállások” döntik el. A történelmi jog flexibilis, a helyzettől függően tágítható vagy szűkíthető, annak megfelelően, ahogy a mindenkori érdekek megkívánják. Érvényességi körét azok szabják meg, akiknek módjukban áll diktálni, akiknek a kezében van az erő, a hatalom. Nagyon is jól tudom, hogy most hiába kiáltjuk világgá: minden amellet szól, hogy nekünk jogunk van azoknak a területeknek a jókora részére, amiket elraboltak tőlünk, ha ehhez nincs megfelelő nemzetközi konstelláció. De a történelemben mindig voltak, ezért jöhetnek is teljesen váratlan fordulatok, amelyekre ha nem készülünk föl, ha nem ragadjuk meg a kibontakozó vagy kicsikarható lehetőséget, akkor elszalasztunk egy olyan kedvező alkalmat, ami ki tudja mikor áll elő ismét.

Nem vitás, hogy a határok gyökeres megváltoztatása súlyos áldozatokat követelne tőlünk. A kérdés viszont az, mikor érdemes ezt az áldozatot meghozni? Hogyan? Milyen formában?

1920-ban Apponyi gróf híres párizsi beszédében azt mondta: Ha azt a béketervet kell aláírnia Magyarországnak, amit ők ott kiagyaltak, akkor az országot olyan kérdés elé állítják, hogy öngyilkosnak kell-e lennie, nehogy megöljék?

Mi is itt tartunk most, választanunk kell. Hagyjuk-e, hogy apránként megöldössenek bennünket, vagy öngyilkosak legyünk, úgy pusztuljunk el?...

De nem elpusztulni, hanem megmaradni kell. És a méltóságteljes élethez nemcsak az egyesnek, hanem minden nemzetnek joga van!

Kapu, 2002., 3.

MAGYARORSZÁGOT MEG KELL MENTENI!

Emelkedett, felelős gondolkozású emberekkel találkozni külön öröm. Dr. Hegedűs Loránt református püspököt 1992. Március 15.-én hallottam először „élőben”, amikor - Tempfli József nagyváradai megyéspüspök és Harmati Béla evangélikus püspök társaságában - szöveget intézett az ünneplő egybegyűltekhez a Nemzeti Múzeum lépcsőjéről. Felemelő és megrázó volt egyszerre. Magasztalva a szabad élet csodáját, nem rejtette véka alá a nemzetre leselkedő ordas veszélyeket sem. Féltnön arra intett, hogy a szabadsággal csak felelősen szabad élni! Minél szabadabbak vagyunk, annál felelősebben kell cselekednünk, különben a szabadság szabadossággá fajul, ami semmivel se jobb, mint az, amiből nemrég szabadultunk, a totalitárius diktatúra.

Az igaz szavakra szomjas lelkek szivacsaként szívták magukba a tiszta igét.

Évek múltával közelebbről is megismertem eszmevilágát, emberi habitusát - egy szolgálatra elhívott személyiséget fedeztem fel benne.

Egyébiránt a szolgálat képessége nem mindennapi erény, az ilyesmi kevesek privilégiuma. Mert szolgálni csak kellő alázattal, de nem megalázkodva, az eszme, az ügy iránti teljes odaadással lehet. Aki ahelyett, hogy népe, nemzete előmenetelén munkálkodna, azzal van elfoglalva, hogy saját áldozathozatalát világgá harsogja, annak nem sok köze van a szolgálathoz.

Apáczai, aki a múltó századok alatt a szolgáló értelmiségi jelképévé magasztosult, még csak úgy maradhatott hű magához, hogy elemésztette önmagát. A másokért kiálló kivételes erényű személyiségek sorsa azért volt eltérő a történelem folyamán, mert a társadalmak hol jobb, hol kevésbé jó, hol meg ellenséges közegei voltak a szolgáltnak.

Sajnos Csere Jánosnak nem kedvezett a sors.

Egy emberibb világban a szolgálat általában eredményesebb, a szolgáló élete pedig kevésbé drámai. Ellenséges viszonyok között a szolgáló nem egyszer szabadságával vagy életével fizet bátor kiállásaiért. Bárhogyan volt, van és lesz is, a küzdelmet, aminek konkrét formái változhatnak menet közben, soha nem szabad feladni, hisz a lemondás - halál.

Az igazi szolgálatot az különbözteti meg az álszolgálattól, hogy amaz mindig cselekvő. Aki megáll a szavaknál, az vagy számító, vagy gyáva, vagy imposztor.

A szolgálat imperatívusza dr. Hegedűs Loránt lelkipásztori működésének és írói munkásságának minden mást maga mögé rendelő vezéreszméje. Természetesen ez határozta meg legújabb könyvének (Hegedűs Loránt: *Mai sorskérdéseink és igei válaszaink*, Budapest, 2001.) tematikáját is, amelyről alább szólni szeretnék.

Illetlenség és felelőtlenség lenne, ha világi emberként hitéleti, teológiai kérdések taglalásába ártanám magam. Érintenem kell viszont az egyház társadalomban vitt szerepének egynéhány vonatkozását. Mert jóllehet az egyház létének értelme és küldetésének ultima ratiója nem evilági, ősi intézményként a mindenkori társadalomba integrálódva működik és hat.

Az alig mögöttünk hagyott 20. századot, sok egyéb mellett, főleg a szekularizáció, a migráció, az urbanizáció, az elidegenedés, a magány, az alkoholizmus és a kábítószerfogyasztás aggasztó elterjedése jellemezte. Sóvár birtoklás-vágyának teljesítése közben a fogyasztó-ember ostobán megfeledkezett arról, hogy minden létező eredője a teremtés, az élet. Hogy minden - még az üdvözülés is - a születéssel kezdődik.

A tudós püspök paradigmaként tételezi, hogy a magyar „a világ minden népe között első renden az agónia népe.” Lesújtó megállapítás. De ne riadjunk vissza tőle, ha tények bizonyítják, hisz a gyógyulás előfeltétele a betegség okának felismerése.

Belejátszhatott ennek a súlyos állapotnak a kialakulásába az a történelmi körülmény is, hogy a magyarság mindig - a 20. században pedig különösen - a világ legnagyobb ütközőpontján élt. Tatárnak, töröknek, németnek, orosznak mindenha útjában álltunk, és mindenkor teljesen egyedül voltunk. Ezért Magyarország esetében egy ember elvesztése annyit jelentett, mint nagy létszámú népeknél ennek a sokszorosa. Napjainkra vonatkoztatva ez a megállapítás, sajnos, fokozottan igaz. Ezért kell mindenhogy félreállítani az útból azokat a szellemi rövidlátással megvert percmberkéket, akik csak a maguk hasznáival, hatalmával vannak elfoglalva. Fel kell ismerni és ismertetni a társadalommal a halálos fenyegetettséget, hogy „átfusson rajtunk a nemlét iszonya”. Ha élni akarunk, élni fogunk, de végveszély-érzet nélkül senki sem ment meg bennünket önpusztító önmagunktól - figyelmeztet a szerző.

Politizálhat-e az egyház? - merül fel ismét és újfent a kérdés. Amire egyaránt kapunk pro és kontra válaszokat, így állandósítva kint és bent a bizonytalanság ködét. Számomra percig sem kétséges, hogy az egyház nemcsak politizálhat, hanem politizálnia *kell*. Amikor például II. János Pál őszentsége körlevélben fejtette ki a katolikus egyház álláspontját az abortuszról, amikor felszólította a politikusokat, tegyenek meg mindent a szentföld békéjének megteremtéséért, amidőn visszautasította a klónozás szörnyűségét..., akaratlanul is politizált. Az egyház vezető tisztségviselői és mezei szolgálói, ha felelősen gondolkoznak és éreznek, nem is tehetnek mást, mint hogy saját erkölcsi piedesztáljukról véleményt mondanak a milliók sorsát, boldogulását érintő vagy meghatározó kérdésekről, hisz minden mindennel összefügg, ha nem is közvetlenül. Senki - az egyház sem - rekesztheti ki magát a világból, ha nem akar a minden mindegy közönyének hibájába esni.

Keresztyénként élni azt is jelenti, felelősen élni, a hűség, a békés együttélés alappillére pedig a szeretet. Ezért csak arra a politikai gyakorlatra szabad rábólintani,

amely magában foglalja az etikumot. „Nekünk nem szabad a magunk országát cserbenhagyni - mondja ki a szentenciát az író. - Aki itt kancsalul festett egekbe néz, és az Úr Isten mennyei trónusát zavarja úgy, hogy a saját háza népére gondot nem visel, a saját országával kapcsolatban széttárja a kezét, az vegye tudomásul, hogy neki Magyarországot a mennyországért sem szabad elárulni. Szörnyű, mikor valaki pont a saját népének nem segít!(...) Ha valaki Vietnamban akar téríteni, amíg Magyarországon arat a kábítószer, az ital, a hitetlenség, a kétségbeesés, a depresszió, a halál, Isten, ember előtt mondom, hogy ez fából vaskarika.”

Mi hát a református egyház legfontosabb szerepe napjaink magyar társadalmában!? Isten után az élet prioritásának a hirdetése. Mindazoknak az értékeknek a terjesztése, amelyek az élet mindenekfölött-valóságát szolgálják. Ilyen értékek a szabadság, az egészséges énkép és az azonosság-tudatért folytatott küzdelem... Egyébiránt ezt nemcsak a református, hanem minden keresztyén egyház legfőbb küldetésének kell(ene), hogy tekintse.

Tudásközpontú társadalmat kell építeni, tűzi zászlajára a 21. századi nagypolitika. Szép program. De tudnunk kell, hogy a tudomány és a szabadság csak akkor válhat üdvössé a nemzetek s az emberiség számára, ha teljes morális és jogi felelősséggel alkalmazzák, ha egymásba szervesítve élünk velük.

A kálvinizmus köztudomásúan szorosan összefügg a magyar kultúrával és történelemmel. A szerző filozófiai mélységekig hatolva elemzi a magyarság és a reformátusság kapcsolatát, megmaradásunk csodáját, népünknek a mélység örvényéből is kitörő, új erőre éledő képességét. A reformátorok igehirdetése nélkül - mondja az író - Mohács után talán végérvényesen elsüllyedtünk volna a mocsarakban, ahova népünk bujdosott. De Sztárai Mihály énekei még a legékesebb orációknál is jobban lelkesítettek és hatottak. Az anyanyelv pedig még a kőfalaknál is szilárdabban védett:

„Amíg mennek, a kemény fordítónak
Tán verejtéke, tán vére is hull,
De türelmén és alázatán által
Az örök Isten beszél - magyarul”.

(Reményik Sándor: A fordító)

Aki alkot, cselekszik, az él és megmarad. Mert ha hibánk is, munkálkodva elvégezhetjük az összes szükséges korrekciót. Először saját belső világunkban, aztán a közvélemény kicsiny százalékában, majd kisugárzón az egész közvéleményben. Csakis az értelmes cselekvés útján haladva remélhetünk bármilyen pozitív kibontakozást.

Álljunk a valóság talaján! Mert aki nem érzi talpa alatt a földet, az Istent sem érzi - mondja Dosztojevszkij. Ha a való állapotot depressziósan, „úgyis mindegy” alapon éljük meg, menten a halál nemzedékévé válunk. Ahhoz, hogy a jelenben képesek legyünk anticipálni a jövőt, tekinteteket a *kellő* állapotra kell függesztenünk. A feltámadást, újrakezdést hirdető egyháznak pedig kötelessége jó példával elől járni. A kisebbségi sorban élő Tavasz Sándor kolozsvári teológus és filozófus így fogalmazott: „A mi sorunk értelmét az újrakezdés művészete adja meg.”

A tudós lekipásztör-szerző még az akaratlanság önpusztító tenyészetétől, a teljes érdektelenség és kétségbeejtő közöny gyilkos erejétől körülvéve is hisz és bizakodik. Meggyőződéssel hirdeti, hogy a revelációk és az új teremtetések mindig a semmik mélyén jelennek meg. A semmi mélyén keletkezett a keresztyénség, a reformáció, most pedig azt várjuk, hogy ebből a mai apokaliptikus krízisből egy új kegyelmi idő támadjon.

Ne habozzunk - cselekedjünk! Elsőként azt kell megkezesni, hol a leggyengébb láncszem közösségi életünkben. Úgy tűnik, hogy ez nem más, mint a vészes fogyatkozás. Másik gyöngeségünk: a népnemzeti gondolat és öntudat szinte teljes hiánya. A magyarság lelki és szellemi állapota depressziós, nihilista. Ami mindenekelőtt azért roppant ve-

szélyes, mert a köteles honfibú tovább bomlaszt, alattomosan rombol.

Ne borongjunk - higgyünk ősbizalommal! Legyünk derűsek, mert ha ez a belső változás végbemegy, már nem reménytelen a helyzetünk. Az édesanyai tisztet pedig a legmagasabb méltóság szintjére kell emelni, és olyan közállapotot teremteni, ami elvezet a vészes fogyás megszűnéséhez.

Korunk embere kívülről irányított. Ez azért jelent hatalmas veszedelmet, mert a médiák, a tömegkommunikációs eszközök révén a politikusok és a különböző érdekszövet-ségek képesek játszani könnyedséggel manipulálni az embermilliókat. Ezért olyan biztos a szociálliberális hatalom abban, hogy ha - kívülről hatva - elveszi a pénzt, az emberekben menten elapad az élet melletti elkötelezés, a gyermekvállalás.

Szemléletváltásra van szükség. Haladéktalanul. Ne siránkozzunk örökösen, ne hivatkozzunk szüntelen a nehézségekre, mert a tatárjárás után sem volt magasabb az életszínvonal, a mohácsi vést követően is meg kellett maradni. Vagy „Nekünk Mohács kell!”, az, hogy nemzeti tragédia előzze meg az ébredést?...

Új népesedési, új kultúr- és új gazdaságpolitikát kell teremteni. Ha mindezt sikerül elérni, akkor Széchenyivel elmondhatjuk: ”Magyarország nem volt, hanem lesz!”

És merjünk végre önmagunk lenni! Hisz a magyar ember emberségéhez épp úgy hozzátartozik magyarsága, mint a románéhoz román, a cseh emberéhez cseh, az oroszéhoz orosz mivolta. Képtelenség azt állítani, hogy amíg a román mint román, a cseh mint cseh, az orosz mint orosz - ember, addig a magyar mint magyar - sovinszta-nacionalista. Cáfolhatatlan tény, hogy kinek-kinek népnemzeti mivolta az emberiségnek lelkiségben, sorsban, kultúrában, küldetésben, közösségvállalásban megkülönböztető jegye, egyben az egyetemességet gazdagító értékrendi jegye is. A nemzet, mint etizált nép eme sajátos értékrendje nélkül elveszítheti, el is veszíti önmagát. De megmarad, ha ragaszkodik saját értékrendjéhez.

Sajnos ettől még elég távol vagyunk, állapítja meg az író. Hogy lehetséges az, hogy valaki szemrebbenés nélkül képes előre jelezni, hogy évente 50 ezer lélekkel fogy az ország lakossága. Felfoghatatlan, hogy ez az oly sokat szenvedett nemzet protestálás helyett birkamód túri, hogy a század közepére 15 millió helyett csupán 6-7 milliányi magyar legyen (lesz?) a Kárpát-medencében. Beletörődik abba, hogy ne legyen magyar feltámadás! Kertelés nélkül ki kell mondani: ez az Isten és a nemzet ellen való legsúlyosabb véték.

Tiltakozhat-e bárki is tiszta lelkiismerettel ez ellen a nemzetféltő majdnem-anatómia ellen!?!...

Egyetlen felelősen gondolkodó polgárnak sem szabad az intellektuális becstelenség fertőjébe, a megvásárolhatóság bűnébe esni! Sem pénzért, sem juttatásokért. Legyen közülünk ki-ki kovásszá, életet sarjasztó szent százalékká, olyan elitté, aki a hamis identitás mélységében vergődő megtévesztett honfitársainknak képes visszaadni igazi önazonosságukat. Hogy a magyarság az agónia népéből a megmaradás népévé, nemzetévé legyen ismét. Hittel hirdessük, szólít fel a tudós püspök Cato híres mondását parafrázálva: „Ceterum censeo Hungariam esse salvandam.” Azaz: „Egyébként azt tanácsolom: Magyarországot meg kell menteni!”

Reformáció, 2002. július.

TARTALOM

Az Olvasóhoz	5
--------------------	---

VÉDTELENŰL, KISZOLGÁLTATVA

Keserédes	9
Fájdalmas emlékezés	21
Volt egyszer egy egyetem	25
Balkanizált magyarok?	29
Státustörvény és diszkrimináció	39
Az értelem határán túl	47
Magunk keresése	57
Vérző seb	67
Menet közben	73
Lidérces álom? Nem, valóság!	81
Szkülla és Kharübdisz avagy a reménység jegyében	85
Sorsköltészet és felelősség	97
Mit üzennek a váradi költők?	101
Vége-nincs keresés	107
Aki bibliofilnek született	111
„Őrzők: vigyázatok a strázsán”	119
Diaszpórában szolgálni kell	127
Szórványgondok Erdélyben	139

„HOGY LÁTVA LÁSSANAK”

Eszményem a szépség, a szellem rangja	163
Üzenet Erdélyből - 2001	177
Kézen fogva	183
Lurkó a Budapesti Székely Házban	189

A VISSZATÉRŐ

Nyirő József	195
--------------------	-----

LEJTMENET (?)

Megvalósítható-e a racionális állam?	237
A krónikás igazsága	243
Menekülés a Semmibe	253
Média és magyarság	259
Amíg lehet	267
Élő remény	273
Idegenben - haza felé nézve	279
„Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk”	285
Magyarországot meg kell menteni!	299

